

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REG. UNIVERSITÄR HUNG. FRANCISCO-IOSEPHINAE
Sectio JURIDICO-POLITICA Tom. XL Fasc. 2. Redigunt: ST. EREKY et EDM. POLNER

SZUVERENITÁSELMÉLETEK

ÍRTA:

Dr. SZABÓ JÓZSEF

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA:

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK EGYESÜLETE

S Z E G E D
1937

Szuverénitáselméletek.

Írta: Dr. SZABÓ JÓZSEF

ELŐSZÓ.

Jelen munkámmal a nemzetközi jog terén végzett kutatásaim egyik határkövéhez érkeztem. Kül- és belföldi ösztöndíjas éveimet — eltekintve Danzig nemzetközi jogi helyzetéről írt első munkámtól s néhány jogbölcseleti tárgyú cikktől — az állami szuverenitás nemzetközi jogi fogaiméinak a tanulmányozására szenteltem, amiben a modern nemzetközi jog legalapvetőbb problémáját látom, s amire vonatkozó kutatásaim egy része „A szuverenitás“ c. munkámban már megjelent, hátralevő része pedig jelen tanulmányomban lát napvilágot. Mikor ezekre az évekre visszatekintek, lehetetlen, hogy elmúlhatatlan hálával ne gondoljak Búza László egyetemi nv. r. tanár úr Őméltóságára, akinek meleg érdeklődése, soha nem lanyguló támogatása tette számomra lehetővé az elmélyülést a jövő jogának, a nemzetközi jognak olyan hatalmas és olyan szép anyagában. Mélységes hálával kell megemlékeznem ¥ a b i n v i Tihamér és Hóman Bálint miniszter urak Őnagyméltóságainak, valamint Dorner Aurél miniszteri osztályfőnök úr és Paul Iván miniszteri tanácsos úr Őméltóságainak kitüntető és feledhetetlen támogatásáról, akiknek a jelen munkám megjelenése elé tornyosuló anyagi akadályoknak állami tanulmányi segély útján való elhárítását köszönhetem. Végül — ha nem is utoljára — a tanítvány hálás köszönetét fejezem ki vitéz Moór Gyula,

Horváth Barna, Frh. A. Hold v. Ferneck és A. v. Verdróss egyetemi ny. r. tanár urak Őméltóságainak, akiknek támogatása, tanítása, tanácsai nagy segítségemre voltak eddigi írásaimban, és messze megvilágítják jövő utamat is. S ha néha — bár mindig az ő nagy példájuktól vezetve — az igazság kutatásának láza még velük is polémiákba kerget, kérem ne fődjék el szerető és vezérlő támogatásuk fároszát az idegen vizeken bolyongó hajótól. Hiszen, mint F. W. Nietzsche¹ olyan igazán mondja, „man vergilt einem Lehrer schlecht, wenn man immer nur der Schüler bleibt.“

Budapest, 1936, évi október hó 24-én.

¹ F. Nietzsche, 114

BEVEZETÉS.

Az elméletek, ha a gyakorlati étellel állítjuk őket szembe, nem nagy népszerűségnek örvendenek. A gyakorlati élet tanulmányozása, általános, vélemény szerint, sokkal mélyebb szemléletet ad, mint ha csupán azt vizsgáljuk, hogy mit szólnak a problémához mások. „Ein Kerl, der spekulierte, — mondja ebben a szellemben már *Goethe* — Ist wie ein Tier, auf dürrer Heide Von einem bösen Geist im Kreis herumgeführt, Und ringsumher liegt schöne grüne Weide.“ „Grau... ist alle Theorie, Und grün des Lebens goldner Baum.“

A jog világában azonban ez a tétel csak bizonyos ^fenn-tartásokkal fogadható el. A jogtudomány ugyanis ható tényezője az élő jog kialakulásának, hiszen befolyásolja a szokásjogot, sőt az írott jogot is, ha meggondoljuk, hogy a jelentősebb törvényjavaslatok elkészítését rendszerint jogtudósokra bízák. Ő hívatott elsősorban — mint *Kiincz Ödön*² találónan mondja — az életben kialakult tényleges gyakorlat megállapítására, a kívánt pontossággal való fogalmazására, hiteles tartalma igazolására, egyszóval a szokásjog kinyilvánítására. S minden jogtudománynak előfeltétele a jogtudósok elméleteinek összegyűjtése és kritikája. Már *Concha Győző* megállapította ugyan, hogy a legjobb bírálat az volna, ha a bíráló az általa megkritizált munka helyett egy jobbat írna, ami sok okból lehetetlen lévén, a bíráló tevékenység mindig bizonyos meddőséggel jár. S mégis ő maga is közel félszáz dolgozatban foglalkozott behatóan mások tudományos munkásságával, mivel — mint *Ereky István* akadémiai emlékbeszédében³

² Edmond *Kuncz*, II. 327—8.

³ *Ereky*, 227.

megállapítja — másrészt azzal is tisztában volt, hogy rendes kritikai tevékenység hiányában tudományról beszélni sem lehet; tisztában volt vele, hogy ha elődeinknek s egymásnak a munkáit továbbhaladásunkban fel nem használjuk, ha a mások munkáiba becsúszott tévedéseket illő kritikával el nem távolítjuk — akkor egymástól elszigetelten élő tudósaink ugyan lehetnek, de tudományról beszélni sem lehet.

A nemzetközi jogban pedig még nagyobb súly van az elméleteknek, mint a jog bármely más ágában. Hiszen az szinte az elméletekben él.^{3a} Ezzel nem kicsinyítjük gyakorlati jelentőségét. Ez a jövő joga, amelynek fejlődésétől, sőt fejlődésének pusztán ütemétől államok és világrészek sorsa függ; egyelőre azonban csak csíráit láthatjuk. A jogforrások és jogszabályok egyre szaporodnak ugyan, ezek kodifikálására azonban ma még gondolni is alig mernek. Innen van az, hogy a nemzetközi jogban a jogtudósok véleménye nemcsak elméleti súlyú, hanem — a jogforrásoknak a bíróságoktól eltekintve egyéb hiteles értelmezője nem lévén — mintegy másodlagos jogforrást is képez. A szuverenitás fogalma körül dúló tudományos vitáknak részletekbe menő összehasonlítása tehát, a végső, általunk helyesnek tartott fogalmazás leszűrése kedvéért, nem pusztán jogászai szórászhasonlítás, a már levirágzott „Buchstabenjurisprudenz“ egy késő hajtása, ellenkezőleg, erre a kérdésre fokozottan érvényes A. Trendelenburgmk* az a megállapítása, hogy a helyes fogalommeghatározások a jogbiztonság logikai őrei, amelyek által ragadja meg a jog — mint Moóf hozzáfűzi — a társadalmi jelenségek átláthatatlan tömegét, s uralkodik az emberi összeműködés, az élet felett.

Így fonódik egységgé az élet és tudomány, a gyakorlat és elmélet, amelyeket — ha szellemüket meg akarjuk érteni — egyaránt tanulmányoznunk kell. A szuverenitásnak a nemzetközi jog gyakorlatában betöltött helyét egy másik munkánkban⁶ tettük vizsgálat tárgyává, így ezen a helyen meg fogunk elégedni annak a kutatásával, hogy milyen helyet foglal ez el a nemzetközi jog elméletében s egyáltalán az elméletben. Az-

^{3a} V. ö. K. Hofbauer, 399.

⁴ A Trendelenburg, 168.

⁵ Moór: Logikum, 17. (Das Logische, 175).

⁶ Szabó: A szuverenitás. Szeged. 1936.

zal persze tisztában kell lennünk, hogy a lent ismertető szuverenitáselméletek ottani egyszerűségükben és egyoldalúságukban csak a kritika bonckése alatt jelennek meg előttünk. Az egyes jogtudósok tanításaiban a legkülönbözőbb szuverenitáselméletek keverve szoktak előfordulni, ami — feltéve, hogy elmentmondásokba nem esnek — sokszor előnyükre válik ugyan, hiszen az egyoldalúságoktól mentesíti őket: a rendszeres megismerésnek ellenben az ilyen össze nem függő részeket szét kellett választania, ami csak úgy oldható meg, ha az egyes tudósok véleményét mindazon elméletek kapcsán, amelyekhez egyik vagy másik vonatkozásban ők is csatlakoztak, külön ismertetjük, a hangsúlyt természetesen arra az elméletre téve, amely az illető szerző rendszerének gerincéül tekinthető.

Az abszolút szuverenitás elméletek.

Az elnevezés nem egészen födi a fogalmat. Az ugyanis, hogy egy állam szuverenitása abszolút, a szó szoros értelmében azt jelentené, hogy hatalma a világon mindenre kiterjed, s az égvilágon semmi sem korlátozza. Ellenben azt látjuk, hogy a nemzetközi jogtudomány legtúlzóbb képviselői sem mennek el addig, hogy az államokat ennyire mindenhatónak és korlátlanoknak tartják. Ellenkezőleg, a mindenhatóságot és korlátlanóságot csak bizonyos körben látják fönnforogni. Mint mondani szokás: az állam szuverenitása abszolút, de csak a maga körében.

Mint később közelebről is látni fogjuk, ennek az lett a következménye, hogy újabban egyesek (főleg a bécsi iskola) kétségbevonják, hogy abszolút szuverenitás és abszolút szuverenitáselméletek egyáltalán lehetségesek lennének. Főleg H. Kelsen⁷ éles kritikáját vonta maga után ez az irányzat, aki szerint a szuverenitásdefiníciónak az a kedvelt korlátozása, melynél fogva a „szuverén“ állam csak a maga körében a legfőbb tekintély, szükségképen arra a tautológiára lyukad ki, hogy az állam fölérendeltje azoknak, akik alárendeltjei, s szuverenitása csak annyit jelent, hogy nagyobb azoknál, akik nála kisebbek. Vagyis minden szuverenitáselmélet relatív, ebben a relatív értelemben viszont minden szuverén, ami bárminek is fölé van -rendelve a községtől le az egyénig.

Ezeknek a kifogásoknak az a helyes magva, hogy földi, emberi *viszonylatban* még az abszolútum is *viszonyfogalom*má, vagyis bizonyos értelemben irelatívummá válik. Hogy azonban

⁷ H. Kelsen: Problem. 40.

ez szükségkép tautológiáira, vagy legalább is a többi relatív elméletektől lényegileg miben sem különböző elméletre vezetne, túlzás. Hogy egy jelenség a maga körében abszolút, csak addig semmitmondó és minden jelenséget egyaránt megillető jelző, amíg ennek a hatáskörnek objektív ismérve nincs; mihelyt ez adva van, a jelenségeknek csak egy része fog neki megfelelni. Az abszolút szuverenitás bizonyos irányú korlátozottsága csak azért tudta ennyire megzavarni az újabb kritikákat, mert nem veszik tekintetbe, hogy az abszolútum a relativumnak nem kontradiktórius, hanem csak kontrárius ellentéte. Nem lehet azt mondani, hogy valami vagy abszolút vagy relatív: tertium non datur, meirt vannak jelenségek, s az abszolút szuverenitás ép ezek közé tartozik, amelyek a szó szoros értelmében egyikhez sem sorozhatók. De szép példákat találunk erre a geometriában és matematikában is, ha meggondoljuk, hogy a matematikai végtelen fogalma a filozófiai abszolútumnak felel meg. Amint hogy ott nem lehet véges testeknek tekinteni azokat, amelyek csak bizonyos irányban végtelenek, véges görbéknek azokat, amelyek csak egy irányban szaladnak a végtelenbe, véges számoknak a csak egy irányban divergens végtelen sorokat, épúgy nem lehet teljesen relatív hatalomnak tekinteni azt, amely csak egy irányban abszolút.

Azok a szuverenitáselméletek tehát, melyek az államot, ha csak egy irányban is, mindenhatónak és korlátlanak tartják, szembenállanak a relatív szuverenitáselméletekkel, s mivel a nyelv szegénysége következtében a relativum ellentétét csak az abszolútummal fejezhetjük ki, abszolút szuverenitáselméleteknek nevezzük ezeket — mindenkor tisztában lévén azonban azzal, hogy ez a fogalom nemcsak a relativum ellentéte, hanem a szó szoros értelmében vett abszolútumot sem fõdi.

I. Az abszolút állami szuverenitás.

Az abszolút szuverenitáselméletek megegyeznek egymással abban, hogy az államokat bizonyos irányban mindenhatónak tartják (ez az, ami az abszolút elméletekben abszolút); lényegesen különböznek viszont abban, hogy azt az irányt, azt a kört, amelyben az állam szerintük mindenható, hogyan ítélik meg (ez az, ami bennük relatív).

1. *Ami az abszolút elméletekben abszolút.*

Az abszolút szuverenitáselméletek magva tehát az állami mindenhatóság. Ezt az egyes szerzők vagy pozitíve, vagy negatíve fejezik ki; előbbit teszik, mikor hatalomról, utóbbit, mikor szabadságról (korlátlanyságról) beszélnek. Ez a kifejezésben különbség a lényegyet természetesen nem érinti. Minden hatalom szükségképpen szabadság, s a szabadság hatalom is egyúttal.

a) A szuverenitás, mint hatalom.

1. Az abszolút elméletek szuverenitásfogalma tehát pozitíve kifejezve hatalom. Ezt ezen elméletek szerint egyéb hatalmaktól legfőbb volta határolja el. Szuverenitás a legfőbb hatalom, *summa et suprema potestas*.

Így írta ezt már a szuverenitásfogalom atyja, Jean Bodin. Ő, mint egyik alapos életrajzírója, J. W. Allen⁸ megállapítja, nem az elmélet, hanem a gyakorlat embere. Nem proponál reformot, mielőtt részleteiben ki ne mutatná, hogy az gyakorlatilag is alkalmazható. S a szuverenitásnak nem annyira elméleti meghatározására, mint inkább gyakorlati jeleire helyezi a főszólyt. Rövid elméleti megjegyzései azonban a szuverenitásnak legfőbb hatalomként való felfogásáról tesznek tanúságot. A szuverenitás az állam abszolút és örök hatalma (*la puissance absolue & perpétuelle d'une République*), — mondja⁹ — amelyet a latinok *majestas*-nak, a görögök *κῶρια ἀρχή*-nek és *κῶριον πολίτευμα*-nk, az olaszok *segnoria*-nak, a zsidók a parancsolás legfőbb hatalmának nevezték. Visszatér ez a meghatározása könyvének későbbi, latin kiadásában is. Szuverenitás a polgárok és alávetettek fölötti, törvényeknek alá nem vetett hatalom (*majestas est summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas*) — mondja itt.¹⁰ „*Is habet majestatem, qui post Deum immortalis se ipso majorem videt neminem.*“ Közel áll ehhez a felfogáshoz Thomas *Hobbé* s¹¹ nézete is, aki szerint a sokaság (*multitudo*), amely nem személy, az emberi biztonság vé-

⁸ J. W. Allen, 402.

⁷ J. Bodin: *Six livres. Livre premier, Chap. Vili.* (De la souveraineté). 122.

¹⁰ J. Bodin: *De Republica. Lib. I. c. 8.*

¹¹ T. Hobbes: *De cive.*

delmőre egy közösséget létesít, s ebből a célból olyan hatalom (summum impérium) illeti meg, amely legfőbb és abszolút (potestas summa et absoluta). Mivel azonban ő a súlyt még *Bodin*-nál is inkább a szuverenitás konkrét jegyeire helyezi, felfogásával közelebbiről később fogunk megismerkedni.

A legfőbb hatalomban (suprema potestas) látja a szuverenitás lényegét *Henry Wheaton*,¹² *Franz von Holtzendorff*,¹³ *Heinrich von Treitschke*,¹⁴ *Franz von Liszt* és *Fleisckmann*¹⁵ is. Sőt a szuverén hatalom egyik tulajdonsága gyanánt emeli ki *Georg Jelűnek*¹⁶ is, hogy az legfőbb (höchste Macht), s önmaga ura (Selbstherrlichkeit). Az államot megillető legfőbb hatalomnak (suprema potestà) látja *L. Raggi*¹⁷ is, amelynek feladata az állam saját céljaira irányuló akaratának a kifejezésrejuttatása, és amelynek megvan a képessége és ereje arra, hogy kieroszakolja ennek a nyilvánosságira hozott akaratnak a tényleges érvényesülését. Helytelen ezért szerinte a szuverenitást függetlenségnek, tehát negatívumnak tekinteni, mert az egy pozitív tulajdonsága az államhatalomnak (è una forza che è, e non una forza che indica solamente ciò che non si è). S ép ezért nem beszélhetünk iróla kifelé való vonatkozásban, hanem csak befelé, mivel az állam csak befelé, s nem kifelé is legfőbb hatalom.¹⁸ Még ezt a megszorítást is mellőzi *R. Carré de Malberg*,¹⁹ aki szerint a szuverenitás egy hatalom legfőbb jellegét (le caractère suprême d'un pouvoir) jelenti, mivel ez a hatalom nem engedi meg más hatalomnak sem azt, hogy fölötte legyen, sem azt, hogy vele konkurráljon. *E. Korovin*²⁰ szerint pedig nemcsak a primitív, hanem a mai viszonyokra is alkalmazható még a szuverenitásnak az a meghatározása, amely azt a legfőbb hatalom tulajdonságának tartja. Hasonlóan *Ernst Vans-*

¹² *H. Wheaton*: International Law. 29. §., U. ő: Éléments. 31.

¹³ *F. v. Holtzendorff*, II, 8.

¹⁴ *H. v. Treitschke*, I, 13., 36.

¹⁵ *Liszt—Fleischmann*, 94.

¹⁶ *G. Jelűnek*: Staatenverträge. 38.

¹⁷ *L. Raggi*, 229., 234.

¹⁸ i. m. 217.

¹⁹ *R. Carré de Malberg*, I, 70., 234.

²⁰ *E. Korovine*: République, 295., *Korovin*: Übergangszeit, 26. s

low,³¹ E. *Tatarin—Tarnheyden*²² s Otto *Hinize*²³ A modern állam ideáltípusát utóbbi szerint négy különböző absztrakció egymást kiegészítő színesnyomása adja: 1. a szuverén hatalmi állam (der souveräne Machtstaat) az európai államrendszer keretében; 2. a relatíve zárt kereskedelmi állam polgári kapitalista társadalmi és gazdasági formával; 3. a liberális jog- és alkotmányállam az egyéni szabadság irányzatával; 4. a mindezeket az irányzatokat magába foglaló és fokozó nemzeti állam, demokratikus irányzattal. Lord *Davies*²⁴ szerint pedig a szuverenitás, aminek feláldozását a szellemi lefegyverzés követelménye magával, vonja, közönséges nyelven jogot jelent a teljes cselekvési szabadságra (complete -liberty of action), jogot úgy tenni, ahogy tetszik (to do just as you please), összetépni bármely szerződést, megsérteni a szomszédokat, ha ez hasznosnak ígérkezik; röviden: jogot arra, hogy másokkal rosszul és istentelenül bánhassunk (to do other unkind and unchristian things). A legfőbb hatalom elmélete a magyar irodalomban is képviselve van. Ebben a szellemben ír pl. *Nagy Ernő*,²⁵ *Ferdinandy* Gejza,²⁶ *Runcz* Ignác,²⁷ *Raas* Albert báró,²⁸ *Hanuy* Ferenc²⁹ stb.

Külön figyelmet érdemelnek irodalmunkban *Somló* Bódog³⁰ fejtegetései. Ő a szuverenitásnak két fogalmát különbözteti meg: alapfogalmát (Grundbegriff der Souveränität), amely a szuverenitás lényegét foglalja magába, s jogtartalmi fogalmát (Rechtsinhaltsbegriff der Souveränität), amely úgy jön létre, hogy az egyes konkrét jogrendek más is jelölhetnek meg szuverénként, mint ami a szó előbbeni értelmében tényleg az. A szuverenitás, mint alapfogalom, nem az államnak, hanem a joghatalomnak (Rechtsmacht) a tulajdonsága, közelebbről azoknak a tulajdonságoknak az összesége, amelyek egy hatalmat

²¹ E. *Vanselow*, 5.

²² E. *Tatarin—Tarnheyden*, 314.

²³ *Hinize*, 5—7.

²⁴ *Davies*: Force. 142.

²⁵ *Nagy E.*, 182. s köv. 11.

²⁶ *Ferdinandy*, 23. s köv. 11.

²⁷ *Kuncz I.*, 171.

²⁸ *Kaas*, 5—7.

²⁹ *Hanuy*, 5, 14.

³⁰ *Somló*: Grundlehre, 279—86.

joghatalommá emelnek. S mivel joghatalom alatt az olyan hatalmat érti, amely szabályait rendszerint más hatalmaknál eredményesebben viszi keresztül, állandó jellegű, és nemcsak szórványosan bocsát ki szabályokat, hanem az életviszonyok széles területét ragadja szabályozása körébe: az a három főtulajdonság, amely a joghatalmat jellemzi, s amely így a szuverenitásnak is lényege, az, hogy ez a hatalom rendszerint érvényesülő, állandó jellegű és széles körre kiterjedő legyen.³¹ Abból a tulajdonságából mármost, hogy a joghatalomnak rendszerint érvényesülnie kell, hogy joghatalom lehessen, ismét további tulajdonságokat vezet le, amelyek természetesen a szuverenitásnak is jellemzői lesznek, ilyen mindenekelőtt az a tulajdonság, hogy a joghatalomnak az embereknek abban a körben, amelyben érvényesül, más hatalomhoz viszonyítva, relatíve a *legfelsőbbnek* kell lennie, hiszen ellenkező esetben nem tudná szabályait (rendszerint keresztülvinni. Továbbá a joghatalom kivételesen követheti ugyan más hatalmaknak hozzáintézett normáit, rendszerint azonban nem, mert ha ezeket szabályszerűen követné, akkor abban a körben utóbbi hatalom normái érvényesülnének rendszerint;³² Ez jelenti épen a joghatalom legfelsőbbségének relativitását: a joghatalom fölött lehet magasabb hatalom, de olyan nem, amely szabályait vele szemben rendszerint keresztül tudná vinni; másszóval egy másik joghatalom nem.³³ Ez olyan mozgástér, amelyen belül lényeges különbségek lehetnek a joghatalmak közt, ami azonban a szuverenitásfogalmat egyáltalán nem érinti. A fentiekben ugyanis a szerző a megkövetelhető minimumot állította be, amely nélkül nem lehetne szó joghatalomról. Az előbbi különbségek pedig a hatalom olyan fokozataira vonatkoznak, amelyek ezen a minimumon már túl vannak. A minimummal viszont már a teljes szuverenitás adva lévén, ezek a különbségek nem tekinthetők a szuverenitás fokozatainak.³⁴ Az itt vázolt szuverenitás alanya az államnak az a része, amely a hatalmat tényleg gyakorolja. Ha ellenben ezt nem a valódi alanyoknak, hanem magának az államnak számítjuk be, jutunk el az állam-

³¹ i. m. 93. s köv. 11.

³² i. m. 95—6., 28U.

³³ i. m. 167.

³⁴ i. m. 281.

szuverenitáshoz, ami azonban már a szuverenitás jogtartalmi fogalma, s nem tényfogalom (Seinsbegriff). — *Somló* elméletében a szuverenitás legfőbbsege ezek szerint abban áll, hogy az semmilyen hatalom szabályait nem követheti rendszerint.

2. Szemben az eddigi felfogásokkal, sokan a hatalomnak *megszemélyesített* fogalmával operálnak. Ez természetesen a kérdésnek csak felesleges komplikálását jelenti. A hatalom, mint egy más, egyelőre kéziratban lévő tanulmányunkban bővebben kifejthetjük, tiszta formájában semmi egyebet nem jelent, mint a hatni képes okok, a bizonyos szempontból legerősebb hatalom a bizonyos hatás létrehozásához elegendő okok fogalmát. Akik tehát a szuverenitás lényegéeként elképzelt hatalmat úgy jellemzik, hogy az uralkodik, dönt, parancsol, akar, határoz, célja önmagának, hatásköre van a hatáskörre stb., mintegy személynek tekintik, tehát megszemélyesítik azt, ami pedig a valóságban nem az. Ezekkel a tulajdonságokkal ugyanis csak személy bírhat.

Mint *uralomról* beszél a szuverenitásról már *Concha* Győző.³⁵ Szerinte „a nemzet országló élete, vagyis az állam közvetlenül mint uralom nyilatkozik, éspedig tevőlegesen önmaga és részei, tagjai fölött, nemlegesen más államok irányában, amennyiben az egyik állam a többieket kizárja, hogy azok akár fölötté, akár polgárai fölött uralkodjanak.“ „Ez uralmat az önnön akarat fölött... szuverenitásnak nevezük.“ „A szuverenitás tehát tény, nem jog, még az igény is a szuverenitásra annyit ér, amennyit a hatalom ennek érvényesítésére.“ Hasonlóan *Krisztics* Sándor,³⁶ E. A. *Korovin*,³⁷ aki szerint az állam egy osztály szervezett uralma a többi felett, s *Max Wundt*³⁸

Azok közül, akik a szuverenitást par excellence a végső döntés képességében látják megjelenni, említhető P. *Pradier-Fodéré*,³⁹ *Otto Koellreutter*⁴⁰ *Charles Dupuis*,⁴¹ *H. Rolin*.⁴²

³⁵ *Concha*, I, 242. s köv. 11.

³⁶ *Krisztics*, I, 370.

³⁷ E. A. *Korovin*: *Übergangszeit*, 26.

³⁸ M. *Wundt*, 43—6.

³⁹ P. *Pradier-Fodéré*, I, 474.

⁴⁰ *Koellreutter*, 60.

⁴¹ C. *Dupuis*: *Grandes Puissances*. 486.

⁴² H. *Rolin*, 620.

(de demeurer juge de son droit), W. R. *Bisschop*⁴⁴ (sovereignty is the power finally to decide and dispose) és Giorgio *Bcilladore Pallient*.

Mivel a parancsolás szintén személyiséget tételez fel, ide-sorozható *Ranellettinek*⁴⁵ az a felfogása is, hogy „az államhatalom („... s ez a szuverenitás“) a feltétlen *parancsolásnak* s a kötelezettek közvetlen és saját eszközökkel való kényszerítésének a hatalma a parancs végrehajtására“ (potestà di comandare ... e costringere).

Meg jellegzetesebb példája az idetartozó felfogásoknak az, amely a hatalmat *akarattá* személyesíti. Emer de *Vattel*⁴⁶ például felső és egyetemes akaratként (volonté supérieur et générale) definiálja a szuverenitást, amely harmóniát létesít az össze-s részakaratok között. Westel Woodbury *WiHoiighby*⁴⁷ szerint pedig az államnak, mint jogi személynek első ismertetőjele, hogy van egy jogilag legfőbb akarata (a will that is legally supreme); ezt a legfelső törvényes legitimáló akaratot hívjuk szuverenitásnak. S ez a szuverenitás, — folytatja később⁴⁸ — azt a tényt jelenti, hogy a pozitív jog nézőpontjából tekintve nemzetközi viszonylatban teljes individualizmus uralkodik. A szuverenitás fennforgásához, mondja Louis *Comisetti* is, bizonyos alkatelemek megléte szükséges. Ilyen elsősorban *a*) egy egységes akarat (volonté). De míg általában az akarat négy fázisa (inger a gondolatra, ennek tényleges megalkotása, döntés a megvalósításról s ennek végrehajtása) különböző alanyoknál lehet, addig a szuverén akarat első három fázisának egyetlen egy személyben kell egyesülnie, mivel az ilyen akarat saját hatáskörének állandóan ura.⁴⁹ Ez egy ellenállhatatlan energia állandó orientációját foglalja magába egy határozott célnak emberileg biztos elérésére. További kérdés *b*), hogy ki ennek az akaratnak az alanya. Ez az állam- és kormány'íormától függ; demokráciában, ami a legtermészetesebb

⁴³ W. R. *Bisschop*, 122. s köv. 11.

⁴⁴ G. *Balladcre Pallien*, I, 51. s köv. 11.

⁴⁵ *Ranelleiii*, 344.

⁴⁶ E. *Vattel*, I, 109.

⁴⁷ W. W. *Willoughby*: State, 194.

⁴⁸ i. m. 207.

⁴⁰ L. *Comisetti*, 57., 71. 11.

állapot, a nép (le peuple), ami ekként a szuverenitás második konstitutív alkateleme.⁵⁰ Ez azonban kollektív személy, s így akarata a polgárokéból összetevődő általános akarat (volonté générale), ami nem egyhangúság, vagy többség, hanem az erők összetételének (erőparallelogramm) elve alapján jön létre (c).⁵¹ További alkotóelem d) a fenti akarat célja (le but à atteindre). Ez pedig szerinte az alárendelt hatáskörök megszabása, kiosztása és végrehajtása.⁵² Végső alkatelem e) a terület (le territoire). Amint ugyanis a népnek csak egy akarata lehet (az erők egyetlen eredővé tevődnek össze), s ennek az akaratnak csak egyetlen alanya: a nép — úgy egy területen csak egy szuverén akarat érvényesülhet, s ez csupán egy területre vonatkozhatik (volonté générale nationale).⁵³ A szuverenitás tehát szerinte végeredményben olyan akarat ellenállhatatlan megvalósulása egy bizonyos területen, amely kizárólag erre a területre vonatkozik, s az alárendelt köz- és magánhatáskörök meghatározásában, szétosztásában és gyakorlásában állandóan ura a saját hatáskörének.⁵⁴

Ismét mások *fenségnek*, államfelségnek tekintik a meg személyesített szuverén hatalmat. így *Apathy István*,⁵⁵ *Concha Győző*⁵⁶ s *Max Wandt*,⁵⁷ aki szerint ebből folyik önállósága is, mivel a felséggel bíró testület nem lehet másnak alárendelve. Az önállóság folyománya viszont, hogy az állam akaratát kényszerrel, erőszakkal is képes keresztülvinni; ez befelé törvény-, kifelé hadihatalmat jelent, amelyek az állam fogalmától épügy elválaszthatatlanok, mint a szuverenitás maga, amelynek részei, s az állami becsület, amelynek védelmezői.

Idesorozhatók azok is, akik a szuverenitást az *önmeghatározással* azonosítják. így már *G. Jellinek*⁵⁸ oda jut el az önkorlátozási elméletekből, hogy a szuverenitás lényege nemcsak az államhatalomnak abban a tulajdonságában rejlik, hogy az

⁵⁰ i. m. 59.

⁵¹ i. m. 62—71.

⁵² i. m. 72.

⁵³ i. m. 73.

⁵⁴ i. m. 73.

⁵⁵ *Apathy*, 126—7.

⁵⁶ *Concha*, I, 242. s köv. lapok.

⁵⁷ *M. Wandt*, 43—6.

⁵⁸ *G. Jellinek: Staatenverbindungen*, 34.. U. o: Staatslehre, 467.

legfőbb hatalom, hanem mindenekelőtt az önuraságban; a szuverenitás az önkorlátozás és önmeghatározás kizárólagos képessége. Hasonlóan Carlos Calvo,⁵⁹ O. Hintze⁶⁰ E. A. Korovin⁶¹ (auto-définition nationale), Koellreutter⁶² (die Fähigkeit ausschliesslicher iredhtlicher Selbstbestimmung). T. A. Taracouzio⁶³ megállapítja, hogy a szuverenitáselméletek közül az felel meg legjobban a szovjet rezeimnek is, amely annak lényegét a jogi önmeghatározás képességében, az önkéntes önlétben (the capacity for „legal“ self-determination, spontaneous self-existence) látja. „A belső politikai elmélet szempontjából — mondja — a szuverenitás a kommunista számára a proletariátus önerejéből való joga a szupiremáciáért való küzdelemre; nemzetközi szempontból viszont a nemzetek alapvető jogát jelenti az önmeghatározásra. Mivel... pedig a proletariátus joga a küzdelemre és a nemzeti önmeghatározásra, melyek mindketten lényegesek a világforradalom elősegítésére, eltűnésre vannak ítélve az új világrend által, az állami szuverenitás a szovjet számára alapvető proletár jogot jelent a nemzetközi társadalmi rekonstrukcióira, ami jelenleg a nemzeti önmeghatározásban (national self-determination) és az osztályharcban (class struggle) testesül meg.“ A nemzeti önmeghatározás fogalma azonban további megvilágításra szorul — folytatja.⁶⁴ Idézi Lenin fejtegetéseit, aki az önmeghatározás szempontjából három csoportra osztja az államokat. Az elsőbe azokat sorolja, ahol a nemzeti kérdés már a múlté (Nyugat-Európa, Amerika); a másodikba, ahol a máé (Kelet-Európa); a harmadikba, ahol a jövőé (gyarmatok). A szuverén lét szintén három fokon át törekszik szerinte az önmeghatározásra. Az első a nemzeti érzés mobilizálása, a politikai szabadságért való küzdelem jellemzi; a másodikat a nemzetközileg egyesült munkásmozgalmak harca a nemzetközi tőkével; a harmadikat a proletárság győzelme. Eredmény: a nemzet útja a feudális rendszerből a burzsoá, majd a proletárdemokrácia felé. Az önmeghatározás

⁵⁹ C. Calvo, I, 168. s köv. 11.

⁶⁰ O. Hintze, 9.

⁶¹ E. A. Korovin: Übergangszeit, 33. s köv. 11., U. ö: République, 295.

⁶² O. Koellreutter, 61.

⁶³ T. A. Taracouzio, 26—7.

⁶⁴ i. m. 27—8.

első fokát következésképp a nemzeti szuverenitásra való törekvés jellemzi; a második fokot a kizsákmányolásra, haszonra és állandó küzdelemre épült kapitalista társadalom tárja elébünk; a harmadik fok végül az 1917-es orosz forradalom óta tekinthető megvalósultnak, amely ott a szuverén államokéhoz hasonló helyzetet adott minden nemzetiségnek.

Hasonló előbbiekéhez azok felfogása, akik a szuverenitás lényegét az *önfenntartás* jogában vagy képességében keresik. Például Hermann *Heller*⁶⁵ a szuverenitás abszolút jellegének alapját az államok abszolút önfenntartási igényében (Selbsterhaltungsanspruch) látja, amit később az önfenntartás alapjogának (Grundrecht auf Selbsterhaltung) is nevez. Ezért sértheti meg szerinte a szuverenitás szükség esetén a jogot is; s ez a nemzetközi jogi önszegély viszont, amely a mindig fenyegető debelláció korrelátuma, s csak egy civitas maxima esetén tűnnek el teljesen, ezért nem gyakorolható szerinte mégsem minden esetben, hanem csak ha az állami lét forog kockán. Freiherr Alexander *Hold von Ferneck*⁶⁶ elméletében is szerephez jut ez a fogalom azáltal, hogy ő a szuverenitás formai meghatározása mellett tartalmi meghatározást is ad, amely szerint a független, tehát formailag szuverén államok közül valóban csak az szuverén, amely sem más államnak tényleges magatartása, sem magáravállalt nemzetközi jogi kötelekkel által nincs más államok részéről abban akadályozva, hogy önfenntartásáról (Selbsterhaltung) gondoskodjék.

A hatalom megszemélyesítésének esetei közt említhetjük fel azt a felfogást is, amely a szuverenitás lényegét az *öncéltségben* látja. Részletesen boncolgatja ezt a gondolatot G. W. F. *Hegel*.⁶⁷ „Az állam — mondja — az erkölcsi eszme megvalósulása. „Az állam, mint a szubsztanciális *akarát* megvalósulása, az önmagában észszerű. Ez a szubsztanciális egység abszolút, változatlan, öncél (Selbstzweck), amelyben a szabadság legfőbb jogához jut, úgyhogy ezé a végcélé a legfőbb jog az egyesekkel szemben, akiknek legfőbb kötelessége az, hogy az állam tagjai.“ S kifelé való vonatkozásban is fennáll szerin-

⁶⁵H. *Heller*: Souveränität. 136.

⁶⁶A. *Hold-Ferneck*: Lehrbuch, I. 138.

⁶⁷G. W. F. *Hegel*, 195. (III. Teil, HI. Absch. §§. 257-8.)

te ez az öncélúság, mint külső szuverenitás.⁶⁸ Itt az individualitás, mint kizárólagos magáértlét (Für-sich-sein) más államokhoz való viszonyként jelenik meg, amelyek mindegyike önálló a többivel szemben. Mivel ebben az önállóságban *léthez* jut a valódi szellem magáértléte: ez az első szabadsága és legfőbb tisztessége egy népnek. „A nép, mint állam“ — mondja később⁶⁹ — nem egyéb, mint a szellem szubsztanciális észszerűségében és közvetlen valóságában: ezért az abszolút hatalom a Földön.“ Követi őt ebben P. Pradier-Fodéré,⁷⁰ mikor a szuverenitás egyik jellegzetességének azt a képességet tartja, hogy önmagától és önmagáért áll fenn.

A szuverenitás legfőbb voltát végül egyesek úgy fejezik ki, hogy a szuverén államoknak hatáskört tulajdonítanak saját hatáskörüik meghatározására (*Kompetenz-Kompetenz.*) Ez a felfogás főleg a múlt század német irodalmában volt képviselve. Szolgáljon például H. v. Treitschke⁷¹ elmélete, amely szerint a szuverenitás nyúlékony fogalom, de a magva egy, nevezetesen jogilag, hogy saját fenségjogai terjedelmét önmaga határozza meg, politikailag a fegyverek joga. Arnos S. *tier she* γ^2 is azt vallja, hogy a szuverén állam saját hatalmának és hatáskörének határait maga határozhatja meg; ez a hatásköre azonban a hatáskörre csak befelé illeti meg szerinte; kifelé irányuló hatáskörét ugyanis a nemzetközi jog szabja meg.⁷³ Ez a gondola: uralkodik W. W. *Willoughby*⁷⁴ is. A szuverén államot úgy kell tekintenünk, mondja, hogy kifejezett parancsa vagy hallgatólagos magatartása által ő a végső forrása minden cselekedet törvényességének, amelyet saját szervei vagy más, fennhatósága alatti egyének elkövetnek. Ez a fogalom tehát korlátlan jogi hatáskört és illetékességet jelent, amely magába foglalja a fennhatóságot, érdeklődési körében jogoknak és köteleességeknek létesítésére, és azoknak a térbeli határoknak a megállapítására is, amelyeken belül nem akarja megengedni, hogy hoz-

⁶⁸ i. m. 261. (III. Teil, III. Absch. §. 322.)

⁶⁹ i. m. 266. (III. Teil, III. Absch. §. 331.)

⁷⁰ P. Pradier-Fodéré, I, 474.

⁷¹ H. v. Treitschke, I, 39.

⁷² A. S. Hershey, 100.

⁷³ i. m. 101., 146.

⁷⁴ W. W. Willoughby: State, 194—5.

zájárulása nélkül létüket más szuverenitásnak köszönő törvényes jogok és köteleességek érvényesíttessenek. Hasonlóan *Kuncz Ignác*,⁷⁵ aki szerint „a legfőbb souverain hatalomnak az is lényegéhez tartozik, hogy az nemcsak hatáskörén belül teljes szabadsággal cselekszik (mert utóvégre jogkörén belül azt az egyes is teszi), hanem ezt a hatáskört (jogkört) is maga állapítja meg“; továbbá *Ferdinandy Oejza*,⁷⁶ újabban *H. Ralin*,⁷⁷ aki szerint a szuverenitás vagy függetlenség nemcsak a jog korlátain belül való cselekvés szabadságát jelenti, hanem a hatalmat is ezen korlátok kizárólagos értelmezésére (le pouvoir d'interpréter seul ces limites). Itt említhetjük *Q. Kaeckenbeekei*⁷⁸ s *L. Comissetti*⁷⁹ is, aki szerint a szuverenitás egy olyan akarat ellenállhatatlan megvalósulása, amely az alárendelt köz- és magánhatáskörök meghatározásában, szétosztásában és gyakorlásában állandóan ura a saját hatáskörének (maîtresse de sa compétence).

3. Vannak azután, akik a szuverénnek tartott hatalom legfőbbiségét nem a megszemélyesítésben keresik, mint az elméletek imént tárgyalt csoportja, hanem a hatalmak bizonyos összegeződésében, összhangjában. A szuverenitás — mondja például *Sir William Markby* — egy politikai közület urai által bírt hatalmak összege (aggregat of powers).⁸⁰ Ilyen értelemben nevezhetjük az egyeduralkodót szuverénnek, az uralkodó testületet legfőbb kormánynak, a politikai közösség többi tagjait alattvalóiknak. A szuverenitás — mondja *X. S. Comboihecra*⁸¹ is — egy adott állam erőmaximuma, ezen állam két hatalmának: a közerőnek (force publique) és az általános akaratnak (volonté générale) összeműködése, amely mindkettő az államtagek összegétől ered, az első az államban a legfőbb anyagi cselekvésre, a második a legfőbb akarásra egyesült tagoktól. S vannak olyanok is, akik nem az egyes hatalmak összeségét, hanem egységét, nem amiből egyé lettek, hanem ami egyé tette

⁷⁵ *Kuncz I*, 171.

⁷⁶ *Ferdinandy*, 762.

⁷⁷ *H. Rflin*, 620—1.

⁷⁸ *G. Kaeckenbeek*, 221. s köv. 11.

⁷⁹ *L. Comissetti*, 73.

⁸⁰ *W. Markby*, 3.

⁸¹ *X. S. Comboihecra*: *Manuel*, 32.

őket, vagyis a köztük lévő összhangot tekintik szuverenitásnak. Már *Seneca* beszél egy közös és felső akaratról, a közös élet lelkeről, mely az összes részek felett uralkodik, és azokat tökéletes összhangban tartja. Főleg azonban Emer de *Vattel**² képviseli ezt a felfogást. Szükségképpen egy felső és általános hatalom az, mondja, amely képes kényszeríteni az összes polgárokat, hogy tiszteljék egymás kölcsönös jogait, és egymással békében éljenek. Egy közös lélek, amely az összes tagokat állandóan egyirányú, viszonylag egy és ugyanazon célra törő cselekvésekre és a közös haszon belátására bírja. Ez a társadalmi testek összhangjának fenntartására szükséges kohéziós erő, ez a felső és egyetemes akarat, ez a lélek az, amit szuverenitásnak nevezünk.

Sőt idesorozható Georg Wilhelm Friedrich *Hegelnek* az a felfogása is, hogy lényegileg az állam egysége az, amit szuverenitásnak neveznek. A politikai állam főjellemzője — mondja⁸⁸ — lényegi egysége, mint momentumai idealitása, amiben az állam hatalmi ágai és tagjai feloldódnak és egyesülnek (ezek ugyanis nem függetlenek, hanem olyan jogosítvánnyal bírnak, amely az egész eszméjében van meghatározva). Az állam különleges cselekedetei és tevékenysége, mint lényeges momentumai, sajátjai, s az egyénekhez, akik ezeket véghezviszik, nem azok közvetlen személyisége, hanem általános és objektív minőségük szerint vannak kapcsolva, s a különleges személyiséggel, mint ilyenrel csak külsőleg: és véletlenül vannak összekötve.⁸⁴ „Ez a két jellegzetesség, hogy az állam egyes cselekedetei és hatalmi ágai sem önmagukban, sem az egyének különleges akaratában nem önállóak és szilárdak, hanem az államegységben, mint egyszerű lényegében bírják végső gyökerüket: teszi ki az állam szuverenitását“; s ez a szuverenitás -belső oldala. „Az idealizmus, ami a szuverenitás lényege, ugyanaz a jellegzetesség, aminek folytán az állati szervezetben ennek úgynevezett részei nem irészek, hanem tagok, szerves momentumok, amelyek izolálása, önmagukért fennállása a betegség; ez ugyanaz az elv, amely az akarat elvont fogalmában, mint önmagára vonatkozó negativitás és ezáltal, mint magát egyediséggé hatá-

⁸² E. de *Vattel*, I, 109.

⁸³ G. W. F. *Hegel*, 226—8. (III. Teil, III. Absch. §. 276.)

⁸⁴ id. hely, §. 277.

rozó általánosság fordul elő, amelyben minden különlegesség és meghatározottság megszűnt; az abszolúte önmagát meghatározó ok. Hogy megérthessük, teljesen tisztában kell lennünk azal a fogalommal, hogy mi a fogalom lényege és valódi szubjektivitása.⁸⁵ S mivel a szuverenitás minden különleges jogosítvány idealitása, folytatja, közelfekvő az a gyakori félreértés, hogy puszta hatalomnak és üres önkénynek, a de[^]potizmussal egyértelműnek tekintik. A despotizmus azonban a jogtalanság állapotát általában jelenti, hol a különleges akarat (monarchic vagy a népé), mint ilyen, törvényként vagy még inkább a törvény helyett érvényesül — a szuverenitás viszont ép ellenkezőleg törvényes, alkotmányos állapotban a különleges hatáskörök és tevékenységek idealitásának a momentumát jelenti, hogy tudniillik egy ilyen hatáskör nem független, céljaiban és hatásmódjaiban önálló és csak önmagában elmélyedő, hanem ezekben a célokban és hatásmódokban az *egész* célja által (amit kevésbé szabatosan az állam jólétének neveznek) meghatározott és attól függő. Ez az idealitás szerinte két módon jut kifejezésre. Békében ezek a tevékenységek és hatáskörök részben a maguk külön útjain haladnak, s csak öntudatlanul vannak tekintettel az egészre is, részben az utóbbi indirekt hatására már ekkor is korlátozva s teljesítményekre kötelezve vannak. Külső vagy belső szükség állapotában viszont a szuverenitás fogalmában fut össze a különlegességeiben fennálló organizmus, amelynek hivatása az állam megmentése, s amelyben minden idealizmus megvalósul.

4. Különbözik az előbbiektől azok felfogása, akik a szuverenitás legfőbbiségét a szuverén hatalom *eredetiségéből* igyekeznek levezetni. Így pl. *Pradier-Fodéré*⁸⁷ John William *Burgess*?“ E. A. *Korovin*⁸⁸ stb. Utóbbi másutt úgy fejezi ki ezt a gondolatot, hogy a szuverenitás *saját* jogok gyakorlásának a képessége.⁸⁹ A legfőbb hatalom saját voltának szükségességét hangsúlyozza *Ranelletti*⁹⁰ is, mikor a feltétlen parancsolás hatal-

⁸⁷ id. hely, §. 278.

⁸⁶ *Pradier-Fodéré*, I, 474.

⁸⁷ J. W. *Burgess*, I, 52.

⁸⁸ E. A. *Korovin*: *Übergangszeit*, 33. s köv. If.

⁸⁹ E. A. *Korovine*: *République*. 295.

⁹⁰ *Ranelletti*, 344.

mát csak akkor tekinti szuverenitásnak, ha az parancsainak végrehajtására a kötelezetteket közvetlenül és saját eszközeivel (*con propd mezzi*) kényszerítheti. Nemcsak az államoknak, hanem a nemzetközi jogközösségnek is tulajdonsága a szuverenitás, — mondja végül *Giorgio Balladore Pallien*⁹¹ is, hiszen az is eredeti rend (*ordinamento originario*). A jogrendek ugyanis két csoportba oszthatók szerinte; leszármaztatott vagy másról *minő* rendek (helyesebben *rendrészek*), és eredeti vagy szuverén, röviden: másra nem támaszkodó rendek (*ordinamenti senz'altro*). Előbbiekre példa egy tartomány vagy község, mely az állami renden alapul, utóbbiakra az államok, amelyek alapja nincs valami más, magasabb normarendszerbe illesztve, melyek tehát nem származékosak. S idetartozik a nemzetközi jogközösség is, amely szintén nincs levezetve, és nem függ más magasabb rendtől, vagyis eredeti. — Élesen szembenáll ezekkel *Thomas Hobbes*⁹² felfogása, aki hangsúlyozza, hogy a szuverén hatalom-leszármaztatott, tehát nem lehet eredeti. „Minden alá nem rendelt, hanem független államban vagy politikai közületben — mondja — azt az embert vagy tanácsot hívják szuverénnek, s hatalmát szuverén hatalomnak, akire az egyes tagok a közhatalmat átruházták (*to whom the particular members have given that common power*). Vagyis a tagok meg egyezéssel (*covenant*) hatalmukat az övévé alakították át, s ekként a szuverénnel szemben alávetetteké váltak. Következetlenségnek látszik tehát, hogy ugyanő később az eredetiséget a szuverenitás egyik jellegzetes jegyének igyekszik feltüntetni. Abszolúte szuverén az az ember vagy közösség, — mondja⁹³ — amely jogot alkothat vagy megszüntethet saját, más jogából le nem származtatott jogánál fogva; a szuverenitás jele azután szerinte az eredeti jog is az állami hivatalnokok, bírák, tanácsosok és miniszterek kinevezésére. Végül és általában, bárki, aki saját független tekintélyénél fogva megtehet valamit, amit más abban a társadalomban nem tehet: a szuverén hatalom birtokosa.

5. Ismét mások a hatalom minél nagyobb *terjedelmében*, egyetemességében, átfogóságában látják a szuverenitás lényegét.

⁹¹ *G. Balladore Pallien*, I, 51. s köv. 11.

⁹² *T. Hobbes: Elements*, 81. (Part I. Chapter XIX. 10.)

⁹³ *T. Hobbes: Elements*, 91—2. (Part II. Chap. I. 10.)

így J. W. Burgess⁹⁴ és Otto Koettreutter.⁹⁵ Sőt megnyilvánul ez a gondolat már Somló Bódognál⁹⁶ is, ki, mint láttuk, a szuverenitás lényegének a joghatalom három főtulajdonságát tartja, amelyek szerint ez a hatalom rendszerint érvényesülő, állandó jellegű és széles kömre kiterjedő; vagyis röviden az időben és térben egyaránt legátfogóbb hatalom.

b) A szuverenitás, mint abszolút szabadság.

Az abszolút elméletek szuverenitásfogalma negatív kifejezve szabadságnak, mégpedig abszolút szabadságnak definiálható. Ez a szuverenitásfogalom nem ellentéte, hanem másik oldala az előbbinek, mint ahogy hatalom és szabadság sem ellentétek, hanem a szabadság a hatalomnak negatív megnyilatkozása, a hatalom pedig a szabadság pozitív magja. A különbség tulajdonképpen csak annyi, hogy míg az előbbi csoportba tartozó felfogások a szuverén hatalom *erejére*, addig jelen felfogások ennek *korlátlanóságára* helyezik a súlyt. Sőt sokan mindkettőt egyaránt tekintetbe veszik.

1. A szuverenitás, mint abszolút szabadság, bár helytelenítő értékítélettel kapcsolatban, már Immanuel /(íw/nál⁹⁷ előfordul. Amint a vadaknak törvények nélküli szabadságukhoz való ragaszkodását, — mondja — amelynek folytán szívesebben maradnak szüntelenül, mintsem hogy magukat törvényes, önmaguk által konstruálandó kényszernek alávéssék, vagyis elébehelyezik az esztelen szabadságot az észszerűnek, mély lenézéssel nézzük, és vadságnak, bárdolatlanságnak, az emberi méltóság baromi lealázásának tekintjük, úgy jogosan várhatnánk viszont azt, hogy a polgárosult népek siessenek önmagukért egy államba tömörülve ebből az áldatlan állapotból minél előbb kiszabadulni. Ezzel szemben azt kell tapasztalunk, hogy az államok szuverenitásuk lényegét éppen abban látják, hogy semmilyen jogi kényszernek nincsenek alávetve, s uralkodójuk fénye abban áll, hogy — anélkül, hogy ő magát is veszélynek tenné ki — sok ezren rendelkezésére állanak azért, hogy őket

⁹⁴ J. W. Burgess, I, 52.

⁹⁵ O. Koettreutter, 58—9.

⁹⁶ F. Somló: Grundlehre, 93. s köv. II.

⁹⁷ I. Kant: Zum ewigen Frieden, 18.

olyan dolgokért, amikhez semmi közük, feláldozhassa. A különbség az európai és amerikai vadak közt legfeljebb abban áll, mondja, hogy utóbbiak ellenfeleiket csak megeszik, előbbiek viszont jobban fel tudják őket használni, hiszen inkább alattvalóik számát növelik velük, tehát eszközökről gondoskodnak, hogy még nagyobb háborúkat viselhessenek. Nem csoda ilyen körülmények közt, ha egy bulgár fejedelem azt felelte a görög császárnak, aki a közöttük felmerült vitát párbajjal akarta vele elintézni, hogy „a kovács, akinek fogója van, nem fogja az izzó vasat kezeivel venni ki a szénből!” Csodálatos szerinte, hogy ilyen viszonyok közt az államok a „jog” szót nem küszöbölik ki teljesen hadi politikájukból. Míg ugyanis *Grotius*, *Puffendorf*, *Vattel* stb. kódexei jogi erővel nem bírnak, sőt nem is bírhatnak, mivel az államok, mint ilyenek, nemi állanak külső közösségi kényszer alatt: a háborúk *jogos* voltának utólagos igazolására mégis fel szokták azokat használni. Ez a hódolat, amelyet (legalább is külsőleg) minden állam leró a jogfogalomnak, bizonyítja, hogy az emberekben mégis csak van erkölcsi hajlam, ami a rossz fölött egykor diadalmaskodni fog. Jól mondja *Hegedűs József*,⁹⁸ hogy „ezzel a nagy hitével *Kant* példát adott, hogy minden álomnál merészebb a gondolat öntudatos ereje.” S azt is látjuk, hogy az abszolút szabadságként elképzelt abszolút szuverenitást a nagy filozófus ugyan fennállónak, de „az öök béke felé” nem valami célravezető útnak tartotta.

Előbbi értelemben beszél a szuverenitásról a *francia forradalom* jogszemlélete is, amely az államot az emberhez hasonló személyiségnek fogja fel. Természetes következménye ennek, hogy az állam szuverenitását is a velünk született, szerinte abszolút egyéni szabadság mintájára akarja megkonstruálni.⁹⁹ Abszolút szabadságot ért a szuverenitás alatt *Sir Travers Twiss*¹⁰⁰ is. Sőt arra is rámutat, hogy a külső függetlenség még nem

⁹⁸ *Hegedűs József*, 378. s köv. 11.

⁹⁹ V. ö. R. *Redslob*: *Doctrine*, 442. A XVIII—XIX. sz. szuverenitási-irodalomnak, főleg az olasz irodalom idevonatkozó részeinek részletes ismertetését találjuk *L. Raggi* idézett művében. Az e korbéli német irodalomra nézve pedig l.: von *Kampt* 2, 5—6. lapjait, ahol a szerző egész sorát idézi a koránémet szuverenitáseknéleteknek, melyek szerinte „részben méltatlanok a német tollhoz.” A saját véleményét azonban diplomatikusan elhallgatja.

¹⁰⁰ *T. Twiss*, 19. s köv. 11.

elég a szuverenitás fönnforgásához nemzetközi jogi szempontból sem. Lehetséges ugyanis, hogy egy állam a többi államokkal való viszonylatában megőrzi függetlenségét, anélkül, hogy a szuverenitásból folyó összes jogokkal rendelkezne. Utóbbiakat helyesebb szerinte nem félszuverén, hanem — tekintettel arra, hogy függetlenségük szerződésen alapul — egyezményes függetlenségű államoknak (*Etats d'indépendance conventionnelle*) nevezni, szemben azokkal, amelyeknek abszolút függetlenségük (*indépendance absolue*) van. így P. P. Pradier-Fodéré,¹⁰¹ W. Jethro Brown¹⁰² s Charles G. Fenwick.¹⁰³ Utóbbi szerint a szuverenitás magába foglalja az állam teljes szabadságát (the *complete freedom*) cselekvéseinek szabályozására fennhatóságot igénylő minden magasabb hatalom ellenőrzésével szemben; a szuverenitás tehát legtisztább formájában a jogi elszigeteltség (*legal isolation*) elméleti helyzete, amelyből az állam csak saját akart cselekedetei útján emelhető ki. Idesorozható Balogh Arthur¹⁰⁴ és Hanuy Ferenc¹⁰⁵ is.

2. Talán az a körülmény, hogy a szuverenitást sokáig nem az állam elvont fogalmához, hanem konkrét személyekhez kapcsolták, mint alanyokhoz, egyik oka annak, hogy a szuverenitásnak nemcsak pozitív (hatalmi), hanem itt tárgyalt negatív (szabadság) fogalmát is sokan *megszemélyesítik*.

Ide elsősorban azok sorozhatók, akik a szuverenitást, vagy legalább egyes részeit a *függetlenséggel* azonosítják. Ez főleg az amerikai irodalomban, egyetemeken és publicisztikában gyakori, aminek oka J. M. Yepes¹⁰⁶ szerint pszichológiailag abban található, hogy Amerikában mind az angol-szász, mind a latin eredetű államok szabadságharcaik során abszolút függetlenségre törekedtek, s ezt abszolút szuverenitásuk hangoztatásával s a függetlenségnek ezzel való egyenlősítésével is igyekeztek alátámasztani. Ez a szellem nyilvánult meg már Chile népének 1810-es jogdeklarációjában (*Déclaration de los derechos del pueblo de Chile*), mely szerint „Latin-Amerika népei izolál-

¹⁰¹ Pradier-Fodéré, I, 474.

¹⁰² W. J. Brown, 285^6.

¹⁰³ C. G. Fenwick, AA—6.

¹⁰⁴ Balogh: Politika, I, 87. s köv. 11.

¹⁰⁵ Hanuy, 15.

¹⁰⁶ J. M. Yepes, 17. s köv. 11.

tan nem képesek megvédeni szuverenitásukat (értsd: függetlenségüket); a fejlődéshez szükségük van az egyesülésre... külső biztonságuk végett Európa tervei ellen, s a háborúk kikerüléséért.“ Ez a szellem nyilvánul meg az Amerikai Nemzetközi jogi Intézet (Institut américain de Droit international) 8. kodifikációs tervezetének első szakaszában is, mely szerint „a nemzetközi jog előtt egyenlő amerikai köztársaságoknak szerzett joguk van a teljes függetlenségre, szabadságra és szuverenitásra. Ezekben a jogaikban nem korlátozhatók semmilyen módon más állam javára, még hozzájárulásukkal, sem.“ S last but not least: ez a szellem nyilvánul meg az Egyesült Államok külpolitikájában, melyet nem annyira a Mowroe-doktrina tartott vissza a Nemzetek Szövetségébe való belépéstől, — hiszen ennek épségbenmaradását az Egyességokmány, ép az Egyesült Államokra tekintettel, kifejezetten elismerte — mint inkább az ott uralkodó s a szuverenitást abszolút függetlenségként beállító felfogás.

A szuverenitás és függetlenség azonosítása egyébként nem új gondolat. Minden nemzet, — mondja már E. de *Vattel*¹⁰⁷ — amely bármilyen formában maga kormányozza magát, idegen függés nélkül: szuverén állam. Ilyenek azok a jogi személyek, amelyek egy természetes társadalomban élnek együtt. A szuverenitás lényeges ismertetőjele szerinte, hogy az állam alkotmányát és polgári kormányzatát illetőleg nem köteles más idegen törvényeit elfogadni. Azáltal azonban nem változik szuverenitása, ha nem rendszerint, csak egyes esetekben engedelmeskedik más állam rendeleteinek, vagy éppen ha ezek tanácsa által engedi magát befolyásoltatni. Eppen ezért a független államok között szabadon kötött alliance-szerződések, feltéve, hogy az egyenlőségen alapulnak, szintén nem szüntetik meg a szuverenitást. Ha ellenben az egyenlőtlen ségen alapulnak, akkor éppúgy, mint a protektorátus-kapcsolatok, korlátozhatják és változtathatják azt az egyezményes klauzulák szerint. Az államok „abszolút jogi függetlenségét“ érti szuverenitás alatt Carl *Gareis*¹⁰⁸ is. Theo-

¹⁰⁷ E. de *Vattel*, I, 123—6. Ismerteti s bírálja elméletét: H. *Staub*, 64. s köv. 11.

¹⁰⁸ C. *Gareis*, 13. s köv. 11.

dore Devight *Woolsey*¹⁰⁹ szerint pedig a függetlenség. (independence) a szuverenitás negatív, Henry *Wheaton*,¹¹⁰ Henri *Bonfils*,¹¹¹ Franz von *Liszt*¹¹² és Arnos S. *Hershey*¹¹³ szerint külső oldala. Georg *Jellinek*¹¹⁴ megállapítása szerint pedig a szuverén hatalom nem lehet más hatalomnak alávetve, tehát független és legfőbb. Sőt van szerinte harmadik jellemzője is: a korlátlanság és korlátozhatatlanság. Igaz, hogy utóbbi alól, mint látni fogjuk, az önkorlátozás alakjában hajlandó kivételt elismerni, egy azonban biztos szerinte, bárhogyan fogjuk is fel a szuverenitást, nevezetesen, hogy az állam nem ismerhet el maga fölött magasabb akaratot, és nem hajolhat meg más akarat, mint a magáé előtt.¹¹⁵ *Pradier-Fodéré*,¹¹⁶ mint már rámutattunk, szintén szinonimnak képzeli a függetlenség fogalmát a szuverenitással. A szuverén állam rendeltetését minden külső beavatkozás nélkül tölti be, mondja, s akaratát megvalósítja, anélkül, hogy külső hatalom ezt megakadályozhatná. Egyedül gondoskodhat jogai fenntartásáról és azoknak a kötelességeknek teljesítéséről, amelyek elsőrendű és fontos alapjai minden sajátos és kizárólagos cselekvési köirrel bíró szabad társadalomnak. Az ilyen állam tehát mindent megtehet, amit nemzeti személyiségének a tisztelete megkövetel, anélkül, hogy bármely cselekedtében valaha is el kellene ismernie valamely más állam magasabb tekintélyét, és anélkül, hogy valaha is engedelmisséggel tartoznék más hatalmak rendelkezéseinek.

Csak némileg tér el a fentiekől Carlos *Calvo*¹¹⁷ nézete. A szuverenitás megléte szerinte nem a más államoktól való függetlenség kisebb vagy nagyobb fokától függ, hanem attól, hogy megvan-e az államban a képesség, önmagának alkotmányt adni, törvényt hozni, kormányzatot berendezni stb. idegen állam beavatkozása nélkül. Sőt az állam szerződésileg korlá-

¹⁰⁹ T. D. *Woolsey*, 35.

¹¹⁰ H. *Wheaton*: *Éléments*, I, 31.

¹¹¹ H. *Bonfils*, 132.

¹¹² *Liszt—Fleischmann*, 94.

¹¹³ A. S. *Hershey*, 99—101.

¹¹⁴ G. *Jellinek*: *Staatslehre*, 46C—L

¹¹⁵ G. *Jellinek*: *Staatenverträge*, 32.

¹¹⁶ *Pradier-Fodéré*, I, 475.

¹¹⁷ C. *Calvo*, VI. (1896). 2.

tozhatja és módosíthatja is ezt, anélkül, hogy teljesen megszüntetné; csak ha a szerződés addig megy, hogy az államot egy másikkal aláveti, függetlensége lényeges előfeltételeit megszünteti, a szerződéskötési jogot átruházza, szűnik meg az állam szuverén lenni. Egyébként azonban az államok más államtól való függése csak korlátja a szuverenitásnak s *nem abszolút* és teljes megszüntetése. Az államoknak szerinte szuverenitásuk következtében van egy sajátos cselekvési körük (une sphère d'action propre), ahol kizárólag és teljesen az ő akaratuk érvényesül; ez a kör, mint láttuk, az alkotmányozó, törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó hatalomnak a saját területén való szabad gyakorolhatóságában áll, ahonnan alkalomadtán az idegeneket ki is zárhatja. Ebben a viszonylatban senkitől sem függenek, vagyis a szuverenitás teljes függetlenséget biztosít nekik erkölcsi személyiségük tekintetében; de egy nemkevesébbé fontos kötelességet is szab rájuk: a többi államok hasonló jogának tiszteletét.¹¹⁸ Hogy a szuverenitás magyarázatánál Heinrich von *Treitschke*¹¹⁹ is mily nagy súlyt helyez a függetlenségre, már láttuk. A szuverenitás jogi értelemben — mondial — az állam teljes függetlensége minden más földi hatalomtól (die vollkommene Unabhängigkeit des Staates von jeder anderen Gewalt auf Erden). Egyáltalán az állam lényegének tartja, hogy az, mint független hatalomként jogilag egyesült nép, nem tűrhet el maga fölött magasabb hatalmat. Az államok szuverenitása alatt azok függetlenségét érti E. v. *Ullmann*¹²⁰ is, s szerinte ennek a nemzetközi jogi téren való elenyészéséről nem lehet szó, mert minden, amit az állam kötelességként magárávesz a szolidáris érdekek védelme és ápolása tekintetében, végső sorban éppen az önállóságában és függetlenségében — szuverenitásában és szabad nemzetközi jogi személyiségében gyökerezik. J. de *Louter*¹²¹ szerint pedig azt jelenti a szuverenitás, hogy a nemzetközi jog személyei a független államok, amelyek egyáltalán nem ismernek el fennhatóságot maguk fölött, és egymás közötti viszonyaikat kizárólagosan, egyoldalú akaratuk aktusaival szabályozzák. Ha egyszer elve-

¹¹⁸ i. m. I, 264.

¹¹⁹ H. v. *Treitschke*, I, 35—7.

¹²⁰ E. v. *Ullmann*, 6.

¹²¹ J. de *Louter*: *Droit*, I, 11.

szítik ezt a képességüket, személyiségüket azért megőrizhetik, s közvetve viszonyban lehetnek a nemzetközi joggal, de nem alanyai többé közvetlenül. Ez a függetlenség negatív fogalom, ezért logikailag kizárt minden fokozása; megvan vagy nincs: harmadik eset nem képzelhető. Az ellene intézett pacifista támadások alaptalanok, és nem számolnak a szuverenitás történelmi eredetével,¹²² amely mint függetlenség negatív fogalom, s így fennállásának semmi akadályja.¹²³ Hasonlóan Heinrich *Lammasch*¹²¹ W. W. *Willoughby*^{12*} Q. J. *Ehers*¹²⁰ és Otto *ffintze*. Érdekes Hermann *Heller*¹²⁷ felfogása. Szerinte a Föld ma még nem lévén egységes uralmi rend alatt, szabályozott társadalmi élet irajta csak szerződési írend alakjában lehetséges. Szerződéseknek viszont csak független alanyok közt van értelmük, akik abban a helyzetben vannak, hogy ígéreteiket be is tarthatják. A szuverenitás lényege tehát abban áll, hogy lehetővé teszi szerződések létrejövetelét és érvényesülését, vagyis a legmagasabb, a közösséget kötő jogtételek pozitívalódását. A szuverenitás ezért egy univerzális döntő- és hatóegységnek az a tulajdonsága, amelynél fogva az a jogérvényesítés végett adott esetben a joggal szemben is abszolúte képes érvényesülni (*legibus soluta potestas*). Másszóval:¹²⁸ a szuverenitás egy akarat-egységnek más hatékony univerzális döntési egységtől való abszolút függetlenségét jelenti, vagyis pozitíve azt, hogy az illető akarat-egység ebben a meghatározott uralmirendben a legmagasabb univerzális döntési egység. Itt említhetjük fel George W. *Keeton*¹²⁹ is, aki a korlátlan-ságot és korlátozhatatlanságot (*illimitability*), másszóval a függetlenséget a szuverenitás egyik lényeges jellemző vonásának tartja. Hasonlóan Elihu *Root*,¹³⁰ O. *Koellreutter*,¹³¹ Sterling E. *Edmunds*³² *Korovin*,¹³³ Charles

¹²² J. de *Louter*: *Cri.se*, 87. s köv. 11.

¹²³ J. de *Louter*: *Völkerbund*, 1123.

¹²⁴ H. *Lammasch*: *Schiedsgerichtsbarkeit*, 2—3.

¹²⁵ W. W. *Willoughby*, *State*, 207.

¹²⁶ G. J. *Ebers*, 276.

¹²⁷ H. *Heller*: *Souveränität*, 161.

¹²⁸ *Souveränität*, 97.

¹²⁹ Q. W. *Keeton*, 21—8.

¹³⁰ E. *Root*, 113. s köv. 11.

¹³¹ O. *Koellreutter*, 60.

¹³² S. E. *Edmunds*: *Völkerrecht*, 51.

¹³³ E. A. *Korovine*: *République*, 295.

*Dupuis*¹³⁴ stb. Arrigo *Cavaglieri*¹³⁵ meg azt a képességet látja a szuverénitásban, amelynél fogva valamely létező nem tárgya más hatalomnak (la qualità, che ha un ente, di non essere soggetto a nessun altro potere). Ez pedig nyilvánvalóig az államok tulajdonsága, mert azokkal minden más közösség és egyén alárendeltségi viszonyban van; viszont azok, amennyiben szuverének, nem ismernek el maguk fölött más hatalmat, s jogi kötelességeik kizárólag saját akaratuk önkéntes termékei. Az, hogy szuverén államok legyenek, — folytatja később¹³⁶ — előfeltétele a nemzetközi jognak; a szuverenitás a nemzetközi viszonyok tekintetében áll fönn, és az államnak azt a képességét jelenti, hogy úgy belső, mint külső tevékenységének az irányítása teljesen független minden köteléktől, amely más államokkal szemben való alávetettség következménye lenne. Vagyis a szuverén állam mindig a saját, más államok által nem korlátozott akaratát követi. Ernst *Vanselow*¹³⁷ szerint is akkor szuverén korlátlanul az állam, ha önmagának legfőbb fóruma, vagyis idegen akaratától függetlenül cselekedhet.

igen elterjedt ez a felfogás a magyar irodalomban is. Ezt vallja pl. *Apáthy István*¹³⁸ s *Nagy Ernő*.¹³⁹ *Concha Győző*¹⁴⁰ pedig az „uralmat az önnön akarat fölött, vagy konkrét nyilvánulásában a függetlenséget más államok irányában“ nevezi szuverenitásnak vagy fenségnek. „Az állam szuverenitása, függetlensége, főhatalma nem egyéb tehát, — mondja — mint az államnak önnön akarata fölötti uralma.“ „Az állam szuverén minőségének nélkülözhetetlen eleme a korlátlanság.“ „Az állami akarat szuverenitásának korlátlansága nélkül hiányoznék abban a lényeg, melynél fogva az állam csak maga uralkodik önnön akarata fölött, s a korlátlanság kiemelése csak szemléltetőbb hangsúlyozása a függetlenségnek, a fenségnek, a hatalomnak.“ „A szuverenitás korlátlansága annak jelzése, hogy az állami akarat tartalmát kívülről emberi akarat nem korlátozhatja, mert

¹³⁴ C. *Dupuis*: *Grandes Puissances*, 486.

¹³⁵ A. *Cavaglieri*, 4.

¹³⁶ i. m. 99.

¹³⁷ E. *Vanselow*, 5, 65.

¹³⁸ *Apáthy*, 126—7.

¹³⁹ *Nagy*, 182.

¹⁴⁰ *Concha*, I, 242. s köv. 11.

amely percben az megtörténik, vége a fenségnek, a függetlenségnek, a főhatalomnak arra nézve, akinek akarata korlátozotok.“ Lényegileg ugyanígy *Csarada* János,¹⁴¹ *Kmety* Károly,¹⁴² *Ferdinandy* Gejza,¹⁴³ *Kaas* Albert báró,¹⁴⁴ *Balogh* Arthur¹⁴⁵ és *Hanuy* Ferenc.¹⁴⁶

Vannak viszont az abszolút szuverenitáselméleteknek olyan hívei is, akik kifejezetten helytelenítik a szuverenitásnak a függetlenséggel való azonosítását. Ezt teszi például Franz *Despagnet*¹⁴⁷ mikor megállapítja, hogy a szuverenitásnak két ágát, a belső és külső szuverenitást szokták ugyan megkülönböztetni, helyesen azonban csak az előbbi érthető alatta (az abszolút autonómia); viszont az ú. n. külső szuverenitás, a függetlenség, nem más, mint egy jogi képesség, ami a többi állam által úgy jogilag, mint tényleg korlátozva van. Igaz, hogy később tankönyvében¹⁴⁸ a szuverenitást — elég következetlenül — a teljes függetlenséggel (*indépendance complète*) azonosítja, amely részint befelé, részint kifelé nyilvánul meg; azonban itt is hangsúlyozza, hogy csak a belső az igazi szuverenitás, csak az az abszolút, amely csak önmaga korlátozhatja magát: a külső szuverenitás ellenben nem abszolút, korlátozva van már az államok egyenlőségének az elve által is, és voltaképp semmi más, mint a kifelé való cselekvésnek a többi állam jogainak a korlátaiból fennmaradó szabadsága. L. *Raggi*¹⁴⁹ szerint pedig a szuverenitás legfőbb hatalom, tehát az államnak egy pozitív tulajdonsága lévén, nem tekinthető függetlenségnek, tehát negatívumnak. Kifelé való vonatkozásában egyébként nem beszélhetünk szerinte róla, hanem csak befelé, hiszen az állam kifelé nem a legfőbb hatalom.

Lényegileg a függetlenségben látják viszont a szuverenitás lényegét azok is, akik ezt a negatív fogalmat pozitíve, mint az

¹⁴¹ *Csarada*, 100., 128., 156., 172. 11.

¹⁴² *Kmety*, X., XIX.

¹⁴³ *Ferdinandy*, 23. s köv. 11., továbbá 762.

¹⁴⁴ *Kaas*, 5—7.

¹⁴⁵ *Balogh*: *Politika*, I, 118. s köv. 11., U. ő: *Államélet*, 51.

¹⁴⁶ *Hanuy*, 5—7.

¹⁴⁷ F. *Despagnet*: *Essai*, 1—20.

¹⁴⁸ F. *Despagnet*: *Cours*, 82—3.

¹⁴⁹ L. *Raggi*, 217.

állam önállóságát fejezik ki. Így már *Kßltenbom*¹⁵⁰ H. *Treitschke*,¹⁵¹ E. v. *Ullmann*,¹⁵² Max *Wundt*¹⁵³ s Nagy Ernő.¹⁵⁴ Hasonló elgondoláson alapul Charles *Dupuisnek*¹⁵⁵ az a felfogása, hogy a szuverén államok saját területükön saját hatalmukat gyakorolják, s ott ezenkívül más hatalmat nem ismernek el; szervezetüket szabadon állapítják meg és változtathatják.

Ugyancsak a függetlenséggel analóg az a régi gondolat, amely az államok szuverenitásának lényegét azok *alá nem vetettségében* látja. Már Bartolus azokat az államokat tartotta szuveréneknek, amelyek nem ismernek el magasabb közösséget maguknál (*universitates, quae superiorem non recognoscunt*), szemben a nem szuverén államokkal, amelyek elismernek (*universitates superiorem recognoscunt*). Sőt Hugo *Grotius* is azt a hatalmat nevezi szuverénnek, amely más jognak, más emberi akarat véleményének nincs alávetve.¹⁵⁶ Hasonló véleményen van A. *Esmein*.¹⁵⁷ Szerinte ami a nemzetet jogilag megalkotja, az egy felső tekintélynek a létezése az illető társadalomban az egyéni akaratokkal szemben. Ez a tekintély, amely természetesen nem ismer el magafölötti vagy akár csak vele egyenrangú hatalmat azokban a viszonyokban, amelyeket ő szabályoz: ez a szuverenitás. Ebből folyik a belső szuverenitás vagy parancsolási jog a nemzetet alkotó minden polgárral, sőt mindazokkal szemben, akik a nemzeti területen tartózkodnak. Az állam, mint bizonyos nép jogrendje, — mondja A. *Lásson*¹⁵⁸ is — feltétlenül független minden külső akaratától és törvénytől, különben a népe nem fejlődhetnék saját módja szerint, saját irányában, nem fejleszthetne ki olyan jogrendet, amely belső lényegének megfelel, vagyis nem volna szabad. Ezért következik az a szuverenitásból, hogy az állam sose vet-

¹⁵⁰ *Kcütenborn*, 1. s köv. 11.

¹⁵¹ H. v. *Treitschke*, I, 35.

¹⁵² E. v. *Ullmann*, 6.

¹⁵³ M. *Wundt*, 43—6.

¹⁵⁴ Nagy, 182.

¹⁵⁵ C. *Dupuis*: *Grandes Puissances*, 76., 88.

¹⁵⁶ H. *Grotius*: i. m. „*summa potestas illa dicitui, cuius actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanae arbitrio irrii possint reddi.*“

¹⁵⁷ A. *Esmein*, 1.

¹⁵⁸ A. *Lásson*, 22—4.

heti alá magát kívülálló jogrendnek vagy akaratnak; hiszen a kényszerhatalommal bíró jogrend, amelynek az államok alá lennének vetve, maga is egy állam volna, a neki alávetett államok pedig inkább alattvalók, mint államok. Az állam azonban, amely „a nemzet szentségeinek óvodénye“, épúgy nem lehet alattvaló, mint ahogy néni született annak, tehát sohasem veheti alá magát jogi ítéletnek. George W. Keeton¹⁵⁹ pedig egyenesen abban látja a középkor és újkor államai közti különbséget, hogy előbbieket az alá- és fölrendeltségen felépülő hűbéri szervezet, utóbbiakat az alárendelődest kizáró szuverenitásokig alakulása jellemzi, amely utóbbinak — egyik jellegzetessége, lényegessége (essentiality) az állam léte szempontjából, aminek oka, hogy nem képzelhető olyan «állam, amelyen belől ne lennének olyan tényezők, akiknek tekintélye nem vitás s akarata rendszerint érvényesül. És ezek függetlenek is mert különben egy nagyobb politikai egész részei s nem önálló államok lennének.

Itt említhető Max Wenzel¹⁶⁰ elmélete is. Ő egy közösség legfőbb normaalkotóját nevezi szuverénnek vagy önúrnak (selbstherrlich), aki ezen a közösségen kívül semmilyen fórumnak nincs alárendelve. Vagyis a szuverenitás tagadása annak, hogy egy közösség legfőbb fóruma normái érvényessége tekintetében magasabb normaalkotó alá volna rendelve. Ez azonban nem zárja ki szerinte sem azt, hogy más szuverének is létezzenek a maguk hatáskörében, sem azt, hogy a szuverén fórum saját hatáskörét illetően is állítson fel normákat, sőt még azt sem, hogy idegen normarendszerek (vallás, erkölcs, egyházak, külállamok stb.) imperatívokat intézzenek hozzá, feltéve, hogy az idegen szabályalkotó a szuverén fórumnak nincs fölrendelve, vagyis szabályai érvényességét akarata nélkül vagy épen ellenére nem szüntetheti meg. Ilyen értelemben vett „függőség“ (Abhängigkeit) összeegyeztethető szerinte a szuverenitással, szemben egyik alfajával az „alárendeltséggel“ (Unterordnung), amely kizárja azt. Ezzel azonban még csak a törvényhozó fórum szuverenitásához értünk el szerinte, amitől az állami szuverenitásig úgy jutunk el, hogy ezt a fogalmat az államra,

¹⁵⁹ G. W. Keeton, 21. s köv. II.

¹⁶⁰ M. Wenzel, I, 180—3., 242.

mint személyre alkalmazzuk. Ez a szuverenitásfogalom úgy viszonylik az előbbihez, mint az államszemély (Staatsperson) az államközösséghez (Staatsgemeinschaft). Mint a személyiség: ez sem tényleges, hanem normatív, jogi beszámítási fogalom. Ugyanúgy számítjuk be az államnak, mint a törvényhozó akaratát. Értelme az, hogy az államszemély jogilag egy olyan normaalkotó hatalom alanya, amely egy bizonyos jogközösségben az összes normaalkotók hatalma fölött áll, ezen a körön kívül pedig senkinek sincs alárendelve.¹⁶¹ A szuverenitás alatt J. de *Louther*¹⁶² is legfőbb, semmiféle emberi hatalomnak alá nem vetett hatalmat ért; azt azonban hangsúlyozza, hogy ezt emberek gyakorolják, akiknek jogaik mellett kötelességeik is vannak. Az alá nem vetett hatalom gyakorlóit tehát alá vannak vetve a vallás, erkölcs és igazságosság szabályainak. Épen ezért azokkal a visszaélésekkel, amelyekkel a szuverenitást szokták vádolni, nem azt, hanem gyakorlóit kellene illetni, akik ilyen esetekben nem élnek, hanem visszaélnék a szuverenitással! Az így felfogott állami szuverenitás azután nemcsak hogy nem akadálya, hanem egyenesen nélkülözhetetlen eszköze a nemzetközi életnek; s a fejlődés iránya nem az, hogy az állami szuverenitásokat egy államfölötti szuverenitás javára megszüntesse, hanem inkább az erősen fejlődő államok szuverenitása látszik olyannak, amelyen a nemzetközi jogközösség tovább fog épülni. Még tovább megy nála C. *Dupuis*,¹⁶³ aki nemcsak a hatalmat, de gyakorlóját is alá nem vetettnek tekinti. A szuverenitás ugyanis szerinte a hatalomgyakorlásnak azt a módját jelenti, mikor a gyakorló nincs alávetve felsőbb emberi hatalomnak. Nemzetközi szervek hiánya folytán — mondja Rafael Waldemar *Erich*¹⁶⁴ is — az állam maga értelmezi a nemzetközi jogszabályokat. S bár a szuverenitás fogalma szerinte az átalakulás útján van a teljes korlátlanágtól önkényes alávetettség felé — egyelőre azonban még az individualizmus uralkodik a nemzetközi jogban, vagyis a szuverén államok nem ismernek el maguk fölött külön hatalmat, amely akaratát

¹⁶¹ i. m. I, 242.

¹⁶² J. de *Loiiter*: Völkerbund, 1123.

¹⁶³ C. *Dupuis*: Grandes Puissances, 75.

¹⁶⁴ R. W. *Erich*, 457—8.

rájukerőszakolhatná. Ugyanígy Arrigo *Cavaglieri*,¹⁶⁵ Robert *Redslob*¹⁶⁶ (l'absence d'une subordination; affranchissement d'un pouvoir supérieur) s A. *Kβcourek*¹⁶⁷

Az előbbiekkal rokonfogalom a *kizárólagosság* is. Ezt tartja szem előtt Nagy Ernő,¹⁶⁸ mikor megállapítja, hogy a szuverén hatalom más államokkal szemben mint önálló és kizárólagos jelentkezik. „Az állam szuverén minőségének... — mondja *Concha*¹⁶⁹ is — eleme a kizárólagosság, ami azt fejezi ki, hogy egy bizonyos állam akaratának keletkezésére sem más állam, sem egyes ember, hacsak nem mint az állam tagja, be nem folyhat.“ „Vagyis a korlátlanság és a kizárólagosság fogalma könnyen fölcserélhető, amennyiben mind a kettő az állami akarat önnön erejét fejezi ki, az első azonban az erőt az akarat belső minőségére, a második kitől való keletkezésére vonatkoztatja.“ Követi őt ebben *Krisztics Sándor*¹⁷⁰ is.

Ismét mások a megszemélyesített szuverenitásnak (korlátlanlágnak, függetlenségnek) bizonyos részmomentumait vagy egyes speciális következményeit emelik ki, és tekintik egyenlőnek a szuverenitással. Ide elsősorban azok sorozhatók, akik a szuverenitásnak az *időben* való korlátlanágát hangsúlyozzák. „A szuverenitás sem hatalomban, sem tartalomban, sem időben nincs korlátozva“ — mondja már Jean *Bodin*.¹⁷¹ *Örök*, mert ha valaki uralmát időhöz kötjük, az nem szuverén többé, hanem alattvaló. Innen híres definíciója: „La souveraineté est la puissance absolue & perpétuelle d'une République.“ Ebből folyik, hogy *elévülhetetlen* is, különben nem lehetne örök; s *átruházhatatlan*, mert akire átruháznák, az átruházót megfoszthatná tőle. Követi őt ebben X. S. *Combothecra*¹⁷² is, mikor megállapítja, hogy a szuverenitás örök abban az értelemben, hogy nem lehet időbeli korlátokhoz kötve. Lényegileg ezt a gondolatot

¹⁶⁵ A. *Cavaglieri*, 4.

¹⁶⁶ R. *Redslob*: Fondements, 511. s köv. 11.

¹⁶⁷ A. *Kocourek*, 33—6.

¹⁶⁸ Nagy, 182. s köv. 11.

¹⁶⁹ *Concha*, I, 248.

¹⁷⁰ *Krisztics*, I, 371—5.

¹⁷¹ *Bodin*: Six livres, 122. s köv. 11. (Livre I., Chap. VIII.)

¹⁷² X. S. *Combothecra*: Manuel, 36—8., U. ö: Etat, 17—30., 90—154., U. ö: Monographies, 91—4., U. ö: Régimes, 8-9., 31--2.

fejezi ki *Somló* Bódognak¹⁷³ az a tanítása is, hogy a joghatalom lényeges tulajdonságai közt, amelyek összege szerinte a szuverenitás, az állandó jelleg is ott van.

Az abszolút szabadság további megszemélyesített alakja a *Mbázhatatlanság*. Erre hivatkozik *Kmcz* Ignác,¹⁷⁴ aki szerint a szuverén „hatalmat úgy kell tekintenünk, mintha hibázhatatlan volna, mely jogot nem sérthet, rosszat nem tehet, mert hisz innen nincs fellebbezés.”¹⁷⁵ Hasonlatos ehhez azok felfogása, akik a *felelőtlenséget* jelölik meg a szuverenitás egyik jellegzetes ismervéül. Ezt teszi például *Concha* Győző.¹⁷⁶ „A szuverenitás, — mondja — önakarat fölötti uralom lévén, kizárja, hogy a szuverén annak gyakorlásáról más akaratnak feleljen, számoljon, mert ekkor a számoltató uralkodnék.” Ugyanígy *Ferdinands?* Gejza,¹⁷⁷ *Kaas* Albert,¹⁷⁸ *Tomcsányi* Móric¹⁷⁹ és *Krisztics* Sándor¹⁸⁰ is. Nem sokban tér el az előbbiektől *Thomas Hobbes*¹⁸¹ felfogása, aki abból a már ismertetett alapföltevéséből, hogy a szuverénre minden alávetett egyén átruházta kényszeralkalmazási jogát, azt következteti, hogy a szuverén hatalmat, bármit tesz is, *büntetlenség* illeti meg. Minden társadalomban, mondja később is, ahol az egyes embereknek nincs meg a joguk magukat védeni: abszolút szuverenitás van. Kérdéses csak az lehet, hogy kit illet ez oít meg. Szerinte ennek legszembevetőbb jele, hogy azt az embert vagy közösséget, amelyik szuverén, nem lehet megbüntetni, illetve a közösséget megszüntetni. S mivel nem lehet neki ellenállni, kényszerítő hatalma van mindenki más felett, s tetteit tetszés szerint tervezheti és igazgathatja. Hogy lehetne a szuverén alávetve a jognak, —

¹⁷³ *F. Somló*, 93. s köv. 11.

¹⁷⁴ *Kmcz* I., 171.

¹⁷⁵ V. ö. még *Etienne Bibó*: *Bellum justum*, 16. lapjával („L'infaillibilité de la juridiction suprême en droit interne.“), s az *ott* idézett irodalommal, valamint az angol mondással: „The king cannot do wrong.”¹

¹⁷⁶ *Concha*, I, 253.

¹⁷⁷ *Ferdinandy*, 23. s köv. 11.

¹⁷⁸ *Kaas*, 5—7.

¹⁷⁹ *Tomcsányi*, 16., 20.

¹⁸⁰ *Krisztics*, I, 370.

¹⁸¹ *T. Hobbes*: *Elements*, 87. (Part II. Chap. I. 12); 91. (Part II. 'Chap. I. 19).

folytatja később¹⁸² — amikor azt tetszésszerint megváltoztathatja vagy megtörheti, anélkül, hogy büntetéstől kellene félnie. A zavar oka szerinte az, hogy az emberek nem értenek egyet a jog szó jelentését illetően, összetévesztvén a jogot (law) a szerződéssel (covenant), mintha ezek ugyanazt jelentenék. Pedig hát a jog parancsot (command), a szerződés viszont ígéretet (promise) foglal magában. „Tévedés ezért azt hinni, hogy az a hatalom, amely elvileg a társadalomé, mint egészé, bárkihez is kapcsolva volna, s hogy az, amelyet rendszerint legfőbbnek vagy szuverénnek neveznek, alávethető más jognak, mint a mindenható Istenének.“

Ismét mások az *ellenőrizhetetlenségben* keresik a szuverenitás lényegét. Az államhatalom ellenőrizetlen (uncontrolled) kizárólagos gyakorlását érti szuverenitás alatt Theodore Devight Woolsey,¹⁸³ amely hatalom szerinte egy bizonyos területen és a saját alattvalói fölött, akik felett más szuverenitásnak nincs hatásköre, legfelsőbb. Ugyanígy Arnos S. Hershey,¹⁸⁴ Albert Kocourek¹⁸⁵ O. W. Kjeeton¹⁸⁶ G. J. Ebers¹⁸⁷ s Charles G. Fenwick.¹⁸⁸

Karl Wolf¹⁸⁹ pedig a *befolyásolhatatlanság* bizonyos abszolút fokával méri a szuverenitást. Uralom esetén — mondja — az uralkodó (vezető) hatalma az alávetettekkel szemben csak a kettőjük közti viszonylatban szükségszerű s egyedül a vezető által megszüntethető vagy korlátozható, fia kifelé is az, tehát ha az uralkodónak az alávetettel szemben fennálló hatalmát előbbi hozzájárulása nélkül senki sem korlátozhatja vagy szüntetheti meg, akkor ez az uralom szuverén uralom, az uralkodó szuverén. A szuverenitás azonban állhat egy harmadik vezeteése alatt; szuverenitás és függetlenség ugyanis szerinte nem azonosak. Egy nomád törzs sejkje lehet tanulója a misszióiskolának; az abszolút uralkodót is befolyásolhatja a koronata-

¹⁸² Elements, 136—7. (Part II. -Chap. VIII. 6.).

¹⁸³ T. D. Woolsey, 35.

¹⁸⁴ A. S. Hershey, 99.

¹⁸⁵ A. Kocourek, 3L

¹⁸⁶ G. W. Keeton, 28.

¹⁸⁷ G. J. Ebers, 276.

¹⁸⁸ C. G. Eenwick, 44—5.

¹⁸⁹ K. Wolf, 187-9.

nács, anélkül, hogy előbbi szuverenitását elvesztené. Más viszont a helyzet, ha egészen utóbbi befolyása alá kerül, s az mindent kikényszeríthet vele szemben, amit akar.

Az abszolút szabadság megnyilvánulása végül a szuverén hatalom *oszthatatlansága* is. Már Jean *Bodin*¹⁹⁰ úgy látja, hogy a szuverén, emberi törvény által meg nem kötött és meg nem köthető hatalom oszthatatlan, mert miként Isten mást nem tehet istenné, úgy a szuverén sem oszthatja meg mással hatalmát, mivel akkor társától függene, holott a szuverenitás legfőbb tulajdonsága, hogy csak Istentől függ, és mindenki más beleegyezése nélkül hozzá^törvényeit. S ide jut el Thomas *Hobbes* is. Szerinte¹⁹¹ a szuverén hatalom éppolyan abszolút a társadalomban, mint amilyen abszolút hatalommal ennek keletkezése előtt az egyén bírt, azt csinálván vagy nem csinálván, arnit~épen jónak tartott. A korlátlan hatalomra — folytatja¹⁹² — azért van szükség, mert az ellenség korlátlan hatalmával szemben korlátolt hatalom alkalmazása nem volna elégséges. Egyesek, igaz, ezt rabszolgaságnak tartják¹⁹³ s a törvényhozó, végrehajtó és bíraskodó hatalom szétválasztásával akarják szelídíteni. Ez azonban¹⁹⁴ egyrészt nem szüntetné meg a szolgaságot, mert az egyén így sem lenne saját bírója és jogalkotója; másrészt meg ez a három hatalom egyetértvén egymással, éppoly abszolúte volna az egyének fölé rendelve, mint az apa a fiának, az úr a rabszolgának a természeti állapotban; ha pedig ez a három hatalmi ág nem ért egyet, az már háborút jelent közöttük. A szuverenitás megosztása tehát vagy egyáltalán nem következik be, vagy háborúhoz, vagyis a szuverén egység megdőléséhez vezet. Helyes tehát az a tétel, hogy a szuverenitás oszthatatlan.¹⁹⁵ Ugyancsak a szuverenitás oszthatatlanságát hirdeti L. *Raggi*,¹⁹⁶ majd újabban A. *Kocourek*¹⁹⁷ s X. S. *Combothecra*¹⁹⁸ is, ki szerint a szuverenitás egyedülálló és osztha-

¹⁹⁰ J. *Bodin*: Six livres. Livre I. Chap. X.

¹⁹¹ T. *Hobbes*: Elements, 87—8. (Part II. Chap. I. 13.).

¹⁹² Elements, 88. (Part II. Chap. I. 14.).

¹⁹³ Elements, 89. (Part II. Chap. I. 15.).

¹⁹⁴ Elements, 89—90. (Part II. Chap. I. 16.).

¹⁹⁵ V. ö. még Elements, 137—8. lapokkal. (Part II. Chap. VIII. 6.).

¹⁹⁶ L. *Raggi*, 297.

¹⁹⁷ A. *Kocourek*, 35.

¹⁹⁸ X. S. *Combothecra*: Manuel, 36—8.

atlan, különben nem lehetne legfőbb hatalom. O. W. Keeton¹⁹⁹ meg egyenesen a szuverenitást meghatározó három főjellemező közé sorozza az oszthatatlanságot. Az oszthatatlanság (indivisibility) oka szerinte, hogy több szembenálló akarat kölcsönösen megsemmisítené egymást. Osztott szuverenitásról épenezért még szövetséges állam esetében sem lehet szó (egyetlen szuverén ugyanis itt az alkotmányozó testület s nem az össz-, vagy tagállamok, vagy ezek egyike), mégkevésbé egységes államban, hol a bírói és végrehajtó hatalom nem része, hanem alárendeltje a törvényhozó hatalom szuverenitásának. A magyar irodalomban is elterjedt ez a felfogás. „Az állami souverain hatalom... — mondja Nagy Ernő²⁰⁰ — egységes és oszthatatlan, mert amint részekre tépetnék, már több egymás mellett álló, bizonyosan többször egymásba ütköző hatalom jönne létre.“ Sokkal élesebbek Concha Győző megkülönböztetései. A szuverenitás szerinte is²⁰¹ egységes, vagyis mind cél, mind alany szempontjából oszthatatlan. A cél szempontjából való oszthatatlanság azt jelenti, hogy a szuverenitás „azonny célra irányulólag csak egy lehet, különben önmagát semmisítené meg, ha p. o. békét s háborút egyszerre akarna;“ az alany szempontjából való oszthatatlanság pedig azt, „hogy akár egyes embernél legyen a szuverenitás gyakorlása, akár többeknél, ezek oszthatatlan állapotban, eggyé léve, lehetnek csak a szuverenitás alanyai.“ Ellenben nem föltétlenül szükséges szerinte a tárgyi oszthatatlanság.²⁰² „Az állami szuverenitásnak bizonyos tárgyakra való korlátozása, ha az állam önkaratából keletkezik, a szuverenitással nem ellenkezik... A szuverenitás tény, nem jog, mint ilyen ténynek, a való világban igen különböző lehet a nagysága, terjedelme.“ Ugyanígy Tomcsányi Móric,²⁰³ Hanuy.²⁰⁴ Velük szemben viszont Krisztics Sándor²⁰⁵ már a szuverenitás tárgyi oszthatatlanságát is hirdeti.

¹⁹⁹ Eastwood and Keeton, 20. s köv. 11., G. W. Keeton, 21—8., 273. s iköv. 11.

²⁰⁰ Nagy, 182. s köv. 11.

²⁰¹ Concha, I, 249. s köv. 11.

²⁰² i. m. I, 251—2.

²⁰³ Tomcsányi, 20.

²⁰⁴ Hanuy, 6.

²⁰⁵ Krisztics, I, 371—5.

2. *Ami az abszolút elméletekben relatív.*

Az abszolút szuverenitáselméletek lényege, hogy az államokat bizonyos irányban mindenhatónak tartják. Hogy mit értenek mindenhatóságon, ez az, amit eddig vizsgáltunk, s ami ezekben az elméletekben abszolút lévén, nekik abszolút jelleget kölcsönöz. Nyitvamaradt azonban az a további kérdés, hogy milyen irányban áll fenn ez a mindenhatóság; ez az, amit a továbbiakban vizsgálnunk kell, s ami ezekben az elméletekben relatív.

Ez a korlátozás kétféleképpen jöhet létre. A szerzők vagy taxatív felsorolják azokat a hatalmi ágakat, amelyeket fogalmilag a szuverén állam hatáskörébe tartozónak tartanak, kifejezvénn ezzel, hogy az állami mindenhatóságot ezek tekintetében, vagyis csak ezekhez viszonyítva vélik fennállónak; vagy általában megjelölik azt a kört, azt a síkot, amelyen a szuverén államot mindenhatónak tartják, ezáltal is elismervén azt, hogy az egyéb síkokon korlátozva van. Amennyiben a hatalmaknak ezeket az ágait, illetve területeit, melyekre az abszolút elméletek a szuverenitás hatását korlátozzák, a szuverenitás tartalmának nevezzük, akkor az abszolút elméletekben előforduló abszolút és relatív elemeket úgy kapcsolhatjuk össze, ha az ezek előtt lebegő szuverenitást *fogalmilag abszolútnak, de tartalmilag relatívnek tekintjük.*

a) Nézzük mindenekelőtt azokat a *hatalmi ágakat*, amelyekre — azáltal, hogy őket sorolják fel a szuverenitás tartalmaként — az állami szuverenitást korlátozni szokták. A legfőbb hatalomnak azok az ágai, amelyekkel vagy amelyek egyes csoportjaival a szuverén hatalom tartalmát meghatározni szokták, az államhoz viszonyítva részint befelé, részint kifelé nyilvánulnak meg. Akik a szuverenitást általában a befelé irányuló hatalmi ágakban keresik; az autonómiában, — akik a kifelé irányuló ágakban: az államok abszolút személyiségében vélik azt felfedezni.

Az *autonómiát* jelöli meg a szuverenitás egyik legjellegzetesebb megnyilvánulásaként már P. Pradier-Fodéré.²⁰⁶ Franz Despagnet²⁰⁷ szerint pedig a szuverenitásnak két ágát: a belső

²⁰⁶ Pradier-Fodéré, I, 474.

²⁰⁷ F. Despagnet, *Essai*, 7—20.

és külső szuverenitást szokták ugyan megkülönböztetni, helyesen azonban csak az előbbi érthető alatta, ami tulajdonképpen abszolút autonómiát jelent. Ép a szuverenitás és az azzal összekötött azon képesség következtében, — mondja E. von *Ullmann*²⁰⁸ is — hogy az államok saját akarataikat autonóm cselekedeteikkel korlátozhatják, áll fenn egyáltalán az államok és népek rendben való együttélésének és azoknak a kollektív feladatoknak a jogi és gyakorlati teljesítési lehetősége, melyek az egymással érintkező államok érdekeinek egyre erősödő szolidaritását létrehívják. Henri *Bonfils*²⁰⁹ meg azt az államot nevezi szuverénnek, amely teljesen élvezi és gyakorolja a szuverenitás két ágát: befelé egészen autonóm, kifelé egészen független. Mivel azonban szerinte a külső szuverenitás, amelyet a nemzetközi jogi alapelvek szabályoznak, feltételezi és szükségképpen magába foglalja az elsőt, nyilvánvaló, hogy a hangsúly nála is kizárólag az autonómián van. Ez pedig az államot szerinte területének határai között és polgáraival való viszonylatában illeti meg. Megnyilvánul abban, hogy az állam saját politikai szervezetét maga állapítja meg, a törvényhozó, bírósági és végrehajtó hatalmat is szabadon gyakorolhatja, végül területéhez kizárólagos joga van. A függetlenség bizonyos relatív foka mellett ugyancsak az abszolút autonómiában látja a szuverenitás lényegét A. S. *fiershey*²¹⁰ valamint E. A. *Korovin*²¹¹ is. Még tovább megy fi. *Rolin*,²¹² aki szerint még az abszolút autonómia teljes fenntartása sem szükséges a szuverenitáshoz. Az államok nagyrésze korlátozza akarata autonómiáját, mégis szuverén marad, ha fenntart magának egy *kizárólagos hatáskört*, amelyen belől csak az ő akarata érvényesül. Ilyen és hasonló felfogások alapján a Nemzetek Szövetsége Egyességokmánya 15. cikkének (δ) bekezdése, mely szerint „ha az egyik fél azt állítja és a Tanács megállapítja, hogy a nemzetközi jog szerint a vitás eset ennek a félnek hazai igazságszolgáltatása alá tartozik, a Tanács ezt jelentésében kimondja, anélkül, hogy bármiféle megoldást ajánlana:“ volta-

²⁰⁸ E. v. *Ullmann*, 6.

²⁰⁹ H. *Bonfils*, 87.

²¹⁰ A. S. *Hershey*, 101., 146.

²³¹ E. A. *Korovine*: République. 295.

²¹² H. *Rolin*, 621.

képen az állami szuverenitás *expressis verbis* elismerése és védelme.

Míg az autonómia az államhatalom befelé irányuló ágait foglalja magába, addig a kifelé irányuló hatalmi ágak röviden az állam nemzetközi *személyiségének* neve alá foglalhatók. Ezt jelöli meg a kifelé irányuló szuverenitás tartalmaként az abszolút elméletek hívei közül *Hanuy*²¹³ s Franz von *Holtzendorff*.²¹⁴

Az abszolút szuverenitásfogalom tartalmának még nagyobb fokú relativálását jelenti az az eljárás, mikor a szerzők nem állanak meg ott, hogy a szuverén állam mindenhatóságát befelé az autonómia, kifelé a nemzetközi személyiség körében látják fennállónak, hanem ezeken belül taxatív fel akarnak sorolni minden olyan hatalmi ágat, mely a szuverenitásnak tartalmát képezi. Ez újabb korlátozása a szuverenitásnak, mert ez a taxáció sosem lehet teljes, s viszont minden, ami a körén kívül marad, mentes az állam mindenhatósága alól. A befelé irányuló hatalmi ágak közül a jogalkotás (alkotmányozás, törvényhozás, koirmányforma, gazdasági rend megállapítása), bíráskodás és végrehajtás (kormányzás, közigazgatás, kegyelem, biztonság); a kifelé irányulóak közül a jog a háborúra, szerződés kötésre, képviseltetésre, tiszteletre, egyenlőségre, egyhangúságra stb. — tehát a nem egészen helyesen alapjogoknak nevezett jogosítványok azok, amelyek a szuverenitás tartalmaként leginkább szóba jöhetnek.

Hogy a *jogalkotás* képessége hozzátartozik a szuverenitás lényegéhez, már Jean *Bodin* állította, ő a jogalkotás képességét az alá nem vetettséggel látja szoros kapcsolatban állónak. „Szükséges, — mondja²¹⁵ — hegy akik szuverének, semmiképen sem legyenek alávetve mások parancsainak, s hogy jogot adhasanak alattvalóiknak, és eltörölhessék vagy megsemmisíthessék a haszontalan jogokat azért, hogy másokat alkothassanak helyettük: ezt pedig nem tudja megtenni, aki alá van vetve a jognak, vagy akinek lehet parancsolni. Ezért mondja ki a jog, hogy a fejedelem fel van oldva a törvények hatalma alól, és a jognak ez a fogalma már a latinban is annak a parancsát jelentette,

²¹³ *Hanuy*, 14.

²¹⁴ F. v. *Holtzendorff*, II, 8.

²¹⁵ J. *Bodin*: Six livres, 131. (Livre I., Chap. VIII.).

akié a szuverenitás.“ Sőt *Bodin* nemcsak elméleti fogalom meghatározását adja a szuverenitásnak, hanem részletesen, öt pontban, felsorolja ennek gyakorlati jeleit is (a fogalmi elemek mellett a tartalmiakat is), s ezek közt legelső helyen említi a jogalkotás képességét. „A szuverén fejedelem első ismertetőjele, — mondja²¹⁶ — hogy általában mindenkivel és minden egyesével szemben jogot alkothat (la puissance de donner loy à tous en general, & à chacun en particulier): de ez nem elég, mert hozzá kell tennünk, hogy bárki másnak hozzájárulása nélkül, lett legyen az hatalmasabb, egyenlő vagy csekélyebb nála; ha ugyanis a fejedelem nem alkothat egy más hatalmasabb hozzájárulása nélkül jogot, akkor valójában alattvaló.“ Sőt később²¹⁷ még hozzáteszi, hogy „a jogalkotás és jogmegszüntetés eme hatalma a szuverenitás összes többi jogait és jeleit magába foglalja, úgy, hogy tulajdonképpen az is mondható, hogy a szuverenitásnak csak ez az egyetlen jele van, mivel ebben benefoglaltatnak az összes többi jogok, aminők a háború és béke joga, az összes hivatalok döntéseinek jóváhagyása végső fokon, a legfőbb tisztviselők kinevezése és elbocsátása, az alattvalókra terheknek s javukra kedvezményeknek a kiszabása; a törvény szigorával szemben kegyelem és felmentés osztása; címek emelése és leszállítása, a pénzláb és érték meghatározása, a kötelezett alattvalók megesketése jóhiszeműségük kivétel nélküli megtartására azzal szemben, akinek javára az eskü szól; ezek a szuverenitás igazi jelei, amelyek mind bele vannak foglalva az általában és egyenként mindenkivel szemben való jogalkotás hatalmába, amivel szemben viszont csak Isten alkothat jogot: mivel a fejedelem vagy vezér, akinek hatalma van általában minden alattvalójával s külön-külön minden egyessel szemben jogot alkotni, nem szuverén, ha ezt a hatalmat egy hatalmasabttól vagy magával egyenlőtől kapta. Azért mondom egyenlőt, mert ura is van annak, akinek társa van (celui a maistre, qui a compaignon), s még kevésbé szuverén, ha ezzel a hatalommal csak mint helyettes, helytartó vagy kormányzó bír.“

Hasonló megállapításhoz jut el Thomas *Hobbes*²¹⁸ is; a

²¹⁰ J. *Bodin*: Six livres, 221. (Livre I., Chap. X.).

²¹⁷ J. *Bodin*: Six livres, 223—4. (Livre I., Chap. X.).

²¹⁸ T. *Hobbes*: Elements, 87. (Part II., Chap. I. 10.).

szuverén hatalom feladata, mondja, a viszályoknak inkább megakadályozása, mint megtorlása, s mivel ezek rendszerint a meum és tuum, a jog és jogtalanság, a jó és rossz stb. miatt keletkeznek, amelyeket mindenki a maga ítélete szerint akar eldönteni: a szuverén hatalmat illeti meg annak a közös mértéknek a meghatározása és publikálása, amely megszabja, hogy mi az egyiké, mi a másiké, mi a jó és mi a rossz, mit kell tenni és mit nem. Ezt a mértéket nevezzük politikai és polgári jognak, aminek megalkotása eszerint mindig azt illeti meg, akinél a kard hatalma van, ami az embereket ennek betartására kényszeríti.

S képviselve van ez a felfogás az újabb irodalomban is. G. *Jellinek*²¹⁹ önkorlátozás! elmélete szerint például „a szuverenitás lényege nemcsak az államhatalomnak abban a tulajdonságában rejlik, hogy az legfőbb hatalom kifelé, hanem mindekelőtt önuraságában, abban a hatalomban, hogy saját akaratának előírásokat adhat, abban a képességében, hogy önmaga szánja jogot alkothat (für sich Recht zu erzeugen). Hasonlóan *Pradier-Fodéré*,²²⁰ *C. Calvo*²²¹ *Otfried Nippold*²²² *A. Esmein*²²³ *W. W. Willoughby*²²⁴ S ezt jelenti VV. *Je thro Brown*²²⁵ az a felfogása is, hogy a szuverenitás jogilag egy kormánynak, a legfőbb rendes vagy rendkívüli törvényhozótestületnek, vagy az államnak, mint jogi személynek alaki felsőségét (formal supremacy) jelenti, amiből szerinte az is folyik, hogy az állam mind a jognak, mind a jogalkotó hatalomnak forrása.

Az előbbi szellemben nyilatkozik *John Dickinson*²²⁶ is, megállapítván, hogy a szuverenitás jogi értelemben nem egyéb, mint logikai posztulátum, vagyis minden jogrend előfeltétele. A jogrendszer generális normák összesége akar lenni, — mondja — amelyek hasonló esetekben hasonló döntésekre vezetnek,

²¹⁹ *G. Jellinek*: Staatenverträge, 18.

²²⁰ *Pradier-Fodéré*, I, 470.

²²¹ *C. Calvo*, I, 264., VI, 2.

²²² *O. Nippold*: Vertrag, 20. s köv. 11.

²²³ *A. Esmein*, I.

²²⁴ *W. W. Willoughby*: State, 194.

²²⁵ *W. J. Brown*, 285—6.

²²⁶ *J. Dickinson*, 525. s köv. 1,1. V. ö. még *Erich Voegelin*, 413. s köv. lapokkal.

és ezek a döntések bizonyos pontossággal előreláthatók. De hogy ez az egység fönnállhasson azok között a normák között, amelyek egy közösségben alkalmazásra kerülnek, ahhoz szükséges egyetlen egy legfelsőbb jogforrás létele, amelynek szavát a közösség minden bírósága és szerve legfelsőbb fórumnak ismeri el, s különös aktusait és rendelkezéseit önként annak igényeihez (pronouncements) alkalmazza. A szuverenitás fogalma, mint logikai követelmény alatt tehát — folytatja²²⁷ — „egy olyan szervnek a lételet kell értenünk, amely meghúzza a határvonalat jog és nem jog közt.“ Nem szabad azonban, teszi hozzá később,²²⁸ ezt a jelenséget az akarattal vagy a hatalommal azonosítani. „Abszurdum volna egy pszichológiai motívumot szuverénnek nevezni; s ezt vagy hasonló abszurditást követnénk el, ha a szuverén kifejezéssel egy tényleges oklanc első tagját jelölnék meg, s nem a jogszabályoknak (laws) nevezett szabályok formális kihirdetője (articulate mouthpiece). Hiszen a törvény nem akkor érvényes, ha a közvélemény mögötte van, hanem ha a parlament formálisan kihirdette.“ Ezt hangoztatja az állami jogalkotás egységét tagadó pluralista felfogásokkal szemben H. C. Mc. *Hwain*²²⁹ is; „ami egy modern szuverént jellemez, — mondja — az a jogalkotás legfőbb hatósága (supreme authority to make law).“ A jogalkotás jelentőségét a szuverenitás szempontjából hangsúlyozza Max *Wenzel*²³⁰ is, mikor — fent már ismertetett meghatározásában — egy közösség legfőbb normaalkotóját nevezi szuverénnek vagy önúrnak, valamint C. *Dupuis*²³¹ mikor a törvényhozás szabadságát az állami szuverenitás lényeges részeként ismerteti. S mint láttuk, a szuverenitás lényegét a jog- és cselekvőképességben kereső G. *Kveckenbeek*²³² is hozzáfűzi fejtegetéseéhez, hogy a szuverenitás a jogalkotás abszolút képességét is magába foglalja — aminek oka, hogy a nemzetközi életben jogalkotó szerv még nem alakult ki, s így minden tag egyenlően jogalkotó. A szuverenitás elve tehát azt a tételt jelenti, — mondja T.

²²⁷ i. m. 533.

²²⁸ i. m. 537.

²²⁰ Mc. *Hwain*, 98.

²³⁰ M. *Wenzel*, I, 180—1.

²³¹ C. *Dupuis*: Règles générales, 129—65.

²³² O. *Kaeckenbeek*, 221. s köv. 11.

*Niemeyer*²³³ is — „hogy az állam akarata kifelé is, befelé is egyetlen forrása a jognak.“

A magyar irodalomban is vannak hasonló nézetek. így pl. *Kcias Albert*²³⁴ és *Hanuy Ferenc*²³⁵ elméletében. *Tomcsányi Móric*²³⁶ pedig a szuverenitás lényegét és legfőbb jellemvonását egyenesen a jogszabályalkotás képességében látja.

Olyan államokban, melyekben az *alkotmányozó hatalom* a törvényhozástól különálló, a felett elhelyezkedő hatalmat képez, természetes, hogy az előbbi felfogás hívei ezt is a szuverenitás tartalmához tartozónak tartják, mivel ez is egyik — és pedig igen fontos — része a jogalkotásnak. Vannak, akik ezt a nézetüket *expressis verbis* is kifejezik. Így *Carlos Calvo*²³⁷ már fent érintett felfogása szerint a szuverenitás azért illeti meg az államot, hogy létformáját meghatározhassa, s állami életét és kormány forráját saját eszméinek és az általa követett emberi céloknak megfelelően alkothassa meg; megléte tehát attól függ, hogy megvan-e az államban a képesség, önmagának alkotmányt adni. F. v. *Holtzendorff*²³⁸ pedig, bár megjegyzi, hogy a szuverenitásfogalom minden egyes kritériumát kimerítően felsorolni nehéz lenne, hangsúlyozza, hogy az alkotmányozó hatalom (*die Macht eigener Verfassunggebung*) megléte mindenestre szükséges a szuverenitás teljességéhez. Ugyanezt kívánja meg a szuverenitás fennforgásához *C. Dupuis*²³⁹ is alkotmány-szabadság (*la liberté d'organisation constitutionnelle*) néven; szerinte²⁴⁰ ugyanis a szuverén államok szervezetüket szabadon állapíthatják meg és változtathatják. A. *Kocourek*²⁴¹ szerint sem nyilvánul meg feltétlenül minden irányban a szuverenitás; az állam egyik vagy másik hatalmi ága tekintetében lehet szuverén, a többit illetőleg viszont alávetett. Ezzel magyarázza a szerző a szövetséges államok tagállamainak jogi helyzetét. Az

²³³ T. *Niemeyer*, 6.

²³⁴ *Kaas*, 5—7.

²³⁵ *Hanuy*, 14.

²³⁶ *Tomcsányi*, 55.

²³⁷ *Calvo*, I, 171.

²³⁸ F. v. *Holtzendorff*, lí, 10.

²³⁹ *C. Dupuis*: *Règles générales*, 111—28.

²⁴⁰ *C. Dupuis*: *Grandes Puissances*, 486.

²⁴¹ A. *Kocourek*, 33.

állami szuverenitás megléte szempontjából csak az a fontos szerinte, hogy az alkotmányválasztás hatalmának végső alkotmányos forrása (the ultimate constitutional source of authority to choose the governing rule) megillessen. Nálunk főleg *Csarada* János²⁴² hangoztatja ezt.

Az, hogy az államot szuverenitásából folyóan megilleti a jogalkotás hatalma, lényegileg magába foglalja azt a *Dujmis*²⁴³ által felállított követelményt is, hogy a szuverén államot szükségképpen megilleti szuverenitásának pozitív tartalmaként *gazdasági rendjének* szabad (rendezése is, valamint²⁴⁴ a *biztonság* (sécurité) megőrzésének képessége.

A hatalom másik ága, mit a szuverenitás tartalmaként szokás felfogni, a *végrehajtóhatalom*. Ennek legmagasabbrendű része a *kormányzás*. Ezt érti az államhatalom ellenőrizhetetlen, kizárólagos gyakorlása, vagyis szuverenitás alatt T. D. *Woolsey*²⁴⁵ s hangsúlyozza fontosságát *Hanuy*²⁴⁶ is. Voltaképp ezt jelenti a *legfelsőbb ellenőrzési jog* és hatalom is, amit A. S. *Hershey*²⁴⁷ a szuverenitás befelé irányuló tartalmának tekint. További része e hatalmi ágnek a *közigazgatás*, ahova a hivatalok megalkotása, hivatalnokok kinevezése stb. is sorozható. Ezt már *Bodin* a szuverenitás tartalmához tartozónak mondta a szuverenitás jeleinek felsorolásánál. „A szuverenitás harmadik jegye — mondja²⁴⁸ — a főhivatalnokok feletti rendelkezés, ami alól semmiesetre sem képeznek kivételt a legmagasabb rangú tisztviselők sem.“ „Mivel pedig az állam összes alattvalóinak való parancsolás hatalma azé, akié a szuverenitás, természetes, hogy a legfőbb tisztviselők igyekezzenek maguké-
nek tüntetni fel ezt a hatalmat. Ámde a szuverenitás másik jegye ennek végső fokon való eldöntése is, ami a szuverenitásból folyó egyik alapvető jog, s mindig is az volt. Sőt az is nyilvánvaló, hogy miután a rómaiak a királyokat elűzték, a *lex Valeria* által nemcsak a legmagasabb hatáskörben (dernier res-

²⁴² *Csarada*, 128.

²⁴³ C. *Dupuis*: Règles générales, 166—86.

²⁴⁴ i. m. 202—24.

²⁴⁵ T. D. *Woolsey*, 35.

²⁴⁶ *Hanuy*, 14.

²⁴⁷ A. S. *Hershey*, 100.

²⁴⁸ J. *Boáin*: Six livres 228. (Livre I., Chap. X.).

sort) való döntés volt fenntartva a népnek, hanem az összes fő magistrátusoktól való fellebbezés is; és mivel a konzulok ezt gyakran akadályozták, ugyanez a törvény háromszor kihirdetést nyert, s a lex Duillia halálbüntetést rendelt arra, aki akadályozza.“ A szuverén fenségéből folyik, — folytatja később²⁴⁹ — hogy döntései megdönthetetlenek és megváltoztathatatlanok; annak azonban nincs akadálya, hogy ha maga belátja, hogy igazságtalanul sújtott valakit, azt ezért rekompenzálja. „A szuverenitásnak ezzel a jegyével függ össze a kegyelem gyakorlásának hatalma (la puissance d'otroyer grace) a jog szigorának egyhíthetékép a halállal, börtönnel, pénz- vagy becsületbüntetéssel illetve kiátkozással sújtott elítéltekkel szemben, a magistrátusoknak ellenben nem áll hatalmában, bármily nagyok legyenek is, ítéleteiknek legcsekélyebb megváltoztatása sem.“ Thomas *Hobbes*²⁵⁰ ugyanerre az útra vezeti az a nézete, hogy a szuverént a jog megalkotójának s végrehajtójának tartja. Ebben a munkakörében ugyanis — állapítja meg — hivatalnokokra, tanácsosokra, miniszterekre stb. van szüksége, akiknek kiválasztása, kinevezése, korlátozása éppolyan elválaszthatatlan részét képezi a szuverenitásnak, mint a törvényhozás vagy végrehajtás maga. Az összes tisztviselők kinevezésének hatalma pedig nagyban hozzájárul szerinte ahhoz, hogy a szuverén hatalom éppolyan abszolút legyen a társadalomban, mint amilyen abszolút hatalommal ennek keletkezése előtt az egyén bírt. A szuverenitás tartalmának tekinti a közigazgatást *Pradier-Fodéré*²⁵¹ is, mikor a törvényeknek nemcsak megalkotását, hanem alkalmazásuknak és végrehajtásuknak a jogát (le droit d'établir, d'appliquer et d'exécuter les lois) is a szuverenitás nélkülözhetetlen előfeltételei közé sorozza.

Végül az a harmadik befelé irányuló hatalmi ág, amit szintén a szuverenitás tartalmaként szoktak említeni, a *bírói* hatalom. Általában az előbbi felfogás hívei azok, akik ezt is a szuverenitás területéként tekintik. Mindenekelőtt *Bodin*²⁵² aki szerint, mint láttuk, végső fokon minden ítélet meghozatala a szu-

²⁴⁹ Six livres, 236. (Livre I., Chap. X.).

²⁵⁰ T. *Hobbes*: Elements, 87., 91—2. (Part II., Chap. I. 11., 13., 19.).

²⁵¹ *Pradier--Fodére*, I, 474.

²⁵² J. *Bodin*: Six livres, 223—4. (Livre I., Chap. X.).

vérén hatáskörébe tartozik. Azután T. *Hobbes*²⁵³ aki meg a jogalkotás fogalmához tartozónak véli annak bírói alkalmazását is, s ezért a bíraskodást, legalább is legfőbb fokon, a szuverén jogának tartja. Hasonló *Hanuy*²⁵⁵ és *Pradier-Fodéré*.²⁵⁵

Ezek voltak az államhatalom befelé irányuló ágai. Kifelé irányuló ágai közül elsősorban a *háborúra való jog* és képesség az, amit a szuverenitás jellemzőjéül szoktak emlegetni. Ezt teszi már *Bodin*.²⁵⁶ Szerinte, mint láttuk, a szuverenitás főjellemezője a jogalkotás kizárólagos képessége. „Mivel azonban — mondja — a jog szó túlságosan általános, legcélszerűbb elkülöníteni egymástól a szuverenitásból folyó jogokat, a szuverén joga alá foglalván azokat: aminő a háborúindítás (*déclerner la guerre*) és békekötés (*traicter la paix*) joga, ami a szuverenitás egyik legmagasabb foka (*qui est l'un des plus grand pcincis de la maiesté*)“. A háború kardja ugyanabba a kézbe tartozik, — mondja *Hobbes*²⁵⁷ is — mint az igazságosságé: t. i. a szuverén hataloméba. Ez pedig annyit jelent, hogy ezek használata kizárólag az ő ítéletétől és diszkréciójától függ. A kard abszolút használata békében és háborúban egyaránt hozzátartozik a szuverén hatalom abszolút voltához. A fenti felfogások követője *Cari Garcis*²⁵⁸ *Henn Bonfils*,²⁵⁹ *F. Hoitzendorff*²⁶⁰ is. Még tovább megy H. v. *Treitschke*,²⁶¹ aki a háborút egyenesen a legmagasabb piederstálra állítja azok közül a jogok közül, amelyek szerinte a szuverenitásból folynak. Míg nemzetközi jog lesz, mondja, a hadüzenet a hadakozó államok közt minden szerződés hatályát meg fogja szüntetni, és minden állam akkor üzen hadat, amikor neki tetszik. Másod-, harmadrangú kérdések elintézésére jöhetnek létre döntőbíróóságok állandó intézményeképp is; életkérdésekben azonban nem. Ha egy államra olyan feltételeket szabnak, ame-

²⁵³ T. *Hobbes*: Elements, 86—8. (Part II., Chap. I. 11., 13.).

²⁵⁴ *Hanuy*, 14.

²⁵⁵ *Pradier-Fodéré*, I, 747.

²⁵⁶ J. *Boáin*: Six livres, 223—4. (Livre I., Chap. X.).

²⁵⁷ T. *Hobbes*: Elements, 86—7. (Part II., Chap. I. 8., 9., 13.).

²⁵⁸ C. *Gareis*, 13. s köv. II.

²⁵⁹ H. *Bonils*, 132.

²⁶⁰ E. v. *Hoitzendorff*, II, 10.

²⁶¹ H. v. *Treitschke*, I, 38—9., s 11, 551. s köv. 11.

lyek azt megcsónkítják, amelyek elviselhetetlenek, akkor „ehrt der Biruch mehr als Befolgung.“ Ezért van az szerinte, hogy „a fegyverek a történelem' végezetéig megtartják jogosultságukat, s épen ez az, amin a háború szent volta (die Heiligkeit des Krieges) nyugszik“. Ezért szerinte a szuverenitás, legalább is politikailag, a fegyverek jogaként definiálható. S hogy ez a felfogás, melyet újabban kizárólag a német imperialista politikának szoktak tulajdonítani és szemérevetni, a modern francia irodalomban is képviselve van, arra példa Charles Dupuis²⁶² felfogása, aki szintén a szuverenitás fogalmából folyónak mondja a háborúindítás korlátlan jogosultságát. Követi felfogásukat W. R. Bisschop²⁶³ és Max Wundt²⁶⁴ is. S lényegileg ezt mondja T. A. Taracoazio²⁶⁵ is, mikor azt tartja, hogy a szuverenitás semmi más, mint államon belüli viszonylatban a proletariátusnak, államon kívüli viszonylatban pedig a nemzeteknek joga a szuprem-áciáért, önmeghatározásukért vívandó küzdelemre (the right to struggle for its supremacy). A magyar irodalomban Csarada²⁶⁶ és Hamuy²⁶⁷ vannak különösen ezen az állásponton.

Minél inkább fejlődik az államok egymás közti érintkezése és egymásrautaltsága, annál nagyobb tért nyer az érintkezés háborús módjával szemben a békés eljárás, aminek közvetítői az államok képviselői s az általuk kötött szerződések. A *képvisélet* is olyan hatalmi ág tehát, ami az abszolút elméletek általános véleménye szerint a szuverenitáshoz tartozik. Mondja ezt már H. Bonfils²⁶⁸ aki szerint a szuverén államok képviseltetéséhez való joga éppoly elidegeníthetetlen, mint a háborúra való jog, vagy a függetlenség, amiből mindkettő folyik. A. Esmein²⁶⁹ pedig, ki mint láttuk, a szuverenitás belső arcának a parancsolásra való jogot tartotta, külső szuverenitásnak a nemzet képviseleti jogát tekinti és annak alkalmazását más

²⁶² C. Dupuis: Grandes Puissances, 486.

²⁶³ W. R. Bisschop, 122. s köv. 11.

²⁶⁴ M. Wundt, 43—6.

²⁶⁵ T. A. Taracoazio, 26—7.

²⁶⁶ Csarada, 128.

²⁶⁷ Hamuy, 14.

²⁶⁸ H. Bonfils, 132.

²⁶⁹ A. Estmein, 1.

nemzetekhez való viszonylatokban. Nálunk így pl. *Csarada*²⁷⁰ és *Hanuy*.²⁷¹ Két utóbbi, valamint *Bonfils* erősen hangsúlyozza a más államokkal való *szövetségek* és *szerveződések* kötésének a jogát és képességét is, mint a szuverenitás együttjáróját.

Ide tartozik az abszolút szuverenitáselméletek nem egyikének az a sokat vitatott felfogása is, hogy a szuverén államok szükségképen egyenlők, s így szuverenitásuk lényege és -súlypontja is *egyenlőségükben* nyugszik. Ilyen nagy jelentőséget tulajdonít az államok egyenlőségének pl. H. *Bonfils*²⁷² *Dupuis*²⁷³ és H. *Lauter pacht*²⁷⁴ S hogy ez a gondolatmenet a szovjet orosz nemzetközi jogi felfogásnak is megfelel, azt bizonyítja T. A. *Taracouzio*²⁷⁵ fejtegetése, amelynek értelmében a szovjet nemcsak elméletileg ismeri el, hogy minden szuverén állam egyenlő, hanem a gyakorlatban is. Az 1922. évi december 30-i szerződés, — mondja — mely a jelenlegi Szovjetuniót létrehozta, gondoskodik azon elv megtartásáról, hogy az unió szabad nemzetek (államok) szabad uniója legyen: egyenlő jogok alapján. Ez a lényege a szovjet szuverenitásfogalomnak; ezen az alapon ismerte el a Szovjet Észtszág (1920. II. 2-i szerződés), Lettország (1920. VIII. 2-i békeszerződés) és Litvánia (1924. VII. 12-i békeszerződés) függetlenségét. A szovjet tagjait képező államok egyenlő függetlenségét az új alkotmány (1922. XII. 30.) 4. §-a is biztosítja, mikor minden tagnak megengedi a szabad kilépés jogát. S hasonló értelem nyilatkozik meg a Szovjet egyéb szerződéseiben is. Az államok egyenlő függetlenségét egyébként, mint már láttuk, *Csarada*²⁷⁶ is a szuverenitás ismérvei közé sorozza.

H. *Bonfils*²⁷⁷ a kölcsönös *tiszteletre* és a többi állammal való *érintkezésre* vonatkozó jogokat a szuverenitás szükséges tartalmaként említi fel. Ilyen erővel azonban az összes ú. n. nemzetközi alapjogok s egyáltalán az államhatalom a maga összes

²⁷⁰ *Csarada*, 128.

²⁷¹ *Hanuy*, 14.

²⁷² H. *Bonfils*, 132.

²⁷³ C. *Dupuis*: *Grandes Puissances*, 486.

²⁷⁴ H. *Lauterpacht*: *Function*, 270. s köv. 11.

²⁷⁵ T. A. *Taracouzio*, 31—6.

²⁷⁶ *Csarada*, 156.

²⁷⁷ H. *Bonfils*, 132.

megnyilvánulásai a szuverenitással vagy egyes részeivel egyenlőnek lenne tekinthető.

b) Az abszolút elméletek relatív oldala azonban nemcsak abból tűnik ki, hogy az abszolútként felfogott fogalomnak még a legtúlzóbb abszolutisztikus elméletek is relatív, csak bizonyos hatalmi ágakhoz viszonyított tartalmat tulajdonítanak, hanem tartalmán kívül *hatásterületét* is korlátozottnak szokás felfogni. Ezen alapszik a *belső és külső* szuverenitás megkülönböztetése.

Itt előre kell bocsátanunk, hogy ez a különbség nem egyenlő a *hatalom és szabadság*, az *autonómia és függetlenség* különbségével. Teljesen téves az a sokat vallott felfogás, mely *A* belső szuverenitást legerősebb hatalomnak tartja, a külsőt viszont az állam függetlenségének más államokkal szemben. Hatalom és szabadság (függetlenség) pozitív illetve negatív kifejezőmódja ugyanegy fogalomnak, s nem annak külső és belső oldala. Az állam hatalma nemcsak befelé, hanem kifelé is megnyilvánulhat, s viszont lehet függő vagy független helyzetben nemcsak kifelé, hanem befelé való vonatkozásban is más államokkal. Sokkal találóbb a fenti felfogásnál *Woolsey*²⁷⁸ tanítása, aki szerint az állam» külső és belső hatalma a szuverenitás pozitív, függetlensége pedig negatív oldala.

Másrészt nem egyenlő a belső és külső szuverenitás különbsége a *nemzetközi jogi s közjogi* szuverenitás különbségével sem. Szokás ugyan ezek között is különbséget tenni, mint ezt pl. H. C. Freiherr von *Gagern*²⁷⁹ teszi, mikor tankönyvében csak röviden foglalkozik a szuverenitás fogalmával, mivel az szerinte tulajdonképpen az alkotmányjogba tartozik, illetve a nemzetközi és alkotmányjog metszéspontjában áll; vagy mint *Holtendorff*²⁸⁰ elgondolja, hogy a nemzetközi jogi szuverenitás az államjogival állandó kölcsönhatásban van, s ezek egymás nélkül nem is képzelhetők el. Ezek nézetéhez áll közel Johann Ludwig *Klübernek*²⁸¹ a *tágabb és szorosabb* értelemben vett szuverenitás közt való különbségtétele. Tágabb értelemben ugyanis mindazoknak a jogoknak az összeségét érti szuverenitás alatt, amelyek a független államokat államcéljaik tekinteté-

²⁷⁸ T. D. *Woolsey*, 35.

²⁷⁹ H. C. v. *Gagern*, 62.

²⁸⁰ H. v. *Holtendorff*, TI, 10.

²⁸¹ J. L. *Klüber*, 23.

ben megilletik. Idetartozik: 1. a külfölddel szemben való politikai függetlenség (das Recht politischer Persönlichkeit oder Selbständigkeit, in Verhältnis zu jedem ausländischen Subjekt); 2. az államhatalom. Szorosabb vagy nemzetközi jogi értelemben csupán az államoknak más államokkal szemben való függetlenségét érti, tehát az idegen befolyástól való mentességet. Ezt az utóbbi értelemben vett szuverenitást szerinte azoktól az államoktól követeli meg a nemzetközi jog, amelyek más államokkal való viszonylatban politikai személyiségre számot tartanak. Teljesen téves azonban ezen felfogások vallóinak az a tétele, amit egyébként még ma is sokan helyeselnek, hogy ez az ellentét a nemzetközi jogi és államjogi szuverenitás közt a külső és belső szuverenitás ellentétével egyenlő. Ezt tanította már *H. Wheaton*²⁸² aki szerint a szuverenitás lényegét kitevő legfőbb hatalom gyakorolható az állam területén belül és kívül; a belső szuverenitás az, amely az állam népét illeti meg, vagypedig az által az alaptörvények és alkotmány útján a kormányra ruházott, s ez a belső közjognak vagy alkotmányjognak a tárgya; a külső szuverenitás viszont, mely az államnak minden más politikai közülettel szemben való függetlenségét jelenti, a külső közjog vagy nemzetközi jog területére tartozik. A fogalmak összehavarásán felépülő ezen felfogásokkal szemben le kell szögeznünk, hogy a nemzetközi jogi és államjogi szuverenitás különbsége nem a szuverenitás külső, illetve belső hatáskörét vagy éppen két külön szuverenitásfogalmat jelent, hanem ugyanazon szuverenitásfogalmat két különböző nézőpontból nézve. Éppen ezért nem csatlakozhatunk azok felfogásához, akik annak a lentismertetendő elméletnek a mintájára, amely a szuverenitás hatásterületét az állam belsejére korlátozza, s a külső szuverenitás lehetőségét vagy egyáltalán tagadja, vagy azt lehetőnek, de korlátozottnak tartja: csak közjogi abszolút szuverenitást látnak fennforogni, nemzetközi jogi szuverenitás létét viszont nem ismerik el, amint ezt pl. irodalmunkban *Molnár Kálmán*²⁸³ teszi. Ez t. i. azt jelentené, hogy a szuverenitásfogalom csak közjogi szempontból nézhető, nemzetközi jogiból nem — amivel szemben a helyes nézet szerintünk az,

²⁸² *H. Wheaton: Eléments, I, 31.*

²⁸³ *Molnár, I, 324. s köv. II.*

hogy vagy van szuverenitás, s akkor az nézhető nemzetközi jogi és közjogi szempontból egyaránt (ahogy ők kifejezik: van mind nemzetközi jogi, mint közjogi szuverenitás), vagy nincs, de akkor nemcsak közjogi vagy nemzetközi jogi, hanem egyik szempontból sem nézhető (ahogy ők mondanák: sem nemzetközi jogi, sem közjogi szuverenitás nincs).

Egészen más természetű a *belső* és *külső* szuverenitás jelentősége. Ez az előbbi különbségtételt már csak azért sem fődheti, mert a szuverenitás, akár a közjogász, akár a nemzetközi jogász szemüvegén át nézzük, egyaránt lehet belső és külső, aszerint, hogy az államon belüli vagy kívüli hatásterületéről beszélünk-e. Viszont a nemzetközi jog nemcsak az államok közötti (külső), a közjog nemcsak az államon belüli (belső) viszonyokat szabályozza, hanem mindkettő áthat a másik területre is. A közjog alapján államközi, a nemzetközi jog alapján államon belüli aktusok is értékelhetők; főleg utóbbira sok példát nyújt a nemzetközi jog modern fejlődése (gondoljunk például a kisebbségi jogra). A szuverenitás tehát a közjogász szemével nézve is lehet mind külső, mind belső, a nemzetközi jogász szemével nézve is. S mivel jelen értekezésünkben nemzetközi jogi szempontból nézzük a dolgokat, előttünk mind a belső, mind a külső szuverenitás, vagyis a szuverenitásnak mind belső, mind külső hatásterülete egyaránt nemzetközi jogi szuverenitás.

Amíg mármost lehetetlennek tartottuk közjogi szuverenitásról beszélni nemzetközi jog nélkül vagy fordítva, vagyis egyik lehetőségét a másik lehetetlenségével egyidejűleg állítani, addig a belső és külső szuverenitás elválasztását nem tartjuk lehetetlennek. Az a felfogás, amely ezt lehetetlennek tartja, s amelyet ma elsősorban Hans *Kelsen*²⁸⁴ képvisel, azon a már íentismerttetett alapgondolaton épül fel, hogy valami nem lehet egy irányban (itt befelé) abszolút, más irányban (itt kifelé) relatív, mivel az már a teljes relativizmussal egyenlő. Mint fent rámutattunk, ez az okoskodás aaptalan; amint a mértani végtelen lehet bizonyos irányokban véges is, anélkül, hogy végtelen jellegét elvesztené, azonképen a filozófiai abszolútum ab-

²⁸⁴ H. *Kelsen*: Problem, 37. s köv. II. Hasonlóan pl. *Brierly*: *Foundement* 520.

szolút voltát sem szünteti meg az, hogy csak bizonyos hatáskörben az, másokban ellenben relatív. Az abszolút hatalomként felfogott szuverenitásnak külső vagy belső térre való korlátozása tehát nem jelent önellentmondást, mivel a maga körében ez az abszolút hatalom továbbra is abszolút maradt. S nem áll meg *Kelsennek*²⁸⁵ az a másik ellenvetése sem, hogy mivel a függetlenség egy közös felsőbb rend alatti mellérendeltséget, vagyis tulajdonképpen a közös rendnek való alávetettséget jelent, az államot csak befelé legfelsőbbnek, kifelé viszont csupán függetlennek tartó elméletek csak annyit mondanak, hogy „az állam azoknak van fölérendelve, akik alája vannak rendelve, s a szuverenitás az a tulajdonság, hogy magasabbak vagyunk, mint azok, akik alacsonyabbak“; vagyis hogy ez az egész megkülönböztetés semmitmondó, mivel ilyen értelemben minden hatalom szuverén, mert a maga körében mindenki úr, az alacsonyabbaknál mindenki magasabb, alárendeltjeinek mindenki fölé van rendelve. Megdől ez a felfogás azon, hogy — ha nem csatlakozunk is azok felfogásához, akik szerint a szuverén hatalmat a nem szuveréntől az különbözteti meg, hogy hatáskörének határait is ő állapítja meg (Kompetenz-Kompetenz) — annyit mindenesetre el kell ismernünk, hogy a szuverén hatalom köre (belső, külső ügyek) objektíve adva van, az kívülről egyoldalúlag rá nem oktroyálható, a nem szuverénké viszont feletteseik tetszésétől függ. Egyszóval a szuverenitás külső és belső oldala közt objektív határ húzása szerintünk sem nem lehetetlen, sem semmitmondásra nem vezet. S mivel mi belső és külső szuverenitás alatt egyetlen szuverenitás különböző hatásterületeit s nem két eltérő jelentésű szuverenitásfogalmat értünk, nem hozható fel előttünk a belső és külső szuverenitás megkülönböztetésével szemben az az érv sem, hogy ez a szuverenitás fogalmi egységével ellenkeznek, mivel „egy fogalom, ami két össze nem függő dolgot akar jelenteni, nem egy fogalom.“²⁸⁶ Mas kérdés, hogy célszerű-e ez az elhatárolás és földi-e a valóságot. Másszóval az, hogy abszolút belső szuverenitás külső nélkül is képzelhető, még nem jelenti, hogy ilyen van is. Erre azonban később térünk ki.

²⁸⁵ H. Kelsen: Problem. 40.

²⁸⁶ H. Preuss, 9., L. Raggi, 217.

Az abszolút elméletek relativitása mármost a szuverenitás hatáskörét illetőleg abban áll, hogy csak igen kevesen vannak, akik a szuverenitást befelé is, kifelé is egyaránt abszolútnak tartják; az uralkodó abszolút elméletek ezt csak befelé látják abszolút értelemben fennállani, míg a szuverén hatalom kifelé irányuló ágait meglehetősen korlátozottnak, relatívnak tekintik. Más kérdés, hogy a legtöbben ennek ellenére is szoros összefüggést látnak a szuverenitás eme két hatásterülete közt, aminek folytán a szuverenitás fogalmához nemcsak az abszolút belső, hanem a relatív külső ágat is hozzátartozónak, nélkülözhetetlennek vélik.

Az a kisebbségi felfogás, amely a szuverén államot nemcsak befelé, hanem kifelé is abszolútnak képzei, következetesen csak egyetlen államot tarthat szuverénnek, s a többi államok szuverenitását tagadnia kell. Hiszen ha több szuverén állam is van, akkor ezek szuverén hatalmai, legalább is a külső szuverenitást illetőleg, kölcsönösen korlátozzák egymást. Mivel pedig ez a konstrukció nyilvánvalólag nem felel meg a nemzetközi élet mai demokratikus, sok szuverén államon nyugvó szervezetének: nyilvánvaló, hogy ennek a felfogásnak nem sok híve akad. Idesorozható például A. *Esmein*²⁸⁷ aki szerint a szuverén hatalom nemcsak magafölötti, de egyenrangú, tehát hasonlóan szuverén hatalmat sem ismerhet el azon viszonyok tárgyában, melyeket ő szabályoz. Igaz, hogy pár mondattal később már fel is adja ezt a felfogását azzal a megállapítással, hogy a belső szuverenitás a parancsolás joga mindenkivel szemben, aki az, állam területén tartózkodik, vagyis abszolút; a külső szuverenitás ellenben egyszerűen csak az állam képviseleti joga más államokkal való viszonylatában — tehát távol áll attól, hogy valami abszolút hatalom legyen. R. *Carré de Malberg*²⁸⁸ ellenben következetesen megmarad az előbbivel rokon felfogása mellett, mely szerint a szuverenitás azért jelenti egy hatalom legfőbb jellegét, mert ez a hatalom nem engedi meg más hatalomnak sem azt, hogy fölötte legyen, sem azt, hogy vele konkuráljon. *Nelson*²⁸⁹ is kijelenti, hogy „egyik ál-

²⁸⁷ A. *Esmein*, 1.

²⁸⁸ *Carré de Malberg*, I, 70.

²⁸⁹ *Nelson*, 6. s köv. 11.

lam szuverenitása közvetlenül kizárja a többiét“, mivel korlátozza azokat, s „a szuverenitás korlátozása egyértelmű megsemmisítésével.“ Azon írók közül természetesen, akik a szuverenitást csak befelé tartják abszolútnak, kifelé nem, sokan tiltakoznak a szuverenitás abszolút voltának ilyen túlzásbavitelével szemben, amit az abszolút elméletek támadói méltán használhatnak fel egyáltalán az abszolút elméletek korszerűtlenségének igazolásaira. Ezek, szemben az előbbiekkal, azt hangsúlyozzák kifejezetten, hogy egy állam szuverenitása nem öszszeférhetetlen a többiével. Ezt teszi pl. M. *Wenzel*,²⁹⁰ aki szerint a szuverenitás nem zárja ki más szuverének létezését: a maguk hatáskörében; sőt még azt sem zárja ki szerinte, hogy a szuverén fórum saját hatáskörét illetőleg is állítson fel normákat. Közel áll ehhez Oodehard Josef *Ebersnek*²⁹¹ az a megállapítása, hogy a szuverenitás legfőbb hatalom, de csak a saját hatáskörében, valamint *Fenwick*²⁹² tétele, hogy a szuverenitás legtisztább formájában az egyes államok jogi elszigeteltsége. Sőt Giorgio *Bañadore Pallien*²⁹³ még azt is bizonyítani igyekszik, hogy a szuverenitás még akkor sem¹ zárja ki más államokét, ha nemcsak befelé, hanem kifelé is abszolútnak fogjuk fel. igaz, hogy ő a szuverenitásnak csak jogi és nem tényleges korlátozásait tartja megengedhetetlennek az abszolút szuverenitás fennállásához, s így a hatáskörnél kiküszöbölt relativitást a tárgyi oldalon mégis csak becsempészi. Bármely egyedállam jogosult lenne — mondja — a világ összes viszonyait szabályozni, jogi korlátok nélkül; s ugyanígy a nemzetközi jogközösség is (Római Szent Birodalom kora!). Más kérdés, hogy tényleg ennek akadályai vannak, s ezért az állam tényleg, politikai és gyakorlati okokból csak a bel-, a nemzetközi jogközösség viszont ugyanezért csak a külügyeket szabályozza, habár ez alól vannak kivételek. Ez pedig csak úgy képzelhető el, hogy minden szuverén jogrend zárt és másra vissza nem vezethető, s mind csak a saját parancsát tekinti jognak. Egyik parancsa a másokra nézve viszont nem jogi, hanem csak tényleges korlát. A nemzetközi jog például csak a nemzetközi jogközösség előtt

²⁹⁰ M. *Wenzel*, I, 181.

²⁹¹ G. J. *Ebers*, 275.

²⁹² C. Q. *Fenwick*, 46.

²⁹³ *Ballad ore Pallien*, I, 51. s ko v. 11.

jog — az államokkal szemben csak tényleges hatalom. Az állami jogok viszont csak befelé jogérvényesek, a nemzetközi jogközösséggel és más állammal szemben pedig csak tényleges hatalmuk lehet. Több állam, sőt a nemzetközi jogközösség szuverenitása szerinte egymás mellett csak így képzelhető el. — A tényleges és jogi korlátok ilyen elválasztására egyébként az abszolút elméletek tárgyi relativitásánál fogunk közelebb-ről visszatérni.

Az abszolút felfogások körében uralkodó az a nézet egyébként, mely a szuverenitást csak befelé tartja abszolútnak, kifelé nem, s ezáltal a belső és külső szuverenitásfogalmat élesen elhatárolja, már a szuverenitás első rendszeres kifejtőjében, *Bodiriben* követőre talált. Igaz, hogy művének francia kiadásában még azt mondja, hogy „la souveraineté est la puissance absolue & perpétuelle d'une République“,²⁹⁴ a külső szuverenitást tehát nem különbözteti meg a belsőtől; munkája latin nyelvű kiadásában azonban már megjelenik ez a különbségtétel. „Maiestas est — mondja itt²⁹⁵ — summa in cives ac subditos legibusque soluta potestas“; vagyis olyan hatalom, ami csak a polgárokkal és alávetettekkel szemben, egyszóval csak befelé abszolút. Feltalálható ez a különbségtétel a nagy német állam-bölcseknél, Georg Wilhelm Friedrich *Hegelnél* is, akit az abszolút szuverenitáselmélet egyik élharcosának, hatását a multszázadvégi német irodalomra s a világháború előtti német politikára döntőnek tartják, holott a szuverenitást ő is csak befelé tartja abszolútnak, az államcél-idealitásával egyezőnek,²⁹⁶ kifelé viszont csak az önállósággal (*Selbständigkeit*) azonosítja, aminek elismerését minden állam jogosult követelni; ez a jogosultság azonban szerinte csak formai és absztrakt — hogy valóban eleget tesznek-e neki, az a többi állam akaratától függ, amelyek rendszerint csak akkor tartják tiszteletben, ha ő is tiszteli az övékéit.²⁹⁷ Carl *Gareis*²⁹⁸ szerint is csak befelé, az állampolgárok fölött jelent a szuverenitás jogilag korlátlan uralmat, kifelé viszont kimerül a háborúvezetés és területhódítás

²⁹⁴ J. *Bodin*: Six livres. Livre I., Chap. VIII.

²⁹⁵ J. *Bodin*: De Republica. Lib. I., Cap. VIII.

²⁹⁶ *Hegel*, 226--8. (III. Teil, III. Absch. §. 278.).

²⁹⁷ i. m. 261—7. (§. 322.).

²⁹⁸ C. *Gareis*, 13. s kov. II.

jogában. Hasonlóan T. D. Woolsey,²⁹⁹ H. Bonfils,³⁰⁰ A. S. Hershey,³⁰¹ Q. Jellinek³⁰² Franz von Holtzendorff³⁰³ Franz Łtespctgnet,³⁰⁴ A. Esmein,³⁰⁵ L. Raggi³⁰⁶ Charles üupuis³⁰⁷ R. Foignet³⁰⁸ s E. Tatarin-Tarnheyden.³⁰⁹ Szemben azokkal, akik csak a befelé való szuverenitást tekintik szuverenitásnak, H. Rolin³¹⁰ megfordítva, csak a külső szuverenitást hajlandó ilyenül elismerni. Szerinte ugyanis a szuverenitás lényege nem a befelé való hatalom abszolút volta, hanem az, hogy függetlenül állapítja meg függetlensége határait. A Cavaglieri³¹¹ viszont, bár mint láttuk, szintén a függetlenséget tekinti a szuverenitás lényegének, mégis elválasztja annak külső és belső ' megnyilvánulását, míg T. Niemeyef³¹² a szuverenitást minden jog forrásának tartja, de különböztet belső és külső jog, s így szuverenitás közt is. T. A. Taracouzio³¹³ pedig a belső szuverenitásban a proletárok jogát látja az abszolút szupremáciáért való küzdelemre, a külső szuverenitásban viszont csak a nemzeteknek önmeghatározásra és egyenlőségre való jogát. M. Wundt³¹⁴ a szuverenitást befelé törvényuralomnak, kifelé hadihatalomnak látja. Hintze³¹⁵ befelé az államhatalom abszolút kizárólagosságának, kifelé függetlenségnek. A szuverenitás befelé abszolút, korlátlan, legerősebb hatalom, állapítja meg X. S.

²⁹⁹ T. D. Woolsey, 35.

³⁰⁰ H. Bonfils, 132.

³⁰¹ A. S. Hershey, 99.

³⁰² G. Jellinek: Staatslehre, 460—1.

³⁰³ F. v. Holtzendorff, II, 10.

³⁰⁴ F. Despagnet: Essai, 7. s köv. 11., U. ö: Cours, 82—3., 203.

³⁰⁵ A. Esmein, 1.

³⁰⁶ L. Raggi, 217

³⁰⁷ C. Dupuis: Grandes Puissances, 486.

³⁰⁸ Foignet, 182—3.

³⁰⁹ E. Tatarin-Tarnheyden, 314.

³¹⁰ H. Rolin, 620. V. ö. még: Annuaire de l'Institut de Droit International. Session de Stockholm. Août 1928. Bruxelles. 1928. Törne 34. Première Partie. Travaux préparatoires de la Session de Stockholm. Quatrième Commission. Rapport présenté par M. Henri Rolin. 63—4.

³¹¹ A. Cavaglieri, 99.

³¹² T. Niemeyer, 6.

³¹³ Taracouzio, 26.

³¹⁴ M. Wundt, 45.

³¹⁵ O. Hintze, 9.

*Combothecra*³¹⁶ is — kifelé azonban korlátozva van a többi államok szuverenitása által. S. E. *Edmunds*³¹⁷ szerint viszont befelé éppúgy függetlenség az értelme, mint kifelé. O. *Koellreutter*³¹⁸ szerint végül: külső és belső abszolút hatalomlchetőség. A magyar irodalomban is általános ez a megkülönböztetés. Az abszolút szuverenitáselméletek hívei közül például *Csarada* János³¹⁹ és *Kmety* Károly³²⁰ hangsúlyozzák különösen.

c) Az abszolút elméletek szuverenitásfogalmának tartalmán és hatásterületén kívül végül *tárgya* is »relatív. Abszolútnak tartják ezek az elméletek a szuverenitást, de nem minden tárgy tekintetében; korlátlanak, de nem minden szempontból. A legalapvetőbb különbség, amit ezen a téren tehetünk, hogy a szuverenitás legfőbbje vagy azt jelenti, hogy sem idegen tényező, sem önmaga nem korlátozhatja magát, vagy azt, hogy idegen tényező nem korlátozhatja, önkorlátozása ellenben lehetséges.

d) Azok mármost, akik szuverénnek az olyan államot tekintik, amely mind az *idegen*, mind az *önkorlátoktól* mentes, nagyon eltérő állásponton lehetnek abban a tekintetben, hogy ez alatt a legfőbbje és korlátlanág alatt azt értik-e, hogy az állam mindent meg *képes* tenni idegen és saját korlátok nélkül, vagy csak azt, hogy mindent meg *szabad* tennie, amire képes: vagyis hogy korlátlanága tényleges vagy normatív korlátoktól való mentességet jelent-e.

Legtágabb értelemben azok fogják fel az abszolút szuverenitást, akik azt *tényleg*, s mivel az államok tényleges viszonyaival a politika foglalkozik, *politikailag* korlátlan és legfőbb hatalomnak tartják. A relativitás lehetősége itt is fennáll ugyan abban a tekintetben, hogy idegen normáknak az olyan állam is alá lehet vetve, amely azokat tényleg nem kénytelen követni. A legtöbb idesorozható szerző felfogásából azonban legalább hallgatólagosan kitűnik az, hogy véleményük szerint, amely állam idegen parancsokat követni nem kénytelen, az nem is köteles erre, vagyis amely állam tényleg legfőbb, korlátlan, azt

³¹⁶ *Combothecra*: Manuel, 37.

³¹⁷ S. E. *Edmunds*: Völkerrecht, 51.

³¹⁸ *Koellreutter*, 55.

³¹⁹ *Csarada*, 100.

³²⁰ *Kmety*, X.

normative is annak kell tekintenünk. Ha a ténylegességnek ezt a normativitást elnyelő hatását nem helyeselhetjük is, itt, ahol az irodalomnak inkább jogalkotó erejét, mint helyességét vizsgáljuk, az uralkodó nézetet tudomásul kell vennünk.

Természetes, hogy akik a szuverén hatalmat tényleg legfőbbnek tartják, ezt csak az emberi cselekvések világában, s nem a gondolatok, az akarat, az erkölcs és vallás belső birodalmában vélik fennállani. „Gedanken sind zollfrei!“ — mondja helyesen Karl *Wolf*. Az ember belső világa nem lehet tárgya külső parancsoknak. Az a körülmény, hogy — mint látni fogjuk — egyesek a szuverén hatalmat erkölcsileg és vallásilag is korlátlannak, vagyis ezek fölött állónak is képzelik el, csak annyit jelent, hogy azoknak a külső szabályoknak a létrehozásában, amelyeket erkölcsi rendnek és vallási szervezetnek neveznek, a szuverén vagyis legerősebb külső hatalom is közrehat — ami teljesen következetes állásfoglalása ezeknek az elméleteknek, de csak az a jelentősége van, hogy az ember belső világának, az emberi léleknek külső megnyilatkozásai függenek a szuverenitástól, de semmiesetre sem az, hogy maga a belső, maga a lélek is alá volna ennek vetve. Mint mondani szokták: csak a test, nem a szellem világa az, ahol a szuverén tényleg legfőbb; csak ember nem korlátozhatja, Isten igen. „Is habet maiestatem, — mondja már J. *Bodin*³²¹ — qui post *Deum immortalem* se ipso maicrem videt neminem. „Summa potestas illa dicitur, — mondja továbbá, mint láttuk, H. *Grotius*³²² — cuius actus alterius juri non subsuní, ita ut alterius voluntatis *humanae* arbitrio irriti possint reddi.“ Ezt ma már annyira természetesnek tartják, hogy nem is szekták külön hangsúlyozni; legieljebb a vallási irodalomban szokás rá kitérni. Hosszasan tárgyalja például *Hanuy* Ferenc;³²³ kifejtván, hogy az állami szuverenitás abszolútsága csak világi dolgok tekintetében áll fönn, a szellemi szuverénység ellenben nem őt, hanem a katolikus egyházat illeti meg, mely „szintén olyan jogi közület, amelyben szuverén főhatalom van, amely a maga illetékességi körében (igehirdetés, szentségkiszolgáltatás, lelki vezetés, a papság szervezete és a mindezekre vonatkozó tör-

³²¹ J. *Bodin*: De Republica, Lib. I. cap. VIII.

³²² H. *Grotius*: id. hely.

³²³ *Hanuy*, 7.

vényhozás, kormányzás és bíraskodás) az egész világon úgy kifelé, az államokkal szemben, mint befelé, saját tagjaival szemben, függetlenül rendelkezik.“ A világi és szellemi szuverénység, a „*communitas perfecta in ordine naturali*“ és a „*communitas perfecta in ordine supernaturali*“ tehát korlátozzák egymást tárgyikig, ami azonban nem érinti fennmaradásukat, mivel a maguk működési körében, tehát bizonyos irányban abszolút hatáskörük érintetlenül fennáll. — Bár bővebb kritikai megjegyzésektől — miután a szuverenitásról szóló korábbi munkánkban saját fel fogásiunkat már bőségesen *ismertettük* — jelen helyen lehetőleg tartózkodunk, Lehetetlen szó nélkül hagynunk a fenti felfogásnak azt a hiányosságát, hogy az egyházat ő is „jogi közületnek“, tehát *külső* hatalomnak tartja, amit, mint ilyent, következtelenség a legerősebb külső hatalom dói kivettnek és másrészt szellemileg, *belsőleg* szuverénnek tekinteni. A vallások természetes privilégiuma nem vonatkozatható az egyházakra, amelyek a vallások külső szervezetei, s amelyekben ép az, ami külsőség és forma, nem mentes a külső szuverén hatalom befolyásától.

Általában elfogadott az abszolút szuverenitáselméletek körében az a megszorítás is, hogy fizikailag lehetetlent még a tényleg legerősebb hatalom sem rendelhet illetve kényszeríthet ki. *Ad impossibilia nemo tenetur*. Az viszont, hogy esztelen, erkölcstelen, céltalan parancsokat is adhat-e, mint látni fogjuk, vitatott.³²⁴

A fenti természetes korlátokon belül tényleg legerősebbnek és korlátlanak tekinti a szuverenitást Otto *Hintze*.³²⁵ „Az újkor szuverén állama — mondja — mindenekelőtt hatalmi állam (*Machtstaat*). Az új államközösségben képesnek kell lennie érvényesülni.“ Ép ezért — folytatja³²⁶ — a világháború vesztes népei, melyek ezt a tényleges képességüket elvesztették, vele együtt elvesztették szuverenitásukat is, s másodrangú államokká süllyedtek le, sőt a győztesek is erős korlátozásokat szenvedtek. Egyébként is szakadék van szerinte a háború előtti és utáni államéletben is. Az etikai bázis, amelyen a nemzeti állam nyugodott, szét van zúzva; a pártélet elfajult, a nemzeti

³²⁴ V. o. pl. K. *Wolf*, 188.

³²⁵ *Hintze*, 10.

³²⁶ i. m. 18., 22—3.

gazdaság idegen érdekekért küzd; a belső ellentét még egyes formailag szuverén államok életében is, minő pl. Lengyelország vagy Jugoszlávia, szembeszökő — a nemzeti szuverenitás tehát általában a megsemmisülés határán áll. Ez persze nem érinti szerinte azt, hogy a nemzetek, ezeréves történelmünk alkotásai, hordozói lesznek a népek jövő életének is; a kérdés csak az, hogy állam- és gazdaságrezonjuk merev egóizmusát felecserélik-e egy humánusabb „modus vivendi“-vel a szabad államok szövetségében, ami persze — ha bekövetkezik — az abszolút szuverénitásfogalommal nem lesz többé összeegyeztethető. Hasonló X. S. *Combothecra*³²⁷ megállapítása, mely szerint a szuverenitás tényállapot, amely lehet igazságos éppúgy, mint igazságtalan, jogos éppúgy, mint jogtalan.

Mint már említettük, az állam ténylegesen legerősebb hatalmát jelenti az is, mikor annak *politikai* legióbbságairól beszélnek. Ezt teszi A. *Kocourek*,³²⁸ s épen ezért nem érinti szerinte a szuverenitást az, ha az államok szerződésileg kötelezettségeket vállalnak. Ez ugyanis nem jelent politikai ellenőrzést, nem létesít az államok fölött politikai szervezetet, mivel az idegen állam nem törölheti el a másik szerződésellenes -rendelkezését, hanem igényét csak rábeszéléssel, esetleg nemzetközi bíraskodással vagy kényszerrel érvényesítheti.

Idesorozhatók, akik a feltétlen parancsolás és kényszerítés hatalmát értik szuverenitás alatt, mint *Ranelletti*³²⁹ aki emellett azt még az impérium hatalmának (*la potestà d'impeiro*) is nevezi. Hasonlóan azok, akik tényleges *ellenállhatatlanságot látnak* benne. Így pl. O. *Koellreutter*,³³⁰ — aki mint láttuk — a mind befelé, mind kifelé abszolút hatalmi lehetőséget (*Machtmöglichkeit*) nevezi szuverenitásnak, ami szerinte azt illeti meg, aki egy emberi közösségben akarátát, ha szükséges, fizikai kényszer alkalmazásával is, feltétlenül keresztül tudja vinni, és a közösség tagjait a közösség javai ellen irányított támadásokkal, veszélyeztetésekkel, s úgy belső, mint külső ellenségekkel szemben meg képes védeni. Ez az abszolút hatalom szerinte lényegénél fogva csak a legmagasabb politikai közös-

³²⁷ *Combothecra*.: Manuel, 38., U. ő: Régimes, 31—2.

³²⁸ *Kocourek*, 31—2.

³²⁹ *Ranelletti*, 344.

³³⁰ *Koellreutter*, 55—on.

séget, az államot illetheti meg, amely nélküle elképzelhetetlen. Mint legfőbb politikai hatalom, ő a legerősebb politikai erőnek, a *suprema potestas*nak birtokosa, megvan a lehetősége, minden életterületre parancsolólag és rendezőleg beavatkozni. Ebben az értelemben helyes szerinte *Spenglernek* az a megállapítása, hogy a szuverenitás az állam elsőrendű életszimbóluma. Ép az a körülmény, hogy a szuverenitás tényleges hatalmat jelent, vonja maga után ennek a fogalomnak történetiségét is. Ennek a hatalomnak tényleges birtokosa ugyanis időnként változik. A modern állam születésekor arra szállott, lényegévé vált; ezért történetietlen minden kísérlet, amely azt a jog- és államtanból ki akarná küszöbölni. Míg a történelem hatalmak küzdelme lesz, mindig kell lennie olyan hatalomnak, amely felül marad ebben, amely végső fokon dönt, amely tehát szuverén.

Nem különbözik a szuverenitás előbbi jelentésétől *győzhetetlenségként* való felfogása sem. „A szuverenitás — mondja például *Darvay*TM — a valóságok nyelvére lefordítva annyit jelent, hogy az előíró, mint a (jogi) szankció fenntartója s végrehajtója, győzhetetlen, azaz, hogy normálisan nincsen s nem lehet olyan ellentett hatalom, amely a szankció esetleges végrehajtásában akarata ellenére meggátolhatná, vagy korlátozhatná.“

Határesetei az idetartozó elméleteknek, s a tényleges és normatív korlátlanság közt átmenetet képeznek azok a felfogások, amelyek a szuverenitásnak két *jelentését*: politikai és jogi szuverenitásfogalmat különböztetnek meg, s a szuverenitást előbbi értelemben tényleg, utóbbi jelentésében viszont jogilag tartják korlátlanoknak. S érdekes sajátossága ezeknek az elméleteknek az is, hogy a tényleges hatalom értelmében felfogott szuverenitást nem tartják képesnek arra, hogy feltétlenül, hanem csak arra, hogy rendszerint érvényesítse akarátát. Bizonyos mértékben előfutára ennek az elméletnek már Emer de *Mattel*³³² ki mint láttuk, a tényleges függetlenséget is a szuverenitás ismérvei közé sorozta, úgy, hogy szerinte a szuverén állam rendszerint nem engedelmeskedik más államok rendeleteinek. Az azonban nem szünteti meg szerinte a szuverenitást, ha csak egyes esetekben engedelmeskedik nekik (par son obéis-

³³¹ *Darvay*, 4.

³³² E. de *Vattel*, I, 123.

sance occasionnelle), vagy ha tanácsaik által akár rendszerint is engedi magát befolyásoltatni. Ennek az irányzatnak tulajdonképeni megalapítója azonban John *Austin*.³³³ Ila egy határozott emberi felsőség előtt, — mondja ő — amely rendszerint nem engedelmeskedik hasonló felsőségnek, egy adott társadalom zöme rendszerint engedelmességet tanúsít, ez a határozott felsőség szuverén abban a társadalomban, s az a társadalom (beleértve a szuverént) politikai és független társadalom. Mivel azonban a szuverénnel szemben a társadalom minden tagja alávetett, voltaképp nem a társadalom, hanem annak szuverén része a független. A politikai szuverenitás szerinte csak addig áll fönn, míg ez a hatalom ténylegesen korlátozva nincs. Mihelyt ez a korlátozás bekövetkezik — s ennek szerinte elvileg semmi akadályja — csak jogi szuverenitásról beszélhetünk. Ez már elenyészhetetlen szerinte, mivel a pozitív jog semmi más, mint a szuverén parancsa azon politikai közösség tagjaihoz, amelyben a szuverén személy vagy alakulat legfőbb, s így a szuverenitás jogi korlátozása nem képzelhető el. A jogilag korlátozott szuverén alá volna vetve egy magasabb szuverénnek, vagyis szuverén és nem szuverén (alávetett) volna egyszerre. Ezért: „Supreme power limited by positive law, is a flat contradiction in terms.“ Ez viszont nem jelenti szerinte azt, hogy a szuverén felsőbbiséget alkotó személyek jogilag felelősök ne lennének: csak a szuverén hatalom maga korlátlan abszolúte jogilag. *Austin* követői közül az angol-amerikai irodalomban T. J. *Lawrencet*, G. W. *Ketont* és W. J. *Brownt* említhetjük fel, a nem angol nyelvű irodalomból pedig a magyar *Somló* Bódogot, aki először ismertette mélyrehatóan *Austin* felfogását az európai kontinenssel, s akit méltán tartanak *Austin* legnagyobb tanítványának. T. J. *Lawrence*³³⁴ — mesteréhez híven — abból indul ki, hogy az állam az a politikai közösség, amelynek tagjai egy közös központi hatalom alatt állanak, s ennek parancsait rendszerint követniök kell; ha ehhez még hozzátesszük, — mondja — hogy a tagok más, magasabb földi hatalomnak nem tartoznak engedelmeskedni: elértünk a szuverén állam fogalmához, amely nemcsak belső

³³³ J. *Austin*, I, 220—1., U. ö: The province of jurisprudence determined.² 1861. I. 170., W. J. *Brown*, 97., 169. s köv. 11.

³³⁴ T. J. *Lawrence*, 48. s köv. 11.

ügyeit intézheti ezzel a hatalommal (belső szuverenitás), hanem a külügyeket is (külső szuverenitás). Sőt azt is megállapítja *Austinnal* együtt, hogy a szuverén állam-rendszerint nem lehet alávetve idegen akaratnak. Nyilvánvaló, hogy a szuverénnek az a képessége, melynélfogva rendszerint engedelmességet képes kikényszeríteni, mindkettőjük rendszerében a szuverenitás hatalmi, az pedig, hogy ő viszont rendszerint nem engedelmeskedik más akaratának: a szuverenitás szabadságelemeit tükrözteti vissza. Követi *Lawrence Austint* abban is, hogy mindeme tulajdonságok fennforgását csak rendszerint, de nem feltétlenül kívánja meg. Belátja, hogy a valóságban a világ leghatalmasabb államai is kénytelenek alkalmazkodni szomszédjaik kívánságaihoz; ez az alkalmazkodás és függés előfeltétele minden társadalmi életnek. A lényeges ezért nála is csak az, hogy az államok rendszerint ne engedelmeskedjenek, nekik viszont rendszerint engedelmeskedjenek. Az ellenben, hogy az állam egyes esetekben engedelmeskedni kénytelen mások parancsainak, éppen úgy nem szünteti meg a szuverenitást, mint az, hogy neki egyes esetekben nem engedelmeskednek. Azokat az esetleges és ideiglenes, részint önkéntes, részint nem önkéntes korlátozásokat, melyek a szuverén államokkal szemben időnként fel szoktak merülni, később részletesen ismerteti is.³³⁵ W. J. *Brown*³³⁶ főleg abban követi *Austint*, hogy a szuverenitásnak szintén két értelmét különbözteti meg. Jogilag — mint már láttuk — „jogilag korlátlan“ hatalomként definiálja; politikailag pedig egy kormánynak, egy választótestületnek, egy nép többségének, vagy az államnak, mint erkölcsi organizációnak tényleges íelsőségét (practical supremacy) érti alatta. Hasonló az övéhez G. W. *Kβeton*³³⁷ felfogása is. Ő, mint láttuk, a korlátlanságot és korlátozhatatlanságot (iltimitability) a szuverenitás egyik jellegzetességének tartja. Különböztet azonban tényleges és jogi korlátlanság között, amelyek egymást nem érintik. A jogi szuverenitás (legal sovereignty) az előbbit, más szóval a jog birodalmán belüli abszolút hatalmat, vagyis a jogszabályok kihirdetésének és kikényszerítésének jogosultságát jelenti, a tényleges szuverenitás (political sovereignty) pedig a

³³⁵ i. m. 117. s köv. 11.

³³⁶ *Brown*, 285—6.

³³⁷ Q. W. *Keeton*, 28.

politikai hatalmat egy politikai közösség feletti uralomra. Végül *Somló* Bódog³³⁸ felfogását már részletesen ismertettük. Összefoglalóul csak annyit, hogy a szuverenitásnak a maga körében szerinte is a legfelsőbbnek kell lennie, hogy szabályait rendszerint érvényesíthesse; annak viszont, hogy kivételesen ő is kövesse más hatalmak szabályait, semmi akadálya. Tehát korlátozható, de jogilag nem, hiszen a jognak szerinte egyik sajátossága, hogy rendszerint érvényesül (más kérdés, hogy az államot kötelező belső ígéretjogról ő is beszél). Így jut el ő is a politikai és jogi szuverenitás kettősségének austini gondolatához. Ez azután nála — mint egyébként *Austinnal* is — a nemzetközi jog jogiságának tagadásához vezet. Ennek léte azért nem szünteti ugyanis meg szerinte még a jogi értelemben vett szuverenitást sem, mert a nemzetközi jog mögött álló hatalom szabályait aránylag ritkán bocsátja ki, nem elég állandó, s nem is talál megfelelő követésre; ezért nem joghatalom, szabályai nem jogszabályok, korlátozása nem jogi természetű.³³⁹

Ebben a csoportban említhetjük fel végül a kínai Kung Chuan *Hsiaot* is, bár ő inkább *Lockeot*, mint *Austint* vallja mesterének. A pluralista felfogásokkal polemizálva, teljesen a jogi korlátlanság elvére látszik helyezkedni, s a tényleges korlátokat elismeri. Amonista államban — mondja³⁴⁰ — a tekintélynek egyetlen forrása van, amely elvileg átfogó és korlátlan. Ez az egységes és abszolút hatalom a szuverenitás, amelynek jogi fogalma elvileg az állam jogi szupremáciáját tételezi fel. S ez nem lényeg nélküli fikció, mint a pluralisták állítják, hanem gyakorlatilag is fontos fogalom, amelynek jogi fennállását nem szüntetik meg a tényleges korlátok. Később³⁴¹ azonban kiderül, hogy a jogi szuverenitást (Legal Sovereignty) ő a szuverenitásnak csak egy alakjaként képzei el, amely demokráciában a törvényhozó testületet illeti meg, s ami mellett létezik még egy politikai szuverenitás (Political Sovereignty), amely a népé, s egy tényleges szuverenitás (Effective Sovereignty), melyet a végrehajtó hatalom, a kormány gyakorol. Ezek egymást korlátozzák, s így külön-külön nem abszolútak, összeségükben, s

³³⁸ F. *Somló*, 167., 281.

³³⁹ i. m. 153—70.

³⁴⁰ K. C. *Hsiao*, 2., 5., 7.

³⁴¹ i. m. 131—5.

külön-külön is a maguk körében viszont azok. „We can and must regard sovereignty, in this theoretical totality, as supreme and unlimited.“

Mielőtt a szuverenitást tényleges korlátlanságnak felfogók véleményéről végleg az azt normatív korlátlanságnak tekintők ismertetésére térnénk át, ahová egyébként az utóbb ismertett felfogások már úgyis átmenetet alkotnak, az ellentét kedvéért meg kell emlékeznünk néhány olyan, a szuverenitást normatív korlátlanságnak valló szerzőről, aki *expressis verbis* is kikel a szuverenitásnak ténylegességként való felfogása ellen, így pl. már Sir William *Markby*³⁴⁴. hangsúlyozza, hogy az abszolút jogi korlátlanság nem jelent tényleges korlátlanságot is. Ide jut el H. *Heller* is, noha ő művének más helyein, s főleg befejezetlen posthumus államtanában a felé a felfogás felé is húz, hogy a szuverenitás tényleges legfőbb és korlátlanság, amelynek tartalma az államhatalom bizonyos ágait foglalja magába.³⁴³ Megfelelő tényleges hatalommal is kell írendelkeznie az államnak, mondja, mert a jogot garantáló hatalmi eszközök nélkül nem lehet szó szuverenitásról. Másrészt elismeri azt is, hogy a nemzetközi jog kötelezi az államokat, mivel alapja nem egy államnak, hanem az államoknak közös akarata. Ez azonban nem jogi korlát szerinte, mivel a nemzetközi jog, amely mögött nem áll szuverén döntőegység, nem pozitív jog; s különben is kölcsönös a függés, mivel a nemzetközi jog legalább két szuverén állam nélkül nem képzelhető el. Ebből a kölcsönös függésből érthető meg szerinte az a látzólagos ellentmondás, hogy a szuverenitás, ha léte fenyegetve van, a jogot is megsértheti ennek saját érdekében, mert vele

³⁴² W. *Markby*, 25.

³⁴³ H. *Heller*: Souveränität, 120—8. Államtanának ép a szuverenitásra vonatkozó része nincs már kidolgozva; *egyes jegyzetek azonban fennmaradtak* (284—5), melyek felfogásának lényegét megvilágítják. „Der Staat ist souverän, — mondja többek közt — d. h. er ist die regelmässig mächtigste Organisation auf seinem Gebiete — Unwiderstehlichkeit der Staatsgewalt.“ „Die Staatsgewalt ist souverän, d. h. sie ist auf ihrem Gebiet oberste, ausschliessliche, unwiderstehliche u. eigenständige Macht.“ Tartalma: „...oberste *Rechtsetzungsgewalt*; aus *Funktion*: oberste pol. Freund-Feindbestimmung — ökon. Macht (Boden); organisatorisch — rechtsordnungsmässig: höchste Gewalt; Faktizität des Normativen. Unabhängigkeit von andern Staatsorganisationen/

együtt az is elpusztulna. Másszóval: a szuverén fölött voltaképp csak jogi alapelvek (Rechtsgirundsätze) vannak, mert a pozitív jogtételeknek (Rechtssätze) fölötté áll. így jut el ő is ahhoz a megállapításhoz, hogy az állam nem legfőbb tekintély, — csak legfőbb jogi tekintély.³⁴⁴

Áttérve mármost azok felfogására, akik a szuverenitást nem tényleg, hanem normative tartják legfőbbnek, nem tényleges, hanem csak normatív korlátozásoktól mentesnek, nemcsak azokkal kell foglalkoznunk, akik jogilag tartják az államokat korlátlanoknak, hanem azokkal is, akik ezt az *erkölcs* normái alól is kivettnek vélik. Utóbbi felfogás híve például Adolf *Lasson*.³⁴⁵ Szerinte az államnak nevezett akarat csak célja meghatározottságában bírja belső korlátját, egyébként azonban korlátlanul kiterjed a természet összes jelenségeire, amelyek ezt a célt elősegítik. Még az erkölcs sem korlátozza, hiszen az állam lényegileg cél, éspedig egy bizonyos végcél; vagyis nem a jót általában akarja, hanem azt, ami céljának hasznos; minden tevékenységét érdekének kell vezetnie, épp azért, mert öncél, vagyis nincs korlátozva semmi által, ami önmagán kívül van. Újabban például Karl *Wolf*³⁴⁶ hangsúlyozza, hogy az állam cselekedeteiben mentes az erkölcs ítélete alól. Hasonlóan G. W. *Keeton*³⁴⁷ is.

Ez ellen a machiavellistikus felfogás ellen azonban még az abszolút elméletek sok kiváló képviselője is óvást emelt. Ezt teszi már J. *Bodin* aki az isteni és természeti jognak alávettként tekinti a szuverént, „nam si „legibus omnibus solutam“ definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiat, cum omnes teneat lex divina lex item naturae ...“ Sőt már műve francia kiadásában megállapítja:³⁴⁸ „Mais quant aux loix divines & naturelles, tous les Princes de la terre y sont subiects, & n'est pas en leur puissance d'y contreuenir, s'ils ne veulent estre coupables de leze maiesté divine, faisant guerre à Dieu... Et par ainsi la puissance absolue des Princes &

³⁴⁴ Souveränität, 125.

³⁴⁵ A. *Lasson*: 13. s köv. 11.

³⁴⁶ K. *Wolf*, 187. s köv. 11.

³⁴⁷ G. W. *Keeton*, 28.

³⁴⁸ J. *Bodin*: De Republica, Lib. I. cap. VIII.

³⁴⁹ J. *Bodin*: Six livres, 133. (Livre I., Chap. VIII.).

seigneuries souveraines, ne s'estend aucunement aux loix de Dieu & de nature: & celui qui a mieux entendu que c'est de puissance absolue, & qui a fait ployer les Roix & Empereurs sous la sienne, disoit que ce n'est autre chose que déroger au droit ordinaire; il n'a pas dit aux loix divines & naturelles.“ Ugyancsak elismeri a szuverenitás erkölcsi korlátozottságát Thomas *Hobbes*³⁵⁰ mikor annak természetjogi korlátait ismerteti. Ennek tartalma szerinte az, hogy az állam a nép üdvét köteles szem előtt tartani: *salus populi suprema lex!* A nép földi javának előmozdításához pedig annak belátása szükséges, hogy az örök jó jobb a mulandónál, ezt kell tehát megvalósítani. Ennek négy eleme van. 1. A szuverén köteles népe számszerű *tömegét* a Szentírás parancsai értelmében minél nagyobbra növelni. Mintha a XX. század faji és imperialista politikájának a kontúrjai jelennének már meg *Hobbes* eme felfogásában, szemben a platóni elgondolással, akinek ideális államában az emberek „gyermekeket vagyonúkon felül nem nemzenek, mert óvatosan kerülnek a szegénységet és a háborút.“³⁵¹ Ebből a felfogásából egyébként *Hobbes* természetjogi kötelességet vezet le a nemek közti természetellenes kapcsolatoknak, a nők vegyes használatának, a többférjűségnek s a rokonok közti házasságnak a megakadályozására, melyek a szaporodást akadályozzák. 2. Kötelessége a szuverénnek az alávetettek *életlehetőségét* szabadság és vagyon útján biztosítani. Szabadság alatt érti, hogy az egyének természet által adott jogai csak szükség esetén csorbítottassanak meg; a vagyon jelenti a kereskedelem rendezését, munka biztosítását, a fényűző étkezés és ruházkodás eltiltását. 3. Biztosítania kell a *békét*. Ezt úgy éri el, ha mindenkinek megadja a magáét, arányosan megosztja a terheket, s az igazságot megfelelően végrehajtja. További feltétele a békének, hogy a szuverén gyökerestől kiirtson az emberek lelkéből minden olyan véleményt, ami igazolni látszik a forradalmi cselekvéseket, — aminők pl., hogy az ember nem cselekedhet saját lelkiismeretével ellentétben, hogy a szuverén alá van vetve a (polgári) jognak, hogy az alattvalók jogosultak lennének a szuverénnel szembeszállni,

³⁵⁰ T. *Hobbes*: Elements, 142—6. (Part II., Chap. IX. 1—8.).

³⁵¹ Plato, B. XII. (Második könyv, 12. fejezet. 372. C.): „ . . . οὐχ ἔπειτα τὴν ὄνα λεῶν ποιούμενοι τὸν ἑ παῖδας, ἐνλαβοῦμενοι πενίαν ἢ πόλεμον.“

hogy lenne olyan magántulajdon, ami a társadalom uralmától független, stb. Végül 4. kötelessége a -szuverénnek az alávetettek *védelve* idegen hatalmakkal szemben. S mindezeket a korlátozásokat abból vezeti le a szerző, hogy az erkölcs az államokat is köti. S ugyancsak erkölcsi, természetjogi színezettel bír szerinte a nemzetközi jog is, aminek korlátozása tehát szintén erkölcsi és nem pozitív jogi. „Which is the law of nature between man and man, before the constitution of commonwealth, — mondja³⁵² — is the law of nations between sovereign and sovereign, after.“ E. de *Vattel*³⁵³ is a szuverén természetjogi vagyis erkölcsi alávetettségére gondol, mikor azt a nemzetközi jog alatt állónak mondja, a nemzetközi jogot viszont nem pozitív jognak, hanem a természet jog egy részének véli. Ez az érteleme annak a kijelentésének, hogy „les souverains... ne reconnaissent d'autre loi, que le droit des gens.“ Itt említhetjük H. C. Freiherr von *Gagerrf*³⁵⁴ felfogását is, aki a szuverenitás lényegét a szabad akaratban látja, amely egyedül az erkölcs törvényeinek van alávetve. Hasonlatos *Vattel*éhez John *Dickinson*³⁵⁵ felfogása, aki szerint szintén korlátozza a nemzetközi jog az államokat, ez azonban nem pozitív jog, legalább is olyan értelemben, mint az állami jog, mert az őt létrehozó független „jogalkotó“ szervezetek nincsenek egy írendszeirbe foglalva, amelynek csúcán egy „legfelsőbb hiteles formulázó szerv“ állana. A jelenlegi nemzetközi jog szerinte az erkölcs és a pozitív jog határán áll; amannál azonban pontosabb, biztosabb és jogibb, s igen közel áll a kezdetleges állami jogokhoz.

Az előbbieknél lényegesen elterjedtebb azok felfogása, akik a szuverenitásnak nem tényleges és nem is erkölcsi, hanem *jogi* legiőbbségét vitatják, vagyis azt, hogy jogi korlátoktól mentes. Vannak ezek közt olyanok is, akik a szuverenitást tényleg és erkölcsileg is korlátlanak tartják, legnagyobb részük azonban utóbbi korlátozások létét elismeri, vagy legalább is nem- vitatja, s csak a jogi kodátlanságra helyez súlyt.

Ide sorozható már *Boáin*, ki szerint nem lehet szuverén az, aki akár idegenek, akár saját elődei, akár saját maga által al-

³⁵² T. *Hobbes*: Elements, 151. (Part II., Chap. IX. 10.).

³⁵³ *Vattel*, I, 123—6.

³⁵⁴ *Oagern*, 62.

³⁵⁵ J. *Dickinson*, 544. s köv. II.

kotott jognak alá van vetve. „Maiestas est... legibus ... soluta potestas.“³³⁶ Nem változtat ennek az állásfoglalásnak elvi élén, hogy másutt viszont elég következtelenül a természet- és isteni jogtól *különböző* nemzetközi jogról is beszél, amely szintén korlátozza a szuveréneket, (... omnes teneat lex divina lex item naturae, tum etiam lex omnium gentium communis, quae a naturae legibus ac divinis divisas habet rationes), sőt egy konkrét jogszabályt is említ ilyen korlátozásként, amely a szuverént is kötelezi: a trónörökösödést szabályozó lex Salicát. „Quant aux loix qui concernent Testat du Royaume, — mondja³⁴⁴ — & de l'establissement d'iceluy, d'autant qu'elles sont annexées & vnies avec la couronne, le Prince n'y peut déroger, comme est la loy Salique ...“ Ámde — ismételjük — ez a megállapítása elvi álláspontjával ellenkezik, — különben is csak a fejedelmi szuverenitás elavult szemszögéből nézve van értelme, s az ő rendszerében inkább természetjogi, mint pozitív színezetű korlátozásnak kell felfognunk, amelyet később a németek is ebben az értelemben alkalmaztak az Isten kegyelméből való (tehát nem emberi, pozitív jogon alapuló) császárságról *szokó* tanaikban. *Bodin* tanításainak szellemét viszont elvi megállapításai tükrözik híven vissza, s nem az azok alól — nézetünk szerint teljesen ötletszerűen s talán politikai indokokból — konstruált kivétek Idesorolható *Hobbes*³⁵⁸ is, aki isteni (divine), természeti (natural) és polgári (civil) jogot különböztet meg, s a szuverenitást csak az első kettő által tartja kötelezőnek, melyeket ma erkölcsnek hívunk, a harmadik által ellenben, ami a tulajdonképeni pozitív jog, nem. Ugyancsak fel- említhető itt *Vattel*³⁵⁹ is, aki nemcsak azt tartja a szuverenitás jellegzetességének, hogy az állam (rendszerint ne engedelmessédjék idegen hatalmaknak, hanem azt is, hogy az alkotmánya és polgári kormányzata tekintetében ne csak ne legyen kénytelen, de ne is legyen köteles jogilag egy idegen hatalom törvényeit elfogadni (n'ait, de droit, à recevoir des lois d'aucun étran-

³³⁶ J. *Bodin*: Six livres, 132. (Livre I., Chap. VIII.), U. ő: De Republica, lib. I., cap. VIII.

³³⁷ Six livres, 137. (Livre I., Chap. VIII.).

³⁵⁸ *Hobbes*: Elements, 149. (Part II., Chap. IX. 6.).

³⁵⁹ E. de *Vattel*, I, 123.

gor). Carl Gareis³⁶⁰ is hajlik e felé az értelmezés felé, mikor belső szuverenitásnak az állampolgárok fölötti, jogilag korlátlan uralmat nevezi. Az államok közt uralkodó állapot — mondja Lászon³⁶¹ is — teljesen jognélküli; szuverén állam nem lehet a jognak alávetve, hiszen ha a nemzetközi viszonyok jogilag lennének szabályozva, a fennálló államalakulatok — akár felelnek meg a tényleges erőviszonyoknak és szükségleteknek, akár nem — az idők végezetéig fennmaradnának, mivel az államok békés úton soha sem mondanának le területekről.

H. Heller³⁶² is átveszi a bodini megállapítást, mely szerint a szuverenitás: *legibus soluta potestas*. Hiszen, mint láttuk, ő a szuverenitást olyan döntő és ható egységnek definiálta amely a jogérvényesítés végett adott esetben a joggal szemben is abszolúte képes érvényesülni; s másrészt a nemzetközi jogot nem is tartja igazi jognak, mivel nincs mögötte szuverén egység. John Dickinson³⁶³ pedig, mint szintén láttuk, egyenesen abszurditásnak mondja a szuverenitásnak tényleges és nem jogi korlátozásként való felfogását. A szuverenitás jellegzetessége szerinte, hogy meghúzza a jog és nem jog közti határt, amiből nyilván következik, hogy ő jogilag korlátozva nem lehet. Hasonlóan Sir William Markby³⁶⁴ W. J. Brown³⁶⁵ s Westel Woodbury Willoughby³⁶⁶ S ide kell soroznunk Benjamin Akziif³⁶⁷ nézetét is, aki szerint az államok abszolút szuverenitása *de lege lata* még ma is fönnáll, bármennyire káros is ez, bármennyire elvi akadály is az emberiség békés fejlődésének. Akármilyen kellemetlen is, mondja, be kell vallanunk, hogy az államok szuverének, mert nem ismernek el csak olyan kötelezettségeket, amelyek saját akaratukból erednek: szerződéseket, melyeket ők kötöttek; szokást, melyet ők követnek; általában elismert jogelveket, melyek az ő jogi meggyőződésüket tükröztetik vissza. És ha kötelezettségeiket illetőleg nézeteltérésük támad, ön-

³⁶⁰ C. Gar eis, 13.

³⁶¹ A. Lászon, 22—6.

³⁶² H. Heller: Souveränität, 161.

³⁶³ J. Dickinson, 533. s köv. 11.

³⁶⁴ W. Markby, 3., 21., 94

³⁶⁵ W. J. Brown, 285.

³⁶⁶ W. W. Willoughby: State, 194.

³⁶⁷ B. Akzin, 20.

magukat tekintik illetékes bírónak ennek az eldöntésére. S miután a nemzetközi életnek ma sincs más törvényhozó szerve, az államoknak ez a felfogása valóban érvényesül. „Les Etats particuliers y «restent toujours à l'échelon supérieur du droit.“ — Más kérdés, hogy ezzel a helyzettel nem szabad szerinte megelégednünk, hanem de lege ferenda törekednünk kell egy egységes jogrend létrehozására, amelyért az emberiség legnemesebb szellemei Aquinoi Szent Tamástól a modern jogtudomány legkiválóbb képviselőiig síkraszálltak, amely erkölcsileg kétségtelenül már ma is fennáll, de amelynek jogi rendül való elfogadásától az államok által képviselt emberi társadalom mindmáig vonakodik. A. *Kocourek*³⁶⁸ pedig, mint láttuk, a szuverenitásban bizonyos tényleges hatalmat is lát ugyan, mégis hangsúlyozza, hogy az mindenhatónak és legerősebbnek tényleg nem tekinthető, hanem csupán jogi értelemben, mivel a jog feltételezi az állami kényszert, az állam pedig önmagát nem kényszerítheti. A jognak való alárendeltség teljes hiányát látja a szuverenitásban S. E. *Edmunds*^{TM9} is. Ez az állapot azonban szerinte nem ideális, és nem is végleges. A nemzetközi jog ilyen felfogás mellett nem jog; az emberiségnek azonban haladnia kell, s ennek a haladásnak a legközelebbi foka, ami viszont az Abszolutizmusnak utolsó stádiuma: a jog megvalósulása (die Verwirklichung des Rechts) — sa történelem kétségtelen intése arra mutat, hogy ez be is fog következni. Louis *Comisetti*³⁷⁰ pedig azon a gondolaton építi fel már ismertetett elméletét, hogy a jog szuverenitáson alapul ugyan, de ott, ahol a jogi korlátozás kezdődik, már éppúgy nincs szuverenitás, mint ahogy a növény nem része a földnek, amiből terem, a termák nem az eszköznek, amely létrehozta, az energia a motornak, amely fejlesztette. A szuverenitás tehát, ha nem zárja is ki a társadalmi keretet, élettani szükségszerűségeinek tényleges korlátait: jogilag mindenesetre teljes korlátlanságot jelent.

β) Az eddig felsorolt elméletekkel szemben, melyek az államot vagy tényleg, vagy erkölcsileg, vagy jogilag, vagy esetleg minden irányban abszolúte korlátlannak és legfőbbnek

³⁰⁸ A. *Kocourek*, 34—6.

³⁶⁹ S. E. *Edmunds*: *Völkerrecht*, 51., 441.

³⁷⁰ L. *Comisetti*, 56., 77.

tartják, s a szuverenitás lényegét az államnak ebben a tulajdonságában keresik: fel szokták hozni, hogy az államok a fejlődés mai fokán tényleg nem korlátlanok, hiszen a politika, gazdaság stb. kapcsolai ma már az egész világot összefűzik, s alóluk a legerősebb nagyhatalom sem mentesítheti magát büntetlenül; cselekedeteik erkölcsileg is megítélhetők, tehát korlátozás tárgyát képezik; végül abszolút jogi korlátlanságról sem lehet szó egy olyan korban, mikor az általában jogként elismert nemzetközi jog az államokat nemcsak kifelé, hanem befelé is erősen korlátozza.

Az abszolút szuverenitás sok híve látta azt az áthidalhatatlan ellentmondást, amely a szuverenitás abszolút fogalma s az állam tényleges és jogi korlátai közt fennáll, s mivel sem a szuverenitás abszolút voltát, sem a nemzetközi jog jogiságát feláldozni nem akarta, kénytelen volt elismerni, hogy az államok nemcsak tényleg, hanem jogilag is korlátozva lehetnek — hozzátette azonban, hogy ezek a jogi korlátozások a nemzetközi jog sajátos természete folytán mind *önkorlátozások*. Vagyis — egyesek szerint tényleg is, az uralkodó abszolút felfogás szerint azonban jogilag — az állam- *idegen* korlátozásoktól abszolúte mentes, ebben a körben hatalma abszolút, szabadsága korlátlan ez az abszolút szuverenitás lényege.

Ennek az elméletnek a gyökerei tulajdonképpen a római korba nyúlnak vissza.³⁷¹ Gyakorlatilag azonban már ekkor sem vált be, hiszen hogy egy önkorlát valódi korlátnak legyen tekinthető, annak feltétele, hogy bár idegen erő nem áll mögötte, önként betartsák akkor is, mikor kellemetlen, vagyis mikor korlát jellege tulajdonképpen kibontakozik; ezzel szemben a történelem tanulsága azt mutatja, hogy egyetlen nép sem hajlandó a szerződésesség oltárán önmagát feláldozni, amikor saját korlátjai útjában állanak. *Benito Mussolini* szavaival: nincsen olyan szerződés, amely koporsója lehetne egy nemzetnek. Ezért igyekeztek ezeket a korlátokat már kezdetben is külső korlátoknak tekinteni azáltal, hogy a feleket megeskették kötelességeik betartására, s így azokat vallási korlátozásokká változtatták. De a vallásosság hanyatlásával ez a biztosíték is értékét veszítette, s következésképp az önkorlátozási elmélet, mely így nem felelt

³⁷¹ V. ö. A. *Verdross*: *Fondement*, 261. s köv. 11.

inog a gyakorlati élet követelményeinek, feledésbe merült. Azonban nem tűnt le végleg a jogi gondolkozás égboltjáról. Nem kisebb filozófusnak, mint magának Immanuel *Kant*nak a műveiben csillan íél újra. ^noha nem a szuverenitás, hanem a szabadság jellemzőjeként, amelyeket *Kant* még meglehetősen elválaszt “t\g^mStoI7~^affiüüyékről fent láttuk, hogy szinonim fogalmak, illetve a szabadság a szuverenitás negatív oldala. „*Rechtliche* (mithin äussere) *Freiheit* kann nicht, — mondja³⁷² — wie mau wohl zu thun pflegt, durch die Befugnis definirt werden: „alles zu thun, was man will, wenn man nur Keinem Unrecht thut.“ Denn was heisst *Befugnis*? Die Möglichkeit einer Handlung so fern man dadurch Keinem Unrecht thut. Also würde die Erklärung einer Befugnis 1. so lauten: „Freiheit ist die Möglichkeit der Handlungen, dadurch man Keinem Unrecht thut, 2. Man thut Keinem Unrecht (man mag auch thun, was man will), wenn man nur Keinem Unrecht thut;“ folglich ist es leere Tautologie. — Vielmehr ist meine äussere (rechtliche) *Freiheit* so zu erklären: sie ist die Befugnis, keinen äusseren Gesetzen zu gehorchen, als zu denen ich meine Beistimmung habe geben können. — Eben so ist äussere (^rechtliche) *Gleichheit* in einem Staate dasjenige Verhältniss der Staatsbürger, nach welchem keiner den andern wozu irechtlich verbinden kann, ohne dass er sich zugleich dem Gesetz unterwirft, von diesem wechselseitig auf dieselbe Art auch verbunden werden zu *können*.“

Ennek az önkorlátozási elméletnek első alkalmazója az állami szuverenitás tanával kapcsolatban Carl *Bergbohm*³⁷³ volt. Tökéletes kifejtése azonban Georg *Jellinek* nevéhez fűződik. Szerinte a nemzetközi szerződések csak akkor jogi jellegűek, ha vannak fölöttük ál-ló normák, amelyekből jogi érvényüket merítik.³⁷⁴ Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az állam önkorlátozásai legyenek, sőt bizonyos mértékig minden korlátozó kötelesség önkötelesség, mivel az idegen képzeteknek, hogy bennünket kötelezhessenek, először a mi képzeteinkké kell válniok, s csak azután hathatnak motiválólag az akaratumkra.³⁷⁵ Áz emberi szabadsággal kapcsolatos ez a tulajdonság, s épp-

³⁷² I. *Kant*: *Zum ewigen Frieden*, 13.

³⁷³ C. *Bergbohm*, 19. s köv. 11.

³⁷⁴ G. *Jellinek*: *Staatenveriräge*, 4.

³⁷⁵ G. *Jellinek*: *Staatenverträge*, 15., U. ö: *Staatslehre*, 361.

úgy nem lehet róla lemondani, mint arról; merő szőrszálhasogatás ugyanis szerinte azt mondani, hogy a szabadság a szabadságról való lemondásban is megnyilvánulhat. A jogász megállhat ugyan a kötelező akarataktusnál, ami formális alapja a kötelezettségnek; lélektanilag azonban nemcsak a saját, hanem az idegen akarat általi kötelezettség is azon nyugszik, hogy az akarat saját nyilatkozata által kötöttnek tekinti magát.³⁷⁶ Ezt a nézetet mármost a jogra alkalmazva, abból indul ki, hogy a szuverenitás is jogi fogalom, s így természetes, hogy azok a tulajdonságok is, melyek jellemzik (függetlenség, legfőbbség, korlátlanúság) csak jogilag s nem tényleg vagy erkölcsileg értendők. Sőt ez a jogi korlátlanúság is csak abban az értelemben áll fönn, hogy az állam idegen hatalomnak nem lehet alávetve. Viszont korlátozva lehet jogilag, ha az csak a saját akaratának való alávetettséget jelent. Ilyen értelemben köti szerinte az államot saját állami joga s a nemzetközi jog.³⁷⁷ A szuverenitás tehát az a tulajdonsága az államnak, amelynél fogva az jogilag csak a saját akarata által kötelezhető; a benne megnyilatkozó öntcírvenyhezás pedig nem csak önkényes, elképzelhető, hanem az emberek lényegéből és a jogrendszer természetéből folyó reális szükségyszerűség.³⁷⁸ Sőt már Carlos Calvo³⁷⁹ is hangsúlyozza, hogy a szuverenitás megléte nem a függetlenség kisebb vagy nagyobb fokától függ, mivel az állam *szerződésileg* korlátozhatja és módosíthatja is, anélkül, hogy teljesen megszüntetné. Csak ha a szerződés addig megy, hogy az államot egy másiknak aláveti, függetlensége lényeges előfeltételeit megszünteti, a szerződéskötési jogot átruházza, szűnik meg az állam teljesen szuverén lenni; a többi államtól önkorlátozás következtében való függése azonban csak korlátja szuverenitásának és nem abszolút megszüntetése.

Von Holtzendorff³⁸⁰ nemcsak külső, hanem belső önkorlátozásról is beszél. Miként a belső szuverenitás korlátozza önmagát a néppel szemben, — mondja — azonképen nemzetközi jogilag is nyilvánvaló, hogy minden szuverén nép csak a többi

³⁷⁶ G. Jellinek: Staatenverträge, 16.

³⁷⁷ G. Jellinek: Staatslehre, 465.

³⁷⁸ G. Jellinek: Staatenverträge, 18

³⁷⁹ C Calvo, I, 171.

³⁸⁰ F. v. Holtzendorff, II, 10.

egyres nemzetekkel való viszonylatában teljesen független, az államközösség jogerkölcsi alaprendelkezéseivel szemben azonban önkényesen nem cselekedhet; még a leghatalmasabb államok sincsenek abban a helyzetben, hogy a nemzetközi jogrendet összedönthetnék. A szuverenitás tehát nem zárja ki a korlátozás lehetőségét; csakhoggy ez a korlátozás önkorlátozás. Otfried *Nippold*³⁸¹ pedig azért tartja szükségképen önkorlátoknak az államok korlátaít, elsősorban a nemzetközi jogot, mert szerinte minden pozitív jog az állam akarátán nyugszik. A jog által az állam abban a tekintetben köti meg magát, amiben akarja, s így minden jogi szabály, köztük a nemzetközi jog is, csak addig érvényes, amíg az állam akarja. Másszóval, ha az állam valamely „önkötelezettséget vállal, úgy ezt nem szuverenitása ellenéire teszi, hanem szuverenitása erejével, vagyis épen saját nemzetközi jogi személyiségénél fogva. Az, hoggy saját szabad egyénisége, vagyis szuverenitása folytán cselekszik, ép azt jelenti, hoggy nem kell ezeket a szerződéseket megkötnie, de ha akarja, akkor megteheti, akkor ebben senki meg nem akadályozhatja.“ Franz *Despagnet*³⁸² is abban látja a szuverenitás abszolút voltát, hoggy az csak önmaga korlátozhatja magát. *Michoud* felfogásával szemben, aki szerint a szuverenitás a természetjog által korlátozva van, R. *Carré de Malberg*³⁸³ is felhossa, hoggy ez egyáltalán nem jelenthet jogi korlátozást (une règle qui tire son origine de l'ordre naturel des chose, ne peut être qualifiée règle de droit), mert hoggy az igazságosság ideális szabályai pozitív jogi realitásokká változzanak át, ahhoz mindig szükséges az állam közbenjárása. Tehát csak önkorlátozásokról (auto-limitation) lehet szó. Azok, mondja Paul *Schoeri*³⁸⁴ is, akik az államok nemzetközi jogi felelősségét nem tartják összeegyeztethetőnek azok szuverenitásával, nemcsak a béke ellenségei, hanem a szuverenitás helytelen fogalmából indulnak ki. A szuverenitás a legfőbb, jogilag semminek alá nem rendelt hatalom, ami azonban csupán azt jelenti, hoggy ura az alájarendelt személyeknek, nemzetközi jogilag pedig, hoggy más állam uralmát maga fölött nem ismeri el, vagyis hoggy magasabb te-

³⁸¹ O. *Nippold*: Vertrag, 20. s köv. 11., U. ö: Fortbildung, 470. s köv. II.

³⁸² F. *Despagnet*: Essai, 7. s köv. 11., U. ö: Cours, 203.

³⁸³ *Carré de Malberg*, I, 234.

³⁸⁴ P. *Schoen*: Haftung, 15. s köv. 11.

kintély által nem köthető meg. De ez nem zárja ki az önlekötelezés lehetőségét, sőt az egész nemzetközi jog ezen nyugszik, amelynek korlátozó ereje tehát összeegyeztethető a szuverenitással. Sőt a nemzetközi jogi felelősség nemcsak hogy összefér a szuverenitással, hanem annak egyenesen egyik ismérve, mert csak a szuverén államok tekinthetők a nemzetközi jogban korlátlanul felelősöknek cselekedeteikért.

Rafael Waldemar *Erich*³⁸⁵ is beszél az államok önkorlátozásáról, de nem annyira annak jelen állapotáról, mint inkább a fejlődés jövő irányáról. Napjainkban már elavult fogalomnak tekinthető szerinte a szuverenitás, amely alig alkalmazható a modern állam életére. És mégis: bármilyen képtelenek is gyakran a szuverenitás elméletéből vont következtetések, bármily változó és alakuló is ez a fogalom, egyelőre nem lehet róla, mint az állam lényeges alkateleméről lemondani, ha a politikai közületek elhatárolásáról van szó. Azt viszont szintén feltehetjük, — folytatja — hogy a világ jövő szervezetének kikerülhetetlen következménye, ami előreláthatólag főleg a Nemzetek Szövetsége égisze alatt fog végbemenni, az egyes államok szuverenitásának önkéntes és folytonos korlátozása. A nemzetközi szervezetek korában is lehet szuverenitásról szó, csakhogy ez nem a régi idők merev, minden korlátozástól idegen sízuverenitása, hanem az önmaga által korlátolt és meggyengített szuverenitás. A nemzetközi szerződések H. *Rolin*³⁸⁶ szerint sem támadják meg szükségképen a szuverenitást; ez csak akkor következik be, ha ezen szerződések hatásakép az állam akarata fölött bizonyos területen egy idegen akarat (volonté étrangère) képződik ki. Az önkorlátozási elmélethez jut el G. *Kaeckenbeek*³⁸⁷ is, mikor szuverenitás alatt az egyenlő jogcímen való jogalkotás abszolút képességét érti, s ennek előfeltételeitől élesen elválasztja a korlátozhatatlanság fogalmát, amely utóbbi szerinte már a nemzetközi jog létevel is összeferhetetlen lenne. A cselekvési szabadságát korlátozó szabályokat illetőleg akármelyik állam megegyezhetik a többivel szuverénül, vagyis azokkal egyenlő jogcímű törvényhozó minőségében. Azok a szabályok, amelyek eme megegyezés folytán létrejön-

³⁸⁵ R. W. *Erich*, 431—2.

³⁸⁶ H. *Rolin*, 620—1.

³⁸⁷ G. *Kaeckenbeek*, 221. s kov. 11.

nek, az állam cselekvési szabadságának megszorítását képezik ugyan, az állami szuverenitást viszont a fentmegjelölt értelemben nem korlátozzák. „Mivel a nemzetközi jog autonóm és egymástól független államok tömegének az együttlétét rendezi, — mondja Heinrich *Lammasch*³⁸⁸ is — amelyek lényegileg egyenlő szuverenitás részesei, bármily különbözők is a rendelkezésükre álló hatalmi eszközök, ezeket államok fölé rendelt hatalom nem alkothatja meg és nem is alkalmazhatja, hanem csak az államok saját akarata szuverenitásuk gyakorlása közben.“

„Ezért van, az államon belüli szubordinációtól eltérőleg, a nemzetközi jogközösségben koordináció, s nincs az államok fölé külső tekintély által rendelt törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó szerv.“ Tagadja azonban, hogy a *Jellinek* által a nemzetközi jogra alkalmazott anarchikus jog kifejezés (ami egyébként is önellentmondás) helytálló lenne. „Az államok jogi függetlensége (szuverenitás) — mondja — megtalálja korlátját népeik érdekeinek a függőségében. S mivel ez a rend nem nyugodhat a szuverén államok fölé rendelt akaraton, ilyen normák csak azok önkorlátozására (*Selbstbeschränkung*) építhetők fel. Csak úgy alapozhatók meg, hogy az államok kölcsönösen kötelezik egymást bizonyos szabályok betartására, s arra az esetre, ha ezt a kötelezettséget átmenetileg nem ismernék el vagy megszegnék, önként alávetik magukat egy olyan fórumnak, melynek^ döntését magukra kötelezőnek ismerik el.“

G. J. *Ebers*³⁹⁰ is úgy tartja, hogy az állam korlátozásai csak akkor nem érintik szuverenitását, ha önkorlátozások, másszóval az az „állam szuverén, amely csak szerződésileg van megkötve.“ Azt azonban hangsúlyozza, hogy lehetnek olyan szerződések is, melyek által a felek szuverenitásukat feladják. Ezek a konstitutív szerződések, szemben az egyszerű obligatórius szerződésekkel, melyek szerinte a szuverenitást nem érintik. W. R. *Bisschop*³⁹⁰ pedig, bár a szuverenitás eredeti fogalmát az abszolút korlátlansággal véli egyjelentésűnek, megállapítja, hogy ez még befelé is csak egészen kis közösségben képzelhető el, amelynek növekedésével mind demokratikusabb lesz a hatalom szervezete, tehát a korlátozottak mindinkább

³⁸⁸ H. *Lammasch*: *Schiedsgerichtsbarkeit*, 2—3.

³⁸⁹ *Ebers*, 282.

³⁹⁰ *Bisschop*, 122. s köv. 11.

korlátozzák a korlátozót. S még kevésbé jelenthet teljes korlátlanságot a szuverenitás kifelé való vonatkozásban; ha összhangba akarjuk hozni a közfelfogással s a népek akaratával, akkor a nemzetközi jogi korlátozásokat nem láthatjuk vele ellentétbenállónak, mert hisz ezek úgy jönnek létre, hogy az állam önként, saját érdekében lép kapcsolatba a többi állammal, ami nem korlátozása vagy éppen megszüntetése a szuverenitásnak, hanem ellenkezőleg: egy szuverenitásból folyó jognak, az önkorlátozás jogának a gyakorlása. Ugyanezért nem szüntetné meg a szuverenitást a kötelező nemzetközi bírászkodás elfogadása, vagyis a háború jogáról való lemondás sem, noha ez szerinte eredetileg a lényegéhez tartozott. Freiherr Alexander Hold von Ferneck,³⁹¹ mint már említettük, a szuverenitásnak alaki és tartalmi fogalmát különbözteti meg, s valóban szuverén államnak osak azt tartja, amelyre mindkettő alkalmazható; amelyik viszont csak alakilag az, az szerinte csupán látszatszuverén. Jelen helyre a szuverenitás alaki meghatározása tartozik; ebben az értelemben szerinte az a területi testület szuverén, amely saját, önmagában zárt jogrenddel bír; az a jogközösség, amely nem tagja egy magasabb, átfogó jogközösségnek, amely tehát jogi egész (rechtliche Ganzheit). A szuverenitásnak ez a formája tehát szuperlatívusz; ezt a szuverenitást azonban nem szabad szerinte valami abszolúte legmagasabbnak magyaráznunk; a helyesen értelmezett szuverenitás nem jelent a Föld fölötti egyeduralmat, sem teljes korlátlanságot, minden kötelezettségtől való szabadságot. Az államok korlátozhatják önmagukat, s az állam csak ezeknek az önkorlátoknak a határán belüli függetlenség területén legfelsőbb. A szuverenitás tehát nem jelenti szerinte a kötelességektől való teljes mentesítést, hanem csak azt, hogy ezeket a kötelességeket az állam önként vállalta. Tekintettel azonban arra, hogy tartalmilag az önkorlátozás is igen különböző lehet, mivel ennek alapján a legsúlyosabban és legenyhébben korlátozott államokat egészen egyformán kellene minősítenünk, tehát olyan államokat is szuveréneknek kellene tekintenünk, amelyek csak látszólag azok: szerző a valódi szuverenitáshoz a függetlenség negatív ismérévén kívül még egy pozitívumot, a korlátlanság bizonyos tartal-

³⁹¹ Hold-Ferneck, I, 122., 186.

mi teljességét is megkívánja. Ez azonban már a szuverenitás tartalmi fogalma, amellyel másutt foglalkoztunk, s amelyről látjuk, hogy lényege az önfenntartás képessége.

Lényegileg Alf Ross³⁹² is idesorozható, bár ő csodálatosképp a szuverenitáselméletek kritikájánál erősen ostromozza az önkorlátozási elméleteket. Szerinte ugyanis az olyan rend szuverén, amely csak szerződési jognak (Vertragsrecht, droit contractuel) van alávetve, de nem uralkodó jognak (Herrschaftsrecht, droit dominateur). Azt azonban hozzáteszi, hogy a kérdés nem jogbölcseleti, tehát fogalma, hanem pozitív jogi természetű, miéért is ez a felelet nem végleges jellegű, hanem a tételes jog tartalmával együtt változhat. A jelenlegi állapot a középkor vége óta mindenesetre az, hogy az államok a relatíve legmagasabb jogalkotó fórumok, s így a fenti értelemben szuverének. Ez a szerepük azonban változhat, sőt az állam, mint jogtartalmi s nem jogfogalmi jelenség, a nemzetközi jogéletről idővel teljesen el is tűnhet. S ez jogpolitikailag kívánatos is szerinte, mert a szuverenitás hibásan és sokszor zavarosan értelmezett fogalma és a vele kapcsolatos egyéb fogalmak (állami egyenlőség, egyhangúság a nemzetközi jogalkotásban, az állami kizárólagos hatáskör stb.) komoly akadályai a nemzetközi jog fejlődésének. Ernst Vünselow³⁹³ is lehetőnek, sőt gyakornak mondja a szuverén államok korlátozását; s amennyiben az állam ezeket a korlátozásokat önkéntesen fogadta el, annyiban azok a nemzetközi szerződések hatásai közé tartoznak, s szerinte nem kodátozzák a szuverenitást; utóbbi csak akkor lesz korlátozva, ha a korlátok kényszerhatás alatt jöttek létre. H. Lauterpacht³⁹⁴ szerint pedig a szuverenitás egyrészt az államnak azt a jogát jelenti, hogy meghatározhatja a majd őt is kötő nemzetközi jog jövőbeli tartalmát, másrészt azt a jogát, hogy adott esetekben meghatározhatja a fennálló nemzetközi jog tartalmát is. Az előbbiből folyik az egyhangúság elve a nemzetközi jogalkotásban, a másodikból pedig az, hogy az állam elvileg csak maga ítéltel a felett, vájjon valamely ráalkalmazandó konkrét jogszabály fennáll-e vagy nem. Sőt ez alól

³⁹² A. Ross: Staatssoveränität, 441—8., U. ö: Souveraineté, (1931) 652—68, (1932) 130.

³⁹³ E. Vanselow, 65.

³⁹⁴ H. Lauterweht, 3., 27. s köv. II.

az elv alól is lehet kivétel önkorlátozás, önkéntes engedmény (self-imposed concession) alakjában. B. *Akzin*³⁹⁵ is idesorozza az a megállapítása, hogy az államok azért szuverének, mert nem ismernek el csak olyan kötelezettségeket, amelyek saját akaratukból erednek; csak olyan szerződéseket, amelyeket ők kötöttek; csak olyan szokást, amit ők követnek; s csupán olyan általában elismert jogelveket, amelyekben az ő jogi meggyőződésük található fel. R. *Redslob*³⁹⁶ is elismeri, hogy az államot köti a nemzetközi jog, amely egyrészt egy mindegyre növekvő szolidaritásból, másrészt az igazság eszméjéből táplálkozik. Ez azonban olyan korlátozás szerinte, ami nem létesít más akaratnak való alávetettséget, hanem ellenkezőleg, az állam önkéntes műve. Nemhegy tagadása lenne az állami szabadságnak, hanem annak éppen frappáns megtestesülése. Ugyanebben az értelemben nyilatkozik C. A. *Reuter skiöld*³⁹⁷ aki szerint „a mai időknek politikai életkérdése a tényleges jogrend létesítése a nemzetközi jogi és kultúr.közösség államai közt önkorlátozás és önmérséklés útján.“

A magyar irodalomban is kedvelt ez a felfogás. így már *Apáthy* István³⁹⁸ és *Nagy* Erna,³⁹⁹ sőt *Concha* Győző⁴⁰⁰ is korlátlanagra gondol, mikor szuverenitásról beszél, ez azonban nála szintén nem a fizikai erők korlátozó hatásától való mentességet jelenti, ami szerinte teljes képtelenség lenne; egyszerűen „azt fejezi ki, hogy az állam magát akaratának tartalmára más által korlátoztatni nem engedheti, hanem maga határozza meg, mennyiben forognak fenn akaratának fizikai, nemzetközi, az államtágok, az egyének céljaiban gyökerező korlátai.“ Vagyis nála „a korlátlanág az állami akarat tartalmának csak kívülről jövő meghatározását zárja ki, de nem zárja ki, hogy az állam önmaga az akaratát korlátolja. „A szuverén akarat tekintetbe veheti a fizikai, a nemzetközi korlátokat, határt szabhat magának az egyének, érdekeiben, céljaiban, szóval tartalmilag korlátolt lehet, formailag megmarad korlátlan-

³⁹⁵ B. *Akzin*, 20.

³⁹⁶ R. *Redslob*: *Fondements*, 511. s kov. 11.

³⁹⁷ R. *Reuterskiöld*, 15—6.

³⁹⁸ *Apáthy*, 3., 26—7.

³⁹⁹ *Nagy*, 182. s kov. 11.

⁴⁰⁰ *Concha*, Í, 244. s kov. 11.

nak, mert az állam önnön akarata az ok, mely e korlátokat magáévá tette.“ Vagyis „a szuverenitás korlátlanúsága az állami akaratnak önmaga általi irányzását jelenti.“⁴⁰¹ Ugyanígy *Csarada* János,⁴⁰² *Krnety* Károly⁴⁰³ *Apponyi* Albert gróf,⁴⁰⁴ *Ferdinándy* Gejza,⁴⁰⁵ s ifj. *Vutkovich* Sándor.⁴⁰⁶

Tuka Béla⁴⁰⁷ meg egyenesen Istennel meri össze a szuverén államot. „Az állam is megosztja hatalmát az egyénnel, — mondja — szabaddá teszi azt élete bizonyos viszonylataiban, s ezzel korlátozza a szuverenitást. A mindenhatósága önkorlátozásával Isten éppoly kevésbé csorbította végtelen hatalmát, amint a szuverenitását a polgári jogok elismerése által korlátozott állam nem válik kevésbé szuverénné.“ Hasonlóan *Tomcsdnyi* Mode,⁴⁰⁸ továbbá *Weninger* László Vince,⁴⁰⁹ aki szerint „a szuverenitást egyáltalán nem érintik, tehát nem is korlátozzák azok a köteleességek,... amelyeket az állam önként vállalt magára; e köteleességek... csak a cselekvőképességet korlátozzák. Az állam éppen szuverenitásánál fogva vállalhatja ezeket a kötelezettségeket.“ Ennekfolytán annyira vitánfelülinek tartja az államok abszolút szuverenitását, hogy egyszerűen nem' is tekinti azt nemzetközi jogi kérdésnek. „A szuverenitás fogalmának a nemzetközi jogban való alkalmazása — mondja — teljesen felesleges és ezért zavaró.“ *Krisztics* Sándor⁴¹⁰ is azt mondja, hogy szuverén hatalmat az állam csak úgy fejthet ki, ha céljai és eszközei megválasztásában más nem korlátozhatja. Nem jelentenek azonban mások részéről történő korlátozást, s így nem szüntetik meg szerinte a szuverenitást a szuverén hatalom külső es belső természetes és önkorlátai. Befelé természetes korlát „az emberi lélek mélye, a maga vallásos, nemzetiségi és tudományt szomjazó adottsá-

⁴⁰¹ Részletesen ismerteti ezeket a korlátokat befelé i. m. I, 303-4(), kifelé 581—610. lapjain.

⁴⁰² *Csarada*, 96.

⁴⁰³ *Krnety*, 46—7.

⁴⁰⁴ *Apponyi*, 636.

⁴⁰⁵ *Ferdinandy*, 23., 762.

⁴⁰⁶ *Vutkovich*, 8., 20.

⁴⁰⁷ *Tuka*, 89—90.

⁴⁰⁸ *Tomcsdnyi*, 41—2., 144., 166. s köv. 11.

⁴⁰⁹ *Weninger*, 42.

⁴¹⁰ *Krisztics*, I, 394—402., 405—10., 413—27-

gában“; önkorlátozás a polgárok alapjogainak elismerése. Kifelé irányuló természetes korlátok a természetjogi alaptételek (pl. egyenjogúság), önkorlátozás a pozitív nemzetközi jog; a kettő közt állanak az állami alapjogok, aminők a létre β az önfenntartásra való jog, s ezekből folyólag a jog a függetlenségre (szabadságra, önrendelkezésre), érintkezésre, tulajdonszerzésre, szövetségkötésre, hatalmi terjeszkedésre, megfelelő hadseregre stb. Viszont szemben ezekkel a korlátozásokkal, csökken szerint a szuverenitás, ha az állam más államok irányában alárendeltségi viszonyba jut (beavatkozás, államkapcsolat, semlegesség). Az Interparlamentáris Unió 1927-i párizsi konferenciáján *Berzeviczy Albert*⁴¹¹ is erélyesen hangoztatta a nemzeti kisebbségek kérdésében tartott vita alkalmából *Florescu* román delegátussal szemben, hogy „egyetlen államot sem emelhet szuverenitása ama nemzetközi kötelezettségek fölé, melyeket ő maga vállalt“, márpedig a román agrárreform rendelkezései ellenkeznek Romániának a békeszerződésben vállalt kötelezettségeivel. Hogy *Polner Ödön* is ennek a felfogásnak a híve, az kitűnik akadémiai rendes taggá választása alkalmából tartott székfoglaló értekezéséből.⁴¹² „Az állam befelé, — mondja itt — vagyis saját területén, saját határain belül a magánosokkal, akár saját tagjaival, akár idegenekkel szemben hatalmat gyakorol, éspedig olyan hatalmat, melyet csak önmaga korlátoz. Saját határain kívül ilyen hatalmat nem gyakorol; ott tevékenységét és hatalmát más hasonló hatalmú államok korlátozzák, tevékenysége és hatalmának megnyilvánulása tehát kifelé egészen más, mint befelé.“ S végül itt kell megemlékeznünk ifj. *Bibó István*⁴¹³ elméletéről is, aki szerint a szuverenitás elve, amely magába foglalja az államok jogalanyiságának és egyenlőségének elvét is, azt jelenti, hogy „a nemzetközi jogban a jogalanyok illetve az államok cselekvőségét jogilag nem kodátozza más, mint a *pacta sunt servanda* elve... A leghátrányosabb államszerződések s bennük a legsúlyosabb szankciók sem érintik az államok szuverenitását. A szuverenitás feladása akkor kezdődik, amikor egy állam előre kötelezőknek fogad el oly

⁴¹¹ *Drucker: Berzeviczy*, 4,

⁴¹² *Polner*, 58.

⁴¹³ *Bibó: Szankciók*, 7., 43. Ismerteti és bírálja *Geőcz Bertalan* a J. 1934. évi. 2. számának 131. lapján.

szabályokat, amelyeknek tartalmát az elfogadó államon kívül álló jogi tényezők (szervek) jogosultak megállapítani, vagyis az állam rajta kívül álló jogi tényezőket bianco-e [fogadó lappal ruház fel.“

Az itt ismertetett önkorlátozási elméletek következetesen végiggondolva szükségképen magukba foglalják azt a tételt, hogy az államok szerződéseiket bármikor egyoldalúlag felbonthatják. *Pacta sunt servanda* — de hogy meddig íorog fenn paktum, azaz akaratmegegyezés, azt az állam mindenkor maga mérlegelheti és döntheti el. Ha az egyszer létrehozott szerződés később akarat ellenére is köt, akkor önkorlátozásról a szó szoros értelmében csak a paktum létrejöttének pillanatában lehet szó, vagy pedig csak jogtartalmilag, nem fogalmilag. Csupán annyit jelent, hogy a korlátozó norma tartalmát az érdekelt államok alkotják meg, s nem azt, hogy ez a tartalom kötelező erőt is ezektől nyer. Az önkorlátozási elméletek ilyen értelmezése azonban az abszolút elméletektől messzebb fekszik, s már a relatív elméletek felé képez átmenetet. Az abszolút elmélet hívei általában az előbbi felfogáshoz húznak, mely szerint az államot csak addig kötik szerződesei, míg ebbeli szándéka meg nem változik. Sőt vannak olyan szerzők is, akik kifejezetten hangsúlyozzák ezt a felfogásukat. így már *Mérignhac*⁴¹⁴ aki szerint van ugyan a szuverén államok akaratától független, azok fölött álló nemzetközi jog, de az csak elméletileg létezik, mert a gyakorlatban pontatlan és plátói szabályai csak akkor érvényesülhetnek, ha az államhatalom azokat szankcionálja. Az államok azonban szerinte kétségtelenül jogosultak még az általuk már elfogadott szabályoknak az egyoldalú megszüntetésére is, noha ez rendszerint nem igen szokott előfordulni. Hasonlóan *P. Schoen*⁴¹⁵ is.

Nagy képviselője ennek az irányzatnak *Heinrich von Treitschke*.⁴¹⁶ Szerinte is a korlátlanág a szuverenitás lényege, de az nem jelenti azt, hogy az állam saját érdekében ne korlátozhatná szuverenitását egy vagy más irányban szerződésekkel. Ezek az. állam akaratát kötő nemzetközi szerződések azonban nem abszolút, hanem önkéntes korlátok (*freiwillige Selbst-*

⁴¹⁴ *Mérignhac*, 228.

⁴¹⁵ *P. Schoen*: *Grundlage*, 287. s köv. 11.

⁴¹⁶ *H. v. Treitschke*, I, 38—9., II, 551. s köv. 11.

beschränkungen). Csak a jelenre szólnak, hiszen minden nemzetközi szerződés a *rebus sic stantibus* clausulával van megírva; a jövőre vonatkozólag viszont az állam egyáltalán nem kötheti le akaratát más államokkal szemben. Minden szerződését hallgatólagos fenntartással köti, hiszen magasabb bíró nem állhat fölötte, s a tetszése szerint bármikor bekövetkezhető hadüzenet minden rávonatkozó szerződés hatályát meg fogja szüntetni. Nem volt és nem is lesz olyan állam, amely bármely szerződés megkötésekor valóban azt akarná, hogy azt örökké tiszteletben tartsa; ellenkezőleg, az államoknak mindig az lebeg a szemük előtt, hogy szerződéseik meg fognak szűnni, és csak addig érvényesek, míg a jelenlegi állapotok lényegesen meg nem változnak. A szerződéseknek ezen az állandó változásán nyugszik a történelem haladása; ezért kell az elavult szerződéseknek eltűnniök, s helyetadniök új, az új viszonyoknak megfelelő szerződéseknek. L. *Raggi*⁴¹⁷ a tényleges korlátlanág gondolatából indul ki. Az a szuverén, mondja, aki kényszerít, aki saját képessége alapján legfelsőbb fokon rendelkezik, s akinek meg is van az ereje elrendelt szándékának a megvalósítására. Később meg az államot megillető jognak nevezi a szuverenitást, aminek alapján az, mint legfőbb hatalom akar, s akaratát feltétlenül keresztülviszi. Ez a korlátlanág azonban csak relatív nála, mivel a nemzetközi jog szerinte köti az államokat. Igaz, hogy ez a kötöttség csak addig tart, míg az állam egy ellenkező akaratattal meg nem változtatja. „Se la sovranità vuol mutare il diritto, più non è tenuta al diritto preesistenie; ma deve osservarlo, finche vige.“ Ennek a kölcsönös függésnek az oka szerinte, hogy az őt kötő jogszabályokat az állam hozza létre elismerésével, forrása a jognak, tehát nem lehet alávetve. Az, hogy a szuverenitás a már elismert jogszabályokhoz kötve van, nem változtatja meg lényegét, mert ez a kötöttség csak addig tart, amíg a szuverén közület meg nem változtatja azt az akaratát, hogy az illető szabály jogszabály legyen, amit azonban egyoldalúlag és bármikor megtehet. Max *Wenzel*⁴¹⁸ szerint sem zárja ki a szuverenitás fogalma, hogy a szuverén fórum saját hatáskörét illetőleg is állítson fel normákat; de ezek csak ön-

⁴¹⁷ L. *Raggi*, 217—8., 247—4.

⁴¹⁸ M. *Wenzel*, I, 181., 244—5.

korlátozások lehetnek, amelyek bármikor egyoldalúlag megszüntethetők. Annyiban korlátozott a szuverenitás, mondja G. Ripert⁴¹⁹ is, hogy magát más államokkal szemben szerződésileg kötelezven, minden állam korlátozhatja függetlenségét. Ezzel nem mondja a szuverenitásáról, hanem gyakorolja azt. A nemzetközi szolgalmak bírálata közben hasonló nézetét nyilvánítja Helen Dwight Reid⁴²⁰ kisasszony is, ki szerint a nemzetközi szolgalmak nem szükségképpen, sőt rendszerint nem erőszakkal, hanem kölcsönös és szabad hozzájárulással keletkezve, téves az a tan, hogy az állami szuverenitást fenyegetnék. Csak az államok jurisdikciója az, ami általuk korlátozva van, a szuverén hatalom ellenben korlátlanul nyilvánult meg abban, hogy az állam őket elfogadta. T. A. Taracouzio⁴²¹ az államokat tényleg a többi szuverén állam létezésének ténye, jogilag a nemzetközi jogi szerződések által látja korlátozva, melyek közül legfontosabbak tartalmilag az intervenció, területenkívülség és állandó semlegesség intézménye. Ezen szabályok megtartásának kötelezettségét kezdetben erkölcsi jellegűnek tartották, újabban azonban az a helyes nézet nyomul előtérbe, hogy a nemzetközi szerződéseknek csak akkor van kötelező erejük, ha vannak normák ezek fölött a szerződések fölött, normák, amelyek jogi erővel látják el őket. Ezen normák alatt pedig α az állam szuverén fennhatóságát érti, amely az állam legfőbb jogának forrása. Épp ezért igen bizonytalan a nemzetközi szerződések kötelező ereje, mivel a szuverenitás logikailag kizárja a kötöttséget, s elméletileg semmi sem akadályozhatja meg a szuverén államot abban, hogy nemzetközi szerződésekkel vállalt kötelezettségei alól magát feloldja.

A magyar irodalomban is képviselve van ez a nézet. Önkorlátozásnak, de szükség esetén egyoldalúlag is megszüntethetőnek tartja a nemzetközi jogot pl. Ferdinandy⁴²² Balogh Arthur⁴²³ s Kaas Albert báró.⁴²⁴ Ide sorozhatjuk végül Somló

⁴¹⁹ G. Ripert, 590.

⁴²⁰ H. D. Reid: International servitudes, 26-32., U. ö: Servitudes internationales, 85., 64. s köv. 11.

⁴²¹ T. A. Taracouzio, 37—47., 235.

⁴²² Ferdinandy, 762.

⁴²³ Balogh: Politika, I, 102., 118. s köv. H.

⁴²⁴ Kaas, 5—7., 34.

Bódogot⁴²⁵ is, noha ő nem a nemzetközi jogot tekinti az államok jogi önkorlátozásának, mivel az szerinte egyáltalán nem jog, hanem azokat az ígéreteket, melyeket az állam saját alattvalóival szemben tett. Ezek a normák szerinte a jognak egy különleges alakját, az ígéret jogot alkotják, szemben a nem alattvalóknak adott ígéretekkel, amelyek éppúgy nem jogi normák, mint ahogy az utóbbiakhoz intézett parancsok nem azok. S az államok ezen ígéretjog alapján hozott önkorlátozása visszavonásig érvényes.

Mivel azonban a fenti felfogás nem túlságosan kedvez a nemzetközi jog jogi voltának és a jogbiztonságnak, újabban még az abszolút elméletek hívei közt is kezdű szárnyát bontogatni az a mai viszonyokra kétségkívűl jobban illő felfogás, hogy az államon csak korlátozásai létrehozása múlik, s ha azok egyszer létrejöttek, nem változtathatók többé meg egyoldalúlag a korlátozott fél által. Ezen a nézeten van már Charles Dupuis.⁴²⁶ Szerinte a szuverenitás eredetileg azt a tényt jelentette, hogy az államnak nincs fölöttese a földön, akinek számadással tartoznék tetteiről, s akinek ezeket jóváhagynia vagy megsemmisítenie kellene. A szuverenitást, függetlenséget és egyenlőséget azonban csak akkor élvezhetnék szerinte az államok teljesen, korlátlanul, ha egészen izoláltan élnének; és mivel ez nincs így, közös érdekük, hogy bizonyos fokig befelé is, kifelé is, közjogilag is, nemzetközi jogilag is korlátozzák szuverenitásukat. Az isteni és természeti jogon kívül a többi szuverén léte (coexistence) is korlátozza a szuverenitást. Ez lényegileg csak látszólag jelent ugyan kötöttséget, mert az állam maga állapítja meg, hogy miben s milyen fokig akarja magát megkötni; azok a szabályok azonban, melyeket egyszer elfogadott, kötik abban az értelemben, hogy általa egyoldalúlag meg nem változtathatók. Ennyiben jelenti a szuverenitás korlátozását minden nemzetközi organizáció. A nemzetközi jog szabályai — mondja J. de Louter⁴²⁷ is — akármi legyen is az eredetük, kötelezőek azokra az államokra nézve, amelyek egyszer alájuk vetették magukat, és korlátozzák azok cselekvési

⁴²⁵ F. Somló, 191—218., 299—301.

⁴²⁶ C. Dupuis: *Grandes Puissances*, 76., 88. U. ő: *Souveraineté*, 66., U. ő: *Règles générales*, 55—72.

⁴²⁷ De Louter: *Droit*, 17., 170. s köv. 11.

szabadságát úgy bel-, mint külügyeik tekintetében. Az a tan, amely szerint a szuverén állam kinyilvánított akaratához csak addig van kötve, ameddig ez fennáll, már csak azért is tarthatatlan, mert ellentétben van a nemzetközi jog lényeges alapjával. C. Q. Fenwick⁴²⁸ is megállapítja, hogy ha vannak is szabályok, melyek az államot kötik, ezek csak önkorlátozások lehetnek. A szokás csak azokat köti, akiknek — vagy elődeiknek — hallgatag megegyezése; a szerződés csak azt az államot, amely ratifikálta; s ezenfelül minden állam maga értelmezi jogforrásait. De ha a jog körén kívüleső dolgok tekintetében az államok megtartották is teljes szabadságukat, az önként elfogadott nemzetközi jog körén belül az államok függetlenségét kölcsönös függés (interdependence) váltotta fel. Új jog csak hozzájárulásukkal alkotható, a meglévő azonban köti őket. A szuverenitás tehát nem a már meglévő jogszabályoknak a tagadását jelenti, hanem csak olyan jogszabályokét, amelyeket egy magasabb tekintély irányítana az állam akaratára. T. Niemeyer⁴²⁹ szuverenitás meghatározásából is, mely szerint az állam minden jog forrása, az folyik, hogy a nemzetközi jog érvényét is kizárólag az államok akarata határozza meg, másszóval, hogy az állami konszenzus minden érvényes nemzetközi jog előfeltétele és egyetlen forrása. Ez azonban nem jelenti szerinte, hogy az ekként létrejött önmegkötés egyoldalúlag felbontható lenne. A mi irodalmunkban Geöcze Bertalan⁴³⁰ képviseli ezt a felfogást, mikor kifejti, hogy a szuverén állam önmegkötése folytán bíróság elé is állítható. „Ha *magánfelek* állanak az általuk aláírt szerződésben kikötött nemzetközi bíróságok előtt, — mondja — ... akkor a hatáskör forrása teljesen analóg a nemzeti választott bíróságok hatáskörének forrásával. Ha olyan nemzetközi bíróságokról van szó, amelyek előtt *államok* szerepelnek félként, ... akkor a hatáskör forrása az államok akarata, más-ként: az állami szuverenitás. Azonban „az alávetés nem jelenti a szuverenitás csökkenését vagy megkötését. Ellenkezőleg az alávetésben a szuverenitás nyilatkozik meg a maga teljességében.“

⁴²⁸ Fenwick, 44—6.

⁴²⁹ Niemeyer, 6.

⁴³⁰ Geöcze: Hatáskör, 47. s köv. 11., U. ő: Zuständigkeit, 56. s köv. II.

II. Az abszolút, de nem állami szuverenitás. (Az állami szuverenitás tagadói.)

1. Általában.

Láttuk az eddigiekben, hogy mi abszolút az abszolút szuverenitáselméletekben, s mi relatív. Kifejtettük azt is, hogy az elméleteknek eme kettőssége nem ellentmondás; egyszerűen azt fejezi ki, hogy az államok csak bizonyos irányban abszolútak, más irányban nem, tehát csak relatíve abszolútak.

Vannak azonban az abszolút elméleteknek olyan hívei is, akik csak azt hajlandók elismerni, ami az abszolút szuverenitáselméletekben abszolút, azt ellenben, ami relatív, egyszerűen elvetik. Kétségtelenül ezek képviselik az elméletileg legtisztább, de gyakorlatilag legkevésbé alkalmazható abszolút elméletet. Az így felfogott szuverenitás ugyanis esetleg abszolúte abszolút lesz, ebben a hozzánk viszonyított földi világban, vagy legalább is az államok életében azonban nem fogunk ennek megfelelő jelenséget találni. Vagyis tagadnunk kell, hogy az államok szuverének, ha a szuverenitás alatt valami abszolúte abszolút jelenséget értünk. Így csap át a szuverenitás túlzó állítása annak teljes tagadásába.

Az idetartozó felfogások lényege, hogy szerintük az állami szuverenitás eredetileg szupeditívuszt, legfőbbiséget, abszolút kodátlaniságot jelentett, ami nem változhatott a történelem folyamán, hiszen fokozatai nincsenek, az abszolút fogalomnak relatívvá való helyettesítése, vagyis a szuverenitás átértékelése pedig csak annyit jelent, hogy tagadván az eredeti, vagyis az igazi szuverenitásfogalom létezését, azt elvetjük, s új fogalmat alkotunk helyette. Ezt kétségtelenül meg lehet tenni, helytelen azonban ezt az új, az előbbitől lényegesen különböző fogalmat szuverenitásnak nevezni, ahelyett, hogy szuverenitás-tagadásunkat nyíltan bevallanók. A szuverenitás elnevezés a régi fogalomra van lefoglalva, s ennek ezzel össze nem függő fogalmakra való alkalmazása általános fogalomzavart eredményez, hiszen ilyen módszerrel ki-ki tetszés szerint alkothat magának új szuverenitásfogalmakat, aszerint, hogy a relatív szuverenitás milyen fokát, vagy az állam milyen más tulajdonságát hajlandó

már szuverenitásnak tekinteni. Ilyen értelemben mondja *Arcoleo*, hogy a szuverenitás csábító kifejezés, de üres fogalom: „Sovranità è parola seducente, ma idea vaga, fonte di equivoci ed errori.“⁴³¹

Az állami szuverenitásnak tehát nem lehetnek relatív oldalai — ez a leglényegesebb különbség, ami ezeket a „negatív“ abszolút szuverenitáselméleteket a „pozitívoktól“ elválasztja. A szuverenitás fogalmi abszolútságát viszont ezek a szerzők éppúgy hangsúlyozzák, mint az abszolútelméletek előbbi ága. Pozitív értelemben tehát *legfőbb hatalomnak* tartják a szuverenitást. *Raguin*⁴³² már megállapítja, hogy a „szuverenitás a végső döntés és rendelkezés hatalma.“ Robert *Lansing*⁴³³ pedig isteni és emberi szuverenitást különböztet meg (Divine Sovereignty-Human or world sovereignty), s utóbbi egyik ága az szerinte, amelyet az államra is szoktak alkalmazni, s amely akkor lenne reális, ha területén az államé lenne a legfőbb fizikai erő (physical force superior). Ilyen szuverenitás léte szerinte elképzelhetetlen, mert nem képzelhető ugyan társadalom, amelyben egy fizikai kényszer ne érvényesülne, ez azonban nem az államot illeti meg. Jean *Morellet*⁴³⁴ szerint a szuverenitás belső megnyilatkozása föltétlenül az állam s alattvalói közti abszolút és minden külső beavatkozást kizáró alárendeltségi viszony, kifelé pedig ennek a külállamokkal szemben való biztosítása. A legfőbb hatalom tényét jelenti a szuverenitás Wiktor *Sukiennicki*⁴³⁵ szerint is, vagyis azt, hogy az államot minden ügyében megilleti az utolsó szó kimondása. Ez pedig szervezetség állapotában mindig azt a szervezett csoportot illeti meg, amely nem képezi részét más jogi rendszernek, vagyis nem tagja más, magasabb rendet alkotó szervezetnek. Ezt jelenti az, hogy a szuverenitás

⁴³¹ *Arcoleo*, 75., W. *Sukiennicki*, 321. pedig idézvé A. A. *Heichert* (Ilí), aki szerint „les mots et surtout les mots impropres sont les grands ennemis de la réalité. La pauvreté des langues crée à la science assez de difficultés insurmontables, pour qu'on ne les augmente pas de son propre gré“: szintén megjegyzi, hogy „en nous associant à ces justes remarques, nous demandons à quoi bon appeler „souveraineté“ une notion que, en fait, ne répond plus au sens logique et littéral du terme.“

⁴³² *Raguin* 133—4.

⁴³³ R. *Lansing*, (1907) 105. s köv. 11.

⁴³⁴ J. *Morellet*, 104. s köv. 11.

⁴³⁵ W. *Sukiennicki*, 222. s köv. 11.

szuperlatívusz és szükségkép legfőbb. Ilyen értelemben fogja föl a szuverenitás legtöbbségét Hans *Kelsen*⁴³⁶ is. „A „szuverén“ jelző azt fejezi ki, — mondja — hogy az állam legfőbb rend (höchste Ordnung, l'ordre suprême), minden más fölött álló, amely érvényességét nem vezeti le valamilyen fölötté álló normából.“ Tehát csak az olyan állam lehetne szuverén, amely összjgirend, s nem része magasabb rendeknek, amiből következik, hogy felfogása szerint egyetlen állam szuverenitása az összes többiét kizárná. S. *Séfériadès*⁴³⁷ szerint pedig azt jelentené az államok szuverenitása, hogy hatalmuk van nemcsak polgáraik, hanem az összes többi államok felett is. Hasonlóképpen Georges *Scelle*⁴³⁸ szerint is abszolút jellegű fogalom a szuverenitás, s egy személynek azt a hatalmát jelenti, hogy mindent megtehet, amit akar; következésképp, hogy akaratát minden más személyire ráerőszakolhatja. Clyde *Eagleton*⁴³⁹ fogalmilag szintén abszolút hatalomnak mondja, amelynek léte szerinte kizárja azt, hogy egy és ugyanazon jogrendszerben más szuverén is létezhesék. S R. M. Mc. *Iver*⁴⁴⁰ is azt a hatalmat tekintti végső szuverénnek (Ultimate Sovereign), amely végső fokon megállapítja az állami politika irányát. „Szuverenitás = suprema potestas“ — mondja *Molnár Kálmán*⁴⁴¹ is — bár ő a pozitív abszolút elméletekhez hasonlóan már enged valamit a szuverenitás abszolút voltából, mikor ezt a legfőbbiséget az állam területére korlátozza, s a természeti, erkölcsi és önkorlátozásokat lehetségesnek tartja. Hogy mégis a szuverenitás tagadói közé állt, annak oka, hogy szerinte a mai államok még relatíve sem tekinthetők abszolútnak.

Sőt sokan meg is személyesítik ezt a hatalmat. Azt kívánják például, hogy a szuverén *mindenható* legyen. Ezt teszi N. S. *Poütis*⁴⁴² és C. *Eagleton*.⁴⁴³ Mások *ellenállhatatlannak* tartják.

⁴³⁶ H. *Kelsen*: Problem, 6. s köv. 11., U. ő: Szuverenitás, 15. s köv. 11., U. ő: Rapports, 255.

⁴³⁷ S. *Séfériadès*, 353.

⁴³⁸ G. *Scelle*: Précis, I, 13.

⁴³⁹ C. *Eagleton*, 26.

⁴⁴⁰ Mc. *Iver*, 12.

⁴⁴¹ *Molnár*, I, 2., 320.

⁴⁴² N. *Poütis*: Limitations, 19.

⁴⁴³ C. *Eagleton*, 29.

így H. J. *Laski*.⁴⁴⁴ Ismét mások hatáskörre való *hatáskört* (Kompetenz-Kompetenz) kívánnak meg tőle. így, mint láttuk, O. *Scelle*⁴⁴⁵ aki szerint a szuverén állam mindent tehet, amit akar; s *Molnár*,⁴⁴⁶ ki szerint a szuverén „hatásköre mindenre kiterjed, illetőleg hatáskörét önmaga állapítja meg.“ Ő minden jog megalkotója és eltörölője, mint *Eagleton*⁴⁴⁷ mondja; s *Drucker* György⁴⁴⁸ szerint is vagy abszolút a szuverenitás, vagy egyáltalán nem létezik, viszont „ha abszolút, az állam részére annyit jelentene, hogy csak a maga által hozott jogszabályoknak engedelmeskednék, nemzetközi jogi értelemben tehát az anarchiát.“ Végül *Eagleton*⁴⁴⁹ a szuverenitásnak szükségképeni *ön-célúságát* is hangsúlyozza.

Az, hogy a szuverenitás abszolúte legfőbb hatalom, negatív kifejezve *korlátlanságot* jelent. Jean *Moreüet*⁴⁵⁰ szerint például a szuverén állam sem jogi, sem erkölcsi, sem anyagi tekintetben nem lehet korlátozva. W. *Sükiennicki*⁴⁵¹ pedig a legfőbbesség mellett említi fel a korlátlanságot, amelyek közül bármelyik elvesztése elég szerinte ahhoz, hogy az állam megszűnjék szuverén lenni. Az, hogy a szuverenitás *suprema potestas*, Georges *Chklaver*⁴⁵² szerint is azt jelenti, hogy csak maximális lehet, ami teljes korlátlanságával egyenlő. Sőt ő igazi jellegzettségének a legvégső tulajdonságot tekinti, mikor a szuverenitást úgy határolja el az államhatalomtól, hogy nem pozitív, mint utóbbi, hanem negatív fogalom (*négation de tout pouvoir supérieur*). Ha nem is minden parancs kikényszerítésének tényleges hatalmát, de kötelező erővel bíró parancsok kibocsátásának jog által egyáltalán nem korlátozható képességét, hatáskörét érti szuverenitás alatt Rudolf *Laun*.⁴⁵³ Ezt azonban csak akkor tekinthetnők szerinte állami tulajdonságnak, ha elismernék az államnak a nemzetközi jog fölé rendeltségét, ami persze

⁴⁴⁴ *Laski*: Foundation, 2., 20., 29.

⁴⁴³ G. *Scelle*: Précis, I, 13.

⁴⁴⁶ *Molnár*, I, 2.

⁴⁴⁷ *Eagleton*, 29.

⁴⁴⁸ *Drucker*: Nemzetközi szervezetek, 97.

⁴⁴⁹ *Eagleton*, 26—9.

⁴⁵⁰ J. *Morellet*, 104.

⁴⁵¹ N. *Sükiennicki*, 295—306.

⁴⁵² G. *Chklaver*: Dantzig, 1148.

⁴⁵³ R. *LiUin*, 4—5.

utóbbi jogiságát kizárná. Léon *Dugult*⁴⁵⁴ szerint pedig azt jelentené az állam szuverenitása, hogy csak saját akarata által korlátozható, rajta kívüli parancsoló szabály által viszont soha. „Akaratának nincs jogi korlátja, — mondja *Molnár Kálmán*⁴⁵⁵ is s annak érvényt szerez mindenkivel szemben.“

Itt is sokan megszemélyesítik a korlátlanságot, épúgy, mint a pozitív csoportban. Ezt teszi pl. *Sukiennicki*⁴⁵⁶ mikor megállapítja, hogy a szuverenitás abszolút anarchia esetén az abszolút egyéni *szabadságot* jelenti. Ezt teszik továbbá, akik a szuverenitásban abszolút *függetlenséget* látnak. Robert *Lansing*⁴⁵⁷ szerint például nemcsak legiőbbség, hanem abszolút függetlenség is, s bármelyik, ág megsemmisül, megsemmisül a szuverenitás maga. J. *Morehet*⁴⁵⁸ szerint is feltételezi a szuverenitás az állam teljes függetlenségét. Hasonlóan Kari *Strupp*⁴⁵⁹ aki szerint, ha egyáltalán beszélhetnénk szuverenitásról, ezt abszolút függetlenségnek kellene felfognunk. Ugyanígy beszél Stélio *Séfériadès*⁴⁶⁰ és C. *Eagleton*,⁴⁶¹ nálunk *Drucker György*⁴⁶² is. A korlátlanság megszemélyesítése az *alá nem rendeltség* is. Erről beszél *Morellet*⁴⁶³ mikor azt mondja, hogy a szuverenitás nem ismer el magasabbat maga fölött. Mások ismét *felelőtlen-ségnek* nevezik. így már R. *Lansing*⁴⁶⁴ azt mondja, hogy a szuverenitás a felelősség nélkül való cselekedhetés hatalma (the power to do all things without accountability). Hasonlóan *Eagleton*⁴⁶⁵ is. A megszemélyesített korlátlanság egyik tulajdonsága az *oszthatatlanság* is, amelyet G. *Chklaxcr*⁴⁶⁵ hoz fel a szuverenitás egyik jellemzőjeként.

De vájjon van ma olyan állam, amely ezeknek a követel-

⁴⁵⁴ *Duguit*: Traité, I, 478.

⁴⁵⁵ *Molnár*, I, 2., 320.

⁴⁵⁶ N. *Sukiennicki*, 223.

⁴⁵⁷ R. *Lansing*, (1907) 297. s köv. 11.

⁴⁵⁸ *Morellet*, 104.

⁴⁵⁹ K. *Strupp*: Grundzüge, 33.

⁴⁶⁰ *Séfériadès*, 35.

⁴⁶¹ *Eagleton*, 28.

⁴⁶² *Drucker*: Nemzetközi szervezetek, 97.

⁴⁶³ *Morellet*, 104.

⁴⁶⁴ *Lansing*, (1907) 105. s köv. 11.

⁴⁶⁵ *Eagleton*, 26—9.

⁴⁶⁶ *Chklaver*: Dantzijs, 1148.

menyeknek megfelelően, teljesen abszolút lenne? Bizonyára nincs. Az idetartozó elméletek szerzői is belátják, hogy az államok tényleges és jogi függetlensége egyre szűkebb tőrre szorul, ami természetesen nem maradhat hatás nélkül jogi helyzetükre nézve sem; s a kifelé való függés a belső szabadságra is ráveti árnyalakját. Analóg ez a változás az egyének szabadságában történt változással; az állam mai jogi helyzetében éppenolyan kevésbé képzelhető elszigeteltnek, mint az egyén. A többi állammal való kapcsolat azonban kötöttséggel jár, ami nemcsak a *tényleges*, hanem a jogi abszolút szabadsággal, sőt annak befelé való vonatkozásával sem fér össze. Egyesek elismerik ugyan, hogy mikor még a társas kapcsolatok kevésbé voltak kifejlődve, lehetett szó ilyen értelemben vett szuverenitásról, azonban „ma ez a fogalom abszurd és minden realitást nélkülöző,⁴⁶⁷ s az ezt maguknak vindikáló államok egyszerűen „szemthúynak a tények legnyilvánvalóbb valósága előtt;“⁴⁶⁸ az állani, amelyet ilyen szuverenitással felruházva képzelünk el, úgy jelenik meg előttünk, „mint egy vaspáncélos lovag, aki nem a közép-, hanem az újkorba vetődött — a fegyverzet olyan védelmet nyújt neki, amire semmi szüksége sincs, ellenben elvégzendő munkáiban akadályozza. Egyszerűen nem illenek egymáshoz.“⁴⁶⁹ Ez a szuverenitás hasonlatos a csalóka csillagfényhez, amelyet még akkor is ragyogni látunk az égen, mikor talán már az a csillag, amelyből ered, régen elenyészett az űrben,⁴⁷⁰ amellet azonban veszélyes is, mivel elmélete „az államot isteníti, feladatait rettenetesen túlbecsüli, s az egyént és az emberi szolidaritás gondolatát feláldozza neki;“⁴⁷¹ ez az abszolutisztikus korszakban kifejlődött fogalom a haladással nem egyeztethető össze, s azzal, hogy ezt mégis fenn akarják tartani, a politikai élet fejlődését akadályozzák, s teljes nemzetközi anarchiát idéznek elő;⁴⁷² ezek a szuverenitáselméletek az imperatív jogszemléletnek felelnek meg, s mindkettőjük ellen az a kifogás hozható fel, hogy a jogot a zsarnokságtól és a rém-

⁴⁰⁷ H. J. *Ralston*, 40.

⁴⁰⁸ N. *Sukiennicki*, 81.

⁴⁶⁹ O. *Nippold*: *Fortbildung*, 42.

⁴⁷⁰ N. *Politis*: *Limitations*, 9.

⁴⁷¹ W. F. *Schubert*, 26.

⁴⁷² Guillaume Joseph de *Greef*, II, 23., W. R. *Bisschop*, 122.

uralomtól (terror) megkülönböztetni nem tudják.^{472a} Léon *Duguit*⁴⁷³ meg egyenesen azt állítja, hogy az abszolút szuverenitáselmélet pozitív ága vallásnak tekinti önmagát, aminek megvannak a maga dogmái, hívői és mátyrjai; a minden pozitív vallásos hittől távolálló s az államok szuverén hatalmát vitató filozófusok pedig tulajdonképen az Istennel azonosítják az államot; egyébként ezt a felfogást, amelyet szerinte a németek hajtottak túlzásba, tartja a világháború közvetett okának.

2. A szuverenitás államfelettsége vagy -megettisége.

Korántsem kell azonban azt gondolnunk, hogy az idetartozó elméletek a szuverenitásnak létét és lehetőségét kivétel nélkül tagadnák. Támadásuk éle általában inkább a szuverenitás természetes alanyaként felfogott állam ellen irányul. Nem azt vonják kétségbe, hogy egy minden irányban abszolút hatalom képzelhető, hanem azt, hogy ez ép az állam lenne; nem azt vitatják, hogy az abszolút szabadság lehetetlen, hanem csak azt, hogy ez az államot megilletné. Sőt rendszerint azért tagadják az állami szuverenitást, az állam legfőbbségét, mert valami más jelenséget tartanak legfőbbnek, vagyis szuverénnek. Ez a jelenség vagy érvénnyel vagy léttel bír; vagy normarend vagy tény. Az előbbi csoportba azok sorozhatók, akik a jogrendet tartják szuverénnek (a jog szupremáciája, *jogszuverénitás*), feltéve, hogy ezt nem tekintik egyenlőnek az állammal, mint *Kelsen* régebbi felfogásában — utóbbi esetben ugyanis nem tekinthetők az állami szuverenitás tagadóinak. A második csoportba tartozók felfogása pedig megoszlik aszerint, hogy az államot túlkicsinek vagy túlnagynak tartják-e ahhoz, hogy szuverén lehessen. Az előbbi felfogást azok vallják, akik a nemzetközi jogközösség mögött álló legerősebb társadalmi hatalom egységéből indulnak ki, amellyel szemben még a leg-hatalmasabb állam ereje is eltörpül; ezek vagy magát az emberiséget, vagy annak az államnál erősebb alakulatait tartják szuverénnek (*világszuverénitás*). Túlnagynak tartják viszont az államot arra, hogy szuverén lehessen, azok, akik azt tartják, hogy minden eirő forrása azokból a társadalmi csoportokból

^{472a} Horváth B.: Joguralom, 5.

⁴⁷³ L. *Duguit*: *Traité*, I, 411—3.

ered, amelyeken az egységes hatalom fölépül, s így szuverénnek nemcsak a nemzetközi, hanem az állami hatalom sem tekinthető (*egyénszuverénítás*). A pluralisták⁴⁷⁴ felfogása ez, akik szerint az állam nem „*communitas communitatum*“, hanem a társadalom többi csoportjai közt csak *primus inter pares*; nem egység, hanem többség, csoportosult erőknek pluralisztikus elrendeződése, amelyek közt ő csak egy, sőt esetleg nem is a legfőbb a sok közül; s amint nincs univerzum, csak multiverzum, úgy nincs szuverén egység sem, csak poliarchia. A jog nem a legerősebb társadalmi hatalom akarata, hanem kompromisszum, mint maga a föld kerekége, s a szuverenitás ama barbár és monista racionalizmus elavult maradványa, amely az államban magát Istent (*den Gang Gottes in der Welt*) látta. Mindezekről eltér azok felfogása, akik teljesen tagadják a szuverenitás létét.

Vannak azután a szuverenitásnak olyan tagadói is, akik a négy csoport közül egyikbe sem oszthatók be teljesen, hanem egyszerre többhöz is tartoznak. Így a pluralista *Laski*, *Eagleton* és *Lers* az emberiség szuverenitásához, az ugyancsak pluralista *Mc. Iver* pedig a jogszuverenítéshez is hajlik; a jogszuverenítés egyik híve, *Politis* viszont a pluralizmushoz áll közel, mikor az államot pusztán fikciónak tekinti, amelynek csak részei bírhatnak realitással. S a jogszuverenitást hirdető *Scelle* sincs ellene az emberiség szuverenitását hirdető tannak. Ez azonban nem teljesen következetes állásfoglalás tőlük; aki az államokat azért nem tartja szuverénnek, mert ezt a tulajdonságot egyetlenegy csúcstényezőre igyekszik visszavezetni, az logikusan nem oszthatja ezt meg a fenti három tényező (jog, egyed, köz) közt sem.

Vannak végül olyanok is, mint például *Kelsen* régebbi felfogásában, *Schücking*, *Verdross*, *J. L. Kjanz*, *Laski*, *Jitta*, *Salvioli*, *Mc. Iver*, *Follett*, *Lapradelle*, *Horváth B.*, *Vali* stb., akik amellett, hogy a jogrendet vagy az emberiséget tartják szuverénnek, valamilyen formában az állam szuverenitásáról is beszélnek. Ezek általában nem sorozhatók az állami szuverenitás tagadói közé, s így velük másutt fogunk közelebbről megismerni. Itt csak annyit, hogy ők a kérdést vagy úgy oldják

⁴⁷⁴ William James, John Dewey, Harold J. Laski, Léon Duguit stb.

meg, hogy az államot az általuk szuverénnek tartott másik jellellyel egyenlősítik (*Kelsen*); vagy úgy, hogy utóbbinak abszolút, az államnak viszont csak relatív szuverenitást tulajdonítanak (*Verdross, Kunz és Mc. Iver* a jogrendet, *Jitta, L. aski, Lapradelle* és *Salvioli* az emberiség egészét tekinti abszolúte szuverénnek, az államokat csak relative); vagy végül úgy, hogy átmenetileg az államokat tekintik ugyan szuverénnek, azonban ezt az állapotot hamarosan mulandónak, s egy magasabb közösség méltóbb szuverenitását biztosan eljövendőnek látják. Ezt teszi például *W. Schücking*,⁴⁷⁵ aki a világ egységes szervezetének a történelem különböző korszakaiban való fejlődését kutatván, úgy találja, hogy ez a szervezet az ókorban közel volt a teljes megvalósuláshoz, a középkorban már visszahanyatlott, s az újkorban helyet adott a teljes szervezetlenség állapotának. Legújabbban azonban, a XIX. század vége óta, megint a megvalósulás felé közeledik. Ennek a megvalósulásnak sajnos erős akadályja volt napjainkig a szuverenitásdogma, ami semmi más, mint egy politikai elv. Az egység elve azonban eloirelathatolag győzni fog, s a majdan létrejövendő nemzetközi szervezet még az ókor egységével szemben is haladást fog jelenteni, mert a világállam nem monarchikus alapon, hanem eloirelathatolag szövetséges köztársaság alakjában fog felépülni, nem törölvén el az előbbihez hasonlóan az egyes népek jellegzetességeit és egyéni létét. „Lorsque dans l'univers entier sera réalisée de la sorte l'unité dans la pluralité, les Etats seront entre eux, suivant le mot admirable de Marc-Anrèle, comme les maisons d'une même ville.“ Az állami szuverenitás abszolút fogalma — ismétli egy újabb művében⁴⁷⁶ is — mai nemzetközi jogunkban nem védhető tartósan, s át kell adnia helyét az emberiség szuverenitásának (*souveraineté de l'humanité*). Hasonlóan *David Davies*⁴⁷⁷ aki szerint a világbéke csak világszuverenitás esetén valósítható meg, s kedvéért az államok szuverenitását fel kell áldozni.

*Follett*⁴⁷⁸ is megjegyzi, hogy a szuverenitás ma még tény s nem pusztá elmélet, sőt mindenki, aki engedelmességet nyer, szuverén hatalommal bír. A jövő nemzetközi jogának azonban

⁴⁷⁵ *W. Schücking*: Organisation, 22. s köv. 11.

⁴⁷⁶ *W. Schücking*: Développement, 397—8.

⁴⁷⁷ *D. Davies*: Problem, 135—54.

⁴⁷⁸ *Follett*, 286., 351.

nem szuverén, hanem egy társadalom tagjait képező államokra kell felépülnie, A nemzetközi alkotmány alapjának a szuverenitásról való lemondásnak kell lennie. „We must give up „sovereign“ nations in the old sense, but with our present definition of sovereignty we may keep all the real sovereignty we have and then unite to evolve together a larger sovereignty.“ Végül felemlíthető itt *Horváth* Barna⁴⁷⁹ nézete is. Szerinte tagadhatatlan, hogy a kapitalista tulajdon, vámhatárok és szuverenitás — amely problémák a jelenlegi politikai helyzetben meglepő hasonlóságot mutatnak föl — nagy gazdasági és kulturális veszélyeket rejtenek magukban, amelyeket alapjábanvéve elméletileg mindenki belát, s amelyek elhárítása gyakorlatilag senkinek sem sikerül. S a szuverenitást illetőleg a megoldás egyetlen útja szerinte egy olyan nemzetközi organizációnak a kialakulása, amely az egyedállamok részére nélkülözhetetlen feladatok (a világhite'nek, a világstatisztikának, a nemzetközi munkavállalkozásoknak, az állandó katonaságok technikai célokra való igénybevételének stb. megszervezése) megoldása által életszükséglet lesz azok számára. Másrészt lehetségesnek s ezért jogpolitikailag helyesnek tartja a háborúk kiküszöbölését, illetőleg ideális küzdelemmé való átalakítását. Ennek azonban ismét szükséges előfeltétele „a merev államegységek és állami szuverenitás felbomlása s az imperialista nacionalizmus és éatizmus elhalványulása ... Ugyanez áll az osztály- és fajideotógiáról, amennyiben ez imperialista.“ Legújabbban azonban a szerző a szuverenitás tagadásától mindinkább a relatív szuverenitáselméletek felé fordul.

Nézzük ezekután az egyes csoportokat.

a) J o g s z u v e r é n i t á s.

Ez talán az állami szuverenitást tagadó elméletek közül a legrégebb. Már *Aristoteles* kételkedve kérdezi, hogy „vájjon nem épen az-e a fonáság, hogy a hatalom embereknél van, akik a szenvedély uralma alatt állanak, nem pedig a törvény-nél, amely maga az ész szenvedély nélkül.“ Nála azonban ez az

⁴⁷⁹ B. *Horváth*: Rechtssoziologie, 145—7., U. ö: Béke, I, 308.: „A-szuverenitás alkonya.“

⁴⁸⁰ *Aristoteles, I, 1* (Lib. III. Cap. X.). (35—6. 11.)

elmélet még nem öntudatos, hiszen a szuverenitás fogalma csak jóval később fejlődött ki. Mint *Concha*⁴⁸¹ mondja, „ezt az alapvető, nagy szellemet nem a szuverenitás problémájának felállításáért, hanem megsejdtetéséért illeti meg a dicsőség.“ H. *Grotius* és J. J. *Rousseau* felfogásában szintén ennek az elméletnek a gyökereit keresi ti. *Krabbe*.⁴⁸² További előhírnöke ennek az irányzatnak *F. Guizot*⁴⁸³ is. Első tudatos kifejtője azonban nem ő, hanem Pasquale *Fiore*⁴⁸⁴ volt, aki szerint az államok szuverenitásáról azért nem lehet szó, mert az emberi nem szervezeti egysége, amely hajdan családonként volt decentralizálva,, mindinkább egyetlen centralizált nagy egység, a civilizált államok uniója felé halad, amely úton a szuverén állam csak átmeneti fokozat volt. A világ fölötti szuverenitás tehát nem az államoké, hanem csak a jogot illetheti meg (c'est ainsi seulement que le droit pourra devenir le souverain du monde). Hasonlóan J. R. de *Orne*⁴⁸⁵ is.

Az elmélet mélyebb alapjainak lerakása azonban csak Hugo *Krabbenál* kezdődik. Szerinte azért nincs állam-, hanem csak jogszuverenitás, mivel az állam nemcsak hogy alá van vetve a jognak, hanem minden hatalmát annak köszönheti. A jog ugyanis minden hatalom forrása.⁴⁸⁶ Általában elismert, — mondja⁴⁸⁷ — hogy a belső (magán-, büntető-, közigazgatási) jog az államot is kötelezi, de ezt teszi a nemzetközi jog is. Nem áll, hogy utóbbi viszont az államok akarátán nyugszik. Egy állam sem jogosult a nemzetközi jogot mellőzni, tehát egymást sem jogosíthatják fel erre. Nemzetközi szerződés éppúgy nem ellenkezhetsz a nemzetközi joggal, mint magánosoké a 'törvénynel'.⁴⁸⁸ A szerződések csak a felek közt érvényesek, s csak azéirt nemzetközi jogszabályok, mert alkotóik nemcsak állami, hanem nemzetközi szervek is. A szuverenitás tehát azt jelenti,

⁴⁸¹ *Concha*, I, 255.

⁴⁸² H. *Krabbe*: *Etat*, 551. s köv. 11.

⁴⁸³ F. *Guizot*, 129, (X. leçon.).

⁴⁸⁴ P. *Fiore*, 481.

⁴⁸⁵ De *Orne*, 580.

⁴⁸⁶ H. *Krabbe*: *Rechtssouveränität*, 187., 244—7.

⁴⁸⁷ *Rechtssouveränität*, 24—31., 226-7., 246.

⁴⁸⁸ *Rechtssouveränität*, 229. s köv. 11. Téves hasonlat! A nemzetközi szerződés az állami törvénynek, s nem az állampolgárok magánszerződéseinek az analogonja a mai nemzetközi jogban.

— folytatja⁴⁸⁹ — hogy egész szellemi életünk *normák* uralma alatt áll, amelyek érvénye a kötelezettség érzetében nyilvánul meg, amelyek objektív léttel bírnak, akaratunktól függetlenek, sőt uralkodnak fölötté. Ép ez az objektivitás, az emberi akaratoktól függetlenség az, ami a jogszuverenitás tanát, a jogot az áll am illetve a nép akaratából származtató állami és népszuverenitás elméletektől elválasztja. Az istenszuverenitás tanától viszont abban különbözik szerinte, hogy a hatalmat nem személyesnek, hanem személytelennek képzei el; igaz ugyan, hogy Istenre a jog is visszavezethető, ez azonban már nem a tudomány, hanem a hit kérdése.

Másik nagy képviselője a jogszuverenitás tanának Hans *Kelsen*. A szuverenitás elmélete szerinte⁴⁹⁰ „tragikus álarc, mely mögött a legkülönbözőbb hatalmi igények rejtőzködnek. Ez a latin „superanitas“-ból származó és minden modern nyelvben terminus technikussá vált szó lényegében nem jelent sokkal többet, mint általában a legmagasabb fokát, lényegét annak, amiről szó van.“ Az állam azonban, mint létező (Sein), nem lehet szuverén, hisz úgy prima causa-t jelentene, ami nemcsak az okozati törvénnyel lenne összeegyeztethetetlen, hanem azal is, hogy az állam tényleg függ a többi államoktól, amelyeket még mellérendelteknek sem foghatunk fel vele szemben, mivel a nemzetközi jogi mellérendeltség a nemzetközi jog alá rendeltséget tételezi fel. Célja lévén egyébként is rendnek és korlátoknak a teremtése, nem lehet korlátlan, hiszen „egy korlátlan és korlátozhatatlan állam rendetlen rend és korlátlan korlát lenne.“⁴⁹¹ S hogy a hatáskörmegállapítás hatásköre sem illeti meg föltétlenül, arra példa a szövetséges államoknak az a faja, amely nem terjesztheti ki hatáskörét tagállamai minden ügyére. Csak normatív értelemben beszélhetünk hát alá- és fölérendeltségről, vagyis szuverenitásról. Ily értelemben az egy normarend legfőbbségét jelenti, vagyis azt, hogy érvényességét nem vezeti le más normarendből, hanem tovább le nem vezethetőnek, logikai kezdetnek kell feltételeznünk. Vagyis nem min-

⁴⁸⁹ H. *Krabbe*: Staatslehre, 272. s köv. II.

⁴⁹⁰ H. *Kelsen*: Problem. 6. s köv. 11., U. ö: Rapports, 255., U. ö: Szuverenitás (Wandel). 5. s köv. 11. Bírálja íelfogását M. *Stockhammer*, 228. a köv. 11.

⁴⁹¹ Problem, 43—4.

den jogi rend, hanem csak a másból le nem vezethető, vagyis más rendnek részét nem alkotó összjogirend a szuverén, amely nemcsak alá-, de mellérendelve sem lehet más rendnek.⁴⁹² Miután azonban a jog fogalmi egysége folytán vagy az állami vagy a nemzetközi jogot delegálnunk kell a másiktól: állami szuverenitásról csak az állami jog primátusának vallói beszélhetnek, a nemzetközi jog primátusának hívei viszont szükségképpen tagadják azt. A kérdést, hogy a kettő közül melyik álláspont a helyesebb, *Kelsen* eleinte nyitvahagyta, sőt még hangsúlyozta is, hogy alapjában elhibázott gondolat lenne a szuverenitás fogalmát a modern jog- és államtudományból teljesen kiküszöbölni.⁴⁹³ Ma azonban már határozottan a nemzetközi jog primátusának alapjára helyezkedett, s véleménye szerint legfőbb ideje volna annak, hogy a szuverenitás fogalma, miután a jogtudomány történetében évszázadokon át több, mint kérdéses szerepet játszott, a nemzetközi jog szótárából végérvényesen eltűnjék.⁴⁹⁴ Hiszen „az állam, amely felett egy, öt más államokkal magasabb jogrendszerbe tömörítő nemzetközi jogrendet képzelünk és képzelünk is kell, a szó tulajdonképpen értelmében többé nem szuverén; csupán névleg az, de nem lényegileg. A legfőbb jogi tekintély vagy *feltétlenül* és *minden* irányban az, vagy *egyáltalán* nem az.”⁴⁹⁵ A tiszta jogtannak egyik legfontosabb eredménye szerinte a szuverenitásdogmának, a nemzetközi jog ellen irányuló imperialista ideológia eme főszközének elméleti kiküszöbölése. Ez az eredmény, habár egyáltalán nem politikai megfontolások folyománya, mégis politikai hatásokkal járhat, elhárítván egy olyan akadályt, amely a nemzetközi jog minden technikai továbbképzésének, a nemzetközi jogrend továbbmenő centralizációjára törekvő minden kísérletnek majdnem elháríthatatlanul útjában áll.⁴⁹⁶

A jogszuverenitást képviseli Nicolas *Politis*⁴⁹⁷ is. Ha egy sok fényévre lévő csillag megsemmisül, mondja, fényét sokáig

⁴⁹² Problem, 27., U. ő: Rapports, 255—77.

⁴⁹³ Problem, 2.

⁴⁹⁴ *Kelsen*: Staatslehre, 115., U. ő: Souveränität. 554—9.

⁴⁹⁵ *Kelsen*: Szuverenitás, 16.

⁴⁹⁶ *Kelsen*: Rechtslehre, 115., U. ő: Souveränität, 554—9.

⁴⁹⁷ N. *Politis*: Limitations, 9., U. ő: Tendances, 22—5., U. ő: Transformations, I, 75.

látjuk még az égen. ilyesmi jelenség a mai állami szuverenitás is. Lényege a mindenhatóság, ami ma már éppúgy nem illeti meg az államokat, mint az egyéneket — hanem legfeljebb csak a jogot. Szuverén állam és nemzetközi jog egymást kizáró fogalmak lennének, ha egyáltalán lehetne szó az előbbiről. Ámde ez már csak azért sem lehetséges, mert az állam egyénekből összetevődő puszta fikció, absztrakció, aminek nem is lehet akarata. Korlátlanul csak a jog szuverén, mondja később, az állam nem. „Annak elismerése pedig, hogy a szuverenitás korlátozható, egyenlő annak elismerésével, hogy egyáltalán nem létezik“... „Une indépendance limitée est déjà de la dépendance.“ Az állami szuverenitás fogalmát tehát helyesebb elvetni és a jog korlátaiban belüli szabadsággal (liberté) helyettesíteni, ami előbbitől lényegesen különbözik, nem abszolút, inkább az egyéni szabadsággal analóg, s a nemzetközi jog alapján élvezett különleges illetékességi kört jelenti, aminek terjedelme a nemzetközi szolidaritás fejlődésével egyre csökken. így tehát a nemzetközi szellem az az ideál, ami a XX. sz. jogát irányítja a múlt századokban hasonló szerepet játszó szuverenitás helyett. Ide sorozható Viktor *Bruns*⁴⁹⁸ is, aki azért tagadja azt, hogy lenne állami szuverenitás, mert az a nemzetközi jog szempontjából jogtíres tér volna. „Jogüres tér“ pedig szerinte nem képzelhető, mivel a jogban nincsenek hézagok. R. M. Mc. *Iver*⁴⁹⁹ a szuverenitás legvilágosabb és végső alapjának nem a legfőbb szuverént (Ultimate Sovereign), hanem az ezáltal létrehozott törvényes szuverént (Legislative Sovereign) tekinti. Ez magábaöleli a kizárólagos jogot az általánosérvényű törvények alkotására saját körén belül (within its own sphere), akár végleges ez, akár., nem; valamint a kényszer-gyakorlásának előjogát ezen törvényeknek s az ezeket biztosító végrehajtó és bíráskodó hatalomnak gyakorlására. Fejlett államban azonban az állam általános szupremáciáját, vagyis a szoros értelemben vett szuverenitást el kell szerinte vetnünk. Itt nem a szuverenitás, hanem a jog és az alkotmány az, ami a hatalom fegyverzetét viseli. A formálisan szuverén kormánynak csak mint az alkotmány őrének, a jog végrehajtójának van hatalma, nem

⁴⁹⁸V. *Bruns*: Völkerrecht, 1—56.

⁴⁹⁹Mc. *Iver*, 12. s köv. 11., 284—6.

saját jogán. Ha tehát az államnak helyes meghatározását akarjuk adni, nem a szuverenitáshoz, hanem a joghoz kell fordulnunk. A nemzeti szuverenitás a területi birtoklással együtt egyébként is a nemzetközi jog fejlődésének egyik nagy akadálya. Elhárításuk viszont annál könnyebb, mivel mindkettő inkább a közvélemény előítéletein, mint az objektív tényeken nyugszik. A szuverenitás elmélete önmaguknak elég nemzeti államokról beszél, amelyek imperialista hatalma csak olyan joggal lehet megkötvé, amit maguk alkottak. Sőt még az erkölcs sem kötheti őket; ha ölnek, nem gyilkosok. Ez a tan azonban összeegyeztethetetlen a tényekkel, elsősorban a nemzetközi jogközösség tényével.

Georges Scelle⁵⁰⁰ is leghelyesebbnek tartja az állami szuverenitás teljes kiküszöbölését, mivel az összeférhetetlen a pozitív jog létezésével. Utóbbi ugyanis fölötté áll annak a közösségnek, amelyet kormányoz, s így a közösség vagy részei szuverenitásának állítása a jog tagadásával egy jelentésű. Az államok szabadsága csak a jog korlátain belüli hatáskör, s a hatáskörmeghatározás hatásköre (Kompetenz-Kompetenz), vagyis az igazi szuverenitás csak a jogrendet illeti meg. Szuverén akarat számára nincsen hely jogi környezetben. Rudolf Lawv⁵⁰¹ pedig abból indul ki, hogy a nemzetközi jogot csak akkor tekintjük állam felett állónak, ha nem az egyes államokat, hanem a nemzetközi jogközösséget, helyesebben az ε fölött is ott álló nemzetközi jogot tekintjük szuverénnek. Az állami szuverenitás és a nemzetközi jog jogisége tehát kölcsönösen kizárják egymást; a kettő közt választanunk kell. Szerző a háború előtti, alatti és utáni felfogások alapos egybevetésével arra a megállapításra jut, hogy a hatalmak uralkodó gyakorlata még ma sem ismer el államfölötti, hatásköri fenséggel bíró nemzetközi jogot, s az államok ma is sérthetetlennek tekintik belügyeiket, épenúgy, mint a háborúindítás jogának elvi szabadságát. Ez azonban szerinte az államnak, mint a területén mindig leghatalmasabb társadalmi közületnek az ezen a területen érvényes jog hatásköri fenségének hordozójával, másszóval a hatalomnak a szuverén joggal való azonosítását jelenti, ami fel-

⁵⁰⁰ O. Scelle: Précis, I, 1.4

⁵⁰¹ R. Lain, 7., 81., 86., 432., 445.

tétlenül helytelen. Így lett az állami szuverenitástan a lét és érvény összezavarásán alapuló ököljog tana, amivel szemben a nemzetközi jogot elismerő új szellem az állami imperializmus és egoizmus feletti győzelmet jelenti. S a további fejlődés is ebben az irányban várható.

Egy jogrendnek, a maga egységében szemlélve, — mondja Enrico *Paresen*⁵⁰² is — hogy az lehessen, szuverénnek kell lennie; vagyis egyedüli elvként (*principio unico*) kell szerepelnie, amely szükségképen kizár minden más konkurráló elvet, s méginkább minden más, szuverenitásával összeegyeztethetetlen szervező elvet. A rend egysége, szervező elveinek azonossága, egyszóval egyetlen törvényhozó alanyra való visszavezethetősége alkotja a szuverenitásfogalom lényegét és igazoltságát, amely nemcsak a közjog területén lényeges fogalom, mint a jogfogalom része, de bizonyos értelemben a jognak is központi fogalma. Vagyis beszélhetünk ugyan abszolút szuverenitásról, de ez nem egyes államokat, hanem a jogrend egységét illeti meg. „La sovranità è *l'ordinamento giuridico* che si pone e, ponendosi, esclude la possibilità della coesistenza di un altro ordinamento, che non sia esso pure posto come suo dipendente.“ Ha nem így lenne, a jogrend megszűnnék rend (*ordinamento*) lenni, s a magát egységesnek és legfőbbnek tartó univerzális törvényhozó öntudat (*coscienza*) megsemmisülne.

A jogszuverenitás elméletének bírálatára itt nem térhetünk ki, hiszen erre a szuverenitásról írt előbbi munkánkban bőséges helyünk volt. Az ellenvéleményre azonban rá kell mutatnunk, amely főleg két körülményre hivatkozik. Az egyik az, hogy — mint munkánk elején már rámutattunk — aki a jogot tekinti a szuverenitás alanyának, az a szuverenitást voltaképp megszemélyesíti, amivel szemben méltán hozza fel Otto *Koellreutter*;⁵⁰³ hogy „a hatalmat csak emberek vihetik keresztül. Ezért mindig embereknek kell az állami parancsot osztaniuk és teljesíteniük. Politikai értelemben nem képzelhető személytelen hatalom.“ Másik nehézsége ennek az elméletnek, hogy a jogrendet azért tartja legfőbbnek, mert más rendből levezethe-

⁵⁰² E. *Paresce*, II, 37. s köv. II.

⁵⁰³ O. *Koellreutter*, 55—6.

tétlennek tekinti. Nézetünk szerint ez az előfeltevés is hibás; a cselekvési értékek hierarchiájában végeredményében minden érték egyetlen értékből vezethető le, amit erkölcsi alapértéknek nevezünk. Normative tehát a jog is ebből delegálható. Erre azonban közelebről egy más, jogbölcseleti tárgyú értekezésünkben térünk ki.

b) Világszuverenitás.

Míg a jogszuverenitás elmélete a legfőbb lényt a normák birodalmában kereste, addig a világszuverenitás elmélete e?t a ténylegesség világában igyekszik megragadni. A tényleg legfőbb, leghatalmasabb lényt keresi, melyet vagy magában az emberiség egészében, vagy legalább is az államoknál hatalmasabb szervezetében (Nemzetek Szövetsége) lát megtestesítve. A gondolat, amely a civitas maximáéval rokon, már régóta kísért. Az ókorban nem törhetett ugyan keresztül, hiszem ekkor kis államok demokratikus egymásmellettsége volt az uralkodó elgondolás, *Platon*⁵⁰⁴ tanítása nyomán, aki szerint: „... μήτε μεγάλη ήμιν ή πόλις κατά το δυνατόν μήτε σμικρά γίγνηται “ (se nagy ne legyen az állam, se kicsiny). A középkorban azonban már a szuverenitásfogalom tudatosává válása előtt felmerült a világszuverenitás eszméje, ha nem is jogi, de vallási köntösben.⁵⁰⁵ Jellemzi ezt a felfogást *Viterbe* Jakab⁵⁰⁰ megállapítása, mely szerint csak a keresztyén közösség érdemli meg a „regnum“, vagyis szuverén állam nevet. „Nulla communitas — mondja — dicitur vere respublica nisi ecclesiastica, quia in ea sola est vera iustitia et vera utilitas et vera communio.“ A természetjog tanának, a Respublica sub Deo világot betöltő gondolatának a kora volt ez, amely azonban az ébredő pozitivizmus csapásai alatt lehanyaglott, s csak a közelmúltban kezdte ismét bontogatni szárnyait.

Már említettük, hogy a relatív állami szuverenitás hívei közt is vannak egyesek, akik valamilyen formában a világszuverenitásról is beszélnek (*Horváth, Jitta, Salvioli, Schücking* stb.); ezekről azonban másutt lesz szó. Közelebről ismertet-

⁵⁰⁴ *Platon*, E. VIII., 460. A.

⁵⁰⁵ V. ü. Michel *Zimmermann*, 346. s köv. 11.

⁵⁰⁶ J. de *Viterbe*: De regimine christiano. 1302. I. 3. 11.

jtik itt ellenben azokat, akiket a világszuverenitásba vetett hitük az állami szuverenitás teljes tagadásához vezetett. Ide sorozható Robert *Lansing*,⁵⁰⁷ aki szerint az emberiséget olyan egységes fizikai hatalom illeti meg, amely nemcsak az egyénektől, hanem az államoktól is abszolút engedelmességet követelhet. A világ egységes, egyedüli univerzális közösség, s a világszuverenitás (World Sovereignty) fölötté áll az államoknak, megszüntetve azok egyedi szuverenitását. Igaz, hogy még nincs megszervezve, nincs mögötte világállam; de az államon belül is előbb volt a szuverenitás, s csak az hozta létre az államot. így fog megszületni előreláthatólag a Világ Szövetséges Állam is. Érdekes, hogy Harold J. *Laski*⁵⁰⁸ a pluralista irányzat egyik főképviseelője is beszél bizonyos értelemben az emberiség szuverenitásáról, amit felhasznál az állami szuverenitás elleni érvül. A nemzetközi jogközösség akarátának ugyanis szerinte az állam épen úgy alá van vetve, mint az ő akarátának az egyén; az abszolút állami szuverenitás tehát az emberiség érdekeivel is összeegyeztethetetlen. Eltűnése elengedhetetlen feltétele az észuralmának az államok életében. Sőt a jogszuverenitás hívei közt is van, aki bizonyos értelemben világszuverenitásról is beszél. Ez G. *Scelle*⁵⁰⁹ aki szerint, ha egyáltalán célszerű lenne másnak, mint a jognak a szuverenitásáról beszélni, akkor ezt a tulajdonságot semmiesetre sem kapcsolhatnánk a társadalomban élő emberekhez, vagy többé-kevésbé átfogó kapcsolataikhoz, hanem legfeljebb csak a földi emberiség közösségéhez, mint egészhez. Még tovább megy Wiktor *Sukiennicki*,⁵¹⁰ mikor az államok abszolút szuverenitását a nemzetközi jogközösség fejlődésének mai fokán azért tartja elképzelhetetlennek, mivel a civitas maxima ma már nem elvont fogalom többé, hanem testet öltött, s szemeink előtt működik és erősödik. Az utolsó szó joga tehát ezt és nem az államokat illeti meg; vagyis azok nem szuverének. Hasonló elveket vall Clyde *Eaghtori*⁵¹¹ is. Szerinte az állami szuverenitás tana azért elfogadhatatlan főleg, mert teljesen független állam nem található. A szuveréni-

⁵⁰⁷ B. *Lansing*, (1921) 13. s köv. 11.

⁵⁰⁸ H. J. *Laski*: Grammar, 44. s köv. 11., U. ő: Introduction, 94—5.

⁵⁰⁹ G. *Scelle*: Précis, I, 14.

⁵¹⁰ W. *Sukiennicki*, 3S7.

⁵¹¹ C. *Easleton*, 28.

tást kiszorította helyéből a felelősség, s ez a szó ma külső értelemben semmi mást nem jelent, mint a relatív külső függetlenségnek és annak a kizárólagos hatáskörnek a területét, amelyet az állam a közösség hozzájárulásával és a közösség által korlátozva kapott. A gyakorlatban — mondja Jean *Morellet*⁵¹² — az állami szuverenitás, amely egyébként is csak befelé szolgálja a rendet, kifelé viszont anarchiát idéz elő, nem érvényesül. „Akár tetszik, akár nem, az államok ma közösségekben élnek; nem mellőzhetik és függetlenségük ürügye alatt nem tagadhatják többé kölcsönös függésük pozitív tényét.“ S mivel szuverenitásuk pontosan körülhatárolva sohasem' volt, az emberiség nemzetközi fejlődésének is akadály; legjobb tehát teljesen kiküszöbölnünk a nemzetközi jogból, főleg, ha meggondoljuk, hogy hibás és haszontalan voltán felül még veszedelmes is. Politikusok ép ezért felhasználják céljaikra, de hogy még a nemzetközi jogászok is ragaszkodnak a nemzetközi jognak ehhez a burkolt tagadásához — voilà qui peut surprendre!

A világszuverenitás tanának második csoportját azok az elméletek képezik, amelyek a szuverenitást ha nem is a világ egészéhez, de mindenesetre egy tekintélyes részét képviselő, s az államok fölött álló organizációhoz kapcsolják; s ez a Nemzetek Szövetsége. A magyar irodalomban főleg *Molnár Kálmán*⁵¹³ hangsúlyozza, hogy a szuverenitás kérdésében a Nemzetek Szövetségének létrejövése lényeges változást idézett elő. Ez ugyanis szerinte „megdőnti az államok *jogi korlátlanságának* előbb oly féltékenyen őrzött dogmáját.“ Benne „olyan nemzetközi organizáció keletkezett, amely felette áll a szövetség tagjait képező egyes államoknak; kívülről és felülről korlátokat szab a tagállamok akaratának; a tagállamokat kötelező akaratkijelentéseket tehet, s akaratával a tagállamokkal szemben szankciók alkalmazása útján is érvényt szerezhet.“ „A nemzetközi jogban (tehát) nem beszélhetünk többé az államok korlátlanságáról“ „Az állam megszűnt a legmagasabb földi hatalom (*suprema potestas*) lenni; megszűnt az államnak jogilag feltétlen akarat szabadsága, az állami akarat jogi korlátlanága, az állam jogi felelőtlenége. Megszűnt pedig azért, mert az ál-

⁵¹² J. *Morellet*, 104. s. köv. 11.

⁵¹³ *Molnár*, I, 321. s. köv. 11.

lam a jogrend további (nemzetközi) kiépítése érdekében egy nálánál nagyobb közület részévé, egy nálánál magasabb szervezet tagjává vált, ami másként, mint a rész és tag korlátlan akaratszabadságának feladásával el nem képzelhető.“ A Nemzetek Szövetsége létrejöttének az állami szuverenitásra gyakorolt ilyen döntő jelentőségét mind a relatív szuverenitás híveinek, mind a szuverenitás tagadóinak köréből igen sokan vallják; a különbség ezek közt a felfogások közt mindössze annyi, hogy utóbbiak szerint megszüntette, előbbiek szerint pedig csak erősen korlátozta az állami szuverenitást. Irodalmunkban már *Magyary Géza*⁵¹⁴ azt vallotta, hogy a Nemzetek Szövetsége háttérbe szorította az állami szuverenitást. Ezt mondja *Teghze Gyula*⁵¹⁵ is; valamint *Írk Albert*,⁵¹⁶ aki szerint az államok kapcsolata a Nemzetek Szövetségének létrejöttével inter-“nacionális asszociációból organizációvá változott, s utóbbi, ha még nem állam is, de már nem is államszövetség, hanem átmenet a kettő közt, amely erősebben korlátozza az államok szuverenitását, mint az egyszerű szerződések. Ismerteti *Isler* s *Ustensvalci*, *Lansing* és *Harding* amerikai politikusok véleményét, akik hasonló nézetük miatt ellenezték Svájc illetve az Amerikai Egyesült Államok belépését a Nemzetek Szövetségébe, amelytől hazájuk szuverenitását féltették — de pártatlanul megemlékezik *Boili*, *Motta*, *Bourgeois*, *Robert Cecil* ellenkező véleményéről is. A külföldi irodalomban pl. *Pillét*⁵¹⁷ az, aki szerint a Nemzetek Szövetsége „(est) la fin de l'indépendance politique des Nations.“ Hasonlóan *Garner*?⁵¹⁸ aki az Egyesscgokmány által létrehozott új nemzetközi jogi alapelvek közt említi meg „the rejection of the doctrine of the sovereignty and equality of states.“ Ismét mások szerint nem szünteti ugyan meg, de erősen korlátozza a -szuverenitást, mint *Scelle* egy régebbi művében,⁵¹⁹ *Fauchille*⁵²⁰ *Kleintjes*?⁵²¹ s *De Lapradellé*⁵²² mondja,

⁵¹⁴ *Magyary*: Schiedsgerichtsbarkeit, 36—42.

⁵¹⁵ *Teghze*, 207.

⁵¹⁶ *Írk*: Szuverenitás, 122.

⁵¹⁷ *Pillét*: Idée, 23.

⁵¹⁸ *Garner*: Developments, 401.

⁵¹⁹ *Scelle*: Les reserves du Sénat américain. 1920. 309.

⁵²⁰ *Fauchille*, I. I.: 496.

⁵²¹ *Kleintjes*: Volkenbond en stat. *Írjt*, 28.

⁵²² *De Lapradelle* a R. D. P. (1922—3) 137. lapján.

aki szerint a Nemzetek Szövetségébe belépő államok „font certaines sacrifices de souveraineté, mais ce sacrifice, du moins, n'est pas total.“ Így van *Zanteri*⁵²² is.

Már itt megemlíthetjük azonban, hogy ez az irányzat erősen támadott, s az idő — úgy látszik — azoknak ad igazat, akik szerint a Nemzetek Szövetsége egyáltalán nem jelenti az állami szuverenitásnak különösebb koirlátózását, mint bármely nemzetközi szerződés. Nálunk elsősorban *Búza* László⁵²⁴ képviseli ezt az ellenvéleményt, aki szerint „a Nemzetek Szövetségének a megalakulása, ha idézett is elő változást a nemzetközi hatalom terén, amennyiben az addig tisztán tényleges erőt bizonyos vonatkozásban jogi hatalommá tette — ez a változás nem alakította át a nemzetközi alkotmányt, s nem változtatta meg annak alapelveit olyan lényegesen, hogy a megelőzővel szemben új nemzetközi jogot teremtett volna.“ Vagyis „a szövetségről szóló egyezmény az eredeti tagokkal s a csatlakozásra meghívott államokkal... szemben sértetlenül megőrzi az államok szuverenitásának elvét.“ Hasonlóan nálunk *Tomcsányi*⁵²⁵ és *Geőcze*⁵²⁶; a külföldi irodalomban pedig F. *Larnaude*,⁵²⁷ G. *Butler*,⁵²⁸ A. *Weiss*⁵²⁹ s Léon V. A. *Bourgeois*.⁵³⁰

c) Egyedszuverenitás.

Ellentéte az eddig ismertetteknek a pragmatista pluralisták felfogása, ők az államot nem túl kicsinek tartják ahhoz, hogy szuverén lehessen, mint az eddigiek, hanem túl nagyak. Nem látnak benne egyebet, mint olyan erőknek fiktív összefoglalását, amelyek a valóságban külön hatnak, amelyek, bár háttérben írejtöznek, a valóságos szuveréneknek tekintendők, s amelyek végeredményében az egyes emberekre vezethetők vissza.

⁵²³ H. van *lantén*, 516.

⁵²⁴ *Búza*: Nemzetközi jog természete, 450—2., U. ö: Nemzetközi jog, 86. U. ö: Beavatkozás, 2.

⁵²⁵ *Tomcsányi*, 41—5.

⁵²⁶ *Geőcze*: Hatáskör, 48. (U. ö: Zuständigkeit. 57.).

⁵²⁷ *Larnaude*, 4—5.

⁵²⁸ *Butler*, 35. s köv. 11.

⁵²⁹ *Weisz*: Fondement, 59.

⁵³⁰ *Bourgeois*, 558.

Közel állt ehhez az elmélethez már Hugo *Preuss*⁵³¹ aki először állapította meg, hogy a szuverenitás hajdan szilárd és egységes fogalma a XIX. század kezdete óta széthullóban és elhalványulóban van (sich auseinander zu ziehen und zu verblässen beginnt). Ez szerinte annak a folyománya, hogy a szuverenitás a mindenható abszolút állam velejárója volt — s mivel annak helyébe a latin világ letűntével a germán jog jogálmama lépett: vele együtt a szuverenitásnak is le kellett tűnnie. Semmi más ez a fogalom, mondja, mint az állami fejlődésnek egyetlen egy történetileg létrejött és ezért *történetileg* változó fázisából vont elméleti absztrakció, az államalakulás *egy* letűnt periódusának, az abszolút államnak alapeszméje (das tragende Prinzip des absoluten Staates). Annak a szuverenitásfogalomnak, amely a modern jogállammal és a nemzetközi joggal összeegyeztethető, a régi és tulajdonképeni szuverenitásfogalommal nem a lényege, hanem csak a neve közös. R. M. Mc. *Ivef*⁵³² is megállapítja, hogy a szuverenitás az állam¹ akarata, ami azonban a valóságban a nép kisebb vagy nagyobb többségének az akaratával egyenlő. Clyde *Eagleton*⁵³³ szerint pedig az állami szuverenitás elfogadhatatlanságának az az egyik oka, hogy ellenkezik a modern demokratikus eszméssel s az emberi igazság alapvető és elfogadott elveivel. Léon *Duguif*⁵³⁴ is az emberek államon belüli és kívüli szolidaritásával véli a szuverenitás fogalmát pótolhatónak, A szuverenitás fogalom a messzi múlt maradványa, mondja, minden realitást nélkülöző légvár, hibás dogma és vallási monda, amelyet egyszersmindenkorra ki kell küszöbölnünk a jogtudományból, mert amióta s ameddig a világ áll, ez a fogalom befelé mindig tirannuszi és diktátori cselekedeteknek, kifelé támadó és hódító politikának az alapjául szolgált és fog szolgálni. Ez irányzat legnevesebb képviselője pedig Harold J. *Laski*.⁵³⁵ Szerinte ha egyáltalán beszélhetnénk

⁵³¹ H. *Preuss*, 92., 101—4., 126. s köv. 11.

⁵³² Mc. *Ivef*, 12. s köv. 11.

⁵³³ C. *Eagleton*, 26.

⁵³⁴ L. *Duguif*: Soveraineté, 168., U. ő: État, 328., U. ő: Traité, 87., 243., 411.

⁵³⁵ H. J. *Laski*: Grammar, 44, s köv. 11., 88., U. ő: Studies, 12., 270., U. ő: Foundation, 2., 26., 29., U. ő: Introduction, 94—5. Bírálja és ismereti Paul *Léon*, 231. s köv. 11.

szuverenitásról, ez alatt csak korlátolt engedelmességet követelő hatalmat érthetnénk. Helyesebb azonban ragaszkodnunk a szuverenitásfogalom évszázados jelentéséhez, amely abszolút és korlátlan. Ilyen értelemben viszont az állam nemcsak nemzetközi helyzete, hanem belső szervezete következtében sem lehet szuverén. Belső szervezete tekintetében ugyanis az állam lényegileg nem különbözik a társadalom más csoportjaitól: egyházaktól, kereskedelmi társaságoktól stb. Akaratának szankciója azoktól függ, akik; értelmezik, tehát alattvalóitól. A valóságban az állam akarata kormányáé, ez pedig a polgároké, akik felett uralkodik. Az állam szuverén egysége csak absztrakció; a társadalom valódi urai a háttérben vannak. Főleg a szövetséges állammal kapcsolatban lehetetlen a szerző -szerint az állami szuverenitás fogalmát alkalmazni, mely utóbbinak megalapozói túlnyomórészt olyan korban éltek, amely a szövetséges államot még nem ismerte. Sőt behatóbb vizsgálat után az egységes állammal sem találhatjuk összeegyeztethetőnek. Ennek hatalma szintén egyes csoportokon, végsősorban az egyéneken alapul, akik együtt a népet alkotják, amely utóbbinak a szuverenitása azonban szintén homályos fogalom lenne a népfogalom elmosódottsága következtében. Különben sem öncél szerinte az állam, hanem¹ csak eszköze az embed életnek, s neki nem érette, hanem magunkért vagyunk alávetve.

Elliott a pluralistákhoz sorozza még a szindikalistákat (*Sorel*), céhszocialistákat (O. II. *Cole*, B. *Russell*, L. *Dugult*), fasisztákat (*Mussolini*), sőt a bolsevistákat és kommunistákat is, mint akik nem az államban, hanem valamely más csoportban (szindikátusok, fascio-k, társadalmi osztályok stb.) látják vagy szeretnék látni a szuverén hatalom alanyát. A fasisztákat azonban később kiveszi ebből a csoportból, hogy az avulóban lévő abszolút szuverenitás utolsó védői közé sorozza őket. „Fascism represents — mondja⁵³⁶ — the last stand of the theory of the absolute sovereignty of the nation-state.“ A pluralizmus további irodalmát és méltatását illetőleg W. Y. *Elliott*,⁵³⁷ *Fol-*

⁵³⁶ W. Y. *Elliott*, 335—6.

⁵³⁷ W. Y. *Elliott*, 86—HCL („Sovereign State or sovereign group?“ Reprinted with alterations from A. P. S. vol. XIX. No. 3. August. 1925.)

leit,⁵³⁸ Kínig Chuaii Hsiao,⁵³⁹ W. W. Willoughby⁵⁴⁰ és Walter Sandelius;⁵⁴¹ valamint az általuk idézett F. W. Coker⁵⁴² E. M. Borchard;⁵⁴³ E. Barker⁵⁴⁴ és Brooks Adams⁵⁴⁵ nézeteit említhetjük fel, akik nemcsak ismertetik, hanem úgyszólván kivétel nélkül helytelenítik is ezt az irányzatot a bennerejlő anarchikus elemek miatt.

3. A szuverenitás abszolút tagadása.

Végül rá kell térnünk azok felfogására, akik nem azért tagadják az állami szuverenitást, mert valami más jelenséget tartanak szuverénnek, hanem azért, mert a szuverenitás fogalmát minden vonatkozásban alkaímazhatatlannak tartják.

A szuverenitás'íCigalomnak a nemzetközi jogban való alkalmazása abszolúte nélkülözhető és csak zavaró! — mondja pékiául Kari *Striwp* régebbi műveiben.⁵⁴⁶ A gyakorlatban már régen nem érvényesül, teljesen el kellene hát tűnnie a nemzetközi jog tudományából is, ahol még tengeti létét. Hiszen ha abszolút függetlenségnek fogjuk fel, s ez szerinte az általános felfogasakor már két állam szerződéses kapcsolatbalépésénél ki van zárva. Egyetlen állam sincs, amely teljesen független volna; s az az állam, amelynek függetlensége a minimumra van redukálva, nem kvalitatíve, hanem csak kvantitatíve különbözik attól, amely csak minimálisan van korlátozva: mi szükség van tehát a szuverenitás fogalmára? Az, eltűnő fogalom helyett az irodalomnak az a — szerinte helytelen vágányokon futó — része, amely fenn akarja tartani, kénytelen saját, új szuverenitásfogalmat alkotni. Ezt teszik az államok is, mikor szerződés-

⁵³⁸ *Follett*, 271. s köv. 11.

⁵³⁹ K. C. *Hsiao*, i. in. a maga egészében.

⁵⁴⁰ W. W. *Willoughby*: *Basis*, 427. s köv. 11.

⁵⁴¹ W. *Sandelius*, 2.

⁵⁴² F. W. *Coker*: *Pluralistic Theories and Attack Upon State Sovereignty*. 80—119.

⁵⁴³ E. M. *Borchard*: *Political theory and international law*. 120—40.

⁵⁴⁴ E. *Barker*: *English Political Thought from Spencer to To-day*. 248. s köv. 11.

⁵⁴⁵ B. *Adams*: *Centralisation and the Law*. 52.

⁵⁴⁶ K. *Strupp*: *Theorie*, 8. (Anmerkung), U. ő: *Grundzüge*, 33., U. ő: *Éléments*, I, 40.

seikben s egyebütt a szuverenitás szót használják, nem értvén alatta semmi mást, mint az uralom, cselekvési szabadság, államhatalom vagy cselekvőképesség «rövid és találó kifejezését „eine babylonische Sprachverwirrung mit neuen Argumenten gegen seine Verwendung.“ Idesorozható Georges *Chklaver*⁵⁴⁷ is, aki szerint a szuverenitás kétféleképp fogható fel. Minden felső hatalom tagadásaként; ez a hégeliánus államfelfogás azonban nemcsak veszélyes, hanem a tényekkel is ellenkezik, hiszen az államok korlátozzák egymást, sőt ha csak egy állam lenne is a világon, az is korlátozva lenne jogilag. Másik elképzelhető felfogás szerint a szuverenitás a saját hatáskörben való végső döntés hatalma (pouvoir de décision finale dans une sphère de compétence déterminée). Ez viszont túl tág, mivel ebben az értelemben minden emberi csoport, sőt minden ember szuverén, hiszen az őt megillető hatáskörön belül mindenkit megillet a végső döntés joga. A szuverenitásfogalom tehát minden kár nélkül teljesen kiküszöbölhető a jogból. Nagy szerepet játszott ugyan a történelem folyamán, de a jelenésének már vége van.

Paul W. *Ward*⁵⁴⁸ szerint pedig a szuverenitás nem jogi, hanem politikai fogalom; mint ilyennek nagy szerepe volt az újkor hajnalán a modern államfogalom kialakulásában. Ma azonban ahelyett, hogy megkönnyítené a politikai kérdések megoldását, haszon nélküli és csak zavarokat okozó fogalom a bennerejlő abszolutisztikus elemek következtében. Sokkal helyesebb ezért, ha az ennek mindenben megfelelő, de túlzásait nem követő „tekintély“ (authority) kifejezést alkalmazzuk helyette. „«The king is dead», and it is unfoirtunate that his ghost should haunt political science.“ Hasonló szellemben ír S. *Séfériadès*⁵⁴⁹ is. A szuverenitás fogalma — mondja — hasznos lehet az uralkodóknak, mindenki másnak azonban káros, mert már természeténél fogva akadályozza a nemzetközi szellem kifejlődését, ami nélkül pedig nincs nemzetközi jog. Különben is teljesen érthetetlen, hogy miéirt lenne szuverén az állam, amikor egymagában nincsen hatalma a többi felett; s hogy miéirt lenne független, amikor a többi államok által elismert jogai erő-

⁵⁴⁷ G. *Chklaver*: Dantzig, 1148., U. ő: Droit, 66. s kov. 11.

⁵⁴⁸ P. W. *Ward*, 178.

⁵⁴⁹ *Séfériadès*, 353., 361.

sen korlátozva vannak más államok hasonló jogaitól. A valóság az, folytatja, hogy az államoknak is csak annyi szabadságuk van, mint az embereknek; s ez joggal sem szuverenitásnak, sem függetlenségnek nem nevezhető. Mint *Lacordaire*⁵⁵⁰ megállapította, „az ember leghatalmasabb szenvedélyeinek egyike a szuverenitás szenvedélye. Az ember nemcsak szabad, hanem úr is akar lenni; nemcsak önmaga ura és önmagánál úr, hanem mások ora is és másoknál is úr.“ Jelen csoport felé tendál újabban *Georges Scelle*⁵⁵¹ felfogása is, aki az állami szuverenitást eddig is tagadta ugyan, a jog-szuverenitást ellenben, mint láttuk, elismerte. Legújában azonban annak a nézetének adott kifejezést, hogy a szuverenitás tulajdonkép még ilyen formában sem áll fenn, mivel minden jogi hatalom hatáskör, s minden hatáskör egyéni; ha tehát a fikciót ki akarjuk kerülni, a nemzetközi jogot vagy nemzetközi jogközösséget sem tekinthetjük szuverénnek, hiszen ezek nem személyes lények (entités personnelles); helyettük ezen globális közösség kormányzóit kellene szuverénnek tekintenünk, akik ma az egyes kormányok által kijelölt egyének, de nem mint állami, hanem mint nemzetközi szerveket. A valóságban azonban ezek ép olyan távol vannak a szuverenitástól, mint maga a jogrend. Minden kormányban megvan ugyan a törekvés a szuverenitásra (une prétention à la souveraineté, une aspiration vers la souveraineté), vagyis a jogszabályok önmeghatározására; de ezen aspiráció realizálása megtörik a többi kormányok hasonló aspirációin. A szuverenitás s a vele kapcsolatos egyenlőség tehát teljesen összeegyeztethetetlen a tényekkel; semmi más, mint „une systématisation arbitraire,“ „une chose inimaginable“. Nem lehet róla szó, mert nincs olyan jogalany, akihez kapcsolhatnánk.

A magyar irodalomban — korát messze megelőzve — a fentiekhez hasonló felfogást vallott már *Lers Vilmos báró*.⁵⁵² „Valamint az abszolutisztikus államnak azon ódon formája, mondja, amely a maga tetőpontját XIV. Lajos „L'Etat c'est moi“-jában érték el, manap jóformán már csak történeti fogalom, úgy nemkülönben meghaladott államjogi fejleményeknek tartalomnélküli átörökölt maradványa az ugyanama

⁵⁵⁰ *Lacordaire*: 16e conférence de Notre Dame. 1843.

⁵⁵¹ *G. Scelle*: Règles générales, 333—4., 371. s köv. 11.

⁵⁵² *Lers*, 59. s köv. 11.

korban s ugyanama eszmék erb en született souverainitás, melytől egyesegyedül a megszokottság miatt nehéz a megválás.“ Pedig jobb, ha nélkülözzük ezt a történeti, elavult fogalmat és a hozzáfűzött gondolathalmazt; „gazdagabbak leszünk, ha vele megszegényítettünk.“ „Egyébként... kiküszöbölése által mit sem veszítünk; hiszen, hogy sem az államjog, sem a nemzetközi jog nem szükségelt, az már onnan is világos, hogy valósággal most is nélkülözi, mivel semmit és mindent értve alatta, sem írája építeni, sem belőle következtetni nem mert, és nem is volt képes.“... „Hogy létjoga, értelme már nincsen, annak legfényesebb bizonyítéka az a számtalan kötet, mely létjogát bebizonyítani iparkodott!“ Az ő nyomdokaiba lépett újabban *Drucker* György,⁵⁵³ aki szerint „a szuverenitás elgondolása sem filozófiai szempontokból (mert csak feltevés), sem jogi szempontokból (mert a jog államfeletti uralmát tagadja), sem a tények igazságából nem táplálkozik.“ „De valójában nem is létezik szuverenitás sem külső vonatkozásaiban (mert az államok egy mindinkább elismert függőségi viszonyban állanak egymással), sem intern tekintetben, mert ez a külső függőség a kormányzók és kormányzottak közti viszonyra is szükségképpen kihat.“ „Különösen gyakorlati szempontból nem állhat fenn, mert a nemzetközi jog szerint ugyan egyenlően illeti meg az egyes államokat, sőt az államiság velejárója, de az államok hatalmi ereje nem egyenlő, és így a szuverenitás ... azt a célt látszik szolgálni, hogy a joggal való visszaéléseket, melyeket a nagyok a kicsinyekkel szemben elkövetnek, hipokrata módon leplezze, s a jog a gyengébbeket elkápráztassa!“ Igaz, folytatja, hogy az irodalomban újabban „az abszolút szuverenitás helyét a *relatív szuverenitás* foglalja e], mely az egyénnek az állami életben élvezett ú. n. szabályozott, országolt szabadságához hasonlít.“ „De akik ezt az irányt követik, a szuverenitás jogi értelmét értik félre, mert az vagy abszolút, vagy egyáltalán nem létezik.“ Ha ehhez még hozzáteszük, hogy szerinte „a nemzetközi biztonság és vele az államok békés együttműködése ... csak a szuverenitás, az egyhangúság romjain keletkezhetik“, akkor megértjük azt, hogy végső megállapítása szerint „az állami szuverenitás tanának ala-

⁵⁵³ *Drucker*, Nemzetközi szervezetek, 97.

pos revíziója, elsősorban az egyhangúság dogmájában mutatkozó megnyilvánulásának kiküszöbölése nélkül az államok valóban őszinte, elsősorban az összesség érdekeit szem előtt tartó siketres együttműködése, így a nemzetközi organizáció kiépítése el nem képzelhető.“

Még radikálisabb tagadói a szuverenitásfogalomnak azok, akik — még csak annyira sem méltatják, hogy tagadják. Ezek egyszerűen más fogalmakat tesznek a helyére, s más szavakkal igyekeznek kifejezni azt a jelenséget, amit mi szuverenitásnak nevezünk. Így például Charles Cheney *Hyde*⁵⁵⁴ egyáltalán nem beszél szuverenitásról, hanem annak fogalmát egyszerűen a függetlenséggel helyettesíti, értvén ez alatt azt a képességet, hogy az államok más államok ellenőrzése alól úgy bel-, mint külügyeik intézése tekintetében mentesek. Viszont függő helyzetben lévő államok azok, amelyek alá lévén rendelve kül- vagy belügyeik intézése tekintetében egy idegen államnak vagy idegen államoknak, nem élvezik a politikai függetlenségnek azokat a jogait, amelyeket a nemzetközi jogközösség teljesen független tagjai gyakorolnak. Óvatosan kerüli a szuverenitásnak még csak a nevét is E. von *Waldkirch* is, s az állami alapjogokkal helyettesíti azt, amelyek természetesen csak a jogrend korlátain belül illetik meg az államokat, és szerződésileg korlátozhatók. Az önfenntartásra való jog mellett főleg a függetlenségre való jog az, ami az ő rendszerében a szuverenitást pótolja. Ennek a lényege pedig az, hogy az állam önállóan szervezheti magát, vagyis hogy szervezete fölépítésében és tevékenységében jogilag minden államakaratától független, amely jog főleg az alkotmányozó, törvényhozó, végrehajtó és bíraskodó hatalom szabadságában nyilvánul meg. S itt említhető Dionisio *Anzilottinak* az a magatartása is, hogy kiváló tankönyvében⁵⁵⁶ egy szóval sem emlékszik meg arról, hogy az annak tárgyát képező nemzetközi jogtudományt a szuverenitás problémája egyáltalán foglalkoztatja. Más kérdés, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróság tagja-, majd elnökeként több olyan különvéleményt hozott nyilvánosságra az ott tárgyalt konkrét ügyekben, amelyekből világosan kicsendülnek a relatív szuverenitáselmélet akkordjai.

⁵⁵⁴ C. C. *Hyde*, I, 23—4.

⁵⁵⁵ E. v. *Waldkirch*, 208., 210.

⁵⁵⁶ D. *AnzUotti*: Corso. (Lehrbuch).

II. Fejezet.

A relatív szuverénitásemlétek.

Általában.

A relatív szuverénitásemlétek hívei szerint azok az életviszonyok, amelyekben az abszolút szuverénitás elmélete kifejlődött, megváltoztak. Az idő bebizonyította, hogy az állam nem végső fejlődési formája az emberi közösségnek, nem a legmagasabb hatalom ég és föld között, hanem (mint a külföldi irodalomban többen, nálunk pl. *Pulszky* rámutattak) csak egy lépcső az emberi szervezkedésben, jóllehet talán egyike a legfontosabbaknak. A szuverénitásnak a régi viszonyokra szabott fogalma tehát anachronizmussá vált. „L'interdépendance des Etats progressifs — mondja már *Lorimer* — est nécessairement progressive.“ Vagy, mint vitéz *Moór Gyula*⁵⁵⁷ kifejezi, az abszolút szuverénitásemélet, „amely az államot nemcsak befelé legfőbb, hanem kifelé is teljesen független hatalomnak tekint, amely korlátját kizárólag saját akaratában találja“, a nemzetközi jog mai fejlettsége mellett nem tartható tovább íent. Szerinte mind a túlzó jogi pozitivizmus (itt: abszolút elméletek), mind a túlzó természetjogi irány (itt szuverénitás tagadói) helytelen. A helyes felfogás: a negatív vagy limitatív természetjogi álláspont s a mérsékelt jogi pozitivizmus viszont egymással összeegyeztethető. Hogy ugyanis a túlzó természetjogászoknak nincs igazuk, az nyilvánvaló, hiszen a jognak helytelen fogalmából s alapjaiból indulnak ki. De nincs igaza annak a túlzó pozitivizmusnak sem, „amely a jogalkotó hatalom *korlátlanóságából*, *zabolátlan szuverénitásából*

⁵⁵⁷*Moór*, Bevezetés, 200.

indul ki... A jogi pozitivizmus felfogása csak annyiban helytálló, hogy tételesjog valóban csupán az, amit a társadalmi hatalom tételez, elrendel, parancsol. De már téves és a gyakorlat, a tapasztalat által is megcáfolt tanítást hirdet ez az irányzat akkor, amidőn az előbbi tételt megfordítva azt hiszi, hogy mindaz, amit a jogalkotó hatalom elrendel, már jog is. A hatalom igen sok olyan dolgot is elrendelt már, amiből tényleg érvényesülő pozitív jog sohasem vált.⁵⁵⁸ A jogalkotó hatalom szuverenitása ugyanis négyes korlátozásnak van alávetve. Korlátozzák 1. a természeti adottságok; 2. a társadalmi élet adottságai, így elsősorban magának a jogfejlődésnek törvényszerűségei; 3. azok az alapvető erkölcsi törvények, amelyeknek figyelembe nem vétele magát a társadalmi létet is lehetetlenné teszi; 4. a logika törvényei, hiszen egyrészt még a legtökéletlenebb jognak is kell valamiféle értelemmel bírnia, s ezáltal már a logikai törvények uralma alá kerül, másrészt a jog az, okozatos tapasztalati világba is belenyúlik, ahol szintén a logikai alapelvek uralkodnak. Ez másszóval azt jelenti, hogy a szuverén sem teheti túl magát a fizikai, szociológiai, etikai és logikai lehetetlenségeken, melyek közül az utóbbi két korlát a természetjogi, az előbbi kettő a jogpozitivizmusból *vett* kiinduloponthez áll különösen közel.⁵⁵⁰ S hogy korlátlanágról szerinte még jogi tekintetben sem lehet szó, az nyilván következik a nemzetközi jogról vallott felfogásából, amely szerint a nemzetközi jog nemcsak hogy jog, sőt államfölötti jog, hanem még az államok belső jogának a tartalmára is kihat, sőt végsősorban minden jog abban gyökerezik.⁵⁶⁰ *Faluhelyi* Ferenc⁵⁶¹ is nagy horderejűnek látja azt a felfogást, amely „az egész emberi társadalmat átfogó jogrendszernek egységét és ennek kapcsán a szuverenitás fogalma átalakításának szükségességét hirdeti.“ „A béke *szervezete* — mondja ebben a szellemben *Horváth* Barna⁵⁶² is — vagy papíron marad, vagy pedig megbontja a szuverenitást.“ Vagyis:⁵⁶³ „Az eljárásapparátus végső lehetőségei

⁵⁰⁶ *Moór*: Természetjog, 28—9.

⁸⁵⁹ Természetjog, 29., 31—45.

⁵⁶⁰ Bevezetés, 200.

⁵⁶¹ *Kelsen*: Szuverenitás, c. műve bevezetésében. (4.)

⁵⁶² *Horváth*: Béke, 317.

⁵⁶³ *Horváth*: Rechtssoziologie, 273.

nem merültek ki az (abszolúte) szuverén állammal. Az ipari forradalom, a munkásság szervezése, a világgazdaság fejlődése, a hadi és közlekedési technika annyira kérdésessé tették ezt, hogy a nemzetközi jogközösségnek számtalan területi, hadi és pénzügyi fenségekre való széthullása a fejlődés súlyos akadálya, tragikus anachronizmus gyanánt jelenik meg. Ezen szemből érthető, hogy a vallásos és vallástalan internacionalizmus épűgy, mint az elmélyűlő nacionalizmus az étatizmussal, az (abszolúte) szuverén állam ideológiájával szembehelyezkedik... Az új szükségleteknek már nem az (abszolúte) szuverén állam, hanem a jiemzeti vagy nemzetközi tervgazdaság felel meg.“

A külföldi irodalomban már Alpheus Henry *Snow*⁵⁶⁴ azon a nézetben volt, hogy a nemzeti szuverenitást illetűleg a helyzet megváltozott, s a nemzetközi életben a nemzetek közösségének s ezen közösség jogának a fogalma sokkal észszerűbben felhasználható munkálkodási alappá vált, mint a teljesen szuverén és teljesen független államok fogalma, melyek olyan szerzűdéses uralma alatt élnek, amiket ők ismertek el jognak. Hasonlóan C. L. *Lange*⁵⁶⁵ s *Kleintjes*⁵⁶⁶ is. Sűt *Kelsen*⁵⁶⁷ is megállapítja, hogy „ha az állami jogközűség felett egy magasabb, át-fogűbb jogközűséget elismerűnk, nem lehet az államot az alatta állű jogközűségek, autonóm tartományok, társaságok, egyletektűl stűj. többé *abszolűte* vagyis úgy megkülűnbűztetni, hogy az a „legfűbb“ és legát-fogűbb jogközűség. Az állam tehát, mint jogtűkintűly, *relativizálűdott*. Egűszen természetes, hogy az államnak, amely azelűtt minden eszkűzzel istenűttetett, ez a relativizáciiója a szociális ideológiának gyűkeres átalakulását vonja maga után.“ S H. J. *Laskinak*⁵⁶⁸ is az a véleménye, hogy Jia egyáltalán beszélűnk is szuverenitásrűl, semmifűle abszolűt tulajdonság nem fűzhetű *hosszű*. Fokozati és nem minűségi kűrdés, hogy az állam inkább el tudja rendszerint fogadtatni parancsait, mint bármely más közösség. Ugyanígy W. J. *Brown*⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ A. H. *Snow*, 326.

⁵⁸⁵ C. L. *Lange*, 177—8.

⁵⁶⁶ *Kleintjes*, 28.

⁵⁶⁷ H. *Kelsen*: Szuverenitás, 16., U. ő: Rechtslehre, 150.

⁵⁶⁸ *Laski*: Studies, 17.

⁵⁶⁹ W. J. *Brown*, 273.

is. Megállapítható, mondja Maurice *Bourquini*⁵⁷⁰ is, hogy a szuverenitás ősi fogalma az újabb időkben visszafejlődik; a nemzetközi jogközösség szükségletei mindenünnen támadják. Lépcsőről-lépésre védekeznek, de egyre hátrál, s mindenki látja, hogy fogy az ereje. Fölötte mind parancsolóbban bontakozik ki a világ közérdekének fogalma. Paul *Velay*⁵⁷¹ pedig az egyénekhez hasonlítja az államokat, amelyek szerinte éppúgy, mint az egyének, a társadalmi kötelezettség (l'obligation sociale) által korlátozva, kölcsönös függés állapotában élnek. A nemzetek közt éppolyan jog van tehát, mint az egyének közt s éppolyan kötelezettségek, ami kizárja az állami abszolút autonómiát. „La souveraineté politique ou nationale d'un État n'est plus qu'un vain mot si elle ne s'ajuste et ne se soumet à sa solidarité économique avec les autres États.“

Az abszolút szuverenitáselmélet nein vette ezt figyelembe, s mindmáig mereven ragaszkodik a szuverenitásdogma századokon át kijegecesedett, idővel azonban üressé vált fogalmához. Meg nem történtenek tekinti a történeteket, s nem gondol az *Aristotelestől* idézett görög költő bölcs szavaira: „ὄρ&ώς Ἀγάων «μόνον γὰρ αὐτοῦ καὶ &εος σπερίσκειται, ἀγένητα τίσιεῖν ἀσσ'αν ἢ πεπραγμένα»“ (az istenek hatalmát is felülmúlná, aki a megtörténeteket meg nem történtté tudná tenni.)⁵⁷² Forradalmak, szabadságharcok vihara alaposan megtépászták a külső szuverenitásnak államokat elválasztó Potemkin-falait, és romjaikból palotákat emelt Hágában, Genfben, minden állam közös célja: az örök béke nevében. Az abszolút szuverenitás tana szeméthyűnyt ez előtt a nagy változás előtt, ezzel azonban akadályává válik a nemzetközi fejlődésnek, amellet, hogy az állami kapcsolatok számbeli és súlyszerinti növekedése következtében a való helyzetnek sem felel ma már meg. W. F. *Schubert*⁵⁷³ például mintegy harmincezerre becsüli azoknak a kötelékeknek a számát, amelyek az államok függetlenségét korlátozzák. El kell tehát vetnünk az abszolút szuverenitást, anélkül azonban, (épp ebben különbözik ez a felfogás a szuverenitás tagadásától), hogy magát a szuverenitás fogalmát is kiküszöbölnénk a nem-

⁵⁷⁰ M. *Bourquin*, 104.

⁵⁷¹ P. *Velay*, 204—6.

⁵⁷² *Aristoteles*, VI. 2.

⁵⁷³ W. F. *Schubert*, 45.

zetközi életből; ennek teljes elvetése ugyanis a nemzetközi jognak, mint ilyennek a megszűnését jelentené; azonkívül, épen történeti kialakulása következtében, erősen éreztetné hatását az államon belüli jogéletben is, ahol az államhatalom egységét jelképezi.

Mondanunk sem kell azonban, hogy a szuverénitásemle-teknek ez az a csoportja, amelynek leginkább tehető az a szemrehányás, hogy a szuverénitásfogalom történeti kialakulását és jellegét nem tartja tiszteletben, hanem pusztán jogi fogalomnak tekintvén, azt hiszi, hogy a jogtudomány szabadon magyarázhat bele bárminő értelmet. Szerencsére azonban ez nem áll minden felfogásra, amelyet ebbe a csoportba kell osztanunk. Vannak, akik érzik, hogy a történeti összefüggést ennek a fogalomnak az értelmezésénél megszakítaniuk nem szabad; és mivel sem az abszolút szuverenitást főnnállónak, sem a szuverenitás fogalmát teljesen megsemmisültnek nem tartják, közvetítő álláspontot foglalnak ugyan el, de azt igyekeznek történeti háttérrel ellátni.

Hogy ezt elérjék, sokan közülük vagy azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a szuverénitás fogalma már kialakulása óta teljesen relatív, abszolútnak komoly irányzat soha nem tartotta: tehát az ő felfogásuk voltaképp nem jelent lényeges változást a történeti fogalommal szemben: vagy pedig azt, hogy bár a szuverenitás kezdetben valóban abszolút értelmű volt, de a megváltoztatása nem az ő önkényes művük, hanem maga a történelemi is változik, s ők csak ennek megfelelően változtatták ezt az egyébként halottámerevedett fogalmat.

Az előbbi felfogás főleg azt hangsúlyozza, hogy a szuverenitás szó a későlatin *superanus* = *superior* szóból származik, tehát már kialakulásakor sem jelentett szuperlatívuszt, hanem csak összehasonlító fogalom volt. Ezt mondja pl J. L. *Brierly*⁵⁷⁴ aki szerint a szuverenitás szó kezdetben felsőbbiséget jelentett, s távolállt az abszolútságtól s korlátlanágtól. H. *Rommeri*⁵⁷⁵ pedig azt tartja, hogy ma legfőbb hatalom ugyan a szuverenitás a maga rendjében (*suprema potestas in suo ordine*), kezdetben azonban a hűbériség következtében inkább főbbséget (*superior*

⁵⁷⁴ *Brierly*, 490.

⁵⁷⁵ *Rommen*, 180.

potestas), mint legfőbbiséget (suprema potestas) jelentett. így *Hintze*⁵⁷⁶ is, aki szerint már csak azért is relatívnak kell tartanunk a szuverenitás eredeti értelmét, mert kezdetben minden báró szuverén volt a maga területén, s a király csak ezek szuverénje, a relatíve legfőbb (primus inter pares) volt. Érdekes, hogy ehhez a fölfogáshoz egyes abszolút szuverenitást vallók is csatlakoztak — ha nem is egészen következetesen, hiszen velük szemben méltán hozható fel, hogy ami kezdetben relatív volt, arról nem lehet mondani, hogy fogalmánál fogva és szűkségképpen abszolút fogalom lenne — amit pedig állítanak. Így például *Hanuy*⁵⁷⁷ szerint a szuverén (sowain) szó ép kialakulásakor, *Baumanoir* XIII. századbéli írónál csak relatív felsőséget (superioritas) jelentett, hiszen, mint *Hintze* is érvelt, nemcsak a királyt, hanem a főurakat (barons, seigneurs) is megillette; később nyert csak abszolút értelmet.

Azonkívül igyekeznek bebizonyítani, hogy az akkori fölfogások, főleg a *Bodiné*, hiszen ő az állami szuverenitás első alapos kifejtője, de *Grotiusé* és *Suarezé* is, relatívok voltak. Így például A. *Verdrossé* aki szerint a Szuverenitás előbbi szerzők felfogása alapján azért nem sorozható az abszolút elméletek közé, mivel a természetjog az ő rendszerükben a mai szokásjoggal volt egyjelentőségű. Hasonlóan Josef Laurenz *Kjunz*⁵⁷⁸ aki szerint viszont azt „nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzetközi jog ebben az időben a ius naturae részét képezi. *Bodin* szuverénje tehát kötve van a nemzetközi jog által, ami fölé van rendelve a nemzeti jognak.“ Ugyanez Van *Zanten*⁵⁷⁹ szerint is „azt jelenti modern nyelven, hogy az állam alá van vetve a nemzetközi jognak.“ H. *Hellef*⁵⁸⁰ is rámutat *Bodinmk* arra a sokat idézett kijelentésére, mely szerint ha a szuverenitást jogilag abszolúte korlátlanak (legibus omnibus sclutam; qui n'est point sujet aux loix) definiáljuk, akkor egyáltalán nem fogunk szuverént találni, mert az isteni és természetjognak (lex

⁵⁷⁶ *Hintze*, 8.

⁵⁷⁷ *Hanuy*, 5.

⁵⁷⁸ *Verdross*: *Fondement*, 311. s köv. 11., U. ő: *Strupp*, *Wörterbuch des Völkerrechts*. Berlin, 1929. III. kötetében.).

⁵⁷⁹ J. L. *Kunz*: *Primaute*, 570.

⁵⁸⁰ van *lantén*, 500.

⁵⁸¹ H. *Heller*: *Souveränität*, 29.

diviia lex item naturae; loi de Dieu et la nature), valamint az összes népek többi közös jogának (lex omnium gentium communis; loix humaines communes à tous les peuples) mindenki alá van vetve. S végül újabban K. *Strupp*⁵⁸² is csatlakozott az előbbi felfogásokhoz. Tiltakozik ellenben a fenti szerzőknek, főleg *Bodin*nek ilyen beállítása ellen *Heinrich Lammasch*;⁵⁸³ G. *Gianni*⁵⁸⁴ Sir *Geoffrey Butler* and *Simon Macoby*⁵⁸⁵ F. J. *Hearnshaw*⁵⁸⁶ s J. W. *Allen*;⁵⁸⁷ “S mi is ezek felfogásához csatlakozunk. Ismételten rámutattunk fent arra, hogy az abszolút elméletek sem zárnak ki bizonyos fokú relativitást, s hogy ami egyes irányokban relatív, az más irányokban azért lehet abszolút. *Bodin*ra alkalmazva: azért, mert a szuverenitásnak bizonyos tényleges és erkölcsi korlátozásait elismeri, még nem sorozható felfogása a relatív elméletek közé, hiszen más irányban, például jogilag tarthatta abszolúte szuverénnek az államot. Igaz, hogy *Bodin* különböző jogi, elsősorban természetjogi korlátokról is beszél; s az is igaz, hogy az ő korában a nemzetközi jogot a természetjog egy részének tekintették. Ebből azonban egyáltalán nem az következik, mint *Ver dross* és követői vélik, hogy az akkor természetjogilag korlátozott államot a mai pozitív jogilag korlátozottal vegyük egy tekintet alá, vagyis a természetjogi felfogást pozitív joginak tekintsük, hanem fordítva, az így felfogott nemzetközi jogi korlátozást nem pozitív, hanem természetjoginak, — mai nyelven szólva, nem jogi, hanem erkölcsi természetűnek — kell felfogni. A jogi téren való abszolút korlátlanág tehát az ő szuverenitásfogalmától — mint fent már irántattunk — nem vitatható el. Az az egy kivétel, ami fennáll (lex Salica), s ami esetleg pozitív jogi korlátozásoként is felfogható, mint már szintén említettük, így felfogva olyan elméleti következetlenség lenne, ami magyarázható lenne talán, mint gyakorlati politikai megfontolások eredménye, de elmélete rendszeri összefüggéseibe sehogy bele nem illenék;

⁵⁸² K. *Strupp*: Règles générales, 492. s köv. 11.

⁵⁸³ H. v. *Lammasch*: Völkerrecht, 81.

⁵⁸⁴ G. *Gianni*, 29.

⁵⁸⁵ *Butler-Macoby*, 7., 36.

⁵⁸⁶ *Hearnshaw*: Bodin and the Genesis of the Doctrine of Sovereignty. *Tudor Studies*, 124—5.

⁵⁸⁷ J. W. *Allen*, 413. s köv. 11.

tehát azok véleménye látszik legindokoltabbnak, akik nála ebben nem pozitív, hanem természetjogi korlátozást látnak; így megmarad *Bodin* trendszerűségének következetessége, s kézenfekvő is, hogy abban a korban a királyságot (tehát a trónöröklést szabályozó jogot is) isteni eredetűnek tartották. Ezen a nézeten van pl. Max Adams *Shevard*⁵⁸⁸ aki szerint *Bodin* szuverenitása sokféleképp korlátozva van ugyan, de ez nem jogi, hanem erkölcsi korlátozottság. Áll ez nemcsak a *leges naturae et divinae* és a *ius gentium* csoportjára, amelyek nyilván természetjogi természetűek, hanem az alkotmányjogi korlátokra (*leges imperii*) is, amelyeket szintén nem helyes szerinte pozitív jognak, s *Bodin* elmélete egyik következetlenségének képzelni, mivel szintén természeti korlátok.

A relatív szuverenitás egyes híveinek azt az okfejtését tehát, amely minden szuverenitáselméletet fogalmilag relatívnak, a tényekhez és a joghoz viszonyítottnak és korlátozottnak állít, mind az itt kifejtettek, mind az abszolút szuverenitáselméleteknél előadottak értelmében helyteleníteniünk kell. S igazat kell adnunk *André Gardotnak*⁵⁸⁹ hogy aki *Bodint* meg akarja érteni, annak nem elég könyvének betűit olvasnia, hanem tekintetbe kell vennie azokat a politikai, vallási és faji rugókat, amelyek az elméletében előforduló következetlen kivételekre is fényt derítenek. „Sa théorie de la souveraineté — mondja helyesen ez a szerző — n'est pas compréhensible si l'on oublie qu'elle est avant tout dirigée, au profit du roi, contre les dernières résistances du monde féodal.“ Ezek a befolyásoló körülmények pedig azt mutatják, „que la notion de limitation de la souveraineté chez *Bodin* n'est pas un concept théorique ni livresque, qu'elle est une réalité vivante issue de conflits tragiques, où, en même temps que sa conception historique du droit public français, étaient engagés son sort, sa carrière, sa destinée personnelle.“

Ezzel természetesen nem döntöttük meg a relatív szuverenitást, aminek nem lehetőségét, sőt még csak nem is helyességét, csak szükségszerűségét tagadjuk. A másik felfogás ugyanis, amely ezt az irányzatot védi, mint már említettük, elis-

⁵⁸⁸ M. A. Shepard, 586.

⁵⁸⁹ A. Gar dot, 562., 575., 601., 613., 623—7.

meri, hogy a szuverenitás fogalma kezdetben valóban abszolút értelmű, de annak megváltoztatása szerinte nem az ő önkényes művük, hanem a történelem is változik, s így „a politika történetének folyamán az igazságok és az eszmék is változnak, s átalakulnak.”⁵⁹⁰ Az ember mindig a szabadságért küzdött, s valaha az államok izoláltságában vélte azt feltalálni; bizonyára ez volt az oka az abszolút szuverenitáselméletek létrejövetelének. De a történelem, mint legjobb tanítómester megtanította arra, hogy TOSSZ úton haladt. Az elszigeteltség csak az önkény szabad érvényesülésének nyit utat, szabadság ellenben csak a béke útján virágozik, ami ismét — mint *Kant* és annyi mások már megállapították — nem természeti, hanem csak jogi állapotban található fel. Tehát az államok szövetkezése, ami korlátozza ugyan a szuverenitást, de jogot ad az államok közé, nemhogy megszüntetné azok szabad állapotát, hanem inkább megteremti és biztosítja azt; viszont a teljes önkénnyé fejlesztett szuverenitás nemzetközi anarchiára s odavezetett, hogy „a nemzetek barátsága üres név lett, s a béke legfeljebb csak fegyverszünet az idő csatamezején.”⁵⁹¹ De nemcsak az abszolút szabadság, hanem az abszolút hatalom lehetetlenségének az elismerése is mindinkább utatör magának. A jog szupremáciájának tétele éppen abban áll, — mondja például *Horváth*⁵⁹² — hogy a hatalomnak meg kell tennie azt a Canossa-utat a jog felé, amelynek lényege a hatalom jogi szervezése, tehát a joghoz viszonyítása. A hatalom ekként szükségkép denaturálódik, mert hiszen természeti egyoldalúságát mér maga az a körülmény is lehetetlenné teszi, hogy egy igen nagy hatalomnak ugyanolyan intenzíven való gyakorlása, mint egy kisebbé, egyszerűen túlhaladja az emberi képességet. „Man hat nicht viel von der Macht man glaubt es nur; man schadet viel durch sie, man glaubt es nur nicht.”⁵⁹³ Még tovább mennek ennek hangsúlyozásában a kimondottan pluralista gondolkozású szerzők, akik a szuverenitáselméleteknek ebben a csoportjában is képviselve lesznek, bár legnagyobb részük az állami hatalom és szuveren-

⁵⁹⁰ *Ziegler*, 223.

⁵⁹¹ J. A. *Cramb*, 147.

⁵⁹² B. *Horváth*; *Rechtssoziologie*, 227. s köv. 11.

⁵⁹³ *Rechtssoziologie*, 240.

nitás teljes tagadásáig jut el, s már tárgyát képezte vizsgálódásainknak.

A relatív szuverenitáselméletek egyébként éppúgy, mint az abszolút elméletek, vagy negatív, vagy pozitív fejezik ki tanaikat, s így — éppúgy, mint az abszolút elméletek — vagy a szabadságot, vagy a hatalmat tartják a szuverenitás lényegének. A különbség csak annyi, hogy ezek a szabadságot és hatalmat nem abszolút, hanem relatív értelemben fogják fel. Vagyis mindent megtalálhatunk ezekben az elméletekben, ami az abszolút felfogásokban relatív volt, csak azt nem, ami ezekben a felfogásokban abszolút.

I. A szuverenitás, mint relatív szabadság.

1. Külső és belső szabadság.

A szuverenitás külső és belső oldalát már az abszolút elméletek egyes hívei is megkülönböztették, s ezt már náluk odasoroztuk, ami az abszolút elméletekben relatív. Fokozott jelentősége van ennek a megkülönböztetésnek a relatív elméletek híveinél. Miként az abszolút elméleteknél, itt is hajlamosak egyesek arra, hogy csak a külső szuverenitást tekintsék szabadságnak, a belsőt pedig valamilyen relatív hatalomnak. Mint már említettük, ez teljesen téves beállítás; a hatalom nemcsak befelé, hanem kifelé is hat, s a szabadságnak is van a külső mellett belső oldala is. A különbség hatalom és szabadság közt nem a hatás területében, hanem módjában van: szabadságról negatív, hatalomról pozitív hatásmód esetén beszélünk. Ezzel szemben itt a hatásterület két alakjáról van szó, ha más vonatkozásban is, mint az abszolút elméleteknél. Míg ugyanis ott azért választották el egymástól a két területet, mert a szuverenitási csak az egyik síkján tartották abszolútnak, a másikon relatívnak, addig itt mindkettőn relatívnak tartják, legfeljebb arról lehet szó, hogy ez a relativitás a külső szuverenitás területén, ahol az állam magával egyenlő államokkal áll szemben, szembeszökőbb, mint belső vonatkozásban, az államnak alárendeltjeivel való viszonyában.

Megteszi ezt a megkülönböztetést már Friedrich von Mar-

tens;⁵⁹⁴ mikor a szuverenitást mind a belső kormányzat területén, mind a külső viszonyokban való függetlenségnek mondja. Hasonlóan Leopold Freiherr von *Neumann*;⁵⁹⁵ A. *Pillét*⁵⁹⁶ Th. *Funck-Brentano* és Albert *Serei*,⁵⁹⁷ Alphonse *Rivier*⁵⁹⁸ és Sir Geoffrey *Butler*.⁵⁹⁹ Más értelemben beszél külső és belső szuverenitásról (soberania exterior — interior) José *Matos*.⁶⁰⁰ Az előbbi olyan elidegeníthetetlen jog szerinte, melynek következtében az állam, mint független lény alakítja létfeltételeit, s nemzetközi politikáját a többi államokkal érintkezésben létérdekének megfelelően irányítja; belső szuverenitása pedig biztosítja neki a szabadságot önmagának minden külső beavatkozás nélkül való megszervezésére. Ugyanígy Heinrich *Rommen* ⁶⁰¹ Santi *Romano*,⁶⁰² Amédée *Bonde*⁶⁰³ és Carl *Bilfinger*⁶⁰⁴, is. Paul *Fauchille*⁶⁰⁵ ugyancsak beszél belső (intérieure et intranationale) és külső (extérieure et internationale) szuverenitásról, értvén az előbbi alatt autonómiát, az utóbbi alatt függetlenséget. Utóbbi feltételezi a belső szuverenitást, amely alapját képezi, tehát conditio sine qua non-ja. A külső szuverenitás az államok egymasközötti viszonylatában nyilvánul meg, s a nemzetközi jog kizárólag erre, és nem a belső szuverenitásra vonatkozik. Könyve későbbi helyein azonban egyszerűen elfelejteni látszik ezt a kijelentését, s több, mint száz oldalon keresztül beszél az intervencióiról, mint a *belső* és külső szuverenitás megszorításáról,⁶⁰⁶ majd olyan nemzetközi jogi intézményekről, amelyek kizárólag a belső szuverenitást korlátozzák (immunitás a bíraskodás alól, kapitulációk, nemzetközi jogi szolgalmak, kom-

⁵⁹⁴ F. v. *Martens*, I, 286.

⁵⁹⁵ L. v. *Neumann*, 18.

⁵⁹⁶ A. *Pillét*: *Recherches*, 36.

⁵⁹⁷ F. *Brentano-Sorel*, 32. s köv. 11.

⁵⁹⁸ A. *Rivier*: *Principes* I, 52.

⁵⁹⁹ G. *Butler*, 35, s köv. 11.

⁶⁰⁰ J. *Matos*, 8.

⁶⁰¹ H. *Kommen*, 125—6.

⁶⁰² S. *Romano*, 96.

⁶⁰³ A. *Bonde*, 39.

⁶⁰⁴ C. *Bilfinger*, 123.

⁶⁰⁵ P- *Fciuchille*, I. l. 224. s köv. 11., 454—61.

⁶⁰⁶ i. m. I. 1.: 538—663. (Restrictions à la souveraineté intérieure et extérieure des Etats).

pedum, semlegesített területek, állandóan semlegesített államok stb.).⁶⁰⁷ Sir John *Fischer-Williams*⁶⁰⁸ is megkülönbözteti a befelé irányuló szuverenitást, mint egy földrajzi területen érvényesülő személyes viszonylatot (a personal relation in a geographical sphere) a kifelé irányuló, más államokkal szemben érvényesülő szuverenitástól. Sőt felfogása közel jár a külső szuverenitás tagadásához, mikor később kijelenti, hogy másrésről a szuverenitás nem az államok kölcsönös viszonyaira kitulajdonított kifejezés, mert az államok, kivéve, ha a másik állam alájuk van rendelve, egymáshoz való viszonyukban nem szuverének, hanem csak függetlenek. Ugyanígy Louis *Le Fur*⁶⁰⁹ Marcel *Moye*⁶¹⁰ H. van *lantén*⁶¹¹ Oiulio *Diena*,⁶¹² Edmund C. *Mower*⁶¹³ Alejandro *Alvarez*⁶¹⁴ stb. Mindkét irányú szuverenitást egyaránt hangsúlyozza ellenben René *Foignet*.⁶¹⁵ A belső a határokon belül érvényesül szerinte, s ez teljes. A külső viszont korlátozva lehet nemzetközi szerződésekkel, amelyeket az államok szabadon fogadtak el. „La souveraineté est le droit qui appartient à l'État d'agir librement, à l'intérieur et à l'extérieur.“ Külső és belső szuverenitást különböztet meg végül *Mausbach*⁶¹⁶ is, de utóbbit lényegesebbnek tartja. „Csak azáltal, hogy egy állami lény *önmagában* szuverén, mondja, van igénye a nemzetközi jogban is teljes joggal lépni fel más államok mellett.“

Képviselve van ez a felfogás a magyar irodalomban is *Teghze Gyula*,⁶¹⁷ *Csekey István*⁶¹⁸ s főleg *Búza László*⁶¹⁹ szuverenitásfelfogásában, aki szerint a szuverenitás befelé állami, kifelé nézve pedig nemzetközi szabadság alakjában nyilvánul

⁶⁰⁷ i. m. I. 1.: 663—726.

⁶⁰⁸ *Fischer—Williams*, 29.

⁶⁰⁹ *Le Fur*: Précis, 63., 342—8.

⁶¹⁰ M. *hloye*, 112.

⁶¹¹ van *lantén*, 494., 516.

⁶¹² G. *Diena*, I, 92.

⁶¹³ E. C. *Mower*, 112.

⁶¹⁴ A. *Alvarez*, 49. (Art. 2.).

⁶¹⁵ R. *Foignet*, 59., 174—82.

⁶¹⁶ *Mausbach*, 102.

⁶¹⁷ *Teghze*, 202.

⁶¹⁸ *Csekey*, Z—1.

⁶¹⁹ *Búza*: Nemzetközi jog, 91. s ikov. 11., U. ő: Beavatkozás, 1.

meg. „A helyzet ugyanaz, — mondja — mint az államon belül az egyesek részére biztosított szabadságnál, melynek ugyanaz a két ága van: az államhatalomtól való mentességet biztosító egyéni szabadság, s a politikai szabadság, mely az államihatalomban való részvétel jogát biztosítja.“

Hasonlatos az előbbi felfogáshoz azoké, akik nem belső és külső, hanem közjogi és nemzetközi jogi szuverenitásról beszélnek. De mint már rámutattunk, a két felfogás nem azonos, hiszen mind a közjogi, mind a nemzetközi jogi szuverenitásnak lehetnek úgy belső, mint külső vonatkozásai. Így már Giacomo Grasso⁶²⁰ megkülönböztet a belső vagy közjogi szuverenitás mellett nemzetközi jogi szuverenitást, amely egyenlő államokkal való viszonylatban áll fenn. Hasonlóan C. Schaeffer és H. Brode,⁶²¹ továbbá Julius Hatschek.⁶²² Nálunk meg például Vali Ferenc⁶²³ beszél alkotmányjogi és nemzetközi jogi szuverenitásról, s ezeket tiszta jogi fogalomnak tekinti, amely „a politika teréről ment át az alkotmányjog terére, majd innét a nemzetközi jog tudományába.“

A relativálás terén továbbmegy mindeme felfogásoknál Santi Romano⁶²⁴ mikor a szuverenitás fogalmi egységének elvetésével egész sereg egymástól különböző szuverenitásfogalmat különböztet meg. Eltekintve attól, hogy szuverenitása nemcsak az államnak lehet, az állami szuverenitásnak is különböző értelmei vannak — mondja. Sőt a szuverenitás ezen túlmenőleg is csak egy adott pozitív rend alapján bír érvénnyel; ha ez a nemzetközi jog, akkor nemzetközi jogi, ha az állami jog, állami jogi, ha ellenben más rend: ismét más szuverenitásról beszélünk.

Vannak azonban a relatív elméletek hívei közt is olyanok, akik a szuverenitásfogalomnak ezt a ketté- vagy éppen sokfélé-osztását nem helyeslik. *Kelsen* elítélő bírálatát már a szuverenitás tagadásánál ismertettük. Így nyilatkozik azonkívül Eduardo L. Bidau⁶²⁵ is, aki szerint a szuverenitás egy és

⁶²⁰ G. Grasso, 23. s köv. 11.

⁶²¹ Schaeffer—Brode, 27.

⁶²² J. Hatschek: System, 20., U. ö: Grundriss, 10.

⁶²³ F. A. Vali: Servitutes, 7., U. ö: Szolgalmak, 12. s köv. 11.

⁶²⁴ S. Romano, 96.

⁶²⁵ E. L. Bidau, I, 68.

oszthatatlan lévén, legfeljebb szemlélni lehet külső és belső szempontból, de nem lehet szó külső és belső szuverenitásról. „Luego, desde que la soberanía es una (por definición), es indivisible, per consecuencia, y esta mal hecha la división, adoptada por comodidad, de soberana interior y soberanía exterior. In realidad, sólo se trata de dos aspectos distintos de una misma cuestión.“ S Miroslas *Gonsiorowski*³²⁶ szerint is helyesebb nem két (külső és belső) szuverenitásról, hanem ugyanazon egy szuverenitás két arcáról beszélni. W. F. *Schuber*³²⁷ szerint pedig megkülönböztethető ugyan a szuverenitásnak ez a két ága, de belsőleg összefüggenek, és csak könnyebb megismerés és megvilágítás céljából kell őket szétválasztani. Nálunk főleg *Irk Albert*³²⁸ hangsúlyozza, hogy „az államok szuverenitása fajlag akként szét nem darabolható, mintha külön létezhetnék belső és külső szuverenitás. Egyik a másiktól feltételezett.“

2. A jog korlátain belüli szabadság.

a) A joghoz viszonyított szabadság általában.

A szuverenitás, mint szabadság, nemcsak azért korlátolt az idetartozó felfogások szerint, mert kifelé és befelé tényleg más módokon nyilvánul meg, hanem azért is, mert csak az állam fölött álló, vagyis nemzetközi jog korlátain belül nyilvánulhat meg, s nem azzal szemben is. Látja ezt már A. *Pillét*,⁶²⁹ aki szerint a függetlenség szükségképpen abszolút ideának felel meg, amely nem korlátozható, mert korlátozása már függést jelentene; ilyen értelemben a szuverenitás azt jelentené, hogy az állam riem ismer el urat maga fölött, s kifelé is, befelé is mindent tehet, amit jónak lát. A valóság azonban az szerinte, hogy egy állam sem kormányozhatja és igazgathatja magát abszolúte szabadon. Harmadik államok sose ismernének el olyan kormányt, amely nem akarná vállalni az államok nemzetközi kötelezettségeit. Az állam nem folytathat kénye-kedve szerinti külpolitikát, nem kényszerítheti rá akarátát még területén sem

⁶²⁶ M. *Gonsiorowski*, I, 90.

⁶²⁷ W. F. *Schubert*, 15.

⁶²⁸ *Irk*: Bevezetés, 105.

⁶²⁹ A. *Pillet*: Recherches, 11., 19., 22—3.

feltétlenül az idegenekre. Egyáltalán belső joga nem áll a nemzetközi jog fölött, hiszen nemzetközi jogilag felelősségre vonható. Abszolút szuverenitásról tehát csak az államok abszolút elszigeteltsége esetén lehetne szó, ma azonban a nemzetközi érintkezés hiánya elképzelhetetlen, a nemzetközi jog szabályszerint megelőzi a nemzeti jogokat, vagyis az államok függetlensége és szuverenitása semmi más, mint a nemzetközi jog által húzott határokon belüli szabad mozgás joga.

Ma már nem beszélhetünk abszolút szuverenitásról, mondja Miroslas *Gonsiorowski*⁶³⁰ is, mert ezzel összetörnénk a nemzetközi jog alapjait. Önkorlátozásról és hatásköréről a hatáskör megállapítására ugyanezért nem lehet szó. Hiszen a pozitív jog szabályai kötik az államot, s a szuverenitás csak ezek korlátain belül gyakorolható. És minél inkább fejlődik a nemzetközi jog, annál kisebb lesz az államok cselekvési szabadsága. Sőt ezt nemcsak a jog szabályai korlátozzák, hanem a tényleges állami kapcsolatok és érintkezés is. Ez alól egy állam sem vonhatja ki magát. Ha tehát formailag érvényes is az a tétel, hogy az állam fölött nincs magasabb hatalom, nem az lényegileg. A szuverenitás fogalma nem egyenlő többé a *suprema potestas*-szal, még befelé sem!¹ A szuverenitás korlátozva van részint az emberek, a többi államok s a nemzetközi jogközösség joga, részint a megkötött egyezmények által. Hogy mégis beszélhetünk szuverenitásról, annak az az oka, hogy az államoknak legmagasabb céljaik megvalósítása végett kell bizonyos szabadsággal bírniok. Viszont ebből az következik, hogy ha a szuverenitás hatalmát nem magasabb célja: az emberiség fejlődése érdekében, hanem önző célokra használja fel, megszűnik létjogosultsága és alapja. Megfelel tehát az emberi szabadságnak; mint az: alá van rendelve a közérdeknek, s mint az: fejlődik. Sőt ebben az értelemben írt már Gabriel *Tarde*⁶³¹ is, aki szerint „amit szabadságnak hívunk az egyeseknél, ugyanazt hívjuk szuverenitásnak az államoknál.“

Giulio *Diena*⁶³² mint láttuk, azokat az államokat tartja szuverénnek, amelyek saját funkcióikat szabadon végezhetik. Mivel pedig az, hogy mik az állam saját funkciói (*le funzioni*

⁶³⁰ M. *Gonsiorowski*, I, 96., 100.

⁶³¹ G. *Tarde*: *Les transformations du droit*. 163.

⁶³² G. *Diena*, I, 92.

che sono proprie dello Stato), a nemzetközi jog mindenkori tartalmától függ, nyilvánvaló, hogy az ő felfogása is ebbe a csoportba tartozik. Edmund C. Mower⁶³³ szerint pedig ma már csak teoretikusan áll az önkorlátozási elméleteknek az a tanítása, hogy az állami szuverenitás az a legfőbb hatalom, amely az államot kormányozza, amely nincs alávetve semmilyen ellenőrzésnek, kivéve, ha önmaga veti alá magát, s amely korlátozhatatlan, mert a korlátozás szétrombolásával egyenlő. Praktikusan azonban a szuverenitás messzi van attól, hogy abszolútnak és korlátlannak elismert hatalom legyen. Az államok a nemzetközi jogközösségbe való pusztá belépés következtében már kötve vannak a nemzetközi jog által, amihez járul a nemzetközi szokás- és szerződési jog. A valóságban a nemzetközi jog ép azért jött létre, hogy korlátozza az államokat külső magatartásaikban. S korlátozásai csak elméletileg önkorlátok, a gyakorlatban valódiak. A szuverenitás tehát nem korlátlan hatalom, az állam függetlensége rohamosan adja át helyét az internacionalizmus hatása következtében a függőségnek. Az állami elszigetelődés kora megszűnt akkor, amikor a gőzé és elektromosságé megkezdődött, s vele együtt eltűnt minden lehetőség arra, hogy a szuverenitást, mint abszolút fogalmat a nemzetközi viszonyok hatékony elemeként képzelhessük el. Ahogyan az egyénnek is alkalmazkodnia kell a társadalmi követelményekhez és környezetéhez a társadalmi kényszer hatása alatt, éppúgy kell alkalmazkodnia a modern államnak is a nemzetközi jogközösséghez. J. P. A. François⁶³⁴ szintén hasonló állásponton van, mikor kijelenti, hogy a szuverenitás fogalma alakult a történelem folyamán, s ahogy a nemzetközi jog kifejlődése az államok kizárólagos hatáskörét (domaine réservé) egyre szűkebb körre szorítja, úgy szorul egyre szűkebbre a szuverenitás is, amely ma már nem tekinthető korlátlan hatalomnak, mert ez a nemzetközi jogközösség (comitas gentium) jogi fogalmával összeegyeztethetetlen lenne; nem abszolút, hanem csak relatív fogalom tehát, ami csak a nemzetközi jog korlátai közt érvényesül. Röviden: a nemzetközi jog korlátain belüli szabadság. „De «Souvereiniteit» van den Staat is niet an-

⁶³³ E. C. Mower, 55., 109—12.

⁶³⁴ J. P. A. François, I, 82. s köv. 11.

ders dan de bevoegdheit em binnen de door het volkenrecht getrokken grenzen vrijelijk de nationale belangen te behartigeii.“ Ahogy csak a szabad egyén tekinthető függetlennek, mondja Antonio Sanchez de *Bustamante y Sirven*⁶³⁵ is, úgy az állam is csak akkor az, ha szuverén. Függetlenség, autonómia, szuverenitás és politikai szabadság ugyanazon egy jognak különböző nevei, helyesebb azonban a szuverenitás nevet használni, mivel a többi említett fogalom ezt már föltételezi. S itt említhető meg Ernst *Wolgost*⁶³⁶ felfogása is, aki szerint a szuverenitás neve legfőbb hatalmat, *suprema potestast* jelent ugyan, ez azonban nem felel meg valódi értelmének. A XVII. században, mikor használni kezdték, azt jelölték vele, amire *törekedtek*: a legfőbb hatalmat; ma azt jelölik, amit *elértek*, s ami bizony a gyakorlatban nagyon homályos valami. Általában az önmagán nyugvó társadalmi közület, az állam magasabb voltának állítása bármely más közület, különösen más állam parancsoló vagy kényszerítő hatalmával szemben, oly módon, hogy az államot adott esetben jogosultnak kell tartanunk bizonyos tartózkodás, nem tevés kívánásaira. Csupán ennyit jelent az az állítás, hogy az állam legmagasabb, hiszen csak a maga körében, s a többi államokkal egyenlően az. Csupán relatív szabadságot tulajdonít a szuverén államoknak végül Georg *Cruseif*⁶³⁷ is; a szuverén állam is lehet szerinte korlátozva, a lényeg csak az, hogy a többi hatalmak korlátozottsága ellenére is szuverénnek ismerjék el. Ilyen értelemben tartja szuverénnek Monacot s Danzigot is. Teljesen helytelen ellenben szerinte tartalmi jelenségektől tenni függővé a szuverenitás meglétét; a szuverenitás tartalma ugyanis állandóan változik, például a háborúra való jog valaha feltétlenül hozzátartozott, ma sokkal kevésbbé.

A magyar irodalomban is vannak képviselői e felfogásnak. *Irk Albert*⁶³⁸ szerint például igaz ugyan, hogy „a régi nemzetközi jogban a nemzetközi normák kényszererővel való felruházásával szembeszegült az államok féltékenyen őrzött szuveré-

⁶³⁵ A. S. de *Bustamante y Sirven*: Programas, 4L, U. ő: Droit, I, 217—8. 11.

⁶³⁶ E. *Wolgast*, 749.

⁶³⁷ G. *Grusen*, 39—42.

⁶³⁸ *irk*: Szuverenitás, 131., U. ő: Tanulmányai, 122-35., U. ő: Nemzetközi jog, 36—50.

nitása, aminek birtokában az államok elhárítottak maguktól minden olyan organizációt, amely velük szemben kényszerrel alkalmazható volna.“ A Nemzetek Szövetségének létrejöttével azonban az abszolút szuverenitás kora letűnt. „Ezen organizáció ... számtalan, az állam akaratától független kötelezettséget ró az organizáció tagjaira, sőt azon államokra is, amelyek ezen organizációnak ma még nem tagjai.“ Sőt „egyes intézkedéseivel az állami szuverenitást nemcsak korlátozza, hanem az állami élet meghatározott területein fel is függeszti.“ Különösen korlátozva van a háború joga, ami *szervő* szerint csak a Nemzetek Szövetségét illeti meg; az államterületi felségjog (főleg az egyre fejlődő kisebbségi jog által) s az állami egyenjogúság (főleg a Tanács s az Állandó Nemzetközi Bíróság szervezetében). Ezekre a korlátozásokra *szervő* szerint nagy szükség volt. Kétségtelen, mondja, a szuverenitásnak a civilizáció fejlesztésében betöltött missziója, de mégis helyes a részbeni feladása, ha ezen áldozat még nagyobb értékek szolgálatába szegődik. „Az állam területén belül hatalmának mindenkit alárendel, maga iránt feltétlen engedelmisséget követel; — mondja *Teghze Gyula*⁶³⁹ is — ő jelentkezik e körön belül minden szerv és minden hatóság hatalma forrásaként“ — „kifelé más hatalommal szemben feltétlen önállóságában áll az.“ A nemzetközi jog korlátozó hatását azonban elismeri, sőt különösen kiemeli a területenkívüliséget, állandó semlegességet, Nemzetek Szövetségét, nemzetközi zálogot, bérletet, szolgalmakat s a kisebbségek védelmét, mint a szuverenitás nemzetközi jogi korlátait. Vagyis szerinte is a nemzetközi jog korlátain belüli szabadság a szuverenitás lényege, amely felfogást csupán az komplikálja, hogy ő a nemzetközi jogot nem heteronóm s koercitív, hanem autonóm s ígérő (szerződéses) jellegű jognak tartja, amelynek alapja nem parancs, hanem az államok akarat-egyezése. Hogy ezen az úton mégsem az önkorlátozást elméletekhez jut el, annak az az oka, hogy szerinte „bár nem kifejezetten“, de azért a nemzetközi jog mögött is ott áll a hatalmak koncertje, Nemzetek Szövetsége stb. képében a legerősebb társadalmi hatalom, amely szabályait szankcióval is ellátja. A nemzetközi jogközösségi tagság sem kizárólag az államtól függ,

⁶³⁹*Teghze*, 7., 13., 15., 17—8., 29., 40., 202—7., 230—9., 317—8.

s ha egyszer tag lett, kötik a nemzetközi jog általános szabályai, még ha nem vett is részt azok kiképzésében. Főleg a Nemzetek Szövetsége létrejöttének tulajdonít nagy jelentőséget, mondván, hogy megalakulása óta a szuverenitás minden megszorítása, mely addig az illető állam akaratán nyugvó önkorlátozásként jelentkezett, „mintegy intézményileg lép fel, lényeges változását eredményezvén az államok jogi helyzetének.“

Lényegileg ebbe a csoportba sorozható Horváth Barna⁶⁴⁰ szuverenitáselmélete is, aki a jogfogalmi pluralizmus és monizmus ellentétéből vezeti le az abszolút és relatív szuverenitáselméletek ellentétét. Az összefüggés és ellentét problémája az állami, egyházi és nemzetközi jog viszonyára nézve éleződött ki különösen, de az összes jogközösségekre felvethető. A pluralizmus (szerinte helytelenül hívják dualizmusnak) szerint az egyház, állam és nemzetközi jogközösség koordináltak, s közöttük és a hozzájuk rendelt jogalanyok között feltétlen (abszolút) különbség áll fenn — egymás számára áthatolhatatlanok. A jogelméleti monizmus szerint viszont előbbi felfogás megbontja a jog egységét; szerinte a különböző jogközösségek és a hozzájuk rendelt joganyag különbségét viszonylagosnak (relatívnek) kell tekintenünk, mint az egységes és egyetlen jogrendszer részeiét. Kérdés mármost, hogy melyik felfogás a helyes? Szerző szerint „téves a jogközösség áthatolhatatlanságának dogmája, de téves a jog egységének és ügyetlenségének postulátuma is. Vagyis összefüggés és ellentét egyaránt lehetséges, de nem szükségszerű.“ Az áthatolhatatlanság dogmája azért téves, mert az egyik jogközösség joga a másikon s jogán keresztül áthatolhat ugyanarra a tényálladéokra; a jog egységéé pedig azért, mert a jogot csak logikai összefüggésében, s nem mint történeti valóságot nézi. Másszóval: a joglogikai szempont a monizmusnak, a jogtörténeti vagy jogszociológiai a pluralizmusnak látszik igazat adni. A joganyag jogközösségek szerinti tagozódása előbbi szerint «relatív, utóbbi szerint abszolút különbséget is jelenthet. Ellentét tehát köztük csak a szükségszerűség kérdésében van, mert előbbi állítja, utóbbi tagadja a jog szükségképeni logikai egységét. Mivel azonban az egység lehetőségét a jogszociológia se tagadja, konkrét történeti helyzetre nézve a

⁶⁴¹ Horváth: Bevezetés, 62—72.

két nézőpont eltérő eredményre is vezethet. Mikor viszont az ellentét ilyenkor is fennáll, akkor az a kompromisszuális megoldás szokott érvényesülni, hogy a két joganyagot mesterségesen úgy alakítják, vagy legalább úgy konstruálják, hogy egymás részéről áthatolhatatlanoknak legyenek tekinthetők. Ilyenkor a joglogika az egységet bármelyik jogközösségből kiindulva konstruálhatja, a lényeg az, hogy mindkettő bizonyos autonómiát, blankettet ad a másiknak, hangsúlyozván, hogy az csak az ő engedélye alapján autonóm vagy szuverén. A jogszociológia pedig szintén elismeri, hogy bár a két jog áthatolhatatlan, báirmi legyen is a tény oka, kompromisszum azonban mindkét jogközösségben egyaránt érvényesül, azokat új, kezdetleges jogközösségbe foglalván össze. Vagyis látjuk, hogy az át nem hatolási kompromisszum, melynek igen finom fokozatai lehetnek, átmeneti alakzat az egység és abszolút áthatolhatatlanság között. „*Abszolút áthatolhatatlanság*: ez az abszolút szuverenitás, a *summa potestas* régi elgondolása (konceptiója); a minél teljesebb áthatoltság arányában válik a jog egységgé és egyetlenné; az *át nem hatolási kompromisszum* gondolata pedig az autonómia és a szuverenitás modern elgondolásának (konceptiójának) felel meg. Az adott történeti helyzet szerint *úgy* az egyházjog és államjog, mint az államjog és nemzetközi jog különbségének nyilvánvalólag ez az *át nem hatolási kompromisszum* felel meg inkább, mint az *abszolút áthatolatlanság* vagy az *abszolút* egység konstrukciója.“ Láthatjuk ezekből, hogy szerző több okból is a relatív elméletek vallói közé sorozandó. Elsősorban azért, mert az abszolút és relatív elméletek helyességének a kérdését csak relatíve eldönthetőnek tartja; másrészt pedig azért, mert a mai viszonyok közt, tehát relatíve, nem az abszolút szuverenitás vallását, vagy a szuverenitás teljes tagadását, hanem a relatív elméleteket tartja helyesnek, s azok közül is azt, amely az állami szabadságot (át nem hatolást) a nemzetközi jog (egység, kompromisszum) alapján, tehát korlátain belül látja fennforogni.

Még nagyobb súlyt fektet a szuverenitásfogalomban rejlő szabadságelemre *Búza* László,⁶⁴² aki csak azért nem azonosítja ezt a két fogalmat, mert a szuverenitás hatalmi elemére is tekin-

⁶⁴² *Búza*: Nemzetközi jog, 8., 91., 100—1., 156—7.

tettel van. „A nemzetközi jog, szabatosabban a nemzetközi alkotmány mondja — az állami szabadság (szuverenitás) elvén épül föl.“ Ez a szabadság azonban nem abszolút, hanem relatív, a nemzetközi jog korlátaihoz viszonyított. Hiszen „az állam az őt kötelező nemzetközi jogszabályokkal ellentétes állami jogot jogszerűen nem hozhat létre, az állami jog csak a nemzetközi jog területén kívül érvényesülhet. Az állami jog a nemzetközi alkotmányra, illetve az államnak az alkotmány által biztosított szabadságára vezethető vissza, s csak a nemzetközi jog korlátain belül mozoghat.“ „Minden állami abszolút szabadsága szükségképpen anarchiát jelentene. A nemzetközi jognak éppen az a feladata, hogy az államok szabadságának kölcsönös korlátozásával a rendet biztosítsa a nemzetközi életben.“ Igaz, hogy szerző felfogása közel jár az önkorlátozási elméletekhez, mikor megállapítja, hogy „mivel az állami szabadság határait a nemzetközi jog állapítja meg, nemzetközi jog viszont csak az érdekelt állam hozzájárulásával jöhet létre, az állam önmaga állapítja meg állami szabadságának terjedelmét is.“ De ez nem az abszolút önkorlátozási elmélet. Inkább nevezhetnők a saját hozzájárulással való korlátozhatóság tanának, amely nem a korlátok fogalmi külső jellegét tagadja, hanem csak tartalmuk megállapításának módjára vonatkozik. Sőt még ezt is szelídíti a szerző, mikor megállapítja, hogy még ilyen értelmű önkorlátozás sem áll fenn, „csak a nemzetközi alkotmány korlátai között, mert a nemzetközi alkotmány a maga egészében eo ipso kötelező valamennyi államra nézve, amely a nemzetközi jogközösség tagja, úgy, hogy a nemzetközi jogközösségi tagság az állami szabadság bizonyos fokú korlátozásával szükségszerűen össze van kötve.“ Ez pedig már nem önkorlátozás, hiszen még ha feltesszük is, hogy a nemzetközi jogközösség tagjai csak a saját hozzájárulásukkal voltak ily énekül elismerhetők (ami szerfölött vitás), ez még nem jelenti a nemzetközi alkotmány bírálatát; sőt: az illető állam ennek akár melyik tétele ellen már eleve tiltakozhatik is. S mivel szerző szerint, ha egyszer tag lett, ez mégis kötni fogja, nyilvánvaló, hogy az államok akaraturalmáról a nemzetközi jog, illetve legalább a nemzetközi alkotmány megalkotását illetően az ő rendszerében nem lehet szó. A helyzet gyakorlatilag egyébként is az, hogy ma már minden állam tagja a nemzetközi jogköz-

zösségriek, s a jövőben létrejövő államoktól előreláthatólag éppúgy nem fogják s nem is lesznek kötelesek megkérdezni, hogy óhajtanak-e a nemzetközi jogközösség tagjai lenni, mint ahogy az emberek hozzájárulása sem szükséges ahhoz, hogy egy jogállamban a jogközösség tagjainak tekintessenek. A lényeg tehát az, hogy szerinte az állami szuverenitás relatív, mert — eltekintve a nemzetközi jogközösség minden tagját egyaránt kötelező nemzetközi alkotmánytól — az állam a nemzetközi jog mindazon szabályait, melyek hozzájárulásával létrejöttek, követni tartozik. Sőt ezeknek a köteleességeknek a száma még szaporodni fog. „A nemzetközi jog határozott fejlődési tendenciájaként állapítható meg az állami szabadságnak nemzetközi közérdekből való mind erősebb korlátozása. Ez a törekvés az ilyen tárgyú kollektív szerződések egyre nagyobb számában és nagyobb jelentőségében nyilatkozik meg, mejynek rendelkezései előbb-utóbb a nemzetközi alkotmány általános érvényű szabályaivá fognak kifejeződnl... Ennek a fejlődési tendenciának persze erős küzdelmet kell vívnia az állami szabadság, a szuverenitás princípiumával. A nemzetközi jogalkotást éppen ennek a két elvnek a küzdelme jellemzi.“

b) A joghoz viszonyított szabadság meg-
személyesítve.

Az államok relatív szabadságát éppúgy meg lehet személyesíteni, mint ahogy az abszolút szuverenitás hívei az abszolút szabadságot megszemélyesítették. Ezen a csoporton belül azok felfogása a leggyakoribb, akik a *függetlenséget* tekintik a szuverenitás lényegének, csakhogy — szemben az abszolút szuverenitás híveivel — nem abszolút függetlenséget, hanem bizonyos, elsősorban jogi korlátozásokon, határokon belülit.

Idesorozható már *Kaltenborn*⁶⁴² felfogása, aki a szuverenitást „az államnak más államokkal szemben való önállóságaként“ jelöli meg. A szuverenitásra való jog William Edward *Hair*⁶⁴³ szerint is a függetlenségre való jogból folyik, amely legtagabb értelemben az államnak azt a jogát jelenti, hogy akara-

⁶⁴² *Kedtenbom*, 266.

⁶⁴³ W. E. *Hall*, 55—8.

tát más államok részéről minden beavatkozástól menten gyakorolhatja minden ügyben és esetben, amelyeket illetőleg független közösségként cselekszik: vagyis léte megőrzésének és fejlesztésének jogát. J. C. *Bluntsch*⁶⁴⁴ szerint pedig az állami szuverenitás megnyilatkozik: *a)* az államnak idegen államtól való függetlenségében és területén minden idegen állami cselekvésnek a megakadályozásában; *b)* az államnak abban a szabadságában, hogy saját állami akaratát önmaga határozhatja meg, s nyilváníthatja saját meggondolása -szerint. Ez a szuverenitás azonban, ha nevében van is bizonyos abszolutisztikus tendencia, szerinte nem jelent abszolút függetlenséget vagy szabadságot, mivel az államok nem abszolút lények, hanem jogilag korlátozott személyek, amelyek csupán annyi függetlenséggel és szabadsággal rendelkeznek, amennyit a szükségképeni emberi világrend, a többi államok önállósága, s a velük való kapcsolatok megengednek. A nemzetközi jog megőrzi, de egyúttal korlátozza az államok szuverenitását, β vele szemben egy állam sem hivatkozhat arra, mivel a szuverenitás nem az államok önkényében, hanem az emberi közösségben bírja alapját. A nemzetközi jogi szuverenitás, mondja G *Grasso*⁶⁴⁵ is, egyenlő államokkal való viszonylatban áll fönn, és az állami függetlenség negatív fogalmával egyenlő, szemben a közjogi szuverenitással, amely az államnak az egyénekkal szemben való hatalmát, parancsolását, cselekedeteit jelenti, tehát pozitív fogalom.

A szuverenitásfogalomban lévő szabadságelem relativitását vitatja Friedrich von *Martens*⁶⁴⁶ is. A szuverenitás terjedelme, mondja, nem ugyanaz nemzetközi viszonylatban, mint a belső kormányzásban. A különbség kitűnik, ha az állam érintkezésbe lép más államokkal, s nemzetközi jogokat és kötelezettségeket akar szerezni; ilyenkor kénytelen elismerni a többi állam érdekeit és jogait is, tehát lemondani hatalmi teljességének az érvényesítéséről. Vagyis az állami jogi értelemben abszolút szuverenitáselv a nemzetközi közösségben a népek kölcsönös vonatkozásai következtében korlátok közé szorul. Ha-

⁶⁴⁴ J. C. *Bluntschli*, 88.

⁶⁴⁵ G. *Grasso*, 23. ,s köv. 11.

⁶⁴⁶ I\ v. *Martens*, I, 286.

sonlóan Alphens *Rivier*.⁶⁴⁷ Eduardo L. *Bidau*⁶⁴⁸ szerint pedig a szuverenitás joga (el derecho de soberanía) azt a képességet jelenti, melynél fogva az állam magát befelé megalkotja és a függetlenségét kifelé védelmezi, s amelynek következtében személyiségét úgy kifelé, mint befelé megőrzi. A függetlenség, mondja Lord *Phillimore*⁶⁴⁹ is, ugyanazon törzs hajtása, mint a szuverenitás; sose szabad ugyanis elfelejtenünk ezt az elvet: sic ut cre tuo ut alienum non laedas; az állam is csak addig a határig élhet jogával, ahol a másokéi kezdődnek, azon túl nem. Paul *Fauchille*⁶⁵⁰ a külső szuverenitást azonosítja az államok függetlenségével, ami ismét semmi más, mint az állam teljes és csorbíthatatlan szabadsága, s minden külső beleszólás kizárása, melyet sem az erkölcs, sem tényleges hatalmak nem korlátozhatnak, hanem csak a nemzetközi jog. A szuverenitás tehát csak azt jelenti, hogy az állam fölött nincs szuverén, s nem azt, hogy az állam mindent megtehet, amit akar, és mindent megengedhet magának; a szuverén állam csak cselekedeteinek az ura; de nem tehet meg mindent szabadon, ami lehetséges. Ennek a relatív iránynak ad igazat szerinte az állampraxis is.

A szuverenitás a legfőbb tekintély, mondja L. *Oppenheim*⁶⁵¹ is, amely minden más földi tekintélytől független. Ez a fogalom tehát a szó szoros értelmében mindenirányú függetlenséget foglal magába az ország határain belül és kívül egyaránt. A függetlenség szónak azonban egészen relatív értelmet ad, mikor megállapítja, hogy az nem jelenti az állam korlátlan szabadságát bárminek a megtételére, ami neki tetszik, minden megszorítás nélkül; maga a merő tény, hogy van nemzetközi jog, már megszorítja minden civilizált állam korlátlan szabadságát, mivel az minden államnak megtiltja, hogy akármelyik más állam ügyeibe beavatkozzék. A függetlenség tehát csak fokozati fogalom (a question of degree), s a „porosz felfogás“, amely az államot öncélnak s az államhatalmat mindenekelőtt-állónak és isteninek tartja, ellenkezik a demokráciával és minden alkotmánnyal; s ha IV. Henrik elmondhatta Franciaország-

⁶⁴⁷ A. *Rivier*: Principes, I. 52., U. ö: Lehrbuch, 89.

⁶⁴⁸ E. L. *Bidau*, I, 68.

⁶⁴⁹ Walter George Frank *Phillimore*, 40.

⁶⁵⁰ P. *Fauchille*, I. 1.: 225., 254—61., 408., 428—31.

⁶⁵¹ L. *Oppenheim*: Law, I, 135. s köv. 11., U. ö: Lenge, 74—8.

ról, hogy „La France vaut bien une messe“, akkor mi is joggal mondhatjuk, hogy „La paix du monde vaut bien la perte de l'indépendance de l'État.“ Hasonlóan a relatív függetlenséget tartja a szuverenitás lényegének C. *Schaeffer* és H. *Brode*,⁶⁵² Marcel *Moye*,⁶⁵³ Amédée *Bonde*,⁶⁵⁴ E. C. *Stow*,⁶⁵⁵ C. Saavedra *Lamas*,⁶⁵⁶ Rolf *Knubben*,⁶⁵⁷ A. S. *Bustamante*.⁶⁵⁸ Hasonlóképp függetlenségnek tartja a szuverenitást Carl *Bilfinger*,⁶⁵⁹ is. Éppen függetlenségük következtében azonban jogosultak szerinte az államok önként kötelezettségeket vállalni, s ezáltal kölcsönös vonatkozásait konkrété szabályozni; ez a korlátozás ugyanis, mely független státusok megőrzésén alapul, nem vezet függésre (Abhängigkeit), hanem csak kölcsönös alkalmazkodásra (Interdependenz). Független állapotuk biztosítéka az, hogy szerződéseiket és szövetségi tagságaikat felmondhatják. És mivel a szuverenitás szeriate nemcsak jogi függetlenség, hanem tényleges erőnek, legalább minimális tényleges szabadságnak is kell hozzájárulnia az előbbi tulajdonsághoz, hogy szuverén államiról beszélhessünk, ezt a minimális tényleges függetlenséget közelebről is meghatározza, s befelé az állam önkormányzatának szabadságában, kifelé területe és függetlensége megvédésének képességében s kapcsolatosan mozgási és döntési szabadságában véli felfedezni, mivel az állam egyéniségét kifelé szerinte határai jelzik. Ebben az értelemben ír továbbá H. van *Zanten*,⁶⁶⁰ G. *Diena*,⁶⁶¹ René *Foignet*,⁶⁶² T. *Báty*,⁶⁶³ *Le Fur*,⁶⁶⁵ és J. M. *Yepes*.⁶⁶⁵ Sőt idesorolható K. *Strupp*,⁶⁶⁷ legújabb

⁶⁵² *Schaeffer—Brode*, 27.

⁶⁵³ *M. Moye*, 100., 112.

⁶⁵⁴ *A. Bonde*, 39.

⁶⁵⁵ *E. C. Stowel: Law*, 49.

⁶⁵⁶ *C. S. Lamas*, II, 507.

⁶⁵⁷ *R. Knubben*, 148., 164.

⁶⁵⁸ *A. S. de Bustamante y Sirven: Programas*, 41., U. o: *Droit*, I, 217.

⁶⁵⁹ *C. Bili'inger*, 117—8.

⁶⁶⁰ *H. van lantén*, 494., 516., 522.

⁶⁶¹ *G. Diena*, I, 92.

⁶⁶² *R. Foignet*, 58—60., 175., 183—6., 196—8.

⁶⁶³ *T. Baty*, 14—8.

⁶⁶⁴ *Le Fur: Préc^s*, 342. s köv. 11.

⁶⁶⁵ *J. M. Yepes*, 36. s iköv. II.

⁶⁶⁶ *K. Strupp: Règles générales*, 496.

felfogása is, aki fentismertett szuverenitástagadó elméletét utóbbi munkájában kifejezetten feladva, szintén azt állapítja meg, hogy a szuverenitás fogalmát, bár teljesen relatív értelemben, meg kell tartanunk; ebben a nem tagadható értelemben pedig azt jelenti, — folytatja — hogy az állam független a hozzá hasonló közületektől, ami az egyenlőség elvével kombinálva odavezet, hogy a nemzetközi jogban nem képzelhető majorizálás.

A magyar irodalomban már Kiss István⁶⁶⁷ a teljes szuverenitás egyik főismertetőjelének mondotta az állam függetlenségét minden más államhatalomtól, amely államjogi függetlenség viszont nem zárja ki szerinte a nemzetközi jogi korlátozás lehetőségét. Másik ismérve a nemzetközi jog általános korlátai közötti cselekvési szabadság, ami lényegileg ugyanezt fejezi ki, és nem mentesíti az államot lekötött szava alól. „Ha az *egységes* államhatalom kifelé *független*, — mondja *faluhelyi* Ferenc⁶⁶⁸ is — és a maga területén más állami hatalom érvényesüléséi *kizárja*, saját határain belül pedig *korlátlan*, akkor az ilyen államhatalom *szuverén*.“ *Igaz*, hogy „a *teljes* függetlenség az államok egymásrautaltságának mai korszakában fogalmi lehetetlenség. Ez a *teljes* függetlenség azonban a szuverenitásnak ma már nem is lehet a kelleke.“ A szuverenitáshoz szükséges függetlenség szerinte csak akkor hiányzik, „ha az államhatalom cselekvésének *jogérvényességéhez* egy fölötte álló másik államhatalom hozzájárulása szükséges.“ S mint láttuk, *Teghze* Gyula⁶⁶⁹ is a nemzetközi jog korlátain belüli szabadságnak, a függetlenségnek egy pozitív alakját látja a szuverenitásban. Hasonlóan *Ottlik* László.⁶⁷⁰

A szabadság megszemélyesített alakját látják a szuverenitáspiroléma mélyén azok a felfogások is, melyek a szuverenitás lényegeként a *nemzetközi jogközvetlenséget* jelölik meg. Először Kiss Istvánnál⁶⁷¹ találkozunk ezzel a nézettel, aki szerint a szuverenitás, vagyis az állami főhatalom összesége addig teljes, míg „az állam (illetőleg ennek feje) egy másik állam

⁶⁶⁷ Kiss, 64. s köv. 11.

⁶⁶⁸ *Faluhelyi*: Közjog, I, 43., II, 1—2.

⁶⁶⁹ *Teghze*, 202.

⁶⁷⁰ Ladislav *Ottlik*, 220.

⁶⁷¹ Kiss, 64. s köv. 11.

irányában (illetőleg ennek feje irányában) államjogi alárendeltség viszonyába (nem) jó.“ Nagyobb hatással, bár — mint látni fogjuk — helytelenebb szövegezéssel vetette fel újra ezt a gondolatot Alfred *Verdross*⁶⁷² Ő, mint már láttuk, két szuverenitásfogalmat különböztet meg, amelyeket szerinte élesen szét kell választanunk, mert nevük azonosságán kívül semmi közük sincs egymáshoz: a nemzetközi jog abszolút s az államok relatív szuverenitását. A kettő összezavarásából ered szerinte az a nézet, hogy az államok feletti nemzetközi jog és az állami szuverenitás nem férnek össze, holott egy röpke pillantás a nemzetközi jogra elég annak a megállapítására, hogy a nemzetközi jog, valahányszor állami szuverenitásról beszél, soha nem ért ezalatt mást, mint jogi hatáskört (Kompetenz), ami nem állhat ellentétben a nemzetközi joggal, hiszen nemcsak változik annak tartalmával együtt, hanem egyenesen abból van levezetve, s nélküle el sem képzelhető. Vagyis szuverén és nem szuverén állam között nem lehet abban keresni a különbséget, hogy utóbbi alá van vetve a nemzetközi jognak, előbbi nincs. A nemzetközi jognak ugyanis minden állam alá van vetve. A különbség az, hogy a szuverén államok kizárólag csak a nemzetközi jognak vannak alávetve, míg a nem szuverén államok más, állami jognak is. Szuverének tehát azok az államok, amelyek kizárólag és közvetlenül a nemzetközi jognak vannak alávetve; a szuverenitás lényege a kizárólagos nemzetközi jogközvetlenség (*ausschliessliche Völkerrechtsunmittelbarkeit*). Ezen felfogás alapján az államok három csoportba oszthatók: I. Amelyek közvetlenül és kizárólag a nemzetközi jognak vannak alárendelve (*szuverén államok*); ezek: 1. a normális hatáskörű, 2. a csak nemzetközi jogilag korlátozott hatáskörű államok, mint *a)* a protegált államok, *b)* államszövetségek tagállamai, *c)* más, normális hatáskörükben nemzetközi szerződéssel korlátozott államok (*quasi-protectio*). II. Részint más állam jogának, részint a nemzetközi jognak közvetlenül alávetett államok (*részszuverén államok*): 1. hűbéres államok, 2. szövetséges államok nemzetközi hatáskörrel bíró tagállamai, 3. a domíniumok, 4. egyes gyarmatok. III. Teljesen más állam jogának alávetett

⁶⁷² A. *Verdross*: *Einheit*, 35. s köv. 11., U. ö: *Verfassung*, 118. s köv. II., U. ö: *Fondement*, 308. s köv. 11., U. ö: *Règles générales*, 322., 334. Elméletének rövid ismertetését és bírálatát adja *Moór*: *Szuverenitás*, 166—71.

államok (*nem szuverén államok*): 1. szövetséges államok nemzetközi hatáskörrel nem bíró tagállamai, 2. gyarmati protektorátus alatt lévő államok. *Verdrossnak* ez a felfogása olyan nagy hatással volt magára Hans *Kelsennél*⁶⁷³ is, hogy bár ő ma a szuverenitás tagadói közé tartozik, ennek az elméletnek is tulajdonít bizonyos relatív helyességet. „Minden jogközösség — mondja —: az általános nemzetközi jogközösségtől kezdve, az államszövetség, a szövetséges állam, a tagállam, az autonóm tartomány, a község, a legutolsó szerződéses magánjogi közösséggig a *jogi alakulatoknak egyetlen folytatólagos sorozatába* oszthatók be. Ha jogi alakulatok bármelyike is ezen a soron *belül* egyáltalán „szuverénnek“ nevezhető, úgy ez az elnevezés legfeljebb azt jelentheti, hogy az illető jogközösség felett csupán *csak a nemzetközi jogközösség áll, vagyis hogy ez a jogalany közvetlenül a nemzetközi jogrendnek van alárendelve, hogy mint a legtöbb állam... közvetlenül tartozik a nemzetközi jog alá.*“ Követi őket Joseph Laurenz *Kunz*⁶⁷⁴ is. ő a szuverenitásnak jogelőfeltételi és nemzetközi jogi fogalmát különbözteti meg. Mint a jog előfeltétele, a szuverenitás jogilag abszolút. Ez a tulajdonság azonban nem az egyes államokat, hanem csak a nemzetközi jogrendet illeti meg. Az abszolút egyedállami szuverenitás, mint jogelőfeltételi fogalom, a nemzetközi jognak nemcsak létével, hanem már a lehetőségével is összeegyeztetetlen. Állami szuverenitásról csak nemzetközi jogtartalmi értelemben lehet szó. Ilyen értelemben azok az államok szuverének, amelyek, ha alá vannak is rendelve a nemzetközi jognak, csak, kizárólag és direkt, közvetlenül a nemzetközi jognak vannak alárendelve. S mivel csak a nemzetközi jognak van hatásköre a hatáskörök megállapítására, az állami hatáskört bármikor, bármiben megszoríthatja; vagyis az állami szuverenitás, mint pozitív jogtartalmi jelenség, a nemzetközi jog tartalmának változásával együtt változik.

Az abszolút szuverenitás fogalmának az ideje lejárt — mondja Joseph *Barthélémy*⁶⁷⁵ is. — Az államok szabadsága korlátozva van, hiszen tiszteletben kell tartaniok a megkötött szerződéseket. És ezek száma a kulturális, ipari, kereskedelmi,

⁶⁷³ H. *Kelsen*: Szuverenitás, 22.

⁶⁷⁴ J. L. *Kunz*: Staatenverbiiduiigen, 40., U. ö: Primauté, 597.

⁶⁷⁵ J. *Barthélémy*, 420. s köv. II.

technikai stb. érintkezés folytonos erősödése következtében napról-napra nő. Nincs egyetlen állam, amely ki tudna kapcsolódni a nemzetközi életből, nincs egyetlen, amely elmondhatná magáról, hogy szabadsága nincs korlátozva a nemzetközi jog által. Az abszolút szuverenitás történeti fantóm; minden állam korlátozva van a nemzetközi jog által, s az állami szuverenitás semmi más, mint a nemzetközi jog által húzott korlátokon belüli szabad mozgás hatalma, ami csak akkor áll fenn, ha az állam közvetlenül a nemzetközi jognak vaíi alávetve, azaz ha hatáskörét közvetlenül a nemzetközi jog állapítja meg. Megszűnik ellenben, mihelyt az állam és a nemzetközi jog közé egy idegen fórum kerül. Hasonlóan Dietrich *Schindler*,⁶⁷⁶ ki szintén kijelentette, hogy míg az állam szuverén, nem lehet szó más államnak való jogi alárendeléséről — hiszen ép ez a szuverenitás lényege. S idetartozik Heinrich *Rommer*⁶⁷⁷ is, aki a szuverenitásnak azt a meghatározását tartja találónak, hogy az azon területtel és lakósokkal bíró uralmi szervezet tulajdonsága, amely hasonló rend szervezetének nincs alárendelve, amely fölött tehát csak a nemzetközi jogrend áll. Mivel azonban ő egyházi író, ehhez még azt is hozzáteszi, hogy az egyház, amely éppoly *societas perfecta*, mint az állam, szintén korlátja a szuverenitásnak.

A mai magyar irodalomban *Csekey István*⁶⁷⁸ képviseli ezt a felfogást. Ő az állami szuverenitást a kisebbségi joggal való összefüggésében teszi vizsgálat tárgyává. „A kisebbségi kérdések megoldására irányuló törekvés — mondja — ... mind jogilag, mind politikailag bizonyos személyi köteleknek bevonulását jelenti az egységes souverain államnak szilárd épületébe. S az állami pozitívizmusnak ez a növekedése az államfetisizmusnak lassú elsorvadásához vezet.“ „Ez az új államszemlélet a souverainitás és a minoiritás fogalmáról érlelte meg azt a felfogást, hogy a nemzeti kérdésnek területi megoldása a legtöbb esetben lehetetlenség. Miután azonban a nemzet fogalma többé nem territoriális, hanem személyi probléma, mivel a nemzet „lelki-ideális komplexum“, ezért kell a modern államnak metafizikai lényéből olyan pozitív lényé, olyan nem-

⁶⁷⁶ D. *Schindler*, 262.

⁶⁷⁷ H. *Kommen*, 125—6.

⁶⁷⁸ *Csekey*, 3—4.

zetközi jogi testületté átalakulni, amelyben a souverainitás a következő modern kettős jelentőséget foglalja magában. Belsőleg nem az államhatalom korlátlanságában nyilvánul többé, hanem abban a tulajdonságában, hogy az állam az egyessel szemben jogilag mint feltétlen fölérendeltség jelentkezik. Külsőleg pedig azt jelenti a souverainitás, hogy az állam nincs semmi más hatalomnak, mint a nemzetközi jog magasabb rendjének alávetve.“ A szerző megállapítja még ezután, hogy „amikor az állam belső souverainitásának egy részét valamely közjogi testületnek (pl. a nemzeti kisebbségek kultúraautonómiájának), vagy külső souverainitásának egy részét a Nemzetek Szövetségének delegálja, ez souverainitásának önkorlátozását jelenti csupán.“ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ő az abszolút elméletek közé tartozó önkorlátozásai elmélet követője lenne, hiszen, mint láttuk, a nemzetközi jognak közvetlenül alárendelt (nemzetközi jogközvetlen) államokat tekinti szuverénnek, amely felfogás semmiképp sem sorozható az abszolút elméletek közé.

Ismét mások *alá nem vetettségként* személyesítik meg az államok szabadságát, mikor mint szuverenitásról beszélnek róla. Idesorozható már Paul *Heilborn*.⁶⁷⁹ Szerinte a szuverenitás nem hozható fel a nemzetközi jog jogisége ellen, mert összeegyeztethetetlen ugyan egy konkrét alárendeltséggel, de nem egy jogrend alávetettséggel. Hasonlóan *Kleintjes*⁶⁸⁰ is, aki szerint az államok külső szuverenitása semmi más, mint a nemzetközi jog által legitimált alá nem vetettségük politikai vonatkozásban, bármely más állam kizárólagos akaratával szemben. Ugyanígy *Diana*⁶⁸¹ Paul *Fauchille*,⁶⁸² M. *Gonsiorowski*,⁶⁸³ H. *Rommeri*⁶⁸⁴ s C. *Billinger*⁶⁸⁵ is.

További megnyilvánulása a megszemélyesített szabadságnak az *oszthatatlanság*: Ezt a szuverenitás rendszerinti velejárójának mondja már J. C. *Bluntschli* bár ő egyes államkapcsolat

⁶⁷⁹ P. *Heilborn*, 21—2.

⁶⁸⁰ *Kleintjes*, 28.

⁶⁸¹ *Diana*, I, 92.

⁶⁸² P. *Fauchille*, I. 1.: 454.

⁶⁸³ M. *Gonsiorowski*, I, 90.

⁶⁸⁴ H. *Rommen*, 125—6.

⁶⁸⁵ C. *Billinger*, 118.

⁶⁸⁶ C. J. *Bluntschli*, 88.

latok esetében tesz ezalól kivételeket. Nagyobb súlyt helyez erre a tulajdonságra A. *Bonde*⁶⁸⁷ aki meg a minden parancs alól mentes parancsolási jogot (*droit de commander sans être commandé*) tartja oszthatatlannak. Hasonlóan E. L. *Bidau*,⁶⁸⁸ aki meg — mint láttuk — a szuverenitás fogalmi oszthatatlanságából a külső és belső szuverenitás elválaszthatatlanságot vezeti le.

Végül vannak a relatív szabadságelméleteknek olyan követői is, akik a szuverenitásban a *be nem avatkozás* (*non interventio*) elvének megtestesülését látják, ami ezt az eredetileg elméleti követelményt a pozitív nemzetközi jog egyik leggyakorlatibb területére ülteti át. A szuverén hatalom törvényeit minden külső befolyástól mentesen állapítja meg, — mondja már P. *Fauchille*⁶⁸⁹ — s ügyeit minden külső befolyás kizárásával intézi; kívülről mind bel-, mind külügyei tekintetében befolyásolhatatlan. Hasonlóan G. G. *Wilson*,⁶⁹⁰ ki szerint az állam belső szuverenitása következtében jogosult belügyeinek akármely külső állam beavatkozása nélküli szabályozásaira. R. *Foignet*⁶⁹¹ szerint pedig az állami függetlenségből folyik az a jog, hogy az állam megakadályozhatja más állam beavatkozását akár bel-, akár külügyeibe. Ezzel a megokolással mondja C. *Bilfinger*⁶⁹² is, hogy a szuverén államok fölött nincs fórum, tehát egyiknek sincs joga a másik ügyeibe beavatkozni (intervenció tilalma). Ellery C. *Stowel*⁶⁹³ szerint pedig a független államok, melyek a nemzetközi jogközösséget alkotják, féltékenyek minden olyan beavatkozásra, amely saját területükön lévő cselekvési szabadságukra irányul, és a szuverenitás az egyetlen megoldás, amely a jog érvényesülését beavatkozás nélkül biztosítja. Talán még pontosabb, ha azt mondjuk, hogy a szuverenitás az a rendszer, amely a külső beavatkozást a minimumra redukálja. A magyar irodalomban ezt a felfogást vallja *Teghze Gyula*⁶⁹⁴ aki az intervenciónak a szuverenitásban megnyilvánuló tilalmát a *Mon-*

⁶⁸⁷ A. *Bonde*, 195—222.

⁶⁸⁸ E. L. *Bidau*, I, 68.

⁶⁸⁹ P. *Fauchille*, I, 1.: 224.

⁶⁹⁰ G. G. *Wilson*, 16.

⁶⁹¹ R. *Poignet*, 174.

⁶⁹² C. *Bilfinger*, 118.

⁶⁹³ E. C. *Stowel*: *Intervention*, 1.

⁶⁹⁴ *Teghze*, 231.

roe-elvre hivatkozással támasztja alá. Az állami szabadság be felé való vonatkozásában az államnak egy meghatározott körben szabad cselekvési lehetőséget biztosít, — mondja végül *Búza* László⁶⁹⁵ is — amelyet területi fenségnek neveznek, s amely magába foglalja az idegen államok beavatkozásától való mentességet (non intervention vagyis azt, hogy ott idegen állam semmilyen tevékenységet nem fejthet ki (impérium kizárólagossága).

II. A szuverenitás, mint relatív hatalom.

A relatív elméletek éppúgy nem pusztán negatívumnak tekintik a szuverenitást, mint az abszolút elméletek; éppúgy nem pusztán szabadságnak, hanem hatalomnak is. Csakhogy nem abszolút hatalomnak, mint azok, hanem relatív, nem mindenek fölött álló, hanem csupán bizonyos körön belül érvényesülő hatalomnak. Ez a kör a jogrend, s így a szuverén hatalom ebben az értelemben semmi más, mint a jogrend pozitív tartalma. Az a *hatáskör*, ami az államokat a pozitív jogrend alapján megilleti. A különbség ezek közt az elméletek közt csupán annyi, hogy egyesek általában minden állami hatáskört szuverenitásnak tekintenek, mások ellenben csak bizonyos kvalifikált hatásköröket. Előbbiek szuverenitásnak tekintik a hatáskört, bármilyen tartalma van is, mert azt csak fogalmi szempontból teszik vizsgálatuk tárgyává; utóbbiak ellenben tartalmi szempontból vizsgálják, s csak akkor hajlandók szuverenitásként elismerni, ha legalább bizonyos tartalmi minimummal bír. Az idesorozható felfogások tehát kétféleképpen aszerint, hogy a hatáskört, mint a szuverenitás lényegét fogalma vagy tartalma szempontjából vizsgálják-e.

1. A hatáskör, mint fogalom.

a) A szuverenitás, mint hatáskör általában.

Általában a nemzetközi jogi hatáskört nevezi külső szuverenitásnak már *Klein*tes⁶⁹⁶ bár nála még bizonyos tartalmi

⁶⁹⁵ *BUZA*: Nemzetközi jog, 102.

⁶⁹⁶ *Klein*tes, 28.

momentumok is közrejátszanak, mikor a Nemzetek Szövetsége tagállamairól azt állítja, hogy azok csak részszuverenitással bírnak. *Verdross*⁶⁹⁷ szerint pedig, mivel a kizárólagos nemzetközi jogközvetlenség, amit ő a szuverenitás lényegének tart, azt jelenti, hogy az állam hatásköre közvetlenül a nemzetközi jogon alapul: a szuverenitás a teljesen nemzetközi jogközvetlen államok nemzetközi jogi hatáskörét jelenti. Tehát — legalább is nemzetközi jogi értelemben — nem korlátlan, hanem relatív, a nemzetközi jog korlátain belüli szabadságot jelent, ami viszont a valóságban semmi más, mint a nemzetközi jogon alapuló hatáskör. S ilyen értelemben sem abszolút hatalommal felruházott szervet kell szuverénnek tartanunk, hanem olyat, ami jogi felsőbbségként csak magát a nemzetközi jogot ismeri el. Egészen más kérdés, hogy ő — mint láttuk — az államok eme relatív szuverenitásával szemben a jogrend egészének abszolút szuverenitást tulajdonít.

Hasonlóan két szuverenitásfogalomból indul ki *Josephus Jitta*⁹⁰⁸ is, csak hogy ő az abszolút szuverenitást nem a jogrend, hanem az emberi nem oldalán látja fennállani. Az emberi nem jogközösségében — mondja — a szuverenitás, vagyis a társadalom képviselőjének legmagasabb fokú hatalma magát a megismerés útján meg és tulajdonképpen csak ezt. Mivel azonban az emberi nem hatalmát mai szervezetében az államok és azok kapcsolatai gyakorolják, nevezhetjük az államok uralmát is szuverenitásnak, ámbár az csak levezetett, történetileg kiképződött hatalom: az emberi nemtől való közvetlen kölcsönzés értelmében. Az állami szuverenitás tehát levezetett (abgeleitet) — dérivé (), hiszen az emberi nem kölcsönöz; ezenkívül relatív s következésképp korlátozott, mivel jogi, területi és személyi korlátai vannak. A korlátozás oka, hogy az állami szuverenitás fennállásának egyetlen célja a társadalmi élet észszerű rendezése; semmi szükség sincs tehát az abszolút szabadságra. Eltekintve itt a szuverenitás térbeli, személyi és politikai korlátaitól, a jogi korlátoknak az állam hatáskörét korlátozó hatása három irányban nyilvánul meg: 1. az egyes emberekkel szemben; 2. az emberi nemmel

⁶⁹⁷ A. *Verdross*: Verfassung, 118. s. köv. 11., U. ő: Règles générales, 69—74.

⁹⁰⁸ J. *Jitta*: Neugestaltung, 8. (U. ő: Rénovation, 9.).

szemben (mégpedig negatívén azáltal, hogy az állam nem bonthatja meg a nemzetközi jogrendet — *Enthaltungspflicht*, *devoir de s'abstenir* —; pozitívén meg azáltal, hogy azt egyenesen elő kell segítenie — *Handlungspflicht*, *devoir d'agir* —); 3. a többi államokkal szemben (főleg az elismerés és együttműködés kötelezettsége — *Anerkennungs- und Zusammenwirkungspflicht*, *l'obligation de reconnaître les autres Etats et de collaboration* — által). A szuverenitás nem tekinthető végső, szabad és feltétlen hatalomnak az emberi életek felett, — mondja Mc. *Iver*⁶⁹⁹ is — amely csak Istenéhez volna hasonlítható. Inkább egy funkció gyakorlása, korlátozva és függve azon fogalomtól, aminek funkciójáról szó van, s nemkülönben a funkció gyakorlására létrehozott szervezet minőségétől és fokától. Egy közösség kelléke, s nem abszolútabb, mint maga a közösség. Az államhatalom csak az állami szolgálat (*service*) eszköze, amit pedig senki sem tekint korlátlan; a kormánynak a szolgálathoz szükséges hatalmon felül is hatalmat tulajdonítani súlyos tévedés és minden írányizmus alapja. Ha igaz lenne, hogy az állam azért korlátlan, mert jogi korlátozásainak ő maga a forrása, akkor az egyházakat is annak kellene tekintenünk, mert tőlük ered az egyházjog. A nagy különbség a jelen és múlt politikai gondolkozása közt azonban ép az, hogy a szuverenitást ma máir korlátozottnak és relatív jellegűnek tartjuk. Antonio Sanchez de *Biistamante y Sirven*⁷⁰⁰ szerint meg közelebbről azt a képességet vagy *jogot* jelenti a szuverenitás, aminélfogva az illető nemzetközi jogi személy minden olyan természetű tárgyban, ami őt megilleti, határozatokat hozhat és végrehajthat, feltéve, hogy ezek nem ellenkeznek magával azzal a joggal, amelyen alapulnak.

Gabriele *Salvio*⁷⁰¹ ismét a szuverenitás kettős fogalmából indul ki, mikor az államok közösségének abszolút, az államoknak viszont csak relatív szuverenitást tulajdonít. A szuverenitás mondható szerinte minden más hatalomnak való alárendeléstől és korlátozástól mentes legfőbb és független hatalomnak, amely kizárja minden korlátozásnak a lehetőségét, ha az az illető közösség akarata nélkül vagy éppen ellenére volna.

⁶⁹⁹ Mc. *Iver*, 467—8.

⁷⁰⁰ *Busíamante y Sirven*: *Droit*, I, 220.

⁷⁰¹ G. *Salvioli*: *Súdi*, 46—50.

Az, zal azonban tisztában kell lennünk, hogy ilyen értelemben csak az államok közössége szuverén. Az egyes állam, mint jogi jelenség, nem tekinthető függetlennek, mert minden részközösség, akár szuverén, akár nem, korlátozva van jogilag. Cselekedetei ugyanis, amennyiben nincsenek megtiltva, megengedettek, tehát alanyi jog tartalmát képezik, aminek fölötté áll a tárgyi jog. Ezt szerinte azok⁷⁰² sem tagadhatják, akik a nem tilos cselekedeteket nem hajlandók a kifejezetten megengedettekkel egyformán bírálni el, s alanyi jognak tekinteni, hiszen a tilalom hiánya azt jelenti, hogy a többi államoknak viszont meg van tiltva ezek megakadályozása — aminek azonban szükségkép alanyi jog felel meg a jogosult állam oldalán. S ha egy állam jogilag korlátozott (*limitato dal diritto*), nem lehet egyúttal jogilag feltétlen (*giuridicamente incondizionato*). Vagy, mint később kifejti,⁷⁰³ abszolúte szuverén állam nem lévén, szuverén és nem szuverén állam között csak a függőség súlyossága (*la gravité de la dépendance*) tehet különbséget. Ha ugyanis egy állam helyzetét (vagyis jogai és kötelességei összeségét) egy más állam egyoldalú akarata határozza meg (belső függés), az előbbi állam nem szuverén, hiszen utóbbi állam egyoldalú akaratkijelentésével megváltoztathatja helyzetét, megszüntetheti jogait. Ha viszont az előbbi állam függő helyzete a szuverén állammal kötött szerződés eredménye, a függő viszonyban lévő állam — bárminőek is korlátai — szuverén marad, hisz feltalálható benne a szuverenitás legfőbb ismertetőjele, hogy önmagát korlátozta és korlátozásai alapja saját hozzájárulása. Ezzel a fordulattal azután a szerző szerencsésen visszatért az önkorlátozási elméletekhez — de relatív formában.

A régi idea, — mondja James Wilford *Garnet*⁷⁰⁴ is — hogy a szuverenitás abszolút, korlátlan hatalom, hogy a szuverén állam — okkal vagy ok nélkül — bármikor hadakozhat, hogy tetszés szerint hódíthat területeket, hogy legfőbb bírāja saját ügyeinek, hogy akármilyen politikát folytathat, tekintet nélkül az államok összeségének érdekeire — egyszóval hogy az államokat nem köti semmiféle jog, csak sajátmaguk: a kö-

⁷⁰² D. Anzilotti: *Diritto*, 68.

⁷⁰³ G. Salvioli: *Règles générales*, 69—74.

⁷⁰⁴ J. W. Garner: *Limitations*, 36. s köv. 11., U. ö: *Developments*, 644., U. ö: *Droit*, 239.

zépkor ártalmas és végzetes hagyatéka (a „malign and sinister inheritance“ of the middle ages), amelyet vissza kell utasítanunk, mivel a mai nemzetközi viszonyokkal nem egyeztethető össze. Hiszen az államok nemzetközi jogközösségben élnek, s így egyetlen állam abszolút szuverenitása éppolyan elképzelhetetlen, mint az egyéné az állami jogközösségben. A nemzetközi jog minden államot korlátoz, amely a nemzetközi jogközösségbe belépett, s a nemzetközi összeműködés fejlődése még fokozza ezt a korlátozást. Az abszolút szuverenitáselmélet tehát, amely az államnak abszolút és korlátlan törvényes uralmat tulajdonít: tagadása a nemzetközi jognak, s ha gyakorlatilag alkalmaznák, nemzetközi anarchiára vezetne. Gyökeresen át kell tehát alakítanunk, s utóbbi értelemben a szuverenitás igazi és észszerű fogalma nem jelenthet mást, mint az állam hatáskörébe (jurisdiction) tartozó személyek és dolgok ellenőrzésének a hatalmát. Vagyis belső és nem külső fogalom, sőt még ebben a vonatkozásban is csak relatíve lehet róla szó, mert az államok befelé is korlátozva vannak nemzetközi kötelezettségeik által. Ide jut el Sakutaro *Tachi*⁷⁰⁵ is, aki szerint az állami szuverenitás a parancsolás és a kényszerítés hatalmát jelenti, amely megnyilvánul egyrészt az állam polgáraival szemben (személyi szuverenitás), másrészt mindazokkal a személyekkel szemben, akik területének a határai között laknak (területi szuverenitás): azt azonban, hogy ez a legfelsőbbnek és az állami jog birodalmában legmagasabbnak tekintett hatalom abszolút, vagy nemzetközi jogilag is korlátlan lenne, tagadja. Ez kifelé való vonatkozásban egyszerűen mint a nemzetközi jogból eredő valódi jog (droit réel) tekintendő, amelynek alapján az államok jogosultak a többiektől követelni, hogy e szuverenitásnak saját hatáskörük határai között s a nemzetközi jog által elismert feltételek mellett való gyakorlását ne akadályozzák. Ez a jog pedig szerinte az államok személyiségében gyökerezik. H. van *Zanten*⁷⁰⁶ szerint meg olyan fogalom a szuverenitás, amely a történelem folyamán több fejlődési fázison ment át, s ma már nem értünk alatta mást, mint az államoknak a hatalmát vagy működési körét. Az állami szuverenitás nem abszolút fogalom, mondja ha-

⁷⁰⁵ S. *Tachi*: Souveraineté et le droit, 408. s köv. 1!., U. o: Souveraineté et l'Indépendance, 31—8., 111.

⁷⁰⁶ van *Zanten*, 516.

sonlóan E. C. *Stowel*,⁷⁰⁷ hanem csupán annak a véelme (presumption), hogy az állam által bizonyos elismert határokon belül végzett cselekedetek jogosak. A nemzetközi jog persze változtathatja is ennek a véelemnek a határait.

A szuverenitás fogalmának jogi, vagyis hatáskör jellegét hangsúlyozza Juraj *Andrassy*⁷⁰⁸ is. Hatalom ez, mondja, amely meghatározható amaz eszközök összeségeként, amelyeket a jog saját megvalósulása céljára rendelt. Ezek alapján mondhatjuk, hogy a kormány teljes mértékben azoknak az eszközöknek a használatára van utalva, amelyeket a maga terveinek megvalósítása végett számára a törvény előír. („Po torn se moze reci, da je vlast ukupna mjera onih sredstava, koja pravo odredjuje ũ svoje realizacije.“) T. *Baty*⁷⁰⁹ pedig abban látja a szuverenitásnak, amit egyébként az államiság külső látható jelének tart, a lényegét, hogy minden államban vannak vezetők és vezetettek. Vagyis a szuverenitás csak relatív legfelsőség (supernitas), de nem mindenhatóság (omnipotence); s elsősorban alkotmányjogi kérdés: az állam belső szervezetére vonatkozik. Másszóval: általános legfőbb irányítás (direction) az államon belől határozott és korlátozott számú emberek által, s nem kényszerítés (coercion). S itt említhető Joseph *Barthélémy*'nek⁷⁰⁹ az a már ismertetett felfogása is, hogy a szuverenitás semmi más, mint a nemzetközi jog által húzott határokon belőli szabad mozgás hatalma. Baron Edouard-Eugène-François *Descamps*⁷¹⁰ is megállapítja, hogy a szuverenitás nem abszolút, hanem csak saját hatáskörében való legfelsőbbség. A szuverenitás igazi elve rendszerint azokhoz a társadalmi csoportokhoz van kötve, amelyeket tökéletes vagy önmagukban teljes társadalmaknak nevezünk, s amelyeknél a kormányzó hatalom a saját célja tekintetében és saját rendjében (dans son ordre) nincs alávetve felsőbb pozitív tekintélynek, amitől függene.

Louis *Le Fur* felfogása, bár sok változáson ment keresztül, végül szintén ide jutott el. Ő eleinte az abszolút szuveréni-

⁷⁰⁷ E. C. *Stowel*: Law, 59.

^{707a} J. *Andrassy*, 56., 82.

⁷⁰⁸ T. *Baty*, 14—8.

⁷⁰⁹ J. *Barthélémy*, 420. s köv. 11.

⁷¹⁰ Baron *Descamps*, 439—44.

táselmélet híve volt. Az a szuverén, aki végső fokon parancsol, mondta. A szuverenitás tehát a parancsolás és végső döntés hatalma, hatáskör a hatáskör megállapítására, amely csak önmagát korlátozhatja, de kívülről nem korlátozható, mert akkor megszűnnék.⁷¹¹ Később a pozitív abszolút elméletektől átpártolt a negatívokhoz, vagyis a szuverenitás tagadóihoz. E szerint a felfogása szerint a szuverenitásnak az állam belső jogában is csak relatív értelme van, a nemzetközi jogban pedig egyáltalán nem létezik, hanem bizonyos relatív függetlenség helyettesíti. Legjobb ezért ezt a hibás dogmát a nemzetközi jog elméletéből is teljesen kiküszöbölni.⁷¹² Végül ezt a felfogását is feladva, a relatív szuverenitás hívei közé állt, mikor tankönyvében ismét alkalmazta a szuverenitás fogalmát, de egészen relatív értelemben. „Az állam lévén — mondja⁷¹³ — máig az emberi társadalom szervezetének legkiemelkedőbb formája, fennhatósága is kiemelkedőbb, mint a többieké; ezt hívjuk szuverenitásnak s ez tartalmazza az állam számára azt a jogot, hogy a hatáskörébe tartozó kérdések felett végső fokon dönthet, és a feltétlen kényszer monopóliumát, aminek segítségével ebben a körben határozatait a címzettek ellenállása esetén kényszerrel is végrehajthatja.

A magyar irodalomban *Vali Ferenc*⁷¹⁴ sorozható ide, aki szintén teljesen relatívnak tartja a szuverenitást a nemzetközi jog szempontjából, aminek elméleti felépítése, de egyben gyakorlati keresztülvitele is abszolút szuverenitásfogalom feltételezése esetén leküzdhetetlen akadályokba ütköznék. A törvényes rendelkezések és alkotmányos forrásaik csak az állam alattvalóihoz viszonyítva a legmagasabbak, s nem kifelé is. Az állam nemzetközi jogi szuverenitása egyáltalán nem jelent legmagasabbságot, hanem csak bizonyos törvényes rendet vagy hatáskört (jurisdiction). Ennek értelmében az állam jogosult mindent megtenni, kivéve amit az általános nemzetközi jog vagy különleges egyezmények kifejezetten megtiltanak neki. A szuverenitás tehát általában az állam törvényes cselekvési

⁷¹¹ L. *Le Fur*: Etat, 443., U. ő: Droit naturel, 409—10.

⁷¹² *Le Fur*: Conditions, 77.

⁷¹³ *Le Fur*: Pièces, 63., 342—8.

⁷¹⁴ F. A. *Vali*: Servitudes, 7—9., U. ő: Szolgalmak, 12—3.

területe vagy kizárólag az államot megillető hatáskörnek az egésze, amelyet a nemzetközi jog utal ki neki.

b) A szuverenitás, mint megszemélyesített hatáskör.

Miként a szabadság és hatalom általában, úgy a hatáskör is megszemélyesíthető. És amint az előbbiekre is van példa a szuverenitáselméletek körében, úgy találunk olyanokat is, akik a hatáskör fogalmát megszemélyesítve, a személyiséget, a jog- vagy cselekvőképességet, valamely konkrét alanyi jogot, illetve általában az autonómiát jelölik meg a szuverenitás lényegként.

α) A szuverenitás személyiség.

Az államok nemzetközi jogi személyek, — mondja már Giacomo Grasso⁷¹⁵ — a teljes nemzetközi jogi személyiség megszerzése pedig azt jelenti, hogy az államok nemzetközi jogi értelemben szuverének, s hogy tettekkel vagy kijelentésekkel nyilvánították akarataikat azoknak az elismert elveknek a fenntartására, amelyek az államok együttélését szabályozzák. Külső szuverenitás (*sovrانيتà nel senso del diritto internazionale*) és nemzetközi jogi személyiség tehát lényegileg egyet jelent. Orlando szerint ugyancsak az a szuverenitás lényege, hogy az állam jogi személy (*persona giuridica*); átveszi ezt tőle G. E. Vellani,⁷¹⁶ s egyszersmindt hangsúlyozza felfogásának teljes relativitását; a személyiség ugyanis semmi mást nem jelent, mondja, mint az állam erejét (*ierza*), amely ma hatalmas, tegnap gyenge, holnap közepes, holnapután amint az Isten akarja. azonban mindig, mint ilyen létezik, s szükségképen relatív lényege nem változik meg azért, mert szuverenitásnak, impériumnak, a parancsolás és kényszerítés legfőbb hatalmának hívjuk. Jellemzi ezt a személyiséget, hogy önmagát szabadon megalkotó közösség sajátja, vagyis olyané, amely önmagában, alapítóinak erejében bírja saját önkéntes elismerésének és egyúttal létezésének s működésének az értelmét. A szuverén állam, mondja E. L. Bidau⁷¹⁷ is, fogalmánál fogva úgy kifelé,

⁷¹⁵ G. Grasso, 23. s köv. 11.

⁷¹⁶ G. E. Vellani, 42.

⁷¹⁷ E. L. Bidau, I, 68.

mint befelé megőrzi személyiségét. Paul *Fauchille*⁷¹⁸ szerint pedig a belső szuverenitás az, ami az államnak személyiséget ad. A jogtan és a pozíív jog az ilyen életjelenséget — mondja Hans *Gerber*⁷¹⁹ — személynek is nevezi. Az állam szuverén politikai egység, — mondja George Grafton *Wilson*⁷²⁰ is — tömören: szuverenitással bíró politikai test. Ennek első lépcsője a belső szuverenitás, vagyis hogy belügyeibe nem avatkozhat be senki. Ez azonban még nem jelent íejjes szuverenitást, vagyis személyiséget. Ahhoz, hogy egy állam tagja legyen a népek családjának, szükséges, hogy azok az államok, amelyek ezen a körön belül vannak, mint ilyet elismerjék. Az elismerés pillanatától kezdve tekinthető az állam a külső szuverenitás birtokosának, s a mind belsőleg, mind külsőleg szuverén állam nemzetközi jogi személynek. Sakutaro *Tacht*⁷²¹ pedig, ha nem is tekinti azonosnak az államok személyiségét és szuverenitását, utóbbit mindenesetre az előbbiből folyó jognak tartja. René *Foigne*⁷²² megfordítva: a szuverenitást tartja a nemzetközi jogi személyiség előfeltételének.

A magyar irodalomban már *Kiss István*⁷²³ a szuverenitás tartalmának egyik része gyanánt említi föl az állam személyiségének kellő kifejezését. *Vali Ferenc*⁷²⁴ pedig megállapítja, hogy „a nemzetközi jog korlátozza az államok cselekvési körét, de ezen a határon belül *oit* van a szabad elhatározásnak és tevékenységnek köre, a szuverenitás szabad tere. Az elhatárolás szükségképen magávalhozza a jogi kötelezettségek komplementáris fogalmát, a jogosítványt. A fenti értelemben szuverenitás felett rendelkező nemzetközi jogi közületek, általában államok, egyben alanyai, jogosultjai ennek a nemzetközi jogi rendnek, vagyis személyek a nemzetközi jog körében. A szuverenitás felett rendelkező közületek tehát egyben a nemzetközi jog által elismert személyek.“ S viszont: a nemzetközi jogi személyiséggel (personality) rendelkezők szuverének.

⁷¹⁸ P. *Fauchille*, I,].: 224. és 428.

⁷¹⁹ H. *Gerber*, 11.

⁷²⁰ G. G. *Wilson*, 16—7.

⁷²¹ S. *Tachi*: *Souveraineté et le droit*, 408. s köv. 11.

⁷²² R. *Poignet*, 60.

⁷²³ *Kiss*, 64. s köv. 11.

⁷²⁴ F. A. *Vali*: *Servitudes*, 9., U. ö: *Szolgalmak*, 14.

β) A szuverenitás jogképesség.

Míg a személyiségként felfogott szuverenitás egy olyan képesség, aminél fogva az állam általában jogok és kötelezettségek alanyává lehet, addig a jogképesség a személyiségnek valamely jog megszerzésében vagy valamely kötelezettség vállalásában való konkretizálódását fejezi ki.⁷²³ Mivel pedig minden konkretizálódás tartalmi jelenség a fogalmi vizsgálódás absztraháló módszerével szemben: azok, akik a szuverenitást az állam jogképességével egyenlősítik, az eddig ismertett felfogásokkal szemben bizonyos közeledést jelentenek a hatáskört, mint tartalmat vizsgáló irány felé. Mégis inkább ide voltak sorozandók, egyrészt, mert a képesség, melyben a szuverenitás lényegét látják, a személyiségnél konkrétebb ugyan, a jogalanyiságnál, vagyis a tulajdonképeni tartalmi fogalomnál azonban absztraktabb, vagyis tulajdonképen fogalmi és nem tartalmi jelenség; másrészt azért, mert vannak, akik általában a jogképességet jelölik meg a szuverenitás értelme gyanánt, anélkül, hogy ennek a képességnek közelebbi tárgyát megjelölnék. Ezt teszi pl. P. Fauchille⁷²⁶ s ezt teszi fi. Gerber⁷²⁷ is, aki szerint a szuverenitás az állam jogképességét fejezi ki, vagyis hogy az képes jogviszonyok alanya lenni. Sőt szerinte ez egészen általánosan az államnak jogi értelemben vett, egy jogrend méretei szerinti személyiségét, jogviszonyok alanyakénti pozitív jogi elismerését jelenti — amely megállapítása azonban meglehetősen zavaros, s a személyiség, jogképesség és jogalanyiség határait teljesen elmossa. Ugyanő hozzáteszi ezekhez, hogy az, hogy a szuverenitás jogképesség, nem meríti ki a lényegét, hanem hozzá kell tennünk, hogy államoknak a jogképessége, amelyek ekként a nemzetközi jogi jogviszonyok hordozói.

Idetartozik Rolf Knubben⁷²⁸ felfogása is, aki szuverenitás alatt azt a tényállást érti, hogy „az államok az alapjukban szociális összességé foglalt egyének által létrehozhatnak és elismertetnek azoknak illetve azok összességének nem technikai

⁷²⁵ V. ö. Kolosvar y Bálint: Magánjog. Budapest. 1930. 75. s köv. 11., Búza: Nemzetközi jog, 48. s köv. 11.

⁷²⁶ P. Fauchille, I, L: 224.

⁷²⁷ H. Gerber, ICi—12.

⁷²⁸ R. Knubben, 173. s köv. 11.

értelemben vett szerveiül, illetve jogforrásokul és esetleg (így mindenekelőtt a nemzetközi jogban) jogi normacímzettekül, és hogy az államok ennek a jognak megalkotása tekintetében általános hatáskörük és a számukra való beszámítási folyamat alapján a maguk részéről nem érvényesítenek ismét egy más jogi személyt, hanem csak önmagukat, illetve legalább is önmagukat a jogalkotás végett, és hogy az államok ennek a jognak (különösen a nemzetközi jognak) az érvényesítése tekintetében általános hatáskörük és ama beszámítási folyamat alapján a tárgyi jogból folyó alanyi jogaik és kötelességeik számára beszámítási pontul sem az egyes embereket, sem magukért más jogi személyt nem érvényesítenek, hanem csak önmagukat, illetve önmagukat is, mint szabálycímzettek. Röviden: az államnak annyiban van szuverenitása, amennyiben beszámítási végpont.“⁷²⁹ Vagyis ő is a jogképességben látja a szuverenitás lényegét, amit nem érint az, hogy másutt⁷²⁹ ő is beszél az államok hatásköréről hatáskörük megállapítására; nála ugyanis minden hatáskör jogi beszámítási végpont, vagyis a jogtól függő relatív tulajdonság. S hogy Santi *Romano*⁷³⁰ is a jogképességben látja a szuverenitás lényegét, az kitűnik abból a felfogásából, hogy szerinte a közigazgatási uniókhöz, a Nemzetek Szövetségéhez vagy éppen egy véd- és dacsövetséghez való tartozás a szuverenitást nem érinti, a protektorátus vagy a nemzetközi gyámság ellenben megszünteti azt, mert az ilyen viszonyban lévő államok nemcsak egyes meghatározott kötelezettségeket vállalnak, hanem teljes „status subjectionis“-ba kerülnek, ami nemcsak konkrét jogaikra, hanem jogképességükre is kihat. Végül Ernst *Wolgast*⁷³¹ is úgy tartja, hogy az állam szuverenitása elsősorban jogképességében, vagyis abban nyilvánul meg, hogy az állam nemzetközi jogok és kötelességek alanya lehet.

Még gyakoribb azok felfogása, akik nem elégszenek meg azzal, hogy a jogképességet tartják a szuverenitás lényegének, hanem közelebből megjelölik, hogy milyen jogképességet értenek ezalatt, vagyis mi az a konkrét tárgyi kör, amelyben sze-

⁷²⁹ i. m. 171.

⁷³⁰ S. *Romano*, 98—9.

⁷³¹ E. *Wolgast*, 749—50.

riiitük a szuverén állam feltétlenül képes jogok és kötelességek megszerzésére és gyakorlására. S ezt vagy a békés, vagy a háborús állami cselekvések birodalmában keresik.

A békés állami aktusokra való képességet tartják szem előtt mindazok, akik szerint az állam érintkezhet a többivel, képviseltetheti magát, szerződéseket köthet, külügyeit vezetheti, egyenlőség, tisztelet illeti meg, egyszóval: részt vehet a nemzetközi hatalom gyakorlásában. Ebben az értelemben mondja van *Zanten*⁷³² hogy a szuverenitás az államoknak a nemzetközi jog korlátain belüli *cselekvési szabadságát* jelenti (liberté d'action dans les limites du droit des gens), amely meghatározásban a szabadság az államoknak idegen vagy felsőbb befolyásolás nélkül gyakorolt főhatalmát (pouvoir suprême), a cselekvési kör pedig ennek kifelé irányuló voltát akarja közelebről megjelölni. Hasonló értelmű Georg *Crusen*⁷³³ felfogása, aki a *külügyek* önálló vezetésének képességét jelöli meg a szuverenitás lényege gyanánt. Hogy szuverenitásról beszélhessünk, mondja, szükséges, hogy a legfőbb hatalomnak bizonyos részei meglegyenek, melyek közül a két legfontosabb: a többi állam ingerenciájának hiánya a belső kormányzatban, kivéve a meg egyezéssel szabályozott viszonyokat, s a függetlenség a külügyek vezetésében, A. de *Lapradelle*⁷³³ pedig, miután kifejti, hogy a nemzetközi jogközösség jogilag korlátlan, tehát szabad ugyan, a tagjait alkotó államok ellenben kölcsönös függőség állapotában vannak, megállapítja, hogy utóbbiak szuverenitása többek közt annyit jelent, hogy a többi államokkal *érintkezésbe* léphetnek. Így *Bonde*⁷³⁴ is. Hasonlóan vezeti le E. L. *Bidal*⁷³⁵ a szuverenitásból azt a képességet, hogy az államok egymással *viszonylatba* kerülhetnek. A *képviselő*hez való jogot tartja a szuverenitás egyik lényeges tartalmának már *Kiss* István.⁷³⁷

⁷³² H. van *Zanten*, 523. V. ö. még u. ő: L'influence de la Partie XIII. du Traité de Versailles sur le développement du droit international public et sur le droit interne des Etats. 1927. c. művével.

⁷³³ G. *Crusen*, 38.

⁷³⁴ A. de *Lapradelle*, 59. (Art. 17.).

⁷³⁵ A. *Bonde*, 195. s. köv. 11.

⁷³⁶ fl. L. *Bidau*, I, 113—22.

⁷³⁷ *Kiss*, 64. s. köv. 11.

Hasonlóan A. Rivier,⁷³⁸ R. Foignet,⁷³⁹ E. L. Bidau⁷⁴⁰ és Bustamante y Sirven⁷⁴¹ akik irérszint az aktív és passzív követjogot,, részint általában a saját szervekkel való képviseltetés képességét nevezik meg a szuverenitás egyik jellemző tartalma gyanánt. A szerződés-kötés képességéről, mint a szuverenitás egyik tartalmi ismérvéről beszél Toghze Gyula,⁷⁴² A. Rivier⁷⁴³ A. Alvarez⁷⁴⁴, R. Foignet,⁷⁴⁵ E. L. Bidau⁷⁴⁶ és Bustamante.⁷⁴⁷ Az államokat megillető tisztelet jogképességéről Amédée Bonde.⁷⁴⁸ Ugyanő az államoknak egyenlőségre való képességét is a szuverenitás lényeges vonásának véli.⁷⁴⁹ Ebben hasonló nézeten van Bidau⁷⁵⁰ is. „A szuverén állam jogilag egyenlő (juridicamente igual) a többivel, — mondja — ezért nyilvánvaló, hogy nem vonható más állam bíróságai alá.“ Hasonlóan Bustamante⁷⁵¹ és Bilfinger.⁷⁵² Nálunk például Toghze Gyula⁷⁵³ mutat rá, hogy a szuverenitás, mint kifelé minden más hatalommal szembeni feltétlen önállóság, az államnak „teljes egyenlőségét más államokkal jelenti.“ Búza László⁷⁵⁴ szintén szoros kapcsolatban állónak látja az egyhangúság és egyenlőség elvét; ámde az egyhangúságról elismeri, hogy a nemzetközi gyakorlat tényleg sokszor áttöri, s az intervenció tényleg a nemzetközi jogalkotás eszközévé lehet; az egyenlőségről pedig, hogy az csak a jog szempontjából való egyenlőséget jelent, éppúgy, mint az állami jogokban a magánszemélyeké. Az államoknak a békés cselekvésre való hatáskörét, képességét szintén ő fejezte ki leg-

⁷³⁸ A. Rivier: Principes, I, 52., U. ó: Lehrbuch, 89.

⁷³⁹ R. Foignet, 182.

⁷⁴⁰ E. L. Bidau, I, 115.

⁷⁴¹ Bustamante y Sirveii: Droit, I, 135—6.

⁷⁴² Toghze, 203.

⁷⁴³ A. Rivier: Principes, I, 52., U. ó: Lehrbuch, 89.

⁷⁴⁴ A. Alvarez, 49. (Art. 25.).

⁷⁴⁵ R. Foignet, 182.

⁷⁴⁶ E. L. Bidau, I, 115.

⁷⁴⁷ Bustamante: Droit, I, 135—6.

⁷⁴⁸ A. Bonde, 195. s köv. 11.

⁷⁴⁹ i. m. 195.

⁷⁵⁰ Bidau, I, 113. s köv. 11.

⁷⁵¹ Bustamante: Droit, I, 135—6.

⁷⁵² Bilfinger, 118.

⁷⁵³ Toghze, 202.

⁷⁵⁴ Búza: Nemzetközi jog, 80—3., 100—1., 195-7.

találóbban és tömörebben, midőn a nemzetközi szabadságnak, vagyis a szuverenitás kifelé irányuló oldalának a lényegét abban látja, hogy az állam résztvesz a nemzetközi hatalom gyakorlásban. Ez pedig azt jelenti szerinte, hogy azt csak az a nemzetközi jogszabály és intézkedés köti, amelyet elfogadott magáira nézve kötelezőnek. S ez a részvétel a hatalom gyakorlásában nemcsak a nemzetközi jogalkotás, hanem a végrehajtás s a rávonatkozó bírói hatalom gyakorlásának a jogi képességét is jelenti.

A háborús aktusokra való jogi képesség mindenekelőtt a védelemre való jogképességben nyilvánul meg. Carl *Bilfinger*⁷⁵⁵ például a külső szuveirénítés lényegét területe és függetlensége megvédésének képességében s kapcsolatosan mozgási és döntési szabadságában keresi. Hasonlóan *Eckhardt* Tibor⁷⁵⁶ („Le droit d'assurer efficacement leur défense est un élément constitutif de la souveraineté des Etats.“) Gyakoribb azonban a támadó háborúkra való képesség állítása. A háborúviselés jogképességét a szuverenitás egyik jellemző tartalmi sajátjának tartja már A. *Rivier*⁷⁵⁷ újabban R. *Foignet*⁷⁵⁸ Ugyancsak a szuverenitással szükségkép együttjáró *ius belli ac pacis*-ről beszél H. *Rommen*⁷⁵⁹ és *Teghze* Gyula.⁷⁶⁰ Utóbbi a *semlegesség* jogi képességét is a szuverén államhoz látja kötve lenni, mivel a semlegesség is csak a szuverén államok között létesít jogi viszonyt, míg a korlátozott szuverenitása állam szuverénje sorát osztja.

r) A szuverenitás cselekvőképesség.

Ismét mások a jogi cselekvőképességet tekintik a szuverenitás lényegének, ami semmi más, mint a joghatások előidézésére alkalmas cselekmények foganatosítására vonatkozó személyi képesség, anravalóság.⁷⁶¹ Ehhez az irányhoz sorozható a modern nemzetiszocialista irodalom egyik képviselője, Arthur

⁷⁵⁵ C. *Bilfinger*, 123.

⁷⁵⁶ T. *Eckhardt*, 495.

⁷⁵⁷ A. *Rivier*: *Principes*, I, 52.

⁷⁵⁸ R. *Foignet*, 182.

⁷⁵⁹ H. *Rommen*, 182—3.

⁷⁶⁰ *Teghze*, 203., 231., 658.

⁷⁶¹ *Kolosvory*, 44., *Buza*: *Nemzetközi jog*, 4-8—9.

Wegner,⁷⁶² aki a szuverenitás lényegét a nemzetközi jogi cselekvőképesség teljességében látja. Ezt a tanát Németországra alkalmazva, épen abban látja a versaillesi béke tragikumát, hogy az Németország szuverenitását, vagyis épen cselekvőképességét korlátozta. A versaillesi diktátum előtti korlátozások, melyek nemzetközi szerződések és szokás képében jöttek létre, nem érintették szerinte a német szuverenitást, annál inkább ez a diktátum, mert korlátozza: *a)* Németországnak népe fölötti uralmát (Anschluss tilalma, katonaság, kisebbség), *b)* területe fölötti uralmát (demilitarizált zónák, megerősítési tilalmak, Saar-terület, nemzetközi vízi- és egyéb utak), *c)* államhatalmát (leszerelés, államforma, adófelség). Németországnak tehát, ha vissza akarja vívni szuverenitását, nincs más hátra, mint küzdeni ez ellen a csalárdsággal és erő-szakkal keresztülvitt diktátum ellen (ami azóta meg is történt). Hasonlóképen Ernst *Wolgast*⁷⁶³ is megállapítja, hogy a szuverenitás egyik megnyilvánulási formája az állam cselekvőképessége, vagyis nemzetközi jogügyletek kötésének képessége. Nálunk főleg *Faluhelyi Ferenc*⁷⁶⁴ képviseli ezt a felfogást. „A szuverenitás ... — mondja — az állami hatalomnak az államközi életben és érintkezésben való önállóságát és teljes cselekvőképességét, vagyis azt jelenti, hogy az államhatalom, mint befelé is „suprema potestas“, maga intézi sorsát és maga felelős elhatározásáért.“ Nem beszélhetünk ellenben szuverenitásról, „ha az államhatalom cselekvésének *jogérvényességéhez* egy fölötte álló másik államhatalom hozzájárulása szükséges.“ A cselekvőképességnek nyilvánvaló folyamánya, hogy az állam cselekedeteiért *felelős* is. Teljesen következetesen sorolta tehát fel *Kiss István*⁷⁶⁵ a nemzetközi jogi felelősséget a szuverenitás egyik tartalmi ismérveként.

à) A szuverenitás autonómia.

A hatáskör megszemélyesítését kell látnunk abban a felfogásban is, amely az autonómiában keresi a szuverenitás lényegét. Mégpedig mivel itt azokról az elméletekről beszélünk, melyek a hatáskört fogalmi és nem tartalmi szempontból teszik

⁷⁶² A. *Wegner*, 131—58.

⁷⁶³ E. *Wolgast*, 750.

⁷⁶⁴ *Faluhelyi*: *Közjog*. I, 43., II, 1—2. U. ö: *Államközi jog* 63. s köv. II.

⁷⁶⁵ *Kiss*, *CA*. s köv. 11.

vizsgálat tárgyává, jelen helyen azokról az elméletekről kell megemlékeznünk, amelyek az állami autonómiát tartalmára tekintet nélkül szuverenitásnak tekintik.

Ezen a nézetten van Giacomo *Grasso*⁷⁶⁶ aki mint láttuk, a nemzetközi jogi személyiséget tekinti szuverenitásnak; a teljes nemzetközi jogi személyiség azonban csak azt az államot illeti szerinte, amely külső viszonyaiban autonóm. Bruno *Breschi*⁷⁶⁷ szintén úgy látja, hogy az antik rezsimnek modern alkotmányos renddé váló átalakulása az állami feltétlen szuverenitás fogalmának a jogállam ideájává való átváltozásában bírja eszmei kifejezését. A mai nemzetközi jogrendben az állam abszolút autonómiájának az elve a fokozatos korlátozottság felé tendál, mégpedig nemcsak normakomplexumok által, amelyekben a jogosság kritériumai nyernek kifejezést az államok kölcsönös viselkedése számára, hanem másrésről egy kollektív organizációnak ezen normák meghatározására és fejlesztésére, valamint betartásuk megfelelő garantálására hivatott rendszere, által is. Hasonlóan Amédée *Bonde*,⁷⁶⁸ C. *Bilfinger*,⁷⁶⁹ S. A. de *La Pradelle*⁷⁷⁰ és G. *Crusen*.⁷⁷¹

⁸⁾ A szuverenitás alapjog.

Végül itt kell megemlékeznünk azokról, akik a szuverenitást a személyként elképzelt állam egy alapjogaként fogják fel. Ezek felfogása már mintegy átmenetet képez azok nézetéhez, akik a szuverenitásban rejlő hatáskört nem fogalmi, hanem tartalmi szempontból vizsgálják. Hiszen míg a személyiség, jog- és cselekvőképesség s autonómia nem jog, hanem minden jognak előfeltételét képező minőség, addig az alapjog már konkrét jog. S a jogtairalmi vizsgálódást ép az különbözteti meg a jogfogalmitól, hogy a szuverenitás tartalmát képező konkrét jogokat, nem pusztán általános képességeket keres. Hogy viszont ebbe a csoportba is beletartozik, sőt mi egyenesen idesoroztuk, nem a tartalmi vizsgálódásokhoz, annak meg az az oka,

⁷⁶⁶ G. *Grasso*, 23. s köv. 11.

⁷⁶⁷ B. *Breschi*, 110. s köv. 11.

⁷⁶⁸ A. *Bonde*, 39.

⁷⁶⁹ C. *Bilfinger*, 121.

⁷⁷⁰ A. de *La Pradelle*, 59.

⁷⁷¹ G. *Crusen*, 38.

hogy az itt ismertetendő felfogások konkrét jogról beszélnek ugyan, de ezt a szuverenitás fogalmával, s nem tartalmával azonosítják.

Így Sir Geoffrey Butler⁷⁷² szerint a befelé való szuverenitás, sőt általában a szuverenitás az alapjogokból (fundamental rights) vezethető le. Kell lenniök bizonyos etikai jogoknak, amelyek az egyéneket megilletik, s a szuverenitás feladata ezek megőrzése, növelése s a róluk való különleges gondoskodás, amit ha nem teljesít, értelem nélkül való fogalommá válik. José Matos⁷⁷³ szerint pedig a szuverenitásra való jog az államok alapjogainak (derechos fundamentales) egyike, amely, mint a nemzetközi jogközösség tagjait illeti meg őket. Az életre való jogból folyó alapjogok egyike a szuverenitás, mondja Lord Phillimore⁷⁷⁴ is. Ha az élethez való jogot egy fatörzsszel hasonlítjuk össze, akkor ebből különböző alárendelt jogok elágazódását figyelhetjük meg; egyik ág a függetlenség, másik a szuverenitás. Állami alapjognak tekinti a szuverenitást E. Wolgast⁷⁷⁵ is. Alapjogok („GruncTrechte, droits fondamentaux des Etats) alatt pedig azokat a jogokat érti, amelyek minden nemzetközi jogalanyt tehát minden elismert államot megilletnek; ezek nem külön szerződéseken nyugsznak, ezért lehetne őket közvetlen vagy abszolút jogoknak (unmittelbare, absolute Rechte) is nevezni, s legfontosabb alakjaik a szuverenitás, egyenlőség, önfenntartás, önállóság, becsület és érintkezés joga. Hasonlóan C. Bilfinger,⁷⁷⁶ aki szerint, mint láttuk, a szuverenitás függetlenség, az pedig az állam elsőrendű alapjoga. Mégpedig nem csupán természetjogi természetű, hanem történelmi, szociológiai tétel.

2. A hatáskör, mint tartalom.

Végül meg kell emlékeznünk azokról a szuverenitásfelfogásokról, amelyek szintén az államok jogi hatáskörét nevezik szuverénnek, azonban — szemben az eddig ismertetett felfogásokkal — nem minden állami hatáskört tekintenek annak,

⁷⁷² G. Butler, 35. s köv. 11.

⁷⁷³ J. Matos, 8.

⁷⁷⁴ W. G. F. Phillimore, 37.

⁷⁷⁵ E. Wolgast, 748.

⁷⁷⁶ C. Bilfinger, 117. s köv. 11.

hanem csak azt, amely bizonyos minimumot meghaladó tartalma biztosít az államnak. S mivel az a kérdés, hogy egy hatáskör tartalmazza-e ezt a minimumot, vagy nem: nem annak fogalmához, hanem tartalmához tartozik, ezek az elméletek a szuverenitás létének megállapításánál a súlypontot nem a hatáskör fogalmára, hanem tartalmára helyezik. A különbség ezen a csoporton belül csak annyi, hogy az egyes szerzők másban látják azt a minimumot, aminek megléte az állami hatáskört szuverénné kvalifikálja. Egyesek a nemzetközi jogalkotás, mások a különleges nemzetközi kultúra létrehozásának képességében, egyesek az előbbi hatalmi ágak teljességében, mások egységében, s többen a magánjogi tulajdon- és birtokjoggal, analóg jogokban próbálják ezt megtalálni.

a) A szuverenitás a jogalkotás képessége.

Tekintve, hogy a jogalkalmazás is a jogalkotásnak egyik fázisa, utóbbinak három fokozatát kell megkülönböztetnünk: a törvények hozását, az ezek alapján való bírászkodást, s a bírói ítéletek végrehajtását. Sőt, mivel a legalapvetőbb törvények hozatala különleges eljárási útra lehet fenntartva, ezekhez járul még az alkotmányozás, s mivel nemcsak a konkrét ítéleteknek, hanem az absztrakt törvényeknek a végrehajtásáról is gondoskodni kell, a kormányzás. A jogalkotás tehát végeredményében öt fokozatban történhet, s azok a szuverenitáselméletek, amelyek szerint a szuverenitás olyan hatáskört jelent, aminek a tartalma legalább a jogalkotást magába foglalja, vagy mind az öt fokozatot lényegesnek tartják a szuverenitás fennforgása szempontjából, vagy csak egyeseket emelnek ki közülök.

Legátfogóbb azok felfogása, akik magát a jogalkotás képességét jelölik meg a szuverenitás jellemzőjeként, anélkül, hogy annak egyik vagy másik fokozatát különösebb szerephez igyekeznének juttatni. Ezt teszi például vitéz Moór Gyula,⁷⁷⁷ aki szerint a szuverenitás ma már csak azt jelenti, hogy „az állampolgárok és az államszervek az állam által alkotott jogot elismerni kötelesek, anélkül, hogy jogi alapját tovább kutatnák.“ „De nem jelentheti azt, hogy ez az állami akarat minden külső befolyástól menten jött volna létre. A jogalkalmazó-

⁷⁷⁷ Moór: Bevezetés, 201. s köv. 11., U. ö: Recht, 27.

nak valahol meg kell állania és valamely tekintélyt mint legfelsőbbet kell elismernie, amelynek parancsait minden további jogalapra való visszavezetés nélkül feltétlenül érvényes jogszabályoknak fogadhatja el. Ilyen megállóhely az állampolgárok és államszervek számára az állami szuverenitás fogalma.“ A szuverenitás tehát gyakorlatilag kb. megfelel szerinte az úgynevezett „közvetlen jogszabályoknak“, amelyek jogi érvényessége nem vezethető le más jogszabályokból. De mivel ezek közvetlenül érintkeznek a legerősebb társadalmi hatalommal, amely érvényesülésüket biztosítja, tulajdonképpen ezek s a szuverenitás is egy „végállomást képeznek a jog és hatalom közt, ahol egy *μετάβασις εις άλλο γένος-ῥῳκ*, a jog világából a tények világába való átlépésnek kell megtörténnie.“ „Szabadságánál, mint a nemzetközi alkotmányon nyugvó képességénél fogva — mondja *Búza* László⁷⁷⁸ is — minden állam önmaga állapítja meg saját államhatalmi szervezetét, s alkotja meg a nemzetközi jog által érintetlenül hagyott területen saját belső jogszabályait. Viszont más államokkal együttesen nemzetközi jogszabályokat hoz létre. E jogszabályok mindaddig kötelezik, míg jogszerűen, vagyis az őket alkotó államok közös megegyezésével nem módosíthatnak.“ Ezen jogalkotó hatáskör korlátozásai főleg abban nyilvánulnak meg szerinte, hogy az állam nem sértheti más államnak hasonló szabadságát s erkölcsi méltóságát, nem zárkozhatik el a nemzetközi érintkezés elől, a közrendet területén fenntartani, a szomszédjogot s egyáltalán a nemzetközi jogot, amelyen maga is alapszik, tisztelni tartozik. Hasonlóan *Heinrich Rotnmen*⁷⁷⁹ *G. O. Wilson*⁷⁸⁰ *R. Knubben*⁷⁸¹ és *E. Wolgast*.⁷⁸²

Ha meggondoljuk, hogy az államok *önmeghatározása* mindig a jog útján történik, akkor nem fogunk éles különbséget találni azok közt, akik a jogalkotás, és azok közt, akik az önmeghatározás képességében látják a szuverenitás lényegét. *August Wilhelm Heffter*⁷⁸³ szerint például a szuverenitás az

⁷⁷⁸ *Búza*: Nemzetközi jog, 8.

⁷⁷⁰ *H. Kommen*, 182—4.

⁷⁸⁰ *G. G. Wilson*, 16.

⁷⁸¹ *R. Knubben*, 175.

⁷⁸² *E. Wolgast*, 750

⁷⁸³ *A. W. Heffter*, 48.

államnak azt a jogát jelenti, amelynek következtében működési körét, mint önálló állam, önmeghatározással töltheti be (das Recht eines freien staatlichen Waltens,- Droit de souveraineté). Maga határozza meg saját formáját, elsősorban kormányformáját, ha ezt bizonyos külső és belső korlátok közt teszi is. Vannak ügyek, mondja R. *Knubberf*** is, amelyeket az államok olyan fontosnak tekintenek, hogy ezeknek más államok, vagy bármely más forum által való kizárólagos szabályozását még saját előzetes beleegyezésükkel sem tartják megengedhetőnek; s mivel ezeket az ügyeket az állam maga határozza meg, elmondható szuverenitásáról, hogy az a hatalom alakjainak egyike: az önmeghatározás (Selbstbestimmung) nemzetközi jogi vagy politikai hatalma. Julius *Hatschek*⁷⁸⁴ a szuverenitást logikai relációfogalomnak mondja, (mint lent, fent, jobbról, balról) határozott tartalom nélkül, s mégis ép egy tartalmi jelenségben fedezi fel legfőbb jellemzőjét, amikor megállapítja, hogy lényegileg a legfőbb jogalkotás képességét, mindenekelőtt az önszervezésre való jogot jelenti. A nemzetközi jogilag nem szuverén államokat, például a szövetséges államok tagállamait, amelyek azonban állami jogilag szuverének, az különbözteti meg az egyáltalán nem szuverén közületektől, például a közösségektől, hogy mindig s minden körülmények közt joguk van az önszervezésre, a község viszont erre csak annyiban jogosult, amennyiben az állam átenged neki ilyen jogot. Nem szabad azt hinnünk a szuverenitásról, — mondja *Castillo*⁷⁸⁶ is — hogy az az egyéneknek vagy társadalmi lényeknek pusztán politikai köteléke; ez ellentétben állana a tekintély elvével s magának a szuverenitásnak a fogalmával. Ez a szervezésnek kizárólagos hatásköre (competenza escluditiva dí organizzazione) azokon a határokon belül, amelyek pontosan meghúzódnak a társadalmi közületek birodalmában; ez alkotja a szuverenitás anyagát, visszavezetetlen, elsődleges elemét. így fi. van *lantén*⁷⁸⁷ is.

Míg a fenti szerzők általában a jogalkotást tartják a szuverenitás jellemző vonásának, addig sokan különbséget tesznek

⁷⁸⁴ R. *Knubben*, 142—3.

⁷⁸⁵ J. *Hatschek*: System, 2Γ., U. ö: Grundriss, 10.

⁷⁸⁶ *Castillo*, 168.

⁷⁸⁷ Van *Z an ten*, 523.

a jogalkotás különböző lépcsőfokai közt, s a szuverenitás fennforgásához csak egyiknek vagy másiknak a létét kívánják meg. Elsősorban azokat ismertetjük, akik az *alkotmányozás* képességében látják azt a tartalmi minimumot, amelyet minden szuverenitásfogalomnak tartalmaznia kell. Ezt teszi már J. C. *Bluntschli*⁷⁸⁸ valamint Th. *funk-Brentano* és Albert *Sorel*⁷⁸⁹ kik szerint az állam alkotmánya sajátja: csak ő változtathatja meg, ő lehet bíró felette. Hasonlóan A. *Rivier*.⁷⁹⁰ Ebben az értelemben mondja J. L. *Kunz*⁷⁹¹ is, hogy azok az államok a szuverének, amelyeknek a fölöttük álló nemzetközi jog bizonyos hatáskörteljességet, alkotmányautonómiát nyújtott. Sőt a jelenlegi pozitív nemzetközi jog alapján Alfred *Verdross*⁷⁹² is a szuverenitásfogalom jellegzetes tartalmának tekinti az alkotmányautonómiát, vagyis azt, hogy a szuverén államok szabadon adhatnak maguknak alkotmányt, bár azzal a korlátozással, hogy a nemzetközi érintkezést ellátó szervekről gondoskodniuk kell. A szuverén államoknak ez az alkotmányautonómiája tehát egyáltalán nem korlátlan szerinte, hanem legfeljebb kevésbé korlátozott, mint az „állami-jogközvetlen“ alakulatoké. Ez is korlátozható azonban államszerződésekkel, s amennyiben csak nemzetközi jogi korlátozás forog fenn, a nemzetközi jogközvetlenség, vagyis a szuverenitás fennmarad. Mivel azonban, mint láttuk, ő csak pozitív jogtartalmi jelenségnek tartja a szuverén államok alkotmányautonómiáját, ami a nemzetközi jog tartalmának változásával esetleg el is tűnhet, anélkül, hogy maga a szuverenitás is eltűnnék, ez az ő felfogásában mégsem tekinthető a szuverenitásfogalom lényeges tartalmi ismérvének. Mások a *kormányzásban* látják a jogalkotásnak azt a képességét, amelynek a szuverén államot feltétlenül meg kell illet-

⁷⁸⁸ J. C. *Bluntschli*, 88.

⁷⁸⁹ *p-Brentano—Sor el*, 32. s köv. 11.

⁷⁹⁰ A. *Rivier*: *Principes*, I, 52., U. ő: *Lehrbuch*, 89.

⁷⁹¹ J. L. *Kjinz*: *Staatenverbindungen*, 40., V. o. még: *La Réforme Agraire Roumaine en Transylvanie devant la Justice Internationale et le Conseil de la Société des Nations. Guelques opinions*. Paris. 1928. Consultation de M. *Kunz*, Privatdocent de droit international de l'Université de Vienne concernant les affaires agraires des ressortissants hongrois devant les Tribunaux arbitraux mixtes. 149.

⁷⁹² A. *Verdross*: *Verfassung*, 118. s köv. II, U. ő: *Règles générales*, 334.

nie. Ezek a szorosán vett önkormányzatot tartják a szuverenitás lényeges tartalmának. Beszél erről már J. C. *Bluntschli*⁷⁹³ főleg azonban *Alejandro Alvarez*⁷⁹⁴ aki csak egy kiutat lát a nemzetközi élet mai válságából: a nemzetközi jog kodifikálását, s e célból készített tervezetében a nemzetközi jogközösség alapelveül nem az állami függetlenséget, hanem a kölcsönös függést jelöli meg. Mivel azonban ennek ellenére sem akarja a szuverenitás fogalmát a nemzetközi jogból teljesen kiküszöbölni, átértékeli úgy, hogy az nemcsak kifelé, más államokkal való viszonylatban, hanem befelé, saját területéhez és polgáraihoz viszonyítva is korlátozásoknak legyen alávetve. Az állami szuverenitás tehát végeredményben csak annyit jelent szerinte, hogy az állam ura területeinek, intézheti önmaga sorsát, egy szóval kormányozhatja önmagát — de csak a kodifikálandó nemzetközi jog korlátain belül. Lényegileg ugyanígy fogja fel a kérdést A. de *Lapradelle*⁷⁹⁵ is kodifikációs tervezetében, továbbá E. C. *Stowel*,¹⁹⁶ E. L. *Bidau*,⁷⁹⁷ lord *Phillimore*⁷⁹⁸ stb. így *Santi Romano*⁷⁹⁹ is, aki a nemzetközi jogi szuverenitásnak különböző értelmeit különbözteti meg. Elsősorban kvalifikálja szerinte a kormány hatalmát, amely az államban a legmagasabb hatalom (è la potestà più alta, cioè supremo e sovrana), és ezért független mindazokkal szemben, akik alája vannak rendelve. Másodsorban jelenti az ilyen hatalom birtokosának a tulajdonságát. Harmadsorban, mint nyelv rövidítés, magát a szuverén hatalmat. Az autonómia vagy belső szuverenitás célja *Paul Fauchille*⁸⁰⁰ szerint is az állam létfeltételeinek megteremtése, kormányzatának saját elvek és eszmék alapján, határozott és végleges cél szem előtt tartásával való megalkotása. A függetlenség vagy külső szuverenitás pedig az a hatalom, szerinte, amelynél fő gva a közület sajátmaga vezeti, kormányozza és igazgatja önmagát, teljes és csorbítatlan szabadsággal és minden külső

⁷⁹³ J. C. *Bluntschli*, 88.

⁷⁹⁴ A. *Alvarez*, 49. s köv. 11. (Art. 2., 25.)

⁷⁹⁵ A. de la *Pradelle*, 59. (Art. 17.)

⁷⁹⁶ E. C. *Stowel*: *Law*, 49.

⁷⁹⁷ E. L. *Bidau*, I, 113. s köv. 11.

⁷⁹⁸ W. G. F. *Phillimore*, 40.

⁷⁹⁹ S. *Romano*, 96.

⁸⁰⁰ P. *Fauchille*, I, 1.: 431—54.

hatalom kizárásával. Hasonlóan Marcel *Moye*⁸⁰¹ és *Kiss István*⁸⁰² is.

Vannak azután, akik a *törvényhozást, bíraskodást és végrehajtást (köm gaz gátast)* jelölik meg olyan lényeges tartalom-minimumként, ami nélkül szuverénitáshoz nem képzelhető. Ezt teszi pl. W. E. *Heilig* ki ezek közül is főleg a törvényhozást emeli ki. A szuverén állam, — mondja — akaratainak a tagjait képező egyének akarata fölötti szupremáciája folytán kötelezi ezeket politikai, polgári és büntető törvényhozásával, amelyek területén nemcsak minden más hasonló kötelezést kizárnak, hanem még idegen államok tagjaira is kiterjednek, ha ezek az állam területére lépnek. Ebből folyik, hogy az állam akarata területén kizárólagos, s csak ő döntheti el, hogy ott mi történjék vagy ne történjék. Vagyis a szuverenitás joga hatáskört (jurisdiction) ad az államnak minden cselekedet megítélésére, amelyet polgára vagy idegen területén elkövetett; sőt hatáskört ad neki ezenkívül még polgárai területén kívüli cselekedeteinek elbírálására is. Hasonlóan A. *Alvarez*.⁸⁰³ *Bluntschli*⁸⁰⁴ viszont a törvényhozási autonómia mellett az önkormányzatokra is nagy súlyt helyez, amiben M. *Moye*⁸⁰⁶ is követi, mikor a kormányzat szabadsága mellett a törvényhozás és belső végrehajtó hatalom szabadságának fontosságát vitatja. Sokan vannak végül, akik e mellett a két hatalmi ág mellett a harmadikra (vagy ha úgy tetszik: a második hatalmi ág egyik különálló fontos részére) a bíraskodásra is nagy súlyt fektetnek, így pl. A. *Rivier*,⁸⁰⁷ aki az autonómia fennforgásához az alkotmányozó, törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó hatalom birtoklását tartja szükségesnek. Hasonlóan Lord *Phillimore*⁸⁰⁸ J. *Matos*⁸⁰⁹ a törvényhozásra, bíraskodásra és a terület fölötti uralomra való jogról beszél a szuverenitás jellemzőjeként. E. L.

⁸⁰¹ M. *Moye*, 100.

⁸⁰² *Kiss*, 64. s. köv. 11.

⁸⁰³ W. E. *Hall*, 55. s. köv. 11.

⁸⁰⁴ A. *Alvarez*, 49.

⁸⁰⁵ J. C. *Bluntschli*, 88.

⁸⁰⁶ M. *Moye*, 100.

⁸⁰⁷ A. *Rivier*: *Principes*, I, 52., U. ö: *Lehrbuch*, 89.

⁸⁰⁸ W. G. F. *Phillimore*, 40.

⁸⁰⁹ J. *Maio*, 9.

*Bidaz*⁸¹⁰ szerint pedis: a szuverén államnak a kormányzásra és törvényhozásra való jogon kívül megvan a képessége, hogy „megállapítsa állampolgársága megszerzésének és elvesztésének feltételeit s az állampolgárságból folyó jogokat és kötelességeket“, mindamellet „az állam legfőbb joghatóságot (suprema jurisdiction) gyakorol egész területén, s végrehajtó hatalmát még az ott lakó külföldiekkel szemben is alkalmazhatja... továbbá megvan a joga szuverenitása következtében polgári és büntetőtörvényei megállapítására.“ A törvényhozó, bíraskodó és végrehajtó hatalom függetlenségéről beszél A. S. de *Bustamante y Sirven*⁸¹¹ is; P. *Fauchille*⁸¹² törvényhozó, bíraskodó és terület feletti hatalomról, mint területi szuverenitásról (domaine ou souveraineté territoriale).

b) A szuverenitás kultúra autonómia.

Mivel a jog a kultúra része, jelen felfogás az előbbit voltaképp mint részt foglalja magába, hiszen aki a kultúra autonómiáját kívánja meg a szuverenitás fennforgásához, az egy részecskéjének, a jognak az autonómiáját is szükségképp meg kell, hogy kívánja. Ezt teszi például H. *Rommen*,⁸¹³ aki szerint, mint láttuk, a szuverenitás normális tartalma a jogalkotás terén való autonómia; tartalmazhatja azonban ezenkívül a tudomány, művészet, gazdaság, egyszóval az összkultúra terén való autonómiát is, kivéve a vallás területét, ami feltétlenül kivülesik szerinte az állam hatáskörén — elég következtlenül, hiszen az emberi kultúrának egyik legjelentősebb ága.

Másik kiváló képviselője ennek az iránynak Wilhelm F. *Schubert*⁸¹⁴, aki szerint koordináció állapotában abszolút állami szuverenitás elképzelhetetlen, a nemzetközi jogi szuverenitás kifejezés meg éppen contradictio in adiecto, hiszen a korlátozás megsemmisítését jelenti, a nemzetközi jog pedig korlátozás. Legjobb volna tehát teljesen elejteni ezt a kifejezést, ami azonban a tömegek politikai beállítottsága miatt egyelőre lehetetlen. „Die Souveränität des Staates ist gewesen. Aber die Masse

⁸¹⁰ E. L. *Bidau*, I, 68., 113—22.

⁸¹¹ *Bustamante*: Droit, I, 229—40.

⁸¹² P. *Fauchille*, I. 1.: 431—54.

⁸¹³ H. *Kommen*, 184.

⁸¹⁴ W. F. *Schubert*, 36—9., 41., 47., 89., 109.

glaubt noch an sie.“ Át kell tehát értelmeznünk, s amint a hatalomra való törekvés a szuverénitásdogma fellendüléséhez vezetett, úgy eredményezi majd a jogra való törekvés visszahanyatlását. Mint átértékelt fogalomnak ma szerinte elsősorban a nemzeti becsület a fokmérője. Ámde a szuverenitás még ebben a mesterséges értelemben is csak a nagyhatalmakat illeti már meg, mivel a gyakorlatban a nemzeti becsület nagysága a hadsereg és flotta nagyságától függ, tehát a nagyhatalmak nagy, a törpeállamok csak törpebecsülettel rendelkeznek. Ha ellenben általában alkalmazható szuverénitásfogalmat akarunk kapni, még tovább kell azt relativálnunk. Így jut el szerző ahhoz a végleges eredményéhez, hogy az államok szuverénitássféréja hatáskörük nagyságától, tárgyi kompetenciájuk terjedelmétől függ, s így a Nemzetek Szövetsége korában az Egyességokmány 15/8. cikkével áll a legszorosabb összefüggésben. Ennek a tartalma azonban felette homályos, eltekintve attól, hogy nem is stabil, mivel az államok szabadságszféréja egyre szűkülőben van. A kérdés közelebbi megvilágítása céljából tehát meg kell különböztetnünk az állam szellemi és anyagi javait. Ha egy állam összes szellemi javainak az összeséget a nemzeti kultúra kifejezésben foglaljuk össze, akkor elmondhatjuk, hogy az állam függetlensége nemzeti kultúrijavainak szabad birtoklására és használására vonatkozik. Csak ezen a területen szuverén az állam. Az állami szuverenitás tehát ebben a fogalomban, amit a szerző kultúraautonómiának nevez, új alakot és tartalmat talál. Azt azonban, hogy mit ért kultúra alatt, a szerző pontosan nem állapítja meg, hanem csak annyit mond, hogy általában a nyelv, iskola, vallás, jog stb. tartoznak ide, s kultúraautonómia egész általánosságban a nemzeti kultúra nemzeti határokon belüli szabad és zavartalan fejlesztésének a jogát jelenti. Negatívum kifejezve: jogot arra, hogy ezeknek a javaknak a nemzetén kívüli körben álló tényező részéről való megsértése megakadályoztassák.

c) A szuverenitás a hatáskör teljessége és elégsége.

(*Αυτάρκεια*).

Az államnak erről a tulajdonságáról már *Aristoteles* is beszélt, csak hogy ő meg nem nevezte szuverenitásnak. Hein-

rich *Rommeij*⁸¹⁵ viszont, Mir először megkülönbözteti, később azonosítja ezt a két fogalmat. Az államok tényleges autarkiajuk következtében mindazon jogokkal és hatalmakkal rendelkeznek, mondja, amelyek mind az anyagi, mind a szellemi suficienciáa vitae eléréséhez elegendőek. Szemben a szuverenitás alaki tulajdonságával, ez az állameszme anyagi teljesedését jelenti. Mivel azonban az állam csak a maga hatáskörében szuverén, s ez a kör épen az autarkia területe, a szuverenitás fogalma ma már lassanként utóbbinak engedi át a helyet, ezzel alakul át. W. Y. *Elliott*⁸¹⁶ is hangsúlyozza, hogy a teljesen fejlett állam szuverenitásának szervezetenként önmagának elégnek (self-sufficient) kell lennie, ami azt jelenti szerinte, hogy a részét alkotó hatalmaknak jogilag olyan pontosan el kell egymástól határolva lenniük, hogy a hatáskörök és jogok közt ne legyen konfliktus. Ez képezi garanciáját annak a szuverenitással szemben fennálló nemzetközi jogi követelménynek is, hogy a szerződések és nemzetközi jogi kötelezettségek betartassanak. Sőt már Leopold Freiherr von *Neumann*^{*11} is idesorozható, aki az államhatalom teljességét (die Fülle der Hoheitsgewalt des Staates) nevezi szuverenitásnak. Nálunk így *Búza* László,¹⁸ aki szerint az államok területi fenségjoga, vagyis belső szuverenitása pozitív impériumuk teljességét jelenti, vagyis azt, hogy az államhatalomnak területén mindenki alá van rendelve.

d) A szuverenitás a hatáskör egysége.

Ennek az elméletnek minden híve a legújabb irodalomból kerül ki. Ezek közt említhető például Franklin Henry *Giddings*,⁸¹⁹ aki tarthatatlannak tartja az államhatalmat eredetinek, függetlennek, univerzálisnak és ellenállhatatlannak valló abszolút szuverenitásielfogást, mivel szerinte minden hatalom relatív, és alá van vetve a társadalmi és politikai körülmények befolyásának. A legtöbb, amit szerinte elismerhetünk, az, hogy a szuverenitás a politikailag szervezett és politikailag független nép fölötti, pluralisztikusán tagozott, de mégis individualisz-

⁸¹⁵ H. *Kommen*, 125—7.

⁸¹⁶ W. Y. *Elliott*, 472—3.

⁸¹⁷ L. v. *Neumann*, 18.

⁸¹⁸ *Búza*: Nemzetközi jog, 93. s. köv. II.

⁸¹⁹ F. H. *Giddings*: State, 48., U. ö.: Sovereignty, 7—12.

tikusan egységes uralkodó emberi hatalom. Ennek a fogalomnak a lényege csak szociológiai úton érhető meg, amely úron négy fázisához juthatunk el: a személyi szuverenitáshoz (personal sovereignty), osztályszuverenitáshoz (sovereignty of a superior class), amelynek társadalmi, gazdasági vagy vallási alapjai lehetnek, tömegszuverenitáshoz (mass sovereignty) s végül a közvélemény (collective opinion) és közakarát (collective will) szuverenitáshoz. Ezek közül persze egy helyen csak egy alakulhat ki, hiszen a szuverenitás egység, de hogy melyik, az mindig az adott társadalmi helyzettől függ. Az államok befelé mindinkább demokratizálódnak, — mondja Paul S. Reinsch⁸²⁰ is — kifelé pedig nemzetközi szervezetek tagjaivá lesznek, tehát egyik irányban sem tekinthetők abszolútnak. De éppen ezért, mert a szuverenitás ma már nem jelent abszolút függetlenséget és hatalmat: nem lehet azt sem mondani, hogy minden nemzetközi jogi korlátozás megszüntetné. Egyáltalán helytelen nemzetközi jogi fogalomnak felfogása, mikor pusztán ténykérdés, hiszen a szuverén államok jelentősége tényleges hatalmuktól függ, s nem attól, hogy a formális korlátozások elkerülése végett a nemzetközi kapcsolatban minél kevesebb részt vesznek-e. A szuverenitás a modern államok korában csupán azt a gyújtópontot jelenti, amelyben a nemzet politikai energiái összefutnak (the focal point at which the political energies of the nation converge).

Jellegetes képviselője ennek az irányzatnak Follette ki a pluralista, tehát a társadalom egységét leginkább támadó felfogások kritikája útján jut el ehhez az ellenkező véglethez. A csoport-folyamat megértése tanít meg — mondja — a szuverenitás igazi természetére. Abban igaza van a pluralistáknak, hogy a mai államnak nincs „joga“ a szuverenitásra, hogy nem mind szuverének, s ha azok is, csak eszmeileg azok, s hogy a szuverenitás egész fogalmát át kell alakítanunk. A társadalomban lévő többség mellett azonban nem veszik észre a benne ugyancsak meglévő egységet. Nem látják, hogy kollektív és osztott szuverenitás egyszerre is létezhet; beszélnek Sokról és Egyről, anélkül, hogy analizálnák a folyamatot, amely

⁸²⁰ P. S. Reinsch, í— 45.

⁸²¹ Follett, 271., 283—5.

által ezek egymást létrehozzák. Pedig a Sok Egygyélevésének a folyamata épp az, ami a szuverenitást létrehozza. Az egyén szuverén maga fölött, amennyiben egyesíti természetének heterogén, elemeit. Két nép szuverén maga fölött, amennyiben képes egyet létrehozni a kettőből. A csoport annyiban szuverén, amennyiben tagjait egységbe foglalja, az állam pedig akkor, ha van hatalma egységet alkotni, amiben minden benne van. Az állami szuverenitás tehát az öntudat egységéig eljutott hatalom; nem elméleti dolog, tényleges kollektív akarat, amely csak a csoport éleien keresztül ismerhető meg. Nem a tömeg, nem lényegtelen atomok milliója a szuverén, hanem az, ami az embereket egy reális egészévé egyesíti. Ide sorozható Harry Elmer Barnes⁸²² is, aki a szuverenitásban sok erő egyetlen eredőjét látja. A politikai szuverenitás, mondja, nem eredeti, abszolút, univerzális vagy korlátlan, sőt még olyan politikai hatalommal is (ritkán találkozunk, amely egy adott társadalomban relative legmagasabb lenne. A szuverén hatalom inkább származékos, mint eredeti; társadalmi, gazdasági, lélektani erőkből ered. Éppen ezért nem vizsgálható elszigetelten, hanem csak az állam szociológiai fejlődésével kapcsolatban. A szuverenitás kérdése tehát mélyebb értelemben inkább szociológiai, mint politikai vagy jogi probléma, bár utóbbi beállításnak esetleges fontosságát nem vonja kétségbe.

Más utakon, de ugyanide jut O. de Montmorency⁸²³ is. Szerinte a szuverenitásnak semmi köze az állam területi fenségjogához, mert olyan jelenség, ami a társadalmi élet minden alakjával velejár. Semmi mást nem jelent, mint egy személyekből szervezett összeség egységes akaratgyakorlását, természetesen a jog korlátain belül. S miként az egyén számára saját akarat a szuverén, úgy a közösség számára egy hosszas küzdelem és jogi képviselő által létrehozott összakarát (volonté commune). Egyesek ugyan azt mondják, hogy az összakarátnak az egyének akaratából való delegálása nem egyeztethető össze a szuverenitással, és hogy a többségi akarat különben is csak önmagát és nem az összeség akaratát képviseli. Szerző szerint viszont ez a delegáció, ami egységet teremt az akaratok

⁸²² H. E. Barnes, 139.

⁸²³ G. de Montmorency, 385. s köv. 11.

többségből, nemcsak hogy nem ellenkezik a szuverenitással, de egyenesen a lényege annak. Ebből a delegációból következik ugyanis minden jognak, rendnek és békének tényleges hatalma, amelyek pedig minden társadalmi életnek elsődrendű céljai. W. Y. Elliott⁸²⁴ szerint pedig, bár abszolút szuverenitásról nem lehet szó, magáról a szuverenitásról éppoly fontos beszélni, mint a gondolkodásról a szó általános értelmében, amint ezt a formális logika teszi. Ez pedig csak úgy történhetik meg, hogy a szuverenitásnak pusztán törvényi fogalmát a részakaratokból egységgé alakult „általános akarat“ valódi lényegének a vizsgálata váltja fel. Az így felfogott jogi szuverenitás a mai körülmények között egyszerűen azt jelenti, hogy minden fejlett államnak van egységes jogi módszere, alkotmányos rendszere, amely határozott központtal vagy eljárással bír a jogszabályok hierarchiájának elrendezésére és változtatására. Ennek a fogalomnak az analízise pedig odavezet, hogy a szuverén kormány tényleg rendelkezik az állam legerősebb kényszerítő hatalmával mindaddig, míg képes politikai egységként fentmaradni. Ez persze nem jelenti azt, hogy a kényszer lenne a jogi szuverenitás érvényesülésének normális folyamata, legészszerűbb módja: a kényszer ugyanis nem a normális, hanem a patológias állapot jellemzője, amely még utóbbi, kivételes állapotban is bukkanhat esetenként ellenállásra. A szuverenitás tehát nem alapítható állandóan a félelemre és kényszerre; ezért nem életképes szerinte a fasiszta és pluralista elgondolás: igazi szuverenitás, vagyis az egységgé szervezett kényszer monopóliuma csak alkotmányos felelős kormányt illethet meg tartósan. Végül Rudai Rudolf⁸²⁵ az állam célegységére és önfenntartására ezen alapuló jogosultságára építi fel a szuverenitás fogalmát. Az államcél poláris kettősség jellemzi: az állam statikája és dinamikája. Az előbbi kölcsönöz neki öncélúságot, ami más államokkal s részben saját tagjaival szemben is az önfenntartásra való törekvésben csúcsosodik ki. Ez a momentum és ez a tendencia az állami szuverenitás lényege.

⁸²⁴ W. Y. Elliott, 77—8., 89., 472.

⁸²⁵ Rudai, 141. s köv. 11.

e) A szuverenitás egy konkrét jog
alanyisága.

Szemben a jogképeséssel és személyiséggel, amelyek egyike sem jog, hanem minden jognak előfeltételét képező jogi tulajdonság, a jogalanyiság azt jelenti, hogy valamely személy nemcsak képes bizonyos konkrét jogok és kötelességek megszerzésére, hanem ilyet valóban szerzett is. Ez tehát már konkrét jog. A szuverenitás természetéből folyik, hogy akik ilyet látnak benne, — a szerint, hogy a szuverenitást jogi vagy inkább tényleges tulajdonságnak tartják-e — úgyszólván kivétel nélkül egyetlen konkrét jogra: a tulajdonjogra, s a tények világában ennek megfelelő birtokra gondolnak. A tulajdon ugyanis az a legteljesebb és legközvetlenebb jogi uralom, melyet a pozitív jog korlátai között és mások jogainak sérelme nélkül valamely dolog felett gyakorolni lehet, hiszen a tulajdonost a törvénynek és mások jogainak korlátai között teljes és kizárólagos jogi hatalom illeti tulajdonának tárgyán. A birtok pedig olyan tényállapot, amelyben valamit minden irányban a saját magunk dolga gyanánt hatalmunk alatt tartunk.⁸²⁶ Bizonyos hasonlóság tehát tagadhatatlan a tulajdon illetve birtok és a szuverenitás közt, bár ennek túlságos hangsúlyozása kissé veszélyes, mivel lényeges különbségek is vannak köztük. Gondoljunk például arra, hogy a szuverenitás nem dolgok, hanem személyek fölötti jog illetve uralom'.

Mégis található, akik szoros párhuzamot vontak a két jogintézmény között. Ezt teszi például John Rogers *Commons?** aki az állami szuverenitás alapját a magántulajdonban látja. Ez szerinte semmi más, mint az emberi lények között fennálló ama kényszerítő viszony, amelynél fogva a tulajdonos mások szolgálatai fölött rendelkezik. Három lényeges alkateleme: a kényszer (coercion), rend (order) és jog (right). A kényszer eszköz arra, hogy mások szolgálatait magunknak biztosítsuk, ami különféle szankciók alkalmazásával érhető el. A kényszer azonban önmagában még nem szuverenitás, ha az állandó rend

⁸²⁶ V. ö. *Kolosváry*, 136., 150. s köv. 11., Magyarország Magánjogi Törvénykönyve törvényjavaslatának 431. §. (I) bek. (*Nizsalovszky* Endre: Magyar magánjog mai érvényében. Budapest.² 1931. II. 6.)

⁸²⁷ .1. R. *Commons*, (vol. V.) 1-3., 350., 365., (vol. VI.) 87—8.

alkotmányos berendezése, tehát a jog által biztosítva nincs. A szuverenitás ezért nem eredeti, mint az abszolút szuverenitás hívei tanítják, mivel a magántulajdonból származik. A közép-korban a nevük is egy volt: „dominium“. S abszolútnak, univerzálisnak vagy korlátlanak sem mondható, mivel korlátozva van más kényszerek, elsősorban a jog részéről. Miként a tulajdon, — mondja Mirosław Gonsiorowski⁸²⁸ is — aminek mintájára a szuverenitás az újkor elején kifejlődött, abszolút hatalomból lassanként az összeség javára korlátozott joggá változott: ugyanezt a folyamatot kellett a szuverenitás történeti fogalmának is befutnia. Sir John Fischer-Williams⁸²⁹ pedig az egyéneknek az állami jogban való helyzetéhez viszonyítva a más államok irányában vizsgált szuverenitást tartja analógnak a tulajdonjoggal (ownership), vagy még inkább a birtokkal (possession).

III. Saját állásfoglalás.

A szuverenitáselméletek köre az ismertetett elméletekkel lezárul. Ha visszatekintünk hatalmas tömkelegükre, a vita ütközőpontját a tanításoknak ebben a bonyolult rendszerében abban kell keresnünk, vajjon a szuverenitás abszolút vagy relatív fogalomnak tekintendő-e.

Tekintettel arra, hogy a szuverenitásról írt előbbi munkánkban ebben a kérdésben már állást foglaltunk, s ismétlésekbe bocsátkozni nem szeretnénk, itt csak röviden mutatunk rá, hogy erre a kérdésre elvileg két felelet adható, a szerint, hogy azt keressük-e, vajjon a tételes nemzetközi jog melyiket tette magáévá (tételesjogi szuverenitásfogalom), vagy azt, hogy melyik felfogás állhat meg leginkább a tudományos bírálat előtt (jogtudományi szuverenitásfogalom) — ami nyilvánvalólag nem két különböző szuverenitásfogalmat jelent, hanem csupán a nézőpontok kettősségét.

A *tételesjog* álláspontjának leszűrésére itt egyáltalán nem térünk M; mint másik munkánkban rámutattunk, a döntő szót ebben a tekintetben a nemzetközi bíróságok ott ismertetett gya-

⁸²⁹ M. Gonsiorowski, I, 96.

⁸³⁰ Fischer-Williams, 29.

korláta mondja ki. Sőt csupán csak érintjük a *jogtudomány* álláspontját is, aminek alapos tárgyalása szintén előbbi munkánkban található.

Mint ott közelebről kifejtettük, ebből a szempontból nézve az abszolút szuverenitásfogalommal szemben két érvet szokás felhozni. Az egyik az, hogy bizonyos korlátozásokat a legszélsőségesebb abszolútelméletek is elismervén, tiszta abszolút elmélet tulajdonképpen nem képzelhető — aminek tarthatatlanságára azonban az abszolút elméletek ismertetésénél már jelen munkánkban is rámutattunk. A másik ellenvetés pedig azt állítja, hogy abszolút szuverenitás, ha fogalmilag lehetséges is, a nemzetközi jog mai fejlettsége mellett nem képzelhető; a kettő közül valamelyiket tagadnunk kell. A *nemzetközi jog tagadása* azonban — aminek egyébként három foka lehetséges, a szerint, hogy létét, jogiságát vagy éppen csak külső korlátozás jellegét tagadjuk — sem nem tartható (mivel beleütközik a nemzetközi élet legnyilvánvalóbb tényeibe s a nemzetközi jogászok által általában elismert legalapvetőbb elvekbe), sem nem kívánatos (mivel nemzetközi anarchiára vezet). Viszont a másik végletet, az *állami szuverenitás tagadását* — ami, mint láttuk, rendszerint a jog-, világ- vagy egyénszuverenitás tanításával kapcsolatban szokott megtörténni — szintén nem helyeselhetjük, mivel az a mai értelemben vett nemzetközi joggal ugyancsak nem egyeztethető össze. Utóbbi ugyanis éppen az különbözteti meg az állami jogtól, hogy címzettjei, ha nem is kizárólag, de rendszerint szuverén, vagyis olyan államok, amelyek elvileg maguk állapítják meg kötelességeik tartalmát, szemben az államon belüli jog címzettjeivel, akik csak kivételesen szólhatnak bele kötelességeik tartalmának a megállapításába.

Ha pedig a nemzetközi jog létevel sem a szuverenitás abszolút volta, sem annak abszolút tagadása nem egyeztethető össze: a nemzetközi jogász számára az egyetlen járható út az, amit a *relatív szuverenitáselméletek* nyitnak meg előtte. Persze a végleteken ezek körén belül is felül kell emelkednünk. Nem csatlakozhatunk azokhoz a relatív elméletekhez, amelyek pusztán relatív hatalomról (nemzetközi jogi hatáskör) beszélnek — hiszen nemzetközi jogi hatáskörrel nem bíró államnak (amilyen pl. egy világállam lenne) is lehet szuverenitása; sem azokhoz, amelyek pusztán relatív szabadságról — ami semmitmondó.

Ezek a szuverenitásnak csak különböző oldalai. A lényeg, ami a szuverén államot a nem szuveréntől megkülönbözteti az, hogy az őt korlátozó nemzetközi jogszabályok tartalma rendszerint csak az ő hozzájárulásával alkotható meg, s csupán kivételesen e nélkül — a nem szuverén államokat korlátozó nemzetközi jogszabályok tartalma viszont csak kivételesen jön létre az ő hozzájárulásukkal, rendszerint pedig a nélkül.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ez az elmélet is — csak elmélet. S mint munkánk bevezetésében is megállapítottuk, az elméletek, ha a gyakorlattal állítjuk őket szembe, nem nagy népszerűségnek örvendenek. A gyakorlati élet tanulmányozása, most is elismerjük, sokkal mélyebb szemléletet ad, mintha csupán azt vizsgáljuk, hogy mit szólnak a problémához mások. Mégis szükséges volt megtennünk ezt az utat, át kellett magunkat verekednünk a szuverenitáselméletek szürke tömegén, mert ha ez nem is vezetett el a végcélig, mindenesetre olyan lépcsőfokát jelentette a szuverenitás tanulmányozásának, amit további szempontok bevonásával — miként az alapokat az építkezésnél — legfeljebb túlhaladni lehet, de mellőzni nem. Eme további szempontok bevonása pedig a szuverenitásról írt másik munkánkban történt meg. Befejezésül itt még csak egyet: nyilvánvaló a fentiekből, hogy a szuverenitás nem annyira jog, mint inkább jogi tény; inkább jogi helyzet, mint parancs, szabály. Nem azért kötelezhetők az államok rendszerint csupán hozzájárulásukkal, mert szuverének, — hanem azért szuverének, mert rendszerint csupán hozzájárulásukkal kötelezhetők. Ép ezért a szuverenitás nem' használható fel jóhiszeműleg arra a politikai szerepre, hogy az államok számára belőle kiindulva tételes alapjogokat igényeljünk; inkább fordítva: a szuverenitás állását kell leolvasnunk a tételes jogoknak a világtörténelem (alapján állandó mozgásban lévő mutatójáról.

Rövidítések.

- A. D. S.: Archives de Philosophie du droit et de Sociologie juridique,
A. J. I. : The American Journal of International Law.
A. J. S.: American Journal of Sociology.
A. P. S.: The American Political Science Review.
A. R. S.: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie.
A. R. W.: Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie.
B. S. : Budapesti Szemle.
B. Y. B.: British Year Book of International Law.
D. J. Z.: Deutsche Juristen-Zeitung.
I. Z. T.: Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts (Revue internationale de la théorie de droit).
J. : Jog.
J. K. : Jogtudományi Közlöny.
K. S. : Külügyi Szemle.
K. Sz. : Katolikus Szemle.
M. A. E.: A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek.
M. J. S.: Magyar Jogi Szemle.
N. H. R.: Nationalsozialistisches Handbuch für Recht und Gesetzgebung (Hans Frank. München. 1935).
N. R. H.: Nouvelle Revue de Hongrie.
N. Z. I.: Niemeyers Zeitschrift für Internationales Recht.
P. Ö. E.: Polner Ödön — emlékkönyv. Dolgozatok Polner Ödön egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára (Szeged. I—II).
P. S. G.: Political Science Quarterly.
R. D. C: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International à la Haye.
R. D. D.: Rivista di diritto internazionale.
R. D. I.: Revue de droit international.
R. E. G.: Recueil d'Etudes sur les sources du droit en l'honneur de François Géný. (Paris. I—III).
R. G. P.: Revue générale de Droit International Public.
R. I. F.: Rivista internazionale di filosofia del diritto.
R. I. S. : Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche.

- R. L. C.: Revue de droit international et de la législation comparée.
R. V. : Revue Visscher.
S. G. V.: Studi filosofico-giuridici dedicati a Giorgio del Vecchio nel XXV.
anno di insegnamento (1904—29). (Modena. I—II).
Ü. L. : Ügyvédek Lapja.
Z. A. V.: Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht.
Z. Ö. R.: Zeitschrift für öffentliches Recht.

Idézett munkák jegyzéke.

- Akzin:* Les Problèmes fondamentaux du droit international public. Paris. 1929.
- Allen:* A history of political thought in the sixteenth century. London. 1928.
- Alvarez:* La Codification du Droit International à l'International Law-Association. R. D. I. 1931-[^]VIII.
- Andrassy:* Kriticki pogledi ne teoriju o narodnoj suverenosti. Zagreb, 1927.
- Anzilotti:* Corso di diritto internazionale. Roma. MCMXXVIII. (Német kiadás: *Lehrbuch des Völkerrechts*. Berlin—Leipzig. 1929).
- Anzilotti:* 11 diritto internazionale nei giudizi interni. Bologna. 1905.
- Apathy:* Tétéles európai nemzetközi jog. Budapest.² 1888.
- Apponyi:* La constitution et parlementarisme hongrois. (Annuaire du Parlement). Paris. 1902.
- Arcoleo:* Diritto costituzionale. Napoli. 1903.
- Aristoteles:* *ΘΗΙΚΩΝ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΩΝ*. (Aristotelis opera omnia. Graece et latine. Volumen secundum. Parisiis. MDCCCL).
- Austin:* Lectures on Jurisprudence or the Philosophy of Positiv Law. London.⁵ 1911.
- Balladore P allien:* Lezioni di diritto internazionale. Milano. 1935—XIII.
- Balogh:* Az államélet főjelenségei, tekintettel a magyar szent korona elméletére. Budapest. 1904.
- Balogh:* Az állam tudománya (*Politika*). Budapest. 1909.
- Barnes:* Sociology and political theory. A Consideration of the Sociological Basis of Politics. New York.² 1925.
- Barthélémy:* Le Problème de la Souveraineté des Etats et la Coopération Européenne. R. D. I. 1930—V.
- Baty:* The canons of International Law. London. 1930.
- Bergbohm:* Staatsverträge und Gesetze als Quellen des Völkerrechts. Leipzig. 1877.
- Bibó:* A szankciók kérdése a nemzetközi jogban. Szeged. 1934.
- Bibó:* Le dogme du „*bellum justum*“ et la théorie de l'infaillibilité juridique. Essai critique sur la théorie pure du droit. I. Z. T. 1936.

- Bidau*: Derecho internacional publico. Buenos-Aires. 1924.
- Bilfinger*: Gleichheit und Gleichberechtigung der Staaten. N. H. R. 1935.
- Bisschop*: Sovereignty. B. Y. B. 1921—2.
- Bluntschli*: Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staten als Rechtsbuch dargestellt. Nördlingen. 1878.
- Bodin*: Six livres de la *République*. Paris. 1580. (i. kiad. 1576). Latin kiadás: *De Republica*. Parisüs. 1584.
- Bonde*: Traité élémentaire de droit international public. Paris. 1926.
- Bonfils*: *Manuel* de droit international public. (Droit des gens). Paris. 1898. (Német fordítás: *Lehrbuch* des Völkerrechts für Studium und Praxis. Berlin.³ 1904. Übersetzt von *Grah*).
- Bourgeois*: L'état actuel de la Société des Nations. (Les origines et l'oeuvre de la Société des Nations. Copenhague. 1923—4. I.).
- Bourquin*: Grotius et les tendances actuelles du droit international. R. L. C. 1926.
- Breschi*: L'attuazione del diritto nelle comunità internazionale. R. D. D. 1921—2.
- Brierly*: Le fondement du caractère obligatoire du droit international. R. D. C. 1928—IM. (23). Paris. 1929.
- Brown*: The Austinian theory of Law being an addition of lectures I, V and VI of *Austin's* „Jurisprudence“, and of *Austin's* „Essay on the uses of the study of Jurisprudence“ with critical notes and excursus. London.⁴ 1926.
- Bruns*: Völkerrecht als Rechtsordnung. Z. A. V. 1929.
- Burgess*: Political Science and Comparative Constitutional Law. Boston—London. 1890.
- Bustamante y Sirven*: *Droit* international public. (Traduction par Paul Goulé). Paris. 1934. (Tome L).
- Bustamante y Sirven*: *Programas* de las asignaturas de Derecho Internacional Publico y Privado. Madrid. 1891.
- Butler*: Sovereignty and the League of Nations. B. Y. B. 1920—1.
- Butler—Maccoby*: The development of international Law. London—New York—Toronto. 1928.
- Búza*: *A nemzetközi jog jogi természete*. M. J. S. 1922.
- Búza*: *A nemzetközi jog tankönyve*. Budapest. 1935.
- Búza*: *Szabadság és beavatkozás a nemzetközi jogban*. (Klly. a J. III. évf. 3. sz.-ból). Szeged. 1936.
- Calvo*: Le droit international théorique et pratique. Paris—Berlin.⁴ 1887. (I—V), 1896. (VI).
- Carré de Malberg*: Contribution à la théorie générale de l'Etat. Paris. 1920—22.
- Castillo*: Valore e limiti della concezione formale della sovranità. (Traduzione di T. A. *Castiglia*). R. I. F. 1932.
- Cavaglieri*: Lezioni di diritto internazionale tenute nel R. Istituto Superiore di Studi Commerciali in Roma. Anno accademico 1924—5. Roma. 1925.

- Chklaver*: Le *Droit International* dans ses rapports avec la philosophie du droit. Paris. 1929.
- (*Chklaver*: La situation de *Dantzig* en droit international. R. D. I. 1928—11.
- Combothecra*: Conception juridique de *YEtat*. Paris. 1899.
- Combothecra*: Conception juridique des *Régimes* étatiques. Paris. 1912.
- Combothecra*: *Manuel* de droit public général du monde civilisé. Paris. 1928.
- Combothecra*: *Monographies* de droit public. Paris. 1909.
- Comisetti*: Mandats et souveraineté. La notion de souveraineté au sein du système mandataire international. Critique de l'article 22 du Pacte de la Société des Nations. Paris. (Évszám nélkül).
- Commons*: A Sociological View of Sovereignty. A. J. S. (V—VI).
- Concha*: Politika. Budapest. 1895. (I.)
- Cramb*: Germany and England. London. 1914.
- Crusen*: Les servitudes internationales. R. D. C. 1928—II. (22). Paris. 1929.
- Csarada*: A tételes nemzetközi jog rendszere. Budapest. 1901.
- Csekey*: A kisebbségi kultúrautómia Észországban. (Klny. a B. S. CCVIII. kötetéből). Budapest. 1928.
- Darvai*: A világháború és a nemzetközi hadijog. Ü. L. 1916.
- Davies*: Das *Problem* des zwanzigsten Jahrhunderts. (Übersetzt von E. Fuchs). Berlin. 1932.
- Davies*: *Force*. London. 1934.
- Descamps*: Le droit international nouveau. L'influence de la condamnation de la Guerre sur l'évolution juridique internationale. R. D. C. 1930— I. (31). Paris. 1931.
- Despagnet*: *Cours* de droit international public. Paris.³ 1905.
- Despagnet*: *Essai* sur les protectorats. Paris. 1896.
- Dickinson*: A working theory of Sovereignty. P. S. G. 1927.
- Diena*: Diritto internazionale. Milano—Genova—Roma—Napoli. 1930—VIII.
- Drucker*: A nemzetközi szervezetek. Budapest. 1933.
- Drucker*: *Berzeviczy* Albert és az interparlamentáris unió. K. S. 1935—XII.
- Duguít*: *YEtat*, les gouvernants et les agents. Paris. 1903.
- Duguít*: *Souveraineté* et Liberté. Paris. 1922.
- Duguít*: *Traité* de droit constitutionnel. Paris. 1921.
- Dupuis*: Le droit des gens et les rapports des *Grandes Puissances* avec les autres Etats avant le Pacte de la Société des Nations. Paris. 1921.
- Dupuis*: L'organisation internationale et la notion de *souveraineté*. Paris. 1919.
- Dupuis*: *Regies générales* du droit de la paix. R. D. C. 1930—11. (32). Paris. 1931.
- Eagleton*: International Government. New York. 1932.

Eastwood—Keeton: The Austrian theories of Law and Sovereignty. London. 1929.

Ebers: Die Lehre vom Staatenbunde. (Abhandlungen a. d. Staats- u. Verwaltungsrecht. Hgg. v. S. *Brie* u. M. *Fleischmann*) Breslau. 1910.

Eckhardt: La Hongrie et la Société des Nations. N. R. H. 1935. (XXVIII. 2.).

Edmunds: The Lawless Law of Nations. 1925. (Német ford.: Das Völkerrecht—ein Pseudorecht. Berlin—Leipzig. 1933.).

Elliott: The pragmatic revolt in politics. Syndicalism, fascism, and the constitutional State. New York. 1928.

Ereky: Concha Győző emlékezete. M. A. E. 1955.

Erich: La naissance et la reconnaissance des Etats. R. Ü. C. 1926—III. (13). Paris. 1927.

Esmein: Eléments de droit constitutionnel français et comparé. Paris. 1903.

Faluhelyi: Államközi jog. Pécs. 1936. (I. Államközi alkotmányjog és jogtan).

Faluhelyi: Magyarország közjoga. Pécs. 1926.

Fauchille: Traité de droit international public. Paris. 1922. (I. 1,2,3; II), 1926. (III).

Fenwick: International Law. New York—London. 1924.

Ferdinandy: Magyarország közjoga. (Alkotmányjog). Budapest. 1902.

F'iore: La science du droit international. R. G. P. 1909.

Fischer-Williams: Sovereignty, Leisin and the League. B. Y. B. 1926.

Fleicher: L'analyse juridique du Pacte de la Société des Nations. Paris. 1922.

Foignet: Manuel élémentaire de droit international public. Paris.¹⁴ 1929.

Follett: The new State. Group organisation the solution of popular Government. New York (London—Toronto—Bombay—Calcutta and Madra.s).¹⁵ 1926.

François: Handboek van het volkenrecht. (Uitgevers—Maatschapij Wejtjeenk, Welling, Zwolle). 1931.

Funck—Brentano et Sorel: Précis du droit des gens. Paris. 1877.

Gagern: Critic des Völkerrechts. Mit praktischer Anwendung auf unsere Zeit. Leipzig. 1840.

Gardot: Jean Bodin. La place parmi les fondateurs du droit international. R. D. C. 1934—IV. (50). Paris. 1935.

Gareis: Institutionen des Völkerrechts. Giessen. 1888.

Garner: Le nouveau droit international. R. G. P. 1930.

Garner: Limitations on National Sovereignty in international relations. 1925. (Francia ford.: Des limitations à la souveraineté nationale dans les relations extérieures. R. L. C. 1925.; u. ez: R. V. 1925.).

Gamer: Recent developments in International Law. Calcutta. 1925.

Geöcz: Nemzetközi bíróságok hatásköre. Budapest. 1931. (Német kiadás: Die Zuständigkeit internationaler Gerichtshöfe. Berlin—Bonn. 1933.)

- Gerber*: Die Beschränkung der deutschen Souveränität nach dem Versailler Verträge. Berlin. 1927.
- Gianni*: La coutume en droit international. Paris. 1931.
- Giddings*: *Sovereignty and Government*. P. S. 0- 1906.
- Giddings*: The responsible *State*: a reexamination of fundamental political doctrines in the light of world war and the menace of anarchism. New York—Boston. 1918.
- Gonsiorowski*: Société des Nations et Problème de la Paix. Paris. 1927.
- Grasso*: Principii di diritto internazionale pubblico e private Finanze.³ 1896.
- Greef*: La structure générale des sociétés. Bruxelles. 1907—8. (I—III).
- Grotius*: De iure belli ac pacis. Hága. 1680.
- Guizot*: Histoire du gouvernement représentatif. Paris. 1855.
- Hall*: A treatise on International Law. Oxford.⁸ 1924.
- Hanuy*: A pápa szuverénsége. Rektori székfoglaló előadás. (Klny. a „Religio“ 19-2C-Í évfolyamából). Budapest. 1921.
- Hatschek*: Völkerrecht als *System* rechtlich bedeutsamer Staatsakte. Leipzig—Erlangen. 1923.
- Hatschek*: Völkerrecht im *Grundriss*. Leipzig. 1926.
- Heffter*: Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart auf den bisherigen Grundlagen. Berlin.⁸ 1888.
- Hegedüs*: Kant és a világbíke. M. J. S. 1922—III.
- Hegel*: Grundlinien der Philosophie des Rechts. (Mit den von E. Gans redigierten Zusätzen aus *Hegels* Vorlesungen. Neu herausgegeben von Georg *Lászon*). Leipzig.² 1921.
- Heilborn*: Grundbegriffe und Geschichte des Völkerrechts. (*Stier-Somlo*: Handbuch des Völkerrechts. I. Bd. 1. Abteilung). Berlin—Stuttgart—Leipzig. 1912.
- Heller*: Die *Souveränität*. Berlin—Leipzig. 1927.
- Hellen Staatslehre*. Leiden. 1934.
- Hershey*: The Essentials“of International Public Law. New York. 1918.
- Hintze*: Wesen und Wandlungen des modernen Staats. (Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse. 1931—XXX). Berlin. 1931.
- Hobbes*: Element a philosophica *de cive*. Lausanne. 1782.
- Hobbes*: The *Elements* of Law natural & politic. Edited with a preface and critical notes by Ferdinand *Tönnies*, Ph. D. to which are subjoined selected extracts from unprinted Mss of Thomas *Hobbes*. Cambridge. 1928.
- Hofbcuer*: Untersuchungen zu Art. 16. der Völkerbundsatzung. Z. Ö. R. 1937—XVI.
- Hold von Ferneck*: Lehrbuch des Völkerrechts. Leipzig. 1930. (I), 1932, (II).
- Holtendorff*: Handbuch des Völkerrechts. Auf Grund Europäischer Staatspraxis. Hamburg. 1887.
- Hontoria*: Tratado de derecho internacional publico. Madrid. 1928.

- Horváth: Bevezetés a jogtudományba.* Szeged. 1932.
- Horváth: Háborús potenciális és szervezett béke.* P. (). E. 1935—1.
- Horváth: Joguralom és parancsuralom.* (Klny. a K. Sz. 1936. okt. sz.-ból). Budapest. 1936.
- Horváth: Rechtssoziologie.* Probleme der Gesellschaftslehre und der Gerichtslehre des Rechts. Berlin—Grundewald. 1934.
- Hsiao: Political Pluralism.* A study in contemporary political theory. New York. 1927.
- Hyde: International Law,* chiefly as interpreted and applied by the United States. Boston. 1922.
- Iluwin: A fragment en sovereignty.* P. S. 0. 1933—XLVIII.
- Irk Albert tanulmányúii a büntetőjog és nemzetközi jog köréből.* Összegyűjtötték: Tisztelői, barátai, tanítványai. Pécs. 1928.
- Irk: A nemzetközi jog tudománya.* Pécs. (Évszám nélkül).
- Irk: Az államok szuverenitása és a Nemzetek Szövetsége.* J. K. 1925.
- Irk: Bevezetés az új nemzetközi jogba.* Pécs.² 1929.
- Iver: The modern State.* Oxford.² 1928.
- Jellinek: Allgemeine Staatslehre.* Berlin. 1922. (Francia ford. G. Faraiétól: *L'Etat moderne et son droit.* Paris. 1913).
- Jellinek: Die rechtliche Natur der Staatenverträge.* Ein Beitrag zur juristischen Construction des Völkerrechts. Wien. 1880.
- Jitta: Die Neugestaltung,* des internationalen Rechts auf der Grundlage einer Rechtsgerneinschaft des menschlichen Geschlechts. Haag. 1919. (Francia kiadás: *La rénovation du droit international sur la base d'une communauté juridique du genre humain.* La Haye. 1919.).
- Kaas: Magyarország szuverenitása és viszonya Ausztriához.* Budapest. 1908.
- Kßeckenbeek: L'application du droit aux relations entre Etats.* R. D. D. 1924.
- Kaltenborn: Kritik des Völkerrechts.* Leipzig. 1847.
- Kamptz: Beitragee zum Staats- und Völkerrecht.* Berlin. 1815.
- Kant: Zum ewigen Frieden.* Königsberg. 1795. (Reel. Univ. Bibl. No. 1501.).
- Keeton: The elementary principles of Jurisprudence.* London. 1930.
- Kelsen: Allgemeine Staatslehre.* Berlin. 1925.
- Kelsen: P^j>zuveiihT^^*
met kiadása O&xJWcmdeló^^
- Kelsen: Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts.* Tübingen. 1920.
- Kelsen: Les rapports de système entre le droit interne et le droit international public.* R. D. C. 1926—IV. (14). Paris. 1927.
- Kelsen: Reine Rechtslehre.* Einleitung in die wissenschaftliche Problematik. Leipzig—Wien. 1934.
- Kelsen: Souveränität.* (*Strupp: Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie.*) 1925—11.
- Kiss: Európai nemzetközi jog.* Eger. 1876.

- Kleen*: Lois et usages de la neutralité. Paris. 1838.
- Kiüber*: Europäisches Völkerrecht. Heidelberg.² 1847.
- Kmety*: A magyar közbjog tankönyve. Budapest.² 1906. (6. kiad.: 1926).
- Knubben*: Die Subjekte des Völkerrechts. Allgemeine Lehre von der vollen und beschränkten völkerrechtlichen Rechts- und Handlungsfähigkeit. (*Stier—Somlo*: Hdb. d. Völkerrechts. II. Bd. 1, Abt.). Stuttgart. 1928.
- Kocourek*: An Introduction to the science of Law. Boston. 1930. *
- Koellreutter*: Grundriss der Allgemeinen Staatslehre. Tübingen. 1933.
- Korkunow*: General theory of Law. (English translation by W. G. Hastings). New York.² 1922.
- Korovine*: La République des Soviets et le droit international. R. G. P. 1925.
- Korowin*: Das Völkerrecht der Übergangszeit. Grundlagen der völkerrechtlichen Beziehungen der Union der Sowjetrepubliken. (Übertragen von I. Robinson—Kauanas). Berlin—Grunewald. 1929.
- Krabbe*: Die Lehre der *Rechtssouveränität*. Beisatz zur Staatslehre. Groningen. 1906.
- Kjabbe*: Kritische Darstellung der *Staatslehre*. Haag. 1930.
- Krabbe*: L'idée moderne de *YEtat*. R. D. C. 1926—III. (13). Paris. 1927.
- Krisztics*: Politika. Budapest. 1931. (I).
- Kuncz, E.*: La jurisprudence peut-elle instituer en Hongrie des règles juridiques du droit privé. R. E. G. 1934—II.
- Kuncz, L.*: A nemzetállam tankönyve. Kolozsvárt 19G2.
- Kunz*: Die *Staatenverbindungen*. (*Stier—Somlo*: Hdb. d. Völkerrechts. Bd. II, Abt. 4.). Stuttgart. 1929.
- Kunz*: La *primauté* du droit des gens. R. L. C. 1925.
- Laamas*: La crise de la codification et la doctrine argentine de droit international. Paris. 1931.
- Lammasck*: Das *Völkerrecht* nach dem Kriege. Publications de l'Institut Nobel Norvégien. Tome III). Kristiania. MCMXVII.
- Lammasch*: Die Lehre von der *Schiedsgerichtsbarkeit* in ihrem ganzen Umfange. (*Stier—Somlo*: Hdb. d. Völkerrechts. III. Bd., 3. Abt.). Stuttgart—Berlin—Leipzig. 1914.
- Lange*: Histoire de la doctrine pacifique et de son influence sur le développement du droit international. R. D. C. 1926—III. (13). Paris. 1927.
- Lansing*: Notes on sovereignty in a state. A. J. I. 1907. (I—H), 1921. ((III)).
- Lapradelle*: La codification du droit international. R. D. I. 1931—VIII.
- Lamaude*: La Société des Nations. Paris. 1920.
- Laski*: An *introduction* to politics. London. 1931.
- Laski*: A *grammar* of Politics. New Haven—London. MDCCCCXXV.
- Laski*: *Studies* in the problem of sovereignty. London. MDCCCCXVII.
- Laski*: The *foundation* of sovereignty and other essays. London.² 1931.

- Lassen*: Prinzip und Zukunft des Völkerrechts. Berlin. 1871.
- Laun*: Der Wandel der Ideen Staat und Volk als Aeusserung des Weltgewissens. Eine völkerrechtliche und staatsrechtliche Untersuchung auf philosophischer Grundlage. (Institúció Patxot). Barcelona—Berlin. 1933.
- Lauterpacht*: The function of law in the international community. Oxford. 1933.
- Lawrence*: The principles of International Law. London.⁷ 1923. (Franci ford. Jacques *Dumas*- és A. de *Lapradelle-től*: Les principes de droit international. Oxford. 1920).
- Le Fur*: Etat fédératif et Confédération d'Etats. Paris. 1896.
- Le Fur*: La théorie du droit naturel depuis le XVIIe siècle et la doctrine moderne. R. D. C. 1927—III. (18). Paris. 1928.
- Le Fur*: Les conditions d'existence d'une union européenne. R. D. I. 1930—VI.
- Le Fur*: Précis de droit international public. Paris.² 1933.
- Léon*: Une doctrine relativiste et expérimentale de la souveraineté. A. D. S. 1931.
- Lers*: A souverainitás (felségiség) tana. Budapest, 1892.
- Liszt—Fleischmann*: Das Völkerrecht. Berlin.¹² 1925.
- Loiiter*: La crise du droit international. R. G. P. 1919.
- Louter*: Le droit international public positif. Oxford. 1920.
- Louter*: Völkerbund und Souveränität. D. J. Z. 1930.
- Markby*: Elements of law considered with reference to principles of general jurisprudence. Oxford.⁶ 1905.
- Martens*: Völkerrecht. Das internationale Recht der civilisirten Nationen. (Ford.: *Bergbohm*). Berlin. 1883.
- Matos*: Curso de derecho internacional privado. Guatemala. 1922.
- Mausbach*: Naturrecht und Völkerrecht (in der Sammlung: Das Völkerrecht, hgg. von G. J. Ebers. 1. u. 2. Heft). 1918.
- Mérignhac*: Traité de droit public international. Paris. 1905. (I), 1907. (II), 1912. (III).
- Molnár*: Magyar (közjog. Pécs.² 1926.
- Montmorency*: Le concept de souveraineté. R. G. P. 1931.
- Moór*: A logikum a jogban. Budapest. 1928. (Német kiadás: *Das Logische im Recht*. I. Z. T. 1928.).
- Moór*: A természetjog problémája. Budapest. 1934.
- Moór*: A nemzetközi alkotmány, a nemzetközi jog és az állami szuverenitás problémája. M. J. S. 1924.
- Moór*: Az alkotmány. P. Ö. E. 1935.
- Moór*: Bevezetés a jogfilozófiába. Budapest. 1923.
- Moór*: Macht, Recht, Moral. Ein Beitrag zur Bestimmung des Rechtsbegriffes. Szeged. 1922.
- Morelet*: Le principe de la souveraineté de l'Etat et le droit international public. R. G. P. 1926.
- Mower*: International Government. London. 1931.
- Moye*: Le droit des gens moderne. Paris.² 1928.

- Nagy*: Magyarország ikczjoga. (Államjog). Budapest.⁵ 1905. (i. kiad.: 1887).
- Nelson*: Die' Rechtswissenschaft ohne Recht. Kritische Betrachtungen über die Grifndlagen des Staats- und Völkerrechts, insbesondere über die Lehre von der Souveränität. Leipzig. 1917.
- Neumann*: Grundriss des heutigen Europäischen Völkerrechts. Wien.³ 1885.⁴
- Niemeyer*: Vom Beruf unserer Zeit zur Kodifikation des Völkerrechts und von der Lehre der Guellen des Völkerrechts. N. Z. I. 1930—XXXXII.
- Nietzsche*: Also sprach Zarathustra. Leipzig. 1899.
- Nippold*: Der völkerrechtliche *Vertrag*, seine Stellung im Rechtssystem und seine Bedeutung für das internationale Recht. Bern. 1894.
- Nippold*: Die *Fortbildung* des Verfahrens in völkerrechtlichen Streitigkeiten. Leipzig. 1907.
- Oppenheim*: *International Law*. (A. D. Mc. *Nair*). London—New York—Toronto.⁴ 1928.
- Oppenheim*: *The League of Nations and its problems*. London. 1919.
- Otlík*: Autonomie et souveraineté. N. R. H. 1935. (XXVIII, 1).
- Ottolenghi*: Sulla personalità internazionale délie Unioni di Stati. R. D. D. 1925.
- Paresce*: Diritto, norma, ordinamento. R. I. F. 1934. (I), 1935. (II).
- Phillimore*: Droits et devoirs fondamentaux des Etats. R. D. C. 1923—1. (1). Paris. 1925.
- Pillét*: *Recherches* sur les droits fondamentaux des Etats dans l'oïdre des rapports internationaux et sur la solution des conflits qu'ils font naître. Paris. 1899.
- Pillét*: De l'idée d'une Société des Nations. Paris. 1919.
- Platon*: *Πολίτευμα* f> "περί δικαίου.)
- Politis*: Le problème des *limitations* de la souveraineté et la théorie de l'abus des droits dans les rapports internationaux. R. D. C. 1925—I. (6). Paris. 1926.
- Politis*: Les nouvelles *tendances* du droit internatoual. Paris. 1927.
- Politis*: Les *transformations* du droit international. R. D. I. 1927—I.
- Polner*: Az államélet néhány föbb kérdése. (Székfoglaló értekezés. Felolvasva a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1931. május 11-én tartott ülésén). Budapest. 1935.
- Pradier-Fodéré*: *Traité de droit international public européen et américain*. Paris. 1884—1906. (I—VIII).
- Preuss*: *Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften*. Berlin. 1889.
- Raggi*: La teória délia sovranità. Genova. 1908.
- Ralston*: *Democracy's International Law*. Washington. 1922.
- Ranelletti*: Il concetto di „pubblico“ nel diritto. R. I. S.—XXXIX.
- Redslob*: *Considérations sur les fondements du droit des gens*. R. L. C. 1933.

Redslab: La doctrine idéaliste du droit des gens proclamée par la révolution française et par le philosophe Emmanuel Kant. R. G. P. 1921.

Reid: *International servitudes* in law and practice. Chicago University Press. 1932.

Reid: *Les servitudes internationales*. R. D. C. 1933—111. (45). Paris. 1934.

Reinsch: *International administrative Law and national sovereignty*. A. J. I. 1909.

Reuterskwld: Svédország külpolitikája, tekintettel a Nemzeteik Szövetségére. (Ford.: *Polgár Imre*). K. S. 1935—XII.

Ripert: *Les Règles du droit civil applicables aux rapports internationaux*. (Contribution à l'étude des principes généraux du Droit visés au Statut de la Cour permanente de Justice internationale). R. D. C. 1933—II (44). Paris. 1933.

Rivier: *Lehrbuch des Völkerrechts*. Stuttgart.² 1899.

Rivier: *Principes du droit des gens*, s. Paris. 1896.

Rogüii: *La règle de droit. Étude de science juridique pure*. Lausanne. 1889.

Rolin: *La pratique des mandats internationaux*. R. D. C. 1927—IV. (19). Paris. 1928.

Romano: *Corso di diritto internazionale*. Padova. 1926.

Rommen: *Der Staat in der katholischen Gedankenwelt*. (14. Bd. der Sammlung „Katholische Lebenswerte“). Paderborn. 1935.

Root: *The real Monroe Doctrine*. (Addresses in international subjects). Cambridge—Oxford University Press. 1926.

Ross: *Völkerbund und Staatssouveränität*. Z. Ö. R. 1931. (Francia kiadás: *La souveraineté des Etats et la Société des Nations*. R. L. C. 1931—2.)

Rudai: *Über Staatslehre und Staat*. Budapest. 1934.

Silvioli: *Les règles générales du droit de la paix*. R. D. C. 1933—IV. (46). Paris. 1934.

Salvioli: *Studi sui caratteri dell'ordinamento giuridico internazionale*. R. D. D. 1921—2.

Sandelius: *National Sovereignty versus the rule of law*. A. P. S. 1931—XXV.

Scelle: *Précis de droit des gens. Principes et systématique*. Paris. 1932. (Première partie: Introduction, le milieu intersocial), 1934. (Deuxième partie: Droit constitutionnel international.)

Scelle: *Règles générales du droit de la Paix*. R. D. C. 1933—IV. (46). Paris. 1934.

Schaeffer—Brode: *Völkerrecht*. Leipzig. 1928.

Schindler: *Contribution à l'étude des facteurs sociologiques et psychologiques du droit international*. R. D. C. 1933—IV. (46). Paris. 1934.

Sthoen: *Die völkerrechtliche Haftung der Staaten aus unerlaubten Handlungen*. Breslau. 1917.

Schoen: Zur Lehre von der *Grundlage* des Völkerrechts. A. R. W. Bd. VIII.

Schubert: Völkerbund und Staatssouveränität. Die Umwertung des völkerrechtlichen Souveränitätsdogmas im Zeitalter des Völkerbundes. Berlin, 1929.

Schücking: *Le développement* du Pacte de la Société des Nations. R. D. C. 1927—V. (20). Paris. 1929.

Schücking: *L'organisation* internationale. R. G. P. 1908.

Séfériadès: Principes généraux du droit international de la paix. R. D. C. 1930—IV. (34). Paris. 1931.

Shepard: Sovereignty at the crossroad: A study of Bodin. P. S. O. 1930.

Snow: International Law and political science. A. J. I. 1913.

Somló: Juristische Grundlehre. Leipzig.¹ 1917.

Spiropoulos: Die allgemeinen Rechtsgrundsätze. Kiel. 1928.

Staub: Die völkerrechtlichen Lehren Vattels im Lichte der naturrechtlichen Doktrin. Ein Beitrag zur Gründungsgeschichte des Völkerrechts. Berlin. 1922.

Stockhammer: Zur Souveränitätstheorie. I. Z. T. 1929—30. (IV).

Stowel: *International Law*. A restatement of principles in conformity with actual practice. New York. 1931.

Stowel: *Intervention* in International Law. New York. 1926.

Strupp: *Éléments* du droit international public universel, européen et américain. Paris.² 1930.

Strupp: *Grundzüge* des positiven Völkerrechts. Bonn. 1928.

Strupp: *Les règles générales* du droit de la Paix. R. D. C. 1934—IV. (47). Paris. 1934.

Strupp: *Theorie* und Praxis des Völkerrechts. Ein Grundriss zum akademischen Gebrauch und zum Selbststudium. Berlin. 1925.

Sukiennicki: La souveraineté des Etats en Droit International Moderne. Paris. 1927.

Tachi: *La souveraineté et le droit* territorial de l'Etat. R. G. P, 1931.

Tachi: *La Souveraineté et l'Indépendance* de l'Etat et les Questions intérieures en Droit International. Paris. 1930.

Taracouzio: The Soviet Union and International Law. A study based on the Legislation, Treaties and Foreign Relations of the union of Socialist Soviet Republics. New York. 1935.

Tatarin-Tamheyden: Völkerrecht und organische Staatsauffassung. A. R. S. 1936—XXIX. (Rudolf Stammler Festschrift).

Teghze: Nemzetközi jog. Debrecen. 1-930. *

Tomsányi: Magyarország közjoga. Budapest.² 1932.

Treitschke: Politik. Vorlesungen gehalten an der Universität zu Berlin. (Hgg. v. Max Cornelius). Leipzig.⁵ 1922.

Trendelenburg: Naturrecht auf dem Grunde der Ethik. Leipzig.⁴ 1868.

Tripel: Völkerrecht und Landesrecht. Leipzig. 1899.

Tuka: A szabadság. Politikai tanulmány. Budapest. 1910.

Twiss: Le droit des gens ou des relations considérées comme communautés politiques indépendantes. Paris. 1887.

Ulimann: Völkerrecht. Neubearbeitung auf der Grundlage der 1. Aufl. (1888) im „Handbuch des öffentlichen Rechts“. Tübingen.² 1908.

Vdli: Nemzetközi jogi *szolgalmak* a nemzetközi jog rendszérében. Budapest. 1933.

Vali: *Servitudes of International Law*. London. 1933.

Vanselow: Völkerrecht. Einführung in die Praxis der Staaten. Berlin. 1931.

Vattel: Le droit des gens ou principes de la loi naturelle. Paris. 1863. (Nouvelle Edition).

Velay: L'origine du droit et de l'obligation sociale. Paris. 1929.

Vellani: La revisione dei trattati e i principi generali del diritto. MCMXXX.

Verdross: Die *Verfassung* der Völkerrechtsgemeinschaft. Wien. 1926.

Verdross: *Einheit* des rechtlichen Weltbildes. Tübingen. 1923.

Verdross: Le *fondement* du droit international. R. D. C. 1927—1. (16). Paris. 1927.

Verdross: *Règles générales* du droit international de la paix. R. D. C. 1929—V. (30). Paris. 1931.

Voegelin: Die Souveränitätstheorie Dickinsons und die Reine Rechtslehre. Z. Ü. R. 1929.

Vukovich: Magyar alkotmányjog. Pozsony. 1904.

Waldkirch: Das Völkerrecht in seinen Grundzügen dargestellt. Basel. 1926.

Ward: Sovereignty. (A study of a contemporary political notion). London. 1928.

Wegner: Das Recht in der Rechtsgemeinschaft der Völker und unter dem rechtswidrigen Zwang von Versailles. N. H. R. 1935.

Weiss: Du fondement du droit international. Paris. 1924.

Weninger: Az új nemzetközi jog. Budapest. 1927.

Wenzel: Juristische Grundprobleme. (Der Begriff des Gesetzes. Zugleich eine Untersuchung zum Begriff des Staates und zum Problem des Völkerrechts). Berlin. 1920.

Wheat on: Elements du droit international. Leipzig.⁵ 1874.

Willoughby: The ethical *basis* of political authority. New York. 1930.

Willoughby: The Juristic Conception of the *State*. A. P. S. 1918—XII.

Wilson: Handbook of International Law. St. Paul. (Minn.)² 1927.

Wolf: Der Rechtsbegriff. R. E. G. 1934—1.

Wolgast: Völkerrecht. (R. *Stammler*: Das Gesamte Deutsche Recht in systematischer Darstellung. Bd. IL, Teil XIII). Berlin. 1934.

Woolsey: Introduction to the study of International Law. London.¹ 1879.

Wundt: Staatsphilosophie. Ein Buch für Deutsche. München. 1923.

Yepes: Les problèmes fondamentaux du droit des gens en Amérique. R. D. C. 1934—1. (47). Paris. 1934.

Zanten: Le problème de la souveraineté des Etats et le droit international. R. L. C. 1930.

Ziegler: Einführung in die Politik. Berlin. 1929.

Zimmermann: La crise de l'organisation international à la fin du moyen âge. R. D. C. 1933—11. (44). Paris. 1933.

NÉVMUTATÓ.

- Adams. 337
 Akziii, 296, 306, 408
 Allen, 232, 348, 408
 Alvarez, 353, 385, 394—5. 408
 Andrassy, 378, 408
 Anzilotti, 341, 376, 408
 Apathy, 238, 253, 306, 408
 Apponyi, 307, 408
 Arcoleo, 315, 408
 Aristoteles, 323, 345, 397, 408
 Augustinus, 297
 Austin, 288—90, 408—9
- BalLadore, 237, 245, 280, 408
 Balogh, 248, 254, 311, 408
 Barker, 337
 Barnes, 400, 408
 Barthélémy, 369—70, 378, 408
 Baty, 366, 378, 4CS
 Baumanoir, 347
 Bergbohm, 299, 408, 415
 Berzeviczy, 308, 410
 Bibó, 259, 308—9, 408
 Bidau, 354—5, 365, 372, 380—1, 384,
 385, 394—6, 409
 Bilfinger, 352, 366, 371—2, 385—6,
 388—9, 409
 Bisschop, 237, 273, 303—4, 319, 409
 Bluntschli, 364, 371-2, 393—5, 409
 Bodin, 232—3, 258, 261. 265—6, 270
 —2, 281, 284, 292—5, 347—9, 409,
 411
 Bolli, 333
 Bonde, 352, 366, 372. 384—5. 388, 409
 Bonfils, 250, 264, 272—4, 282. 409
 Borchard, 337
 Bourgeois, 333—4, 409
 Bourquin, 345, 409
 Breschi, 388, 409
 Brie. 411
 Briery, 277, 345, 409
 Brode, 354, 366, 417
 Brown, 248, 267, 288—9. 296. 409
- Bruns, 327, 409
 Burgess, 244, 246, 409
 Bustamante, 358, 366, 375, 385, 396,
 469
 Butler, 334, 348, 352, 389, 409
 Buza, 225, 334, 353—4, 361—3, 373,
 382, 385—6, 391, 398, 409
- Calvo, 239, 250—1, 267, 269, 300, 409
 Carré de Malberg, 233, 279, 301, 409
 Castiglia. 409
 Castillo, 392, 409
 Cavaglieri, 253, 258, 282, 409
 Cecil, 333
 Chklaver, 317—8, 338, 41({
 Co-ker, 337
 Cole, 336
 Combothecra, 242, 258, 261, 282—3,
 286, 410
 Comisetti, 237—8, 242, 297, 410
 Commons. 402—3, 410
 Concha, 227, 236, 238, 253, 258—9,
 262, 306—7, 324, 410
 Cramb, 350, 410
 Crusen, 358, 384, 388. 410
- Csarada, 254, 270, 273—4, 283, 307,
 410
 Csekey, 353, 370—1, 410
- Darvay. 287. 410
 Davies, 234, 322, 410
 Descamps, 378, 410
 Despagnet, 254, 253. 282, 301. 410
 Dewey, 321
 Dickinson, 267—8, 294, 296, 410
 Diena, 353, 356—7, 366, 371, 410
 Dorner, 225
 Drucker, 308, 317—8, 340—1, 410
 Duguit, 318. 320—1, 335—6, 410
 Dumas, 415
 Dupuis, 236. 253, 255. 257, 268 70,
 273—4, 282, 312. 410

- Eagleton, 316—8, 321, 331—2, 335, 410
 Kastwood, 262, 411
 Ebeis, 252, 260, 280, 303, 411, 415
 Eckhardt, 386, 411
 Edmunds, 252, 283, 297, 411
 Elliott, 336, 39&, 401, 411
 Ereky, 227, 411
 Erich, 257, 302, 411
 Esmeiii, 255, 267, 273, 279, 282, 411

 Fabinyi, 225
 Faluhelyi, 343, 367, 387, 411
 Fardis, 413
 Fauchilie, 333, 352—3, 365, 371—2, 381—2, 394—6, 411
 Fenwick, 248, 260, 280, 313, 411
 Ferdinaiidv, 234, 242, 254, 259, 307, 311, 411
 Fiore, 324, 411
 Fischer-Williams, 353, 403, 411
 Fleicher, 315, 411
 Fleischmami, 233, 250, 411, 415
 Florescu, 308,
 Foignet, 282, 353, 366, 372, 381, 385—6, 411
 Follett, 321—2, 336—7, 399—400, 411
 François, 357—8, 411
 Frank, 406
 Fuchs, 410
 Funck—Brentano, 352, 393, 411

 (lagern, 275, 294, 411
 Gans, 412
 Gardot, 349, 411
 Gareis, 249, 272, 281, 296, 411
 Garner, 333, 376—7, 411
 Gény, 406
 Geőeze, 308, 313, 334, 411
 Gerber, 381—2, 43 2
 Gianni, 348, 412
 Giddings, 398—9, 412
 Go'iisiorows'H 355—6, 371, 403, 412
 Goethe, 227
 Goulé, 409
 Grab, 409
 Grasso, 354, 364, 380, 388, 412
 Greef, 319, 412
 Grotius, 247, 255, 284, 324, 347, 412
 Guizot, 324, 412

 Hall, 363—4, 395, 412
 Hanuy, 234, 248, 254, 262, 265, 269—70, 272—4, 284, 347, 412
 Harding, 333
 Hastings, 414
 Hatschek, 354, 392, 412
 Hearnshaw, 348
 Heffter, 391—2, 412

 Hegedűs, 247, 412
 Heçel, 240—1, 243—4, 281, 412
 Heilborn, 371, 412
 Heller, 240, 252, 291—2, 296, 347—8, 412
 Hershey, 241, 250, 260, 264, 270, 282_T, 412
 Hintze, 234, 239, 252, 282, 285, 347, 412
 Hobbes, 232, 245, 259—61, 266—7, 271—2, 293—5, 412
 Hofbauer, 228, 412
 Hold v. Ferneck, 226, 240, 304, 412
 Hoitzendorti, 233, 265, 269, 272, 275, 282, 300—1, 412
 Homau, 225
 Hontoria, 412
 Horváth, 226, 320—1, 323, 330, 343—4, 350, 360—1, 413
 Hsiao, 290, 337, 413
 Hyde, 341, 413

 Ilwain, 268, 413
 Irk, 333, 355, 358—9, 413
 Isler, 333

 James, 321
 Jelűnek, 233, 238, 250, 267, 282-, 239—300, 303, 413
 Jitta, 321—2, 330, 374—5, 413

 Kaas_i J34_i 254, 259, 269, 311, 413...
 Kaeckenbeek? 2“42” 268, 3f, 2—3, 413
 Kaltenbcni, 255, 363, 413
 Kamptz, 247, 413
 Kant, 246—7, 299, 350, 412—3
 Keeton, 252, 256, 260, 262, 288—9, 292, 411, 413
 Kelsen, 230, 277—8, 316, 320—2, 325—6, 343—4, 354, 369, 413
 Kiss, 367—8, 381, 384, 387, 395, 413
 Kleen, 414
 Kleintjes, 333, 344, 371, 373—4
 Klűber, 275—6, 414
 Kmetv, 254, 283, 307, 414
 Knubben, 366, 382—3, 391—2, 414
 Kocourek, 258, 260—1, 269, 286, 297, 414
 Koellreutter, 236, 239, 246, 252, 283, 286—7, 329, 414
 Kolosváry, 382, 386, 402
 Korkunow, 414
 Korovin, 233, 236, 239, 244, 252, 264, 414
 Krabbe, 324—5, 434
 Krisztics, 236, 258—9, 262, 307, 414
 Kuncz, O. 227, 414
 Kuncz, I. 234, 242, 259, 414

- KU;ri. J. L. 321—2, 347, 369, 393, 41!
- Lacorciairo, 339
- Lamas, 366, 414
- Lammasch, 252, 3(13, 348, 414
- Lause, 344, 414
- Lansing, 315, 318, 331, 333, 414
- Lapradelle, 321—2, 333—4, 384, 388, 394, 414—5
- Lamaude, 334, 414
- Laski, 317, 321—2, 331, 335—6, 344, 414
- Lassen, 255, 292, 296, 412, 415
- Laun, 317, 328—9, 415
- Lauterpacht, 274, 3Ü5, 415
- Lawrence, 288—9, 415
- Le Fur, 353, 366, 378—9, 415
- Lenin, 239
- Léon, 335, 415
- Lers, 321, 339—40, 415
- Liszt, 233, 250, 415
- Lecke, 290
- Lorinier, 342
- Louter, 251—2, 257, 312—3, 415
- Maccoby, 348, 409
- Mac Iver, 316, 321—2, 327—8, 335, 375, 413
- Magyary, 333
- Marcus Aurelius, 322
- Markby, 242, 291, 296, 415
- Martens, 351—2, 364, 415
- Matos, 352, 389, 395, 415
- Mausbach*, 353, 415
- Mérignhac, 309, 415
- Michoud, 301
- Molnár, 276, 316—8, 332—3, 415
- Monroe, 249, 372—3
- Montmorency, 400—1, 415
- Moór, 225, 228, 342—3, 368, 390—1, 415
- Moreüei, 315, 317—8, 332, 415
- Motta, 333
- Mower, 353, 357, 415
- Moye, 353, 366, 395, 415
- Mussolini, 298, 336
- Nasy, 234, 253, 255, 258, 262, 3P6, 416
- Nair, 416
- Nelson, 279, 416
- Neumann, 352, 398, 416
- Niemeyer, 269, 282, 313, 416
- Nietzsche, 226, 416
- Nippold, 267, 301, 319, 416
- Nizsa'iovszky, 402
- Oppenheim, 365—6, 416
- Orlando, 380
- Orúe, 324
- Ottlik, 367, 415
- OttoleiiKhi, 416
- Paresce, 329, 416
- Paul, 225
- Phillimore, 365, 389, 394—5, 416
- Pillét, 333, 352, 355—6, 416
- Platon, 293, 330, 416
- Pol cár, 417
- Politis, 316, 319, 321, 326—7, 416
- Polner, 308, 406, 416
- Pradier-Fodéré, 236, 241, 244, 248, 250, 263, 267, 271—2, 416
- Preu&s, 278, 335, 416
- Pufiendorí, 247
- Pulszky, 342
- Raggi, 233, 247, 254, 261, 278, 282, 310, 416
- Ralston, 319, 416
- Ranelletii, 237, 244, 286, 416
- Redslob, 247, 258, 306, 416—7
- Reid, 311, 417
- Reinsch, 399, 417
- Reuterskiöld, 306, 417
- Ripert, 311, 417
- Rivier, 352, 365, 385—6, 393, 395, *H*
- Robinson, 414
- Roguin, 315, 417
- Rolin, 236, 242, 264, 282, 302, 417
- Romano, 352, 354, 383, 394, 417
- Rommen, 346—7, 352, 370—1, 386, 391, 396, 398, 417
- Root, 252, 417
- Ross, 3(5), 417
- Rousseau, 324
- Rudai, 401, 417
- Rüssel, 336
- Salvioli, 321—2, 330, 375—6, 417
- Sandeliüs, 337, 417
- Scelle, 316—7, 321, 328, 331, 333, 339, 417
- Schaeffer, 354, 366, 417
- Schindler, 370, 417
- Schoen, 301—2, 309, 417—8
- Schubert, 319, 345, 355, 396—7, 418
- Schückiug, 321—2, 330, 418
- Séfériadès, 316, 318, 338—9, 418
- Seneca, 243
- Sliepard, 349, 418
- Snow, 3*4i*, 418
- Somló, 234—6, 246, 259, 288, 290, 311—2, 418
- Sore!, 336, 352, 393, 411
- Spencer, 337

- Spengler, 287
 Spiropoulos, 418
 Stammler, 418—9
 Staub, 418
 Stier—Somlo, 412, 414
 Stockhammer, 325, 418
 Stowel, 366, 372, 378, 394, 418
 Sirupp, 318, 337—8, 347—8, 366—7, 418
 Suarez, 347
 Sukiennicki, 315, 317—8, 331, 418

 Szabó, 228

 Tachi, 377, 381, 418
 Taracouzio, 239, 273—4, 282, 311, 418
 Tarde, 356
 Tatarin—Tarnheyden, 234, 282, 418
 Teghze, 333, 353, 359—60, 367, 372—3, 385—6, 418
 Tomcsanyi, 259, 262, 269, 307, 334, 418
 Tönnies, 412
 Treitschke, 233, 241, 251, 255, 272, 309—10, 418
 Trendelenburg, 228, 418
 Triepel, 418
 Tuka, 307, 418
 Twiss, 247—8, 419

 Ulimann, 251, 255, 264, 419
 Usteri, 333

 Vali, 321, 354, 379-81, 419

 Vanselow, 233—4, 253, 305, 419
 Vattel, 237, 243, 247, 249, 287, 294—5, 418—9
 Vecchio, 407
 Velay, 345, 419
 Vellani, 380, 419
 Verdross, 226, 298, 321—2, 347—8, 368—69, 374, 393, 419
 Visscher, 407
 Viterbe, 330
 Voegelin, 267, 419
 Vutkovich, 307, 419

 Waldkirch, 341, 419
 Ward, 338, 419
 Wegner, 386—7, 419
 Weisz, 334, 419
 Weninger, 307, 419
 Wenzel, 256, 268, 280, 310, 419
 Wheaton, 233, 250, 276, 419
 Willoughby, 237, 241, 252, 267, 296, 337, 419
 Wilson, 372, 381, 391, 419
 Wolf, 260, 284—5, 292, 419
 Walgast, 358, 383, 387, 389, 391, 419
 Woolsey, 250, 260, 270, 275, 282, 419
 Wundt, 236, 338, 255, 273, 282, 419

 Yepes, 248, 366, 420

 Zanten, 334, 347, 353, 366, 377, 384, 392, 420
 Ziegler, 350, 420
 Zimmermann, 330, 420

TARTALOMMUTATÓ.

	Lap
Bevezetés — — — — —	227
I. fejezet.	
Az abszolút szuverenitáselméletek.	
I. <i>Az abszolút állami szuverenitás</i> — — — —	231
1. Ami az abszolút elméletekben abszolút — —	232
a) A szuverenitás, mint hatalom — — —	232
1. A hatalom legfőbbsege — — — —	232
2. A hatalom megszemélyesítése — —	236
3. A hatalom maximuma és egysége — —	242
4. A hatalom eredete — — — — —	244
5. A hatalom terjedelme — — — — —	245
b) A szuverenitás, mint szabadság — —	246
1. A szabadság korlátlanlansága — — —	246
2. A szabadság megszemélyesítése — —	248
2. Ami az abszolút elméletekben relatív — —	263
a) A szuverenitás tartalmi relativitása — —	263
b) A szuverenitás hatásköri relativitása — —	275
c) A szuverenitás tárgyi relativitása — —	283
a) Idegen korlátok — — — — —	283
β) Saját korlátok — — — — —	297
II. <i>Az abszolút, de nem állami szuverenitás</i> — —	314
(Az állami szuverenitás tagadói).	
1. Általában — — — — —	314
2. A szuverenitás államfelettsége vagy -megettisége — —	320
a) Jogszuverenitás — — — — —	323
b) Világszuverenitás — — — — —	330
c) Egyedszuverenitás — — — — —	334
3. A szuverenitás abszolút tagadása — — —	337

II. fejezet.

A relatív szuverénitáselméletek.

Általában'	— — — — — — — — — — — — — — — —	342
I. A szuverenitás, mint relatív szabadság	— — — — — — — — — — — — — — — —	351
1. Külső és belső szabadság	— — — — — — — — — — — — — — — —	351
2. A jog korlátain belüli szabadság	— — — — — — — — — — — — — — — —	355
a) A joghoz viszonyított szabadság általában	— — — — — — — — — — — — — — — —	355
b) A joghoz viszonyított szabadság megszemélyesítve	— — — — — — — — — — — — — — — —	363
II. A szuverenitás, mint relatív hatalom	— — — — — — — — — — — — — — — —	373
1. A hatáskör, mint fogalom	— — — — — — — — — — — — — — — —	373
a) A szuverenitás, mint hatáskör általában	— — — — — — — — — — — — — — — —	373
b) A szuverenitás, mint megszemélyesített hatáskör	— — — — — — — — — — — — — — — —	380
a) A szuverenitás személyiség	— — — — — — — — — — — — — — — —	380
β) A szuverenitás jogképesség	— — — — — — — — — — — — — — — —	382
γ) A szuverenitás cselekvőképesség	— — — — — — — — — — — — — — — —	386
ó) A szuverenitás autonómia	— — — — — — — — — — — — — — — —	387
ε) A szuverenitás alapjog	— — — — — — — — — — — — — — — —	388
2. A hatáskör, mint tartalom	— — — — — — — — — — — — — — — —	389
a) A szuverenitás jogalkotás képessége	— — — — — — — — — — — — — — — —	390
b) A szuverenitás kultúrautonómia	— — — — — — — — — — — — — — — —	396
c) A szuverenitás a hatáskör teljessége és elégsége	— — — — — — — — — — — — — — — —	397
d) A szuverenitás a hatáskör egysége	— — — — — — — — — — — — — — — —	398
le) A szuverenitás egy konkrét (terület fölötti) jog alanyisága	— — — — — — — — — — — — — — — —	402
III. Sajat felfogás	— — — — — — — — — — — — — — — —	403